

On the other hand, we denounce with righteous indignation and dislike men who are so beguiled and demoralized by the charms of pleasure of the moment, so blinded by desire, that they cannot foresee the pain and trouble that are bound to ensue; and equal blame belongs to those who fail in their duty through weakness of will, which is the same as saying through shrinking from toil and pain. These cases are perfectly simple and easy to distinguish. In a free hour, when our power of choice is untrammelled and when nothing prevents our being able to do what we like best, every pleasure is to be welcomed and every pain avoided.

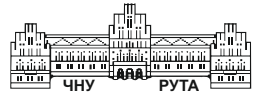
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ
ПОСЕЛЕНЬ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

І.П. ДОБИНДА

І.П. ДОБИНДА

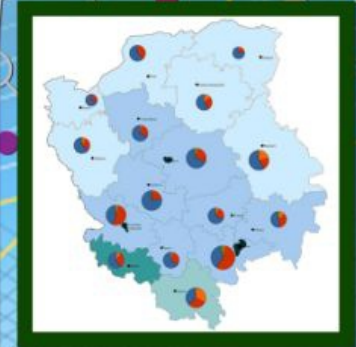
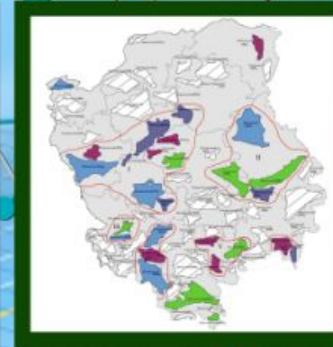
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ПОСЕЛЕНЬ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ISBN 978-966-423-751-9

9 789664 237519

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

І.П. ДОБИНДА

**ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ
РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ
ПОСЕЛЕНЬ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

МОНОГРАФІЯ

Чернівці

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

2022

УДК [911.37:338.483.12](477.82)

Д 552

*Друкується за ухвалою вченої ради
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(протокол № 12 від 28 листопада 2022 року)*

Рецензенти : *Яворська В.В.*, доктор географічних наук, професор,
декан геолого-географічного факультету Одеського
національного університету імені І.І. Мечникова;

Кузишин А.В., доктор географічних наук, доцент,
декан географічного факультету Тернопільського
національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка;

Іванов Є.А., доктор географічних наук, професор,
завідувач кафедри конструктивної географії і
картографії Львівського національного університету
імені Івана Франка

Добинда І.П.

Д 552

Історико-культурні рекреаційні ресурси поселень Волинської області : монографія. Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, 2022. 332 с.

ISBN 978-966-423-751-9

У монографії викладені ідеї щодо вивчення історико-культурних ресурсів регіону, зокрема Волинської області. Проаналізовано ретроспективно-географічні особливості утворення та розвитку поселень, категорії історико-культурних ресурсів та їхнє використання. Здійснено історико-культурне районування Волинської області та на його основі запропоновані території пріоритетності розвитку історико-культурної рекреації регіону.

Для викладачів і студентів географічних факультетів, тих хто цікавиться краєзнавством, туристичних підприємств регіону.

УДК [911.37:338.483.12](477.82)

ISBN 978-966-423-751-9

© Чернівецький національний
університет ім. Юрія Федьковича, 2022
© І.П. Добинда, 2022
© С.М. Кирилук, обкладинка, 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5	
ВСТУП	6	
РОЗДІЛ 1		
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ		
ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ		
РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ РЕГІОНУ		8
1.1. Методологічні та методичні основи вивчення історико-культурних рекреаційних ресурсів	8	
1.2. Класифікація історико-культурних рекреаційних ресурсів . . .	20	
1.3. Особливості дослідження та оцінювання історико-культурних рекреаційних ресурсів Волинської області	27	
РОЗДІЛ 2		
РЕТРОСПЕКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ		
УТВОРЕННЯ І РОЗВИТКУ ПОСЕЛЕНЬ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ		
ЯК ЧАСОВО-ПРОСТОРОВОГО ТЛА		
ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ РЕСУРСІВ		35
2.1. Утворення поселень від найдавніших часів до часів Київської Русі (I-IX етапи)	35	
2.2. Виникнення населених пунктів за Києво-Руський період та часи Галицько-Волинської держави (X-XI етапи)	58	
2.3. Розвиток поселенської мережі за часи Литовсько-Руської держави (XII-XIII етапи)	64	
2.4. Поява первісних поселень і утворення населених пунктів після Люблінської унії та до теперішніх часів (XIV-XVII етапи)	71	
РОЗДІЛ 3		
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ОЦІНКА		
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ		
ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ		83
3.1. Об'єкти археологічної спадщини	83	
3.2. Пам'ятки архітектури і містобудування	93	
3.2.1. Пам'ятки оборонної архітектури	93	
3.2.2. Сакральні пам'ятки	97	

3.2.3. Палацові та будинкові комплекси	111
3.2.4. Територіальна організація пам'яток архітектури	116
3.3. Історичні пам'ятки	121
3.4. Пам'ятки монументального мистецтва та події (фестивальні) ресурси	128
3.5. Музейні установи	135
3.6. Сумарний потенціал історико-культурних рекреаційних ресурсів регіону	143

РОЗДІЛ 4

ТЕРИТОРІАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ

ТА ПОТЕНЦІАЛ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ

РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ . . . . .

4.1. Історико-культурний потенціал стародавніх міст як основних культурних центрів регіону	151
4.2. Наявність історико-культурних рекреаційних ресурсів у містечках і селах Волинської області	158
4.3. Просторова ієрархічна структура історико-культурних рекреаційних ресурсів регіону	164
4.3.1. Ієрархічна структура локальних історико-культурних рекреаційних ресурсів Волинської області	164
4.3.2. Ієрархічна структура територіальних історико-культурних рекреаційних ресурсів Волинської області	182
4.4. Території пріоритетної історико-культурної рекреації	195

ВИСНОВКИ . . . . .

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ . . . . .

ДОДАТКИ . . . . .

ПЕРЕДМОВА

У монографії висвітлені результати досліджень, здійснених автором протягом 2010–2015 рр. і увійшли до дисертаційної роботи «Історико-культурні рекреаційні ресурси поселень Волинської області : суспільно-географічний аспект», захищеної у 2016 році (11.00.02 – економічна та соціальна географія).

Нами вивчена динаміка становлення поселенської мережі Волинської області, запропонована класифікація історико-культурних рекреаційних ресурсів, охарактеризовані історико-культурні рекреаційні ресурси регіону, здійснений рейтинговий аналіз за їхніми окремими видами, виявлений їхній сумарний потенціал, показаний історико-культурний рекреаційний потенціал міських та сільських поселень області, наведено історико-культурне рекреаційне районування Волинської області, виділили території пріоритетного розвитку та ареали найбільшого скопчення історико-культурних одиниць для подальшого їхнього залучення до туристичних маршрутів.

Результати монографічного дослідження можуть бути використані Волинською обласною державною адміністрацією при розробці планів розвитку історико-культурної рекреації в регіоні, в обласних програмах розвитку туризму, а також туристичними підприємствами регіону для створення історико-культурних туристичних маршрутів. Матеріали дисертації важливі для вироблення перспективних планів розвитку історико-культурної рекреації та туризму у Волинській області.

Висловлюю щиро вдячність за добре слово підтримки, цінні настанови науковому керівнику професору Володимирі Крулю, а також за корисні поради колегам – Мирославу Проскурняку та Сергію Кирилюку.

ВСТУП

Для піднесення сучасного господарства України варто залучати ті галузі економіки, які спроможні забезпечити йому стійке зростання. Саме до таких галузей належить рекреаційно-туристична, ефективний приклад використання якої має місце у багатьох європейських країнах. Однак на цей час, якщо її природна компонента достатньо вивчена і, відповідно, розвинена, то історико-культурна складова отримала розвиток лише у великих містах України. Виходячи з цього, під час виявлення особливостей рекреаційних ресурсів як Волинської області, так й інших регіонів нашої держави, основна увага й надалі звертається на вивчення природних рекреаційних ресурсів. Тому детальний огляд та подальша оцінка історико-культурних рекреаційних ресурсів (надалі – ІКРР) області стануть важливою умовою для поступальної динаміки економіки регіону. Більше того, ІКРР можуть виступати тими цінними рекреаційними об'єктами, що впливатимуть на формування національної самосвідомості українського суспільства.

Окрім того, у нашій державі історико-культурні об'єкти як рекреаційні ресурси практично не оцінені. Зокрема, більшість визначних історико-культурних пам'яток не включені до туристичних маршрутів, що призводить до їхнього обмеженого використання. Все це відчутно впливає на вітчизняний туристичний бізнес, який, за прикладом зарубіжних країн, за належної реклами, міг би давати значний економічний і соціальний ефект.

На розвиток історико-культурної рекреації головно впливає рекреаційна привабливість території, зокрема наявність ІКРР, їхній стан, цінність та збереженість. Саме останні являють собою історико-культурну спадщину Волинської області. Все ж наголосимо, що на території регіону дослідження є невелика кількість історико-культурних рекреаційних об'єктів (надалі – ІКРО), які підготовлені для відвідування туристів. Тому для їхньої популяризації видається необхідним поєднувати відомі для

широкого загалу пам'ятки архітектури та містобудування (надалі – ПАМ) із невідомими, але цікавими та цінними ІКРР, що знаходяться у сільській місцевості. Це призведе до розширення потенціалу ІКРО і дасть змогу на перспективу використовувати їх для прокладення територією області історико-культурних туристичних маршрутів.

Методологічною основою монографічного дослідження стали сучасні положення теорії суспільної географії та регіоналістики, теоретичні та прикладні розробки відомих вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі географії, ретроспективної географії, рекреаційної географії, туристичного краєзнавства, зокрема, Бейдика (2004; 2001), Джамана (2003; 2006), Заставного (1994), Заставецької (1997), Крачила (1987), Круля (2004; 2007; 2008; 2012), Кузика (1993; 2011; 2012), Любіцевої (2002), Масляка (2008), Мацоли (1997), Мезенцева (2014; 2015), Немець (2009; 2013), Олійника (2015), Пістуна (2008), Ровенчака (2008), Руденка (1993; 2003), Смаля (2003; 2004; 2010a; 2010b), Топчієва (2009), Шабля (1994; 2001; 2003), Яворської (2012; 2014; 2015) та інших.

Під час дослідження застосовувалися як загальнонаукові, так і конкретно-наукові методи. З-поміж загальнонаукових були задіяні методи синтезу, аналізу, літературний, узагальнення тощо, а серед конкретно-наукових – діахронічного, синхронного, рейтингового аналізу, порівняння, районування, типізації, картографічний, ретроспективно-часового аналізу тощо.

У роботі нами задіяні дані Головного управління статистики у Волинській області, державного реєстру нерухомих пам'яток України та матеріали різноманітних археологічних джерел.

Теоретичні положення, конкретні методики і рекомендації дисертації використовуються в навчальному процесі географічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича при викладанні дисциплін: «Краєзнавство», «Теорія і методологія географічної науки», «Рекреаційна географія», «Географія туризму», «Туризм і краєзнавство» (акт впровадження від 20.01.2016р. № 11/40-165).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ РЕГІОНУ

1.1. Методологічні та методичні основи вивчення історико-культурних рекреаційних ресурсів

Туристична галузь розвивається завдяки наявності на певній території цінних та привабливих ресурсів. «Туризм» походить від французького *tour* і означає прогулянку, поїздку, подорож. У Законі України «Про туризм» останній визначається як «тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає». Там же під туристичними ресурсами розуміють «сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста». Проте це поняття в Україні знаходиться ще на стадії становлення. На це вказує зацікавленість ним багатьох українських вчених та великою кількістю його визначень. Так, [Крачило \(1987\)](#) вважав, що туристичні ресурси – це «поєднання компонентів природи, соціально-економічних умов і культурних цінностей, які виступають як умови задоволення туристичних потреб людини».

Рекреація (фр. *recreation*, пол. *rekreacja* – відпочинок, від лат. *recreatio* – відновлення сил) – відновлення або відтворення фізичних і духовних сил, що витрачені людиною в процесі життєдіяльності. Вона охоплює різноманітні види діяльності у вільний час, які спрямовані на відновлення сил і задоволення широкого кола особистих і соціальних потреб та запитів ([Смаль 2010b](#)).

Є багато думок щодо понять «рекреація» і «туризм». Більшість вважає, що «рекреація» є поняттям ширшим, оскільки включає всі види діяльності людини у вільний від роботи час поза постійним помешканням. Натомість «туризм» – поняття вужче, адже цей процес супроводжується споживанням відповідних послуг за кошти. Виходячи з цього, поняття «рекреаційні ресурси» ширше, ніж «туристичні ресурси». Адже рекреаційні ресурси охоплюють компоненти природи, соціально-економічні умови та культурні цінності, як умови задоволення всіх рекреаційних, в т.ч. й оздоровчих потреб людини. За останні десятиліття ці поняття часто ототожнюються, бо вважається, що туризм є частиною рекреації. Тому доволі часто вживається поняття «туристично-рекреаційні ресурси», під якими розуміють компоненти географічного довкілля, об'єкти антропогенної діяльності, які завдяки своїй унікальності, історичній або художній цінності, оригінальності, естетичній привабливості і лікувально-оздоровлювальній здатності можуть використовуватися для рекреації. Вчені-географи виокремлюють 3 типи туристично-рекреаційних ресурсів – природні, історико-культурні та соціально-економічні.

За [Бейдиком \(2001\)](#), рекреаційно-туристичними ресурсами (надалі – РТР) є «об'єкти та явища природного, природно-антропогенного та соціального походження, які використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних центрів, їх спеціалізацію та економічну ефективність. Це сукупність природних, природно-технічних і соціально-економічних комплексів, що сприяють відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини та її працездатності».

[Любіцева \(2002\)](#) вважає, що туризм виступає засобом комунікації та саморозвитку, підвищення рівня освіченості та загальної культури шляхом ознайомлення з культурою, побутом, традиціями та віруваннями, стилем та характером життя інших народів, з культурною спадщиною людства та перлинами природи.

На її думку, туризм є мобільною складовою рекреації, її активною формою, що пов'язана з доданням простору задля відпочинку, розваги, лікування або з будь-якою іншою метою, що не пов'язана з отриманням прибутку.

Смаль (2004) виділяє різні рівні пізнавальної цінності суспільних (історико-культурних) ресурсів, зокрема, світовий рівень (матеріальні свідчення розвитку культури, які дозволяють простежувати еволюцію цивілізації і сприяють розвиткові міжнародного туризму), національний рівень (матеріальні свідчення розвитку культури, які сприяють освоєнню історії народу, нації, держави), місцевий рівень (матеріальні свідчення розвитку культури, які дають можливість вивчати історію територіальної громади).

Кляп (2013), класифікуючи туризм, виділив його за видами, залежно від критеріїв: за спрямуванням туристичних потоків, за охопленням території, за терміном поїздки, за сезонністю та інтенсивністю турпотоків, за принципом оплати й організацією продажу, за ступенем організованості, за соціодемографічними ознаками, за формою організації подорожі та обслуговування, за засобами пересування та за метою подорожі. З-поміж 85 видів туризму за метою подорожі він виділяє й історичний або історико-культурний туризм. Наголошуючи на унікальності історичної спадщини кожного регіону, вчений виділив чотири принципи історичного туризму:

- *активне сприяння у збереженні спадщини місцевості – культурної, історичної та природної;*
- *підкреслення і виділення унікальності спадщини місцевості щодо інших регіонів;*
- *створення у місцевого населення почуття гордості і відповідальності за унікальну спадщину;*
- *розробка програми розвитку туризму з використанням унікальної спадщини місцевості (Кляп, Шандор 2013).*

У праці «Рекреаційна географія» [Масляк \(2008\)](#) серед галузей рекреаційної географії виділяє лікувально-курортне господарство України, оздоровчо-спортивну діяльність (пішохідний, водний, велосипедний, спелеологічний та гірськолижний туризм), пізнавальну рекреаційну діяльність (релігійний, сільський зелений та екологічний туризм) та розважально-ділову рекреаційну діяльність (гральний бізнес, виставкову діяльність в Україні, діловий та міський туризм).

РТР використовуються або можуть бути використані для туристичної діяльності та забезпечують як туристичний, зокрема, так і економічний, загалом, потенціал регіону. Тому варто зазначити, що під туристично-ресурсним потенціалом території [Руденко \(2010\)](#) розуміє «сукупну продуктивність її туристичних ресурсів як засобів виробництва і предметів споживання, яка виражається в їхній суспільній споживчій вартості».

[Клімчук, Луцишин, Лажнік \(1997\)](#) на прикладі Волинської області розробили кадастрову оцінку рекреаційних територій, для визначення способів використання та обґрунтування плати за рекреаційні ресурси.

Вивчаючи рекреаційно-туристичний потенціал (надалі РТП) гірських поселень Івано-Франківської області, [Депутат \(2013\)](#) зауважував, що «потенціал рекреаційно-туристичної інфраструктури визначається як сумарна кількість балів чисельності та статусу рекреаційно-туристичних установ із врахуванням демографічного навантаження, як характеристики сучасних трудових ресурсів та їх потенціалу». Виходячи з цього, він наголошував, що потенціал рекреаційно-туристичної інфраструктури урівноважує різні за площею та адміністративним значенням поселення.

Туристсько-рекреаційні ресурси ландшафтів досліджувала [Дутчак \(2008\)](#). Нею запропоновано сім сегментів туристично-рекреаційної діяльності. Зокрема, курортно-лікувальний (бальнеологічний, бальнеокліматичний, кліматичний, бальнеогрязьовий, грязьовий), комерційно-діловий (конгресний, комерційний,

аграрний та промисловий), релігійний (власне релігійний туризм та паломництво), пізнавально-розважальний (власне пізнавальний та пізнавально-розважальний), екологічний, спортивно-оздоровчий (спортивний, спортивно-оздоровчий та оздоровчий), екзотичний.

Приурочувала до ландшафтів своє вишукування рекреаційного потенціалу [Холявчук \(2011\)](#). Так, нею виявлений рекреаційний потенціал ландшафтів долини Середнього Дністра, де були досліджені рекреаційні властивості рівнинних ландшафтів у межах каньйонної річкової долини Середнього Дністра; з'ясований вплив поселенського навантаження на рекреаційну привабливість; удосконалена методика компонентної та комплексної оцінки природно-рекреаційних властивостей рівнинних мезорегіонів; висвітлені особливості використання рекреаційних властивостей ландшафтів середньодністерської річкової долини задля поліпшення рекреаційно-туристичного освоєння регіону.

Досліджуючи рекреаційно-туристичну різноманітність Чернівецької області, [Скутар \(2012\)](#) виділила природно-рекреаційні, соціально-економічні або інфраструктурні та історико-культурні рекреаційні ресурси (надалі – ІКРР). Для території Чернівецької області нею визначені рекреаційно-туристичні регіони ([Скутар 2012](#); [Скутар 2013](#)).

[Паламарюк \(2015\)](#) розглядала рекреаційно-туристські ресурси Буковинських Карпат. Зокрема, визначила осередки рекреації та туризму Буковинських Карпат та виділила території їхнього пріоритетного розвитку за загальним показником рекреаційно-туристичної ваги та коефіцієнтом переважаючої величин і коефіцієнтом переважаючої місць.

У статті, де розглядається стан рекреаційно-туристських досліджень в Україні на початку ХХІ ст. ([Круль та ін. 2015](#)), звернемо увагу на вишукуванні А.Мокляка, де розглядаються лише ті туристичні ресурси, які використовуються іноземцями. У цьому контексті ним наводиться оцінка інфраструктурного забезпечення туризму в Україні та подається схема рекреаційного

районування. Варто виділити й дослідження [Мазурця \(2010\)](#), який виявив чинники функціонування територіально-рекреаційного комплексу (надалі – ТРК) Волинської області в умовах її прикордонності. Він, на основі визначення індексу забезпеченості природно-рекреаційними та культурно-історичними рекреаційними ресурсами, провів комплексний аналіз РТП області за адміністративними районами.

Зауважимо, що [Чернова \(2007\)](#) та [Філоненко \(2005\)](#) здійснили комплексну оцінку умов і чинників формування ТРК, відповідно, Вінницької та Чернігівської областей та їхніх районів. Дослідження [Грицьку-Андрієш \(2010\)](#) присвячене соціально-економічним особливостям та основним напрямкам розвитку сільського туризму в Чернівецькій області, а [Орлової \(2009\)](#) – суспільно-географічній оцінці ресурсів етнічного туризму Одеської області ([Круль та ін. 2015](#)).

[Жукова \(2007\)](#), аналізуючи сучасний стан збереження та використання замкових комплексів XII-XVII ст., що збереглися на території Хмельницької області, довела, що незадовільний стан пам'яток переконливо свідчить про необхідність вирішення питань їх охорони. Остання, найперше, залежить від наукового обґрунтування історико-культурної цінності замкових комплексів. Нею зроблено висновок, що для збереження об'єктів культурної спадщини найефективнішим засобом є музеєфікація та створення умов для екскурсійного відвідування, що сприяє перетворенню пам'яток на туристичний продукт.

Про історико-культурну спадщину та її використання в туристичній сфері України йдеться у праці [Корнієнко \(2008\)](#). Нею встановлено загальні чинники, які впливають на інтенсивність залучення пам'яток історії та культури національного значення до екскурсійних маршрутів, залежно від їхніх якостей. Науковець сформувала концепцію найоптимальнішої форми перетворення складових історико-культурної спадщини на екскурсійні туристичні об'єкти. Суть цієї концепції полягає у створенні на базі пам'ятки тематико-експозиційного музейного комплексу

задля формування національної системи туристично-екскурсійних маршрутів.

Історичні місця та розвиток туризму на Черкащині стали основою дослідження Сушко (2010), де проаналізований стан туристичної діяльності на Черкащині, зокрема в роботі організації, підприємств і музеїв. Визначено структуру, особливості та проблеми функціонування туристичних маршрутів. Ним також досліджений процес формування вітчизняного й міжнародного туризму, визначені основні завдання, розкриті загальні та специфічні принципи формування національної, а також патріотичної свідомості молодого покоління.

Бондарчук-Чугіна (2007) вивчала розвиток культурно-історичного туризму на Миколаївщині у другій половині ХХ-поч. ХХІ ст. Нею здійснений порівняльний аналіз його розвитку під час радянського та пострадянського періодів, визначений туристичний потенціал області, його історико-культурні ресурси, проаналізована динаміка розвитку історико-культурного туризму за роки незалежності України.

Мальська (2013) та Біла (2013) провели аналіз історико-культурних ресурсів як чинника розвитку приміського туризму м. Львова. Ними виділені основні напрямки можливого використання історико-культурних об'єктів (надалі – ІКО), враховуючи стан збереженості і розташування у межах адміністративних районів приміської зони (Мальська, Біла 2013; Біла 2013).

Аніпко (2010; 2013), вивчаючи середньовічні замки та фортеці, вказує на проблеми їхнього сучасного рекреаційно-туристичного використання та можливості музеєфікації останніх як об'єктів екскурсійної діяльності для їхнього збереження (Аніпко 2010; Аніпко 2013). Основні форми охорони історико-культурних туристичних ресурсів досліджує й Заблотовська (2013).

Країнознавчі аспекти аналізу туристської привабливості регіонів України розглядаються у працях Новосад (2010). Розвиток рекреаційної діяльності як засіб раціонального використання

в тому числі й об'єктів природно-заповідного фонду, вивчає [Полодна \(2011\)](#). Рекреаційне районування з господарського та функціонального поглядів описував [Стародубцев \(2011\)](#). Він вказав на його сучасний стан та проблеми ([Стародубцев 2011](#)). Розвиток туристично-рекреаційної діяльності на основі стабільного використання всіх видів ресурсів на теренах Білорусії вивчає [Устин \(2013\)](#). Проблемам оцінки рівня привабливості розвитку рекреаційного природокористування для регіонів України приділив увагу [Черчик \(2006\)](#). Важливою передумовою розвитку туристичної галузі Івано-Франківської області [Штогрин \(2013\)](#) вважає її історико-культурні ресурси.

Відзначимо, що нами вивчаються лише історико-культурні рекреаційні ресурси (надалі – ІКРР), під якими розуміються пам'ятки історії та культури, які створені людиною та мають суспільно-виховне значення, становлять пізнавальний інтерес і можуть використовуватися у рекреаційній діяльності для задоволення духовних потреб населення. Лівову їхню частку складають об'єкти культурної спадщини.

Закон України «Про охорону історико-культурної спадщини» визначає охорону культурної спадщини як «систему правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку, запобігання руйнуванню або заподіянню шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів культурної спадщини». Цей закон наголошує на об'єкті історико-культурної спадщини й окреслює його як «визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архі-

тектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність».

Згідно із Законом України «Про охорону історико-культурної спадщини», за видами об'єкти культурної спадщини поділяються на (Закон України «Про охорону культурної спадщини» 2000):

- археологічні – рештки життєдіяльності людини (нерухомі об'єкти культурної спадщини: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця та споруди, їх залишки чи руїни, мегаліти, печери, наскельні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв, а також пов'язані з ними рухомі предмети), що містяться під земною поверхнею та під водою й є невідтворним джерелом інформації про зародження і розвиток цивілізації;
- історичні – будинки, споруди, їх комплекси (ансамблі), окремі поховання та некрополі, місця масових поховань померлих та померлих (загиблих) військовослужбовців (у т. ч. іноземців), які загинули у війнах, через депортацію та політичні репресії на території України, місця бойових дій, місця загибелі бойових кораблів, морських та річкових суден, у тому числі із залишками бойової техніки, озброєння, амуніції тощо, визначні місця, пов'язані з важливими історичними подіями, з життям та діяльністю відомих осіб, культурою та побутом народів;
- об'єкти монументального мистецтва – твори образотворчого мистецтва: як самостійні (окремі), так і ті, що пов'язані з архітектурними, археологічними чи іншими пам'ятками або з комплексами (ансамблями), які ними утворюються;

- об'єкти архітектури – окремі будівлі, архітектурні споруди, що повністю або частково збереглися в автентичному стані і характеризуються ознаками певної культури, епохи, окремих стилів, традицій, будівельних технологій або є творами відомих авторів;
- об'єкти містобудування – історично сформовані центри населених місць, вулиці, квартали, площі, комплекси (ансамблі) зі збереженою планувальною і просторовою структурою та історичною забудовою (у тому числі поєднаною з ландшафтом), залишки давнього розпланування та забудови, що є носіями певних містобудівних ідей;
- об'єкти садово-паркового мистецтва – поєднання паркового будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами;
- ландшафтні – природні території, які мають історичну цінність;
- об'єкти науки і техніки – унікальні промислові, виробничі, науково-виробничі, інженерні, інженерно-транспортні, видобувні об'єкти, що визначають рівень розвитку науки і техніки тієї чи іншої епохи, певних наукових напрямів або промислових галузей.

Водночас, згідно із цим самим законом, за типами об'єкти культурної спадщини поділяються на:

- споруди (витвори) – твори архітектури та інженерного мистецтва, твори монументальної скульптури та монументального малярства, археологічні об'єкти, печери з наявними свідченнями життєдіяльності людини, будівлі або приміщення в них, що зберегли автентичні свідчення про визначні історичні події, життя та діяльність відомих осіб;

- комплекси (ансамблі) – топографічно визначені сукупності окремих або поєднаних між собою об'єктів культурної спадщини;
- визначні місця – зони або ландшафти, природно-антропогенні витвори, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду.

Цінність і значення перелічених вище об'єктів культурної спадщини доволі різноманітна і може використовуватися неоднаково. Так, з-поміж архітектурних пам'яток сакральні використовуються для споглядання і лише у монастирських комплексах застосовується ще й паломництво. На відміну від них, замки, крім споглядання, можна задіювати для здійснення на їхній території подієвих ресурсів (зокрема, фестивального туризму). Археологічний туризм задовільнить винахідливих туристів, адже за його розвитку рекреант може взяти безпосередню участь у археологічних розкопках, як у європейських країнах. Історичні та пам'ятки монументального мистецтва не мають особливої цінності, за винятком місць боїв та меморіальних комплексів.

Особливістю ІКО є те, що вони можуть використовуватися у будь-яку пору року. Проте споживання ІКРР залежить, насамперед, від їхнього місцезнаходження. Важливу роль відіграють місцерозташування туристичного об'єкта (місті чи селі, великому чи малому), його відстань від основних автошляхів, залізничних станцій. Має значення також наявність туристичної інфраструктури – закладів харчування та розміщення, транспортних засобів, автозаправок. Використання та інтерес до ІКРР залежить від основних їхніх характеристик, зокрема, цінності, доступності, екскурсійної значущості, привабливості та підготовленості для туризму. Проте найважливішою характеристикою як туристичних ресурсів загалом, так і історико-культурних зокрема є їхня атрактивність.

Власне термін атрактивність походить від латинського *attrahere* – привабливість. Атрактивність має два значення:

- *характеристика туру, в якому ділова програма поєднується з відпочинком або розвагами;*
- *важлива властивість туристичних ресурсів, що свідчить про їхні рекреаційні цінності (Смаль 2003). Проте дослідники по-різному трактують цей термін. Так, є думка, що атрактивність – це інтегральний показник, який комплексно враховує всі сторони привабливості здатності ресурсу й відображає як кількісні, так і якісні характеристики туристичних ресурсів.*

Історико-культурні пам'ятки (надалі – ІКП) є важливими об'єктами огляду на туристичних маршрутах, екскурсіях, подорожах, їх вважають цінним джерелом інформації, чинником формування національної самосвідомості українського суспільства. ІКП можна розглядати з різних поглядів, тому вони можуть бути предметом вивчення багатьох наукових дисциплін. Переважно під ними розуміють окремі споруди, предмети, пам'ятні місця, які пов'язані з історичними подіями, витвори матеріальної та духовної культури, що мають історичну, наукову, художню або іншу культурну цінність. На думку Кузика (2011), ІКП, котрі входять або можуть увійти до складу туристичних ресурсів, необхідно розглядати не як окремі об'єкти з певною історичною чи культурною цінністю, а як поєднання відповідних видів ІКРР, що мають високу атрактивність, можуть відігравати вагомую роль у формуванні світогляду народу й формувати історико-культурний рекреаційний потенціал (ІКРП) поселення, місцевості, регіону.

1.2. Класифікація історико-культурних рекреаційних ресурсів

Історико-культурні ресурси (надалі – ІКР) дуже різноманітні, тому варто звернути особливу увагу на їхню класифікацію. Загалом, в українській географії існує чимало підходів до їхньої класифікації. Такі питання висвітлювалися у працях [Крачила \(1987\)](#), [Бейдика \(2001; 2004\)](#), [Смаля \(2003\)](#), [Кузика \(2011\)](#), [Любіцевої \(2002; 2010; 2014\)](#), [Кравціва \(2004\)](#) та ін.

Так, за генезисом ці ресурси поділяються на матеріальні і духовні. Матеріальні містять у собі сукупність засобів виробництва та інших матеріальних цінностей суспільства на кожній історичній стадії розвитку. Натомість, духовні охоплюють сукупність досягнень у науці, мистецтві, літературі, в організації державного і суспільного життя, у праці і побуті. За рухомістю вони поділяються на рухомі і нерухомі. Першу групу становлять пам'ятки історії, містобудування й архітектури, археології й монументального мистецтва й інші споруди, у тому числі й ті пам'ятки мистецтва, які становлять невід'ємну частину архітектури. З позицій пізнавально-культурної рекреації важлива та обставина, що об'єкти цієї групи є самостійними поодинокими або груповими утвореннями.

До другої групи належать пам'ятки мистецтва, археологічні знахідки, мінералогічні, ботанічні, зоологічні колекції, документальні пам'ятники й інші речі, предмети та документи, які можна легко переміщувати. Споживання рекреаційних ресурсів цієї групи пов'язане з відвідуванням музеїв, бібліотек і архівів, де вони звичайно концентруються. За рівнем організації об'єктів для показу виділяються спеціально підготовлені для демонстрації та не підготовлені для демонстрації, а за місцем знаходження суб'єкта до об'єкта огляду – на інтер'єрні та екстер'єрні ІКО ([Кравців, Копач 2004](#)).

Крачило (1987) до ІКРР (у нього – культурно-історичних туристичних ресурсів) зараховував культурні, історичні, археологічні та етнографічні об'єкти (музеї, виставки, театри, археологічні, історичні, архітектурні пам'ятки, етнографічні особливості території, фольклор, центри прикладного мистецтва тощо). За ним, мірилом цінності туристичних ресурсів є такі їхні якості, як унікальність та специфічність об'єкта, причому перша може надати йому світового значення.

Дещо по-іншому класифікував туристичні ресурси **Бейдик (2001)**. Ним РТР поділяються на природно-географічні, де виділив геологічні та орографічні, ґрунтово-рослинні та фауністичні, водні та кліматичні, ландшафтні, природно-антропогенні, з-поміж яких виокремив національні природні парки, природні та біосферні заповідники, заказники та пам'ятки природи, дендропарки, ботанічні сади, зоопарки та суспільно-історичні, які формують архітектурно-історичні, біосоціальні та подієві (у нього – подійні) ресурси. Архітектурно-історичним ресурсам відповідають пам'ятки громадської, промислової, культової або сакральної, військової архітектури, архітектурні монументи та скульптурні пам'ятки, пам'ятки садово-паркового мистецтва. За автором, біосоціальні пам'ятки фіксують життєві цикли та знакові події видатних людей. Під подієвими ресурсами розуміються політичні, культурні, екологічні, економічні та конфесійні події.

Смаль (2004; 2010b) туристичні ресурси поділяє на природні, суспільні та подієві. У цьому поділі ІКРР відповідають суспільним, які включають у себе археологічні, культурологічні, археологічні, паркові та техногенні і подієві, що мають такі тематичні підвиди: громадські, мистецькі, спортивні, культурно-історичні, економічно-політичні та релігійні ресурси. **Іванунік (2009; 2012)** виділяє з-поміж ІКРР пам'ятки історії та археології, пам'ятки архітектури, пам'ятки мистецтва, етнографічні пам'ятки, пам'ятки народної творчості.

Проаналізувавши класифікації ІКРР, виокремимо з-поміж них такі види ресурсів: археологічні, архітектурні та містобудів-

ні, історичні, монументального мистецтва, подієві, етнографічні, біо-соціоресурси та музейні. До найперших відносять пам'ятки археології, що є матеріальними залишками людської діяльності, які збереглися на землі, під землею або під водою й є об'єктом археологічних досліджень. Ними виступають городища, кургани древніх поселень, укріплень, виробництв, каналів, древні місця поховань, кам'яні статуї, наскальні зображення, стародавні предмети, ділянки історико-культурного шару древніх населених пунктів, скарби, знаряддя праці та інші стародавні вироби.

Потенціал архітектурних та містобудівних ІКРР утворюють пам'ятки архітектури та містобудування (надалі – ПАМ), до яких належать високохудожні архітектурні твори, збудовані за минулі роки. Вони найцінніші серед історико-культурних пам'яток і представлені архітектурними ансамблями й комплексами, історичними центрами, кварталами, площами, вулицями, залишками древнього планування й забудовами міст та інших населених пунктів, спорудженнями цивільної, промислової, військової, культової архітектури, народного зодчества, а також пов'язані з ними здобутки монументального та садово-паркового мистецтва.

ПАМ поділяються на сакральні пам'ятки та пам'ятки оборонної архітектури. До сакральних пам'яток зараховуються культові архітектурні споруди, природні об'єкти, що мають культове значення, та предмети церковного мистецтва. Тут важливий їхній показник цінності, тобто не стільки вікова глибина пам'яток архітектури, скільки стильові ознаки, за якими враховується вік споруди, навіть мистецька цінність об'єкта. Комплекси культових споруд розташовані переважно у великих містах, але подекуди зустрічаються і в селах. Проте особливої уваги тут заслуговують дерев'яні церкви, які є одним із найпривабливіших і найцінніших видів народної архітектури в Україні. Для рекреації цінні є не лише споруди храмів, але й дзвіниці, каплиці та плебанії (житло священників). До ПАМ відносять і палацові ансамблі, що виступають старовинними палацами, парками, які

вирізняються не лише історико-культурною значущістю, а й часто в інших регіонах України використовуються з туристичною метою.

Пам'ятки історії є складовою історичних ІКРР. Такими слугують визначні місця важливих історичних подій, життя та діяльності відомих осіб, культури та побуту народів. До них можуть бути віднесені будівлі/споруди, пам'ятні місця й предмети, які пов'язані з найважливішими історичними подіями в житті народу, розвитком суспільства й держави, революційним рухом, визвольним рухом, війнами, а також із розвитком науки й техніки, культури й побуту народу, з життям видатних політичних, державних діячів, народних героїв, діячів науки, літератури й мистецтва.

ІКРР монументального мистецтва формуються винятково пам'ятками монументального мистецтва. З-поміж них необхідно виділити високохудожні твори скульптури, живопису та декоративного мистецтва. Вони можуть бути пов'язаними з архітектурними спорудами або існувати самостійно, позаяк характеризують світогляд, естетичні погляди і рівень розвитку культури.

Оскільки низка авторів виокремлює, крім вищезгаданих, з-поміж ІКРР ще подієві, етнографічні, біо-соціальні ресурси, то, на нашу думку, доцільно їх коротко охарактеризувати. Так, подієві ресурси належать до динамічних чинників формування туристичних потоків, бо включають мотиваційні передумови подорожі до місця, де відбувається подія або явище. Ця категорія ресурсів з'явилася порівняно нещодавно і запровадив її [Бейдик \(2001; 2004\)](#) через зростання кількості різноманітних культурних подій, які мають яскраво виражений рекреаційний – пізнавальний, розважальний, відпочинковий характер. На сучасному етапі розвитку історико-культурного туризму – це один із найпоширеніших його видів, який залучає одночасно велику кількість осіб. [Устименко \(2013\)](#) дає визначення подієвого туризму як «... подорож з метою участі або споглядання певної події (карнавалу, фестивалю, свята, церемонії, спортивного змагання або

природного явища тощо), що передбачає наявність відповідних туристичних ресурсів та спеціальної підготовки» і поділяє його на природно-подієвий і суспільно-подієвий туризм.

Етногафічні ресурси представлені етногафічними музеями з відповідними експозиціями, музеями народної архітектури і побуту, фольклорними пам'ятками усної та писемної творчості, яскраво вираженими й добре збереженими народними традиціями, обрядами, святами, народними промислами, національною кухнею, традиційними житлами, одягом, танцями тощо. Ці ресурси використовуються для етнічного чи етногафічного туризму. Він може бути як внутрішнім, ресурси якого подані вище, так і зовнішнім, який пов'язаний із відвідуванням історичної батьківщини або місця народження родичів. Використання етногафічних ресурсів заради цього називають ностальгічним. Цей туризм за останні часи доволі поширений, проте не має великої кількості споживачів.

Біо-соціальні ресурси – специфічна складова ІКРР (категорії пам'ятники історії), яка об'єднує об'єкти та місцевості, що пов'язані з певним життєвим циклом (епізодом) тієї чи іншої видатної особи (народження, діяльність, перебування, смерть (загибель), поховання) (Бейдик 2001). Ці ресурси включають історико-культурні та інші об'єкти, що стосуються певних історичних подій, життя учасників історичних або культурних подій.

До ІКРР слід зарахувати і музейні установи, які є найпідготовленішими для прийняття туристів та мають освічених працівників. Опираючись на Закон України «Про музеї та музейну справу» (Закон України «Про музеї та музейну справу» 1995), визначається, що «основними напрямками діяльності музеїв є науково-дослідна, культурно-освітня діяльність, комплектування музейних зібрань, експозиційна, фондова, видавнича, реставраційна, виставкова, пам'яткоохоронна робота, а також діяльність, що пов'язана з науковою атрибуцією, експертизою, класифікацією, державною реєстрацією та усіма видами оцінки предметів,

які можуть бути визначені як культурні цінності, з метою включення до Музейного фонду України». Згідно з ним, музеєм є «науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини». Музеї за тематикою поділяються на історичні, краєзнавчі, археологічні, природні, літературні, меморіальні, мистецькі, етнографічні, технічні, галузеві тощо. На основі комплексів цінних історико-культурних пам'яток утворюються музеї-заповідники, музеї-садиби, музеї під відкритим небом, меморіальні музеї-садиби.

Варто наголосити й на тому, що до ІКРР відносять ті культурні установи, які забезпечують рекреаційні потреби. Зокрема, ними виступають, окрім вищезгаданих музеїв, картинні галереї, виставкові зали, театри, кіноконцертні зали, філармонії, планетарії, цирку.

Петранівський та Рутинський (2006) відзначають, що Мацюком (2009) розроблена класифікація оборонних споруд. Зокрема, ним виділені давньоруські укріплені міста, фортеці, замки, оборонні монастирі, церкви, костели, синагоги, військові укріплення, сторожові вежі та оборонні дзвіниці. Тут же наголошується, що Лесик (1993) запропонував класифікувати всі замки і монастирі за їхньою придатністю для розміщення в них функціональних груп приміщень закладів відпочинку та туризму. Він запропонував усі оборонні споруди розділити на 4 класи:

клас А – сюди відносять замки і фортеці, що придатні для використання під історико-архітектурні заповідники і музеї;

клас Б – замки і фортеці, що можуть використовуватися під заклади відпочинку і туризму (тематичні готелі, лицарські ресторани тощо);

клас В – замки, фортеці і монастирі, що задіюються для часткового туристично-краєзнавчого використання;
клас Г – замки і фортеці, туристичне краєзнавче впорядкування яких сприяє їхньому фізичному збереженню й охороні історичного ландшафту (Петранівський, Рутинський 2006).

Голубенко (2013), вивчаючи географічний аналіз ІКП Польщі, з-поміж останніх виділив ПАМ, до яких відніс міські системи, замки, палаци, оборонні системи та укріплення, сакральні пам'ятки (костели та монастирі), історико-археологічні пам'ятки, до яких зарахував стародавні цвинтарі і меморіальні комплекси та культурні об'єкти (музеї, галереї та театри) (Голубенко 2013).

Виходячи із сутності ІКРР, слід звернути увагу на деякі види туризму. Так, Масляк (2008), опираючись на свою класифікацію, під релігійним туризмом розуміє паломницький, а у міському туризмі поєднує відвідування пам'яток археології, історії та архітектури і містобудування, проте лише у міських поселеннях, а для сільських є зелений туризм, який частково торкається збереження пам'яток архітектури. Ми ж виділяємо археологічний, сакральний (і його підвид паломницький), замковий, історичний та подієвий туризм на основі відповідних ресурсів (Масляк 2008).

Натомість Кузик (2011) до основних видів туризму включає рекреаційний, діловий, релігійно-паломницький, сентиментальний та сільський зелений. Так, під рекреаційним автор розуміє подорож задля відпочинку, оздоровлення або лікування, яку здійснюють за безпосереднього використання природних властивостей клімату, мінеральних вод, грязі, привабливих ландшафтних та інших ресурсів. Його ж розділяє на лікувальний і відпочинково-оздоровчий. З огляду на цей поділ Кампов та Касинець (2012) звертають увагу на історико-географічні аспекти формування та розвитку курортних територій Закарпаття, вка-

зуючи на їхнє регіональне, загальнодержавне та міжнародне значення (Кампов, Касинець 2012).

За Кузиком (2011), діловий туризм – це поїздки, які пов’язані з виконанням фахових обов’язків для відвідування об’єктів, що належать фірмі або мають для неї «певний інтерес». Виходячи з цього, такі подорожі називаються «бізнес-поїздками».

Під релігійно-паломницьким туризмом той же автор вбачає, передусім, релігійно-пізнавальні аспекти або лише пізнавальні, а «паломницький туризм» пов’язаний із мандрівкою винятково з релігійною метою. Сентиментальний туризм відображає такий вид подорожі або відпочинку, під час якого людські почуття, емоції, ностальгія є панівними мотивами поїздки. В основі цього сентименту покладено бажання відвідати місця, з якими пов’язана історія рідного народу, життя предків або особисте перебування. А під сільським зеленим туризмом Кузику (2011) бачиться проведення вільного часу в сільському середовищі, якому притаманна відповідна забудова, сільський побут, мальовничий ландшафт. Автор виділяє основні форми туризму: міжнародний та внутрішній (Кузик 2011).

Особливу увагу релігійному туризмові, зокрема паломництву, як виду туристичної діяльності у Чернівецькій області обґрунтовано приділяють Джаман, Костащук (2006).

1.3. Особливості дослідження та оцінювання історико-культурних рекреаційних ресурсів Волинської області

На сучасному етапі є чимало методик для оцінювання ІКРР. Вони висвітлені у працях Любіцевої (2002; 2010; 2014), Бейдика (2001; 2004), Кілінської (2006; 2010), Скутар (2012; 2013), Крачила (1987), Бучко (2007), Явкіна (2006; 2012), Руденка (1993; 2010), Яворської (2012; 2014; 2015), Кузишина (2002; 2011), Ро-

венчака (2008), Смаля (2003; 2004; 2010а; 2010б), Дутчак (2008), Кузика (1993; 2011), Мацоли (1997), Івануніка (2009, 2012), Огнєвої (1999), Фоменко (2004, 2007) та ін. Загалом, оцінювання ІКР визначає доцільність використання того чи іншого історико-культурного ресурсу та залучення його до туристичних маршрутів. Через неповну оцінку в туризмі використовуються переважно ІКРР міських населених пунктів. Тому розробка методики оцінки ІКРР є важливим завданням для залучення більшої кількості ресурсів і розвитку історико-культурної туристичної мережі.

Виходячи з того, що ІКРР розташовані нерівномірно, **Мацолою (1997)** запропоновано визначати їхню кількість на 100 км². Він вважав, що необхідно виявляти щільність пам'яток найвищого класу, тобто найцінніших – загальнонаціонального і міжнародного значення. За основу приймалися пересічні показники в Україні, де щільність усіх пам'яток, що охороняються державою, складає 7,9 од./100 км², а пам'яток національного значення – 0,7 од./100 км². Опираючись на це, дослідник пропонував оцінювати одним балом території, де ці показники складають менше 7,9 од./100 км², двома балами – 8-18 од./100 км² і трьома – понад 18 од./100 км². Використання такого підходу можливе для оцінки ІКРР на великій території. Тому для менших за площею територій (в т.ч. й адміністративних районів) **Поліною (1978)** був запропонований підхід, який для оцінки пізнавальної цінності включав такі ознаки, як рівень організації об'єктів для показу і місцезнаходження туриста стосовно об'єкта огляду.

На сучасному етапі доволі часто використовується бальна система оцінок. Вона залучається у випадках, коли можливе приблизне, а не точне оцінювання. Для ІКР таку оцінку і шкалу до неї розробили **Кравців, Гринів, Копач та Кузик (1999)**. Ними була запропонована бальна шкала оцінки ІКРР, за якою оцінювали об'єкти від 1 до 5 балів відповідно у кожній групі пам'яток. Бали визначалися від часу пізнання об'єкту. Так, чим більше його витрачалося для осво-

ення пам'ятки, тим вищою вважалася її пізнавальна цінність, тому їй присвоювався найвищий оціночний бал. Максимальним балом автори виділяли групи і підгрупи об'єктів, де останні оцінювалися за 5-бальною шкалою залежно від стану збереження, стильових ознак та значення пам'ятника. Зокрема, виокремлені археологічні об'єкти; меморіальні пам'ятки, що пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, війнами і бойовими та культурними традиціями; пам'ятники та пам'ятні місця, що пов'язані з життям та творчістю діячів історії, культури; пам'ятники оборонного будівництва (земляні або муровані укріплення, замки із бастионними укріпленнями, монастирі, найновіші фортифікаційні споруди ХІХ–ХХ ст.); сакральні споруди (церкви, костели, синагоги тощо); пам'ятки народної архітектури (поселення, двори, господарські і житлові будівлі, дерев'яні церкви тощо); громадські споруди (народні школи, народні доми, шпиталі, корчми, млини тощо); палацово-паркові ансамблі; сучасні пам'ятки архітектури; професійні художні промисли; народні художні промисли (ткацтво, килимарство, вишивка, художня обробка шкіри, художнє плетіння, деревообробка, гончарство тощо); пам'ятки матеріальної культури; пам'ятки фольклору.

Надавши ІКРР певного населеного пункту бали, слід перейти до етапу об'єднання покомпонентних балів окремих компонентів оцінок і перевести їх у інтегральну величину. В результаті отримана певна сума балів, яка й мала значення пізнавальної цінності даного поселення.

Цей показник вираховувався за формулою (1):

$$A = \sum P_i + \sum T_i + \sum S_i + \sum R_i + \sum F_i, \quad (1)$$

де A – інтегральний показник пізнавальної цінності ІКРР окремого поселення, місцевості;

P_i – компоненти пам'яток історії та культури;

T_i – компоненти архітектурних пам'яток;

S_i – компоненти пам'яток монументального мистецтва;

R_i – компоненти етнографічних пам'яток;

F_i – компоненти пам'яток народної творчості.

Для зручності використання цього показника, зіставлення та порівняння параметрів був введений коефіцієнт пізнавальної цінності. Він відповідав відношенню суми отриманих балів окремого поселення до максимально можливої кількості балів, яка наведена в шкалі оцінок:

$$K_p = \frac{A}{A_{\max}}, \quad (2)$$

де A – сума балів пізнавальної цінності ІКРР окремого поселення;

$A_{\max}$ – максимально можлива сума балів за шкалою бальної системи оцінок;

K_p – коефіцієнт пізнавальної цінності.

Цей коефіцієнт можна використовувати й для певного типу пам'яток. Для цього потрібно поділити отриману суму балів на максимально можливу кількість балів у розрізі окремого типу або, як автори коефіцієнта називають, блоку.

Виходячи зі значень коефіцієнта пізнавальної цінності (K_p), можна провести ранжування рівнів пізнавальної цінності. Автори виділили такі рівні атрактивності поселень: унікальні зі значеннями 0,86–1,00; високоатрактивні – 0,5–0,85; середньоатрактивні – 0,45–0,64; малоатрактивні – 0,25–0,44 та неатрактивні – <0,25.

За означеною методикою двоє її авторів, зокрема [Кравців](#) та [Копач \(2004\)](#), оцінили ІКРР Карпатського регіону ([Кравців, Копач 2004](#)). Використав цю методику і [Іванунік \(2009; 2012\)](#), який здійснив оцінку ІКР Чернівецької області, а [Дударчук \(2011; 2012; 2013\)](#), доповнивши її, виконала те ж саме для Тернопільської області.

Сьогодні вчені-географи достатньо часто для оцінки туристичних ресурсів загалом та історико-культурних зокрема почали використовувати спосіб анкетування. До таких віднесемо дослідження сакральних об'єктів ([Божук 2008; 2009; 2010](#)).

У своєму дослідженні ми використали показник кількості пам'яток $P_{к.п.}$ на одиницю площі (на 100 км^2). Він був розроблений за принципом показника щільності [Мацоли \(1997\)](#), але з нашими уточненнями. Зокрема, обчислений $P_{к.п.}$ ІКРР у межах адміністративних районів. Вважаємо також, що оцінювати ІКРР за трьома інтервалами недостатнім є для аналізу пам'яток для такої адміністративної одиниці, як область. Тому нами виділено п'ять інтервалів, причому аналіз проводився щодо пересічного по області показника насиченості пам'ятками. Останній був обчислений також для кожного з видів ІКРР за таким же принципом. Зокрема, для пам'яток археології був введений показник їхньої кількості на 100 км^2 – $P_{п.ар.}$, для ПАМ – $P_{п.а.}$, для пам'яток історії – $P_{п.і.}$

Через нерівномірне розміщення ІКРР по території області та наявність визначних пам'яток у сільській місцевості нами було проведено районування ІКРР та виділені його основні одиниці. Вони є як локальними, так і площинними. Зокрема, до перших віднесемо: історико-культурний рекреаційний пункт – ІКРП_п та історико-культурний рекреаційний центр – ІКРЦ, а до других – історико-культурний рекреаційний куц – ІКРК, історико-культурний рекреаційний вузол – ІКРВ, історико-культурний рекреаційний район – ІКРР_п. Основою районування виступатимуть найменші її одиниці. Через те, що у населених пунктах області кількість пам'яток дуже відрізняється, то варто виділити ІКРП_п першого та другого порядків, а ІКРЦ – першого, другого, третього, четвертого та п'ятого порядків. Так, до ІКРП_{п1} зараховуємо ті населені пункти, де є одна ІКП, до ІКРП_{п2} – 2, до ІКРЦ₁ – 3–6, до ІКРЦ₂ – 7–9, до ІКРЦ₃ – 10–12, до ІКРЦ₄ – 13–22, до ІКРЦ₅ – ≥ 23 .

Звичайно, що локальні осередки історико-культурного рекреаційного районування (ІКРП_п і ІКРЦ) об'єднуються, про що вже йшлося вище, у його територіальні одиниці. Так, у межах ІКРК доцільно ще виокремити куц першого (ІКРК₁), куц другого (ІКРК₂) і куц третього (ІКРК₃) порядків, ІКРВ – вузол першого (ІКРВ₁), вузол другого (ІКРВ₂) і вузол третього (ІКРВ₃) порядків, ІКРР_п – район

першого (ІКРР_{н1}), район другого (ІКРР_{н2}) та район третього (ІКРР_{н3}) порядків.

За детального вивчення територіальних одиниць історико-культурного районування, були обчислені площі територій, яку вони охоплюють, кількість населених пунктів, що їх утворюють, загальна людність, кількість локальних одиниць районування (ІКРП та ІКРЦ різного порядку), загальна кількість атракцій, їхня щільність на одиницю площі, забезпеченість населення атракціями та концентрація історико-культурних рекреаційних пам'яток (поселенська та населенська).

При виділенні територіальних одиниць історико-культурного районування до уваги бралися значення площі території та кількості населених пунктів, що їх формують. Отже, до району різного порядку належать ті територіальні утворення, які складаються із ≥ 9 поселень, площа яких становить $\geq 30,1 \text{ км}^2$. Якщо ж територіальна одиниця історико-культурного районування за значенням площі належить до району, але має меншу кількість поселень, то тут до уваги береться чисельність населення, що проживає на даній території. Зокрема, за таких умов, до району віднесемо ті території, які мають загальну людність, яка відповідає 1–15 місцям у рейтингу усіх утворених історико-культурних рекреаційних територіальних одиниць. Території, площа яких складала $15,1\text{--}30,0 \text{ км}^2$, а чисельність поселень лежала в інтервалі 4–8 од., ставали *вузлами*. Однак якщо територіальне утворення за значенням площі є вузлом, але має 3 поселення, то його необхідно віднести до *куща*. ІКРК – територіальна одиниця історико-культурного районування, площа якої $\leq 15,0 \text{ км}^2$ та налічується 3 поселення. При класифікації територіальних утворень на порядкові одиниці основу складає співвідношення точкових одиниць вищого та нижчого рангів.

Оскільки для утворення площинної одиниці районування потрібна наявність хоча би трьох локальних одиниць, то у подальшому братимуться до уваги всі прилеглі поселення, в яких наявні пам'ятки як національного, так і місцевого значення. Через це значна кількість точкових одиниць районування не утворюватиме тери-

торіальних одиниць. При цьому обов'язковою умовою є те, що за центр визначатиметься або пам'ятка національного значення, або ПАМ чи пам'ятка археології місцевого значення, або та одиниця, яка матиме кількісну перевагу (за умови, що територіальну одиницю визначають пам'ятки історії місцевого значення).

Для кращого розуміння особливостей формування ІКРР нами досліджено ретроспективно-географічні особливості утворення і розвитку поселень Волинської області. Такі дослідження в сучасній ретроспективній географії проводилися Крулем (2004), Круль (2006), Григор'євою (2010), Гищуком (2011) та Добровольською (2013). Для всебічного дослідження заселенських процесів певної території ними були запропоновані декілька ретроспективно-географічних поселенських показників – показник ретроспективного заселення ($P_{р.з.}$), історичний центр заселення (ІЦЗ), історичний пункт заселення (ІПЗ), поступовий потенціал ланцюговості заселення ($ПЛЗ_{п.}$), поселенська енергія території (ПЕТ), сумарна поселенська енергія території (СПЕТ), опосередкована сумарна енергія території ($СПЕТ_о$), хронологічний коефіцієнт ваги культур ($K_{в.к.}$), поселенський потенціал території (ППТ), сумарний поселенський потенціал території ($ППТ_с$), інтегрований поселенський потенціал території ($ППТ_і$) коефіцієнт поселенської ваги ($K_{п.в.}$), густота (наповнюваність) первісних поселень ($\Gamma_{п.п.}$) або коефіцієнт ваги первісних поселень ($KB_{п.п.}$), ваги мінімальних поселень для сучасних населених пунктів ($K_{м.п.}$), ваги мінімальних поселень для всіх первісних поселень ($K'_{м.п.}$), концентрації первісної людності ($K_{п.л.}$), рівноважний коефіцієнт первісної людності (K_p), коефіцієнт насиченості первісними поселеннями населених пунктів етапу ($KN_{п.п.}$), коефіцієнт насиченості первісними поселеннями всіх населених пунктів ($KN'_{п.п.}$), вага історичних центрів заселення ($V_{іцз}$), величина безперервного часового зрізу залюднення (БЧЗЗ), тривалість безперервності залюднення населеного пункту (ТБЗ), загальна кількість етапів замешкання, показник інтегрального поселення (Π_i) (Круль та ін. 2012). Зокрема, Круль, Круль та Добровольська (2008) обчислили показник ретроспективної заселюваності території Волині як історико-

географічного краю, в яку входить адміністративна область Волинь (Круль та ін. 2008).

У своєму дослідженні ми використали загальновідомий індекс територіальної концентрації населених пунктів та інтерпретували його як індекс територіальної концентрації ІКП ($K_{т.к.}$), індекс населенської концентрації ІКП ($K_{н.к.}$) та індекс поселенської концентрації ІКП ($K_{п.к.}$) (Круль 2007).

Насиченість новоствореними населеними пунктами та їхнє територіальне розміщення територією області відображено показником щільності утворених поселень за етап на одиницю площі (на 100 км^2). Аналіз насиченості або щільності новопосталих поселень проводився щодо пересічного по області показника впродовж всіх етапів. На нашу думку, для всіх етапів варто запропонувати інтервали щільності утворених поселень згідно з їхньою середньою величиною. Через те, що первісні поселення розміщувалися нерівномірно по території адміністративних районів (були й такі, де за час якогось із етапів не утворилося жодного поселення), пересічна величина по області входить у інтервал щільності поселень, значення якого коливаються від 0,21 до 0,30 од./ 100 км^2 . Щільність поселень, яка є нижчою пересічної, слід об'єднати у три проміжки – помірно нижчу щільність (показники коливатимуться у межах від 0,16 до 0,2 од./ 100 км^2), нижчу (від 0,11 до 0,15 од./ 100 км^2) та помітно нижчу ($\leq 0,1$ од./ 100 км^2). Натомість, щільність поселень, що є вищою за пересічну, згруповуватиметься у чотири інтервали. Так, щільність поселень, яка є помірно вищою за середню, знаходиться у проміжку від 0,31 до 0,4 од./ 100 км^2 , вищою – від 0,41–0,50 од./ 100 км^2 , помітно вищою – від 0,51 до 0,75 од./ 100 км^2 та значно вищою – $\geq 0,76$ од./ 100 км^2 . Звісно, що впродовж усіх етапів рідко зустрічається відображення щільності поселень на всіх проміжках.

РОЗДІЛ 2

РЕТРОСПЕКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ І РОЗВИТКУ ПОСЕЛЕНЬ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ЧАСОВО-ПРОСТОРОВОГО ТЛА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ РЕСУРСІВ

2.1. Утворення поселень від найдавніших часів до часів Київської Русі (I–IX етапи)

Сучасна поселенська мережа (надалі – п.м.) Волинської області пройшла доволі тривалий проміжок часу свого становлення, адже утворення і заселення її **1087** населених пунктів (надалі – н.п.), відбувалося впродовж тисячоліть: від палеоліту і до сьогодення. Варто відзначити, що до уваги береться лише наявність у н.п. першої археологічної культури, що знаменує собою заселення його первісною людністю. Отже, від цього часу саме поселення вважається вперше заснованим. Проте в тих поселеннях, де на даний час не знайдені археологічні культури відлік часу береться від першої письмової згадки про той чи інший н.п.. Загалом, 385 н.п. Волинської області містять археологічні поселенські старожитності від найдавніших часів (палеоліту) і до часів Київської Русі, що складає 35,4%. Саме ця величина є показником ретроспективного заселення (П_{р.з.}) (Круль та ін. 2012; Круль 2004).

Для визначення часу виникнення того чи іншого н.п. потрібно звертати увагу лише на час першої появи у поселенні мешканців, а подальше заселення іншими племенами важливе вже для аналізу формування п.м.. Виходячи з цього, необхідно виділити 17 етапів виникнення поселень території Волинської області. Так, **I етап** охопив палеоліт (до 10 тис. р. до н.е.), **II** – мезоліт (8300 – 5000 рр. до н.е.), **III** – V тис. до н.е., **IV** – IV тис. до н.е., **V** – III тис. до н.е., **VI** –

II тис. до н.е., VII – I тис. до н.е., VIII – 0-V ст. н.е., IX – VI-IX ст. н.е., X – X-XI ст. н.е., XI – XII-XIV ст. н.е., XII – XV ст. н.е., XIII – XVI ст. н.е., XIV – XVII ст. н.е., XV – XVIII ст. н.е., XVI – XIX ст. н.е., XVII – XX-XXI ст. н.е.

Перший етап утворення н.п. Волинської області охопив весь період палеоліту, який тривав від 3 млн до 11/10 тис. років тому. За цей проміжок часу первісне населення освоїло територію 39 поселень (рис. 1, додаток А), що становить 3,6 % усіх сучасних н.п. (тут і надалі відносна величина поселень визначатиметься стосовно величини сучасної п.м.).

Найдавнішим поселенням людей на терені Волинської області є поселенські артефакти біля с. Ростань *Шацького* району, який належить до раннього палеоліту, де зафіксовані сліди перебування людей ашельської доби. Це місцезнаходження на вказаній території на сьогодні єдине, але, на думку Черниша, воно свідчить про те, що процес замешкання Волині, як значного за площею історико-географічного краю, проходив уже в ашельський час (Кучинко 2005, с.24).

Про залюдненість Волині в середньопалеолітичному часі свідчить мустьєрська знахідка біля с. Липне *Ківерцівського району*. Вона підтверджує безперервність заселюваності області і за цієї археологічної доби (Кучинко 2005, с.26).

Натомість, пам'яток пізньопалеолітичних стоянок на території відомо чимало. Зокрема, такими були сс.Лудин, Микитичі *Володимир-Волинського*, Кречів, Литовеж, Бужанка *Іваничівського*, Гута-Боровенська, Брониця, Сошичне *Камінь-Каширського*, Тростянець та м-ко Цумань *Ківерцівського*, сс.Малий Окорськ *Локачинського*, Баїв, Гірка Полонка, м-ко Торчин *Луцького*, сс.Дольськ, Гірки, Бірки, Любязь та м-ко Любешів *Любешівського*, сс.Вербівка (перша назва (надалі – п.н.) Язвини) й Черемошна Воля, м-ко Головне *Любомльського*, сс.Карасин, Кукли, Комарове та Старий Чорторійськ *Маневицького*, м-ко Заболоття й сс.Самари *Ратнівського*, Вишеньки *Рожищенського*, Стара Гута, Кримне, Дубечне *Старовижівського*, Перевали *Турійського*, Піща, Пульмо *Шацького* районів та м.Шацьк

і м. Луцьк (Грибович та ін. 1987; Ауліх 1981; Добинда 2013а; Конопля 1997; Корзонюк 1994; Круль, Добинда 2013b; Круль 2008; Кучинко 2005; Кучинко, Охріменко 1995; Пастернак 1961; Пучковський 2005). Всі означені вище н.п. розташовувалися або безпосередньо у долинах річок, або неподалік водойм і мали рівномірне розосередження по території всієї області, оскільки вони розміщуються в межах 13 із 16 адміністративних районів Волинської області. Однак найбільша кількість їх мала місце на землях Любешівського (5 шт.) і Маневицького, Шацького та Луцького (по 4) районів (рис. 1). Зазначимо, що землі Волині заселялися групами палеолітичного населення з Подністер'я.

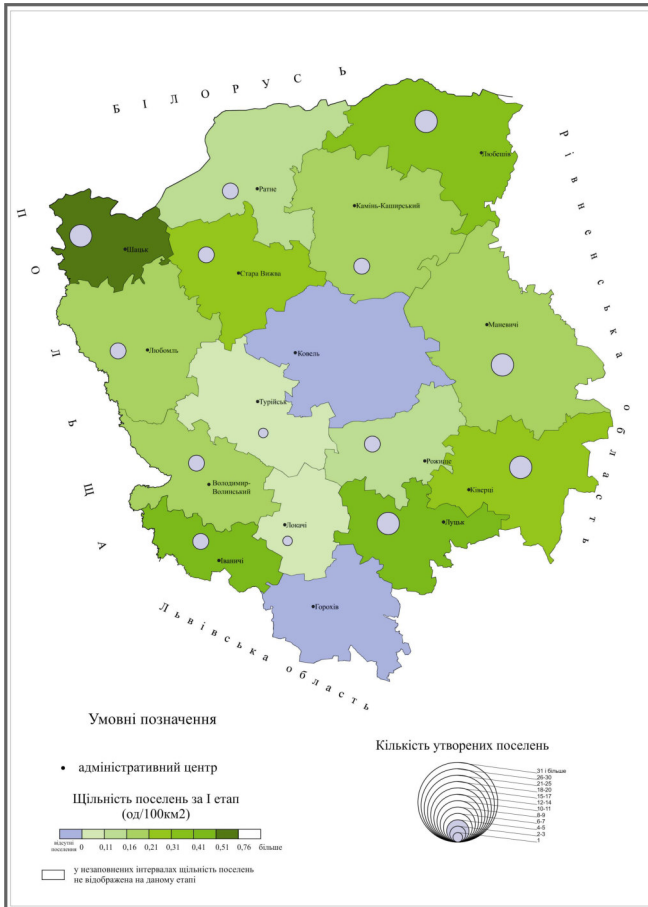
Варто виділити 4 регіони утворення поселень та найщільніше заселення впродовж I етапу: пн.-сх.-сх., пд.-сх., пн.-зах. і пд.-зах. Перший охоплює н.п. Любешівського, Маневицького і Камінь-Каширського районів із 12 поселеннями. До пд.-сх. входять поселення Луцького, Ківерцівського, Рожищенського і сх. частини Локачинського (всього 9 н.п.), до пн.-зах. – Шацького, Старовижівського, пн. Любомльського та зах. частини Ратнівського районів (11 н.п.), а до пд.-зах.– зах. території Володимир-Волинського та Іваничівського районів (5 поселень). Загалом, у їхніх межах об'єднувалося 37 поселень етапу або 92,5%.

Для детальнішого аналізу насиченості території області поселеннями варто було використати показник *щільності утворених поселень за етап на одиницю площі* (у нас на 100 км²). Щільність н.п. за всі етапи коливалася у межах 0,04–3,65 од./100 км², а її пересічно геометрична величина склала 0,27 од./100 км² (тут і надалі, про все, що стосується щільності новостворених поселень, див. додаток Б).

Під час першого етапу щільність поселень була у межах 0,08–0,53 од./100 км². Значення щільності поселень Ківерцівського та Старовижівського етапів входять у пересічний проміжок і становлять по 0,28 од./100 км². Помітно нижчу від пересічної щільність поселень тут мають 4 райони області. Зокрема, у Володимир-Волинському вона дорівнює 0,19 од./100 км², Камінь-

Каширському – 0,17, Любомльському – 0,2 та Маневицькому – 0,18. Щільність поселень від 0,11 до 0,15 од./100 км² має місце у Ратнівському (0,14) та Рожищенському (0,12) районах. Помітно нижчі значення ($\leq 0,1$ од./100 км²) спостерігаються у Локачинському та Турійському районах (по 0,08).

Рис. 1. Територіальне поширення первісних поселень під час палеоліту (I етап)

Значення щільності поселень вищі від середнього мають 4 райони, які варто об'єднати у 3 проміжки. У першому знаходиться Любешівський район зі значенням щільності 0,34 од./100 км². В інтервалі 0,41–0,5 од./100 км² згуртовуються 2 райони (Іваничівський та Луцький) із показниками 0,47 та 0,41 відповідно. Більші значення щільності поселень має Шацький район, де вони сягають 0,53 од./100 км².

Під час наступного *другого етапу* заселення території області, який відповідає мезоліту, поселенські артефакти мали місце лише на землях 25 поселень (2,3%), що вказувало на незначний спад заселення. Ними були сс.П'ятидні *Володимир-Волинського*, Печихвости *Горохівського*, Іванів (колишній Янів, до 1946 р.) *Іваничівського*, Ставище, Личини, Боровне *Камінь-Каширського*, Башлики *Ківерцівського*, Поворськ *Ковельського*, Ветли, Невір, Лобна *Любешівського*, Машів, Рівне *Любомльського*, Гораймівка, Новосілки, Городок та ін. *Маневицького*, Піски Річицькі *Ратнівського*, Синове, Мизове, Смідин *Старовижівського*, Смоляри Світязькі та Світязь *Шацького* районів (рис. 2, додаток А) (Грибович та ін. 1987; Ауліх 1981; Добинда 2013а; Конопля 1997; Корзонюк 1994; Круль, Добинда 2013б; Круль 2008; Кучинко 2005, с. 30-37; Кучинко, Охріменко 1995; Пастернак 1961).

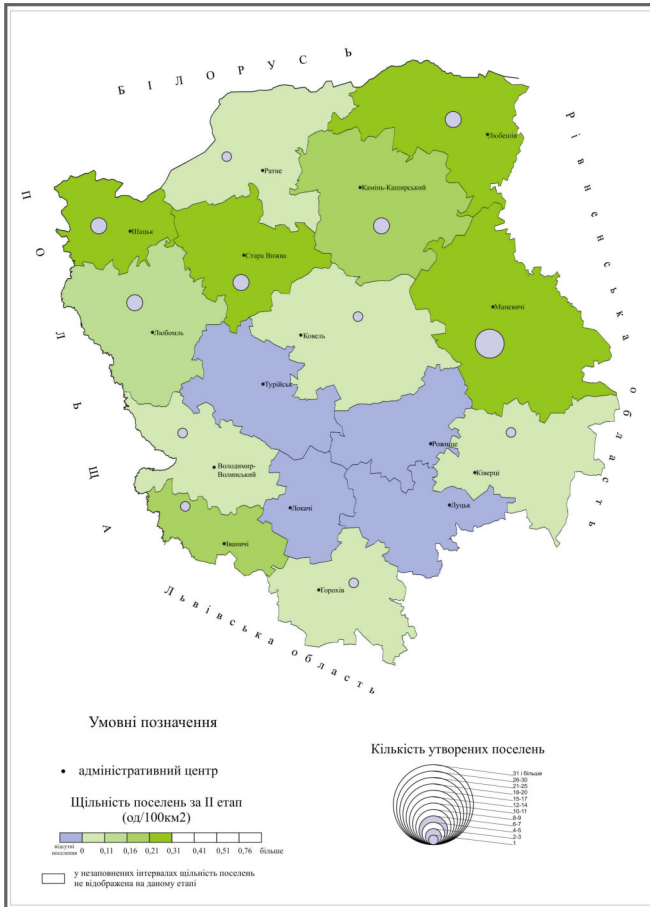
Мезолітичному населенню Волині притаманним було те, що його формували прийшли племена ряду культур Європи. Найранішою була культура лінгбі, епонімом якої стала місцевість Норре Лінгбі в Данії. Спадкоємицею культури лінгбі була агренсбурська (формувався в Німеччині), наступною за часом стала свідерська культура (Польща), до якої належали пам'ятки типу Нобель. Хронологічно останньою мезолітичною культурою була яніславська (Польща).

За час мезоліту первісне населення освоювало ті ж території, що й за палеоліту, крім с.Поворськ, яке знаходиться в центральній частині області. Впродовж II етапу продовжував інтенсивно заселятися попередньо виділений пн.-сх.-сх. регіон первісного заселення Волинської області. Зокрема, районами найбільшого залюднення були Маневицький (6), Камінь-Каширський і Любешівський (по 3

поселення). Із пн.-зах. регіону лише у Старовижівському і Шацькому районах виникла помітна кількість поселень – по 3. За час мезоліту заселюваність території, порівняно з попереднім етапом, виявилася меншою, оскільки первісна людність осіла на землях лише 10 районів, де мали місце 25 н.п.

Рис. 2. Територіальне поширення первісних поселень під час мезоліту (II етап)

За II етап показник щільності поселень коливався у межах 0,06 – 0,27 од./100 км². Особливість цього етапу полягає в тому, що під час нього щільність поселень не була вища середньої. Зокрема, в інтервалі 0,21–0,3 од./100 км², який є середнім, увійшли Любешівський (0,21), Маневицький (0,26), Старовижівський (0,27) та Шацький (0,26) райони. Помірно нижча щільність у Іваничівському та Камінь-Каширському районах: 0,16 та 0,17 од./100 км² відповідно. Любомльський район має нижчу за середню щільність, яка знаходиться у проміжку 0,11–0,15 од./100 км² зі значенням 0,14. Величини щільності, що помітно нижчі від середніх, спостерігалися у Володимир-Волинському (0,1), Горохівському (0,09), Ківерцівському (0,07), Ковельському (0,06) та Ратнівському (0,07) районах і були меншими $\leq 0,1$ од./100 км².

На *третьому етапі* (V тис. до н. е.) поселення надалі продовжували виникати на території, що межує з раніше освоєною. Загалом, на цей час первісні племена з'явилися у 66 н.п. (6,1%), що вказує на подальше зростання заселеності території. В епоху неоліту на території Волині існували пам'ятки культури лінійно-стрічкової кераміки (4500–4000 рр. до н.е.) та волинської неолітичної культури з гребінцево-накольчастою керамікою (4999–3000 рр. до н.е.). Перша з них була землеробсько-скотарська і займала південну територію, а інша – мисливсько-рибальська, що була на півночі, в районі лісових масивів, вздовж рік і поблизу озер, на високих і низьких терасах. За цей час на зміну привласнюючому господарству прийшли землеробство і тваринництво, що стали основним чинником осілого способу життя.

Початок епохи неоліту представляли прийшли з Середнього Подунав'я племена, що заселяли території сс.Зимне, Бубнів, Марія-Воля, Маркостав *Володимир-Волинського*, Мовники та Старосілля *Іваничівського*, м-ко Рокині, сс. Воютин, Коршівець, Боратин, Одереди, Смолигів та ін. *Луцького*, Звірів, Бодячів, Гайове, Кульчин, Пальче *Ківерцівського*, Колодниця *Ковельського*, Велика Глуша, Люботин *Любешівського*, Новоугруське *Любомльського*, Карпилівка, Тоболи *Камінь-Каширського*, Бережниця, Серхів, Чорниж, Май-

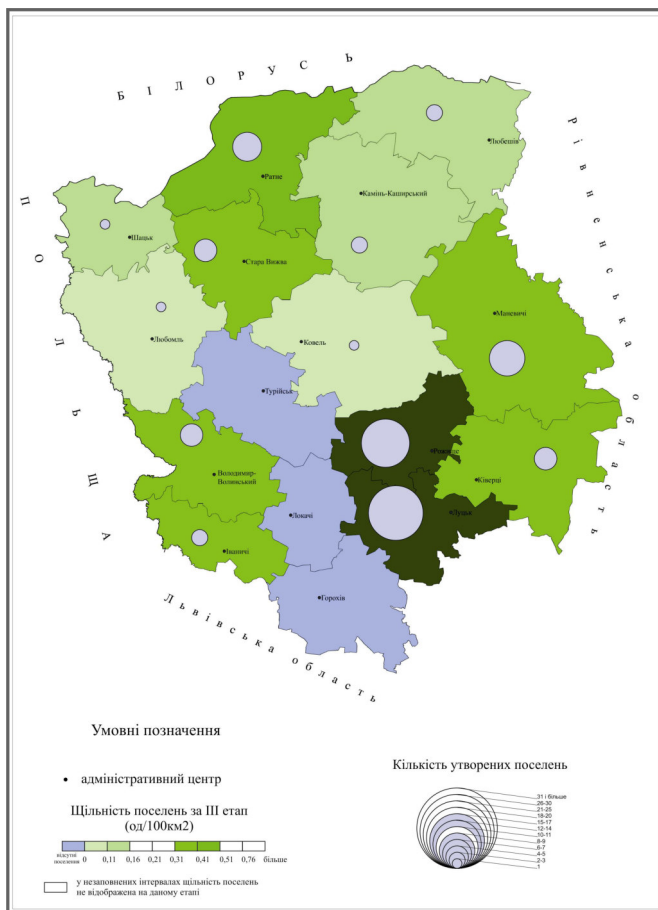

дан, Розничі та ін. *Маневицького*, Тур, Хабарище, Залухів, Підгір'я та ін. *Ратнівського*, Вітоніж, Береськ, Раймісто, Незвір, Ясенівка та ін. *Рожищенського*, м-ко Стара Вижівка, сс.Нова Вижва, Галина Воля, Кукуріки *Старовижівського*, Мельники *Шацького* районів (рис. 3, додаток А) (Грибович та ін. 1987; Ауліх 1981; Добинда 2013а; Конопля 1997; Корзонюк 1994; Круль, Добинда 2013б; Круль 2008; Кучинко 2005; Кучинко, Охріменко 1995; Охріменко 2001а; Охріменко 2001б; Пастернак 1961).

На відміну від II етапу, на III найбільше заселяється лише сх. і пд.-сх. частини області, де утворилося 34 первісних поселення (надалі п.п.). Іншими словами, на 4 райони області (Луцький, Ківерцівський, Рожищанський та Маневицький) припало 50,7% заснованих за неоліт поселень. За час III етапу продовжувала розширюватися територія осідання первісної людності, бо тільки 3 адміністративні райони не були задіяні у заселенських процесах регіону дослідження. Ними були Горохівський, Локачинський та Турійський.

Щільність поселень за час III етапу коливалася у межах 0,06–1,54 од./100 км², проте мала місце лише у 5 з 8 проміжків. Так, її показники відсутні у межах пересічного по області інтервалу. У Камінь-Каширському, Любешівському та Шацькому районах вона нижчою середньої та знаходиться в інтервалі 0,11–0,15 од./100 км², зокрема, відповідно, 0,11, 0,14 та 0,13. Помітно нижча щільність поселень у Ковельському та Любомльському районах, де її значення сягають 0,06 та 0,07 од./100 км² відповідно.

Щільність поселень Володимир-Волинського (0,39), Іваничівського (0,31), Ківерцівського (0,35), Маневицького (0,4) та Старовижівського (0,36) районів помітно вища за середню. У Ратнівському районі її значення становить 0,42 од./100 км², що вище пересічного. На цьому етапі виділяються Луцький та Рожищанський райони, в яких щільність поселень значно вища за середню ($\geq 0,76$ од./100 км²) і дорівнює 1,54 та 1,51 од./100 км² відповідно.

Рис. 3. Територіальне поширення первісних поселень під час неоліту (III етап)

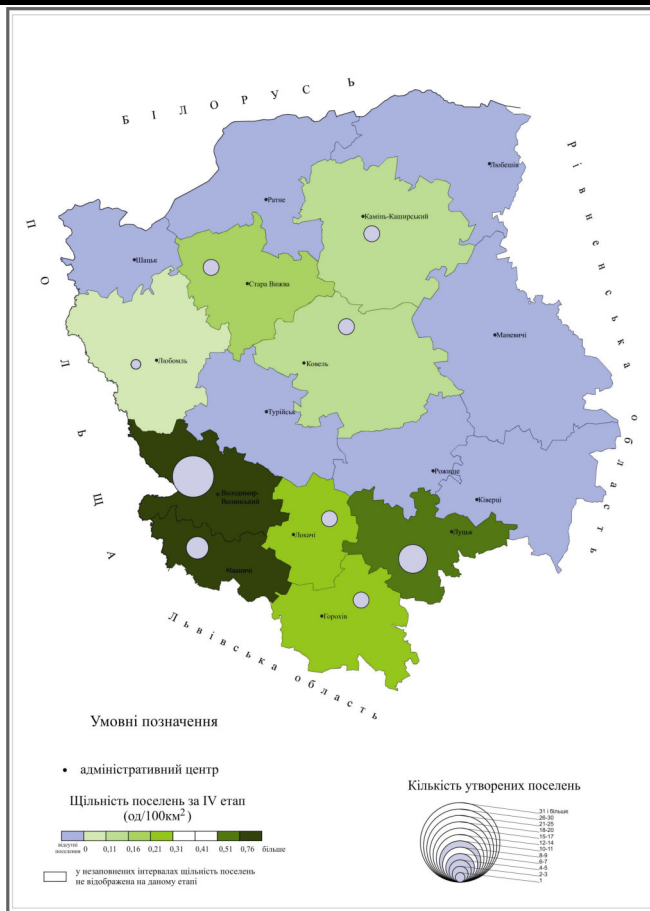
Четвертий етап ознаменувався виникнення ще 33 н.п., тобто на 3,0% зросла п.м. області. Цей період розвитку п.м. пов'язують із неолітом та із мідно-кам'яним віком. У цей час триває освоєння нових територій, придатних для землеробства і скотарства. На терито-

рії, що досліджується, виділився ряд етнокультурних груп населення, які представляють декілька культур. Перша з них – волинська неолітична культура з гребінцево-накольчатою керамікою (4999–3000 рр. до н.е.). Однією із найраніших місцевих культур періоду енеоліту була маліцька культура (3200–2700 рр. до н.е.), яка асимілювала прийшло раніше населення культури лінійно-стрічкової кераміки. Наступною хронологічно була волино-люблінська культура (3100–2600 рр. до н.е.), що поширювалася в межиріччі Західного Бугу і Стиру, а також у Південно-Східній Польщі.

Їх представники залишили слід на території сучасних м.Устилуг, сс.Заріччя, Турівка, Амбуків, Чорників та ін. *Володимир-Волинського*, Бережанка, Скобелка, Новостав *Горохівського*, Соснина, Лежниця, Заставне, Михале *Іваничівського*, Грудки (п.н. хут. Ольбле Руське), Качин *Камінь-Каширського*, Гредьки, Старі Кошари *Ковельського*, Війниця, Губин *Локачинського*, Чаруків, Антонівка, Рованці, Білосток та ін. *Луцького*, Забужжя *Любомльського*, Буцин, Сереховичі *Старовижівського* районів та м.*Нововолинськ* (рис. 4, додаток А) (Балагури та ін. 1991; Борисюк 2007; Добинда 2013а; Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область 1970; Конопля 1997; Корзонюк 1994; Круль, Добинда 2013б; Круль, Ковальчук 2012а; Круль 2008; Кучинко 2005; Кучинко, Охріменко 1995; Охріменко та ін. 2003; Пастернак 1961; Свешніков 1974; Хведів 2002).

Отже, на IV етапі інтенсивно заселялись вже пд. території Волинської області. Тут сформувався новий значний регіон заселення – пд.-зах. (Володимир-Волинський та Іваничівський райони), а також продовжував освоюватися Луцький район. Виходячи з цього, районами найінтенсивнішого заселення були Володимир-Волинський і Луцький, в яких п.м. зросла на 10 і 6 поселень відповідно. 5 н.п. з'явилося на теренах Іваничівського та 4 у Старовижівському районах. На цьому етапі зменшується, порівняно з попереднім, кількість районів, що заповнюються новими п.п.. Тепер їх, як і у II етапі, 10.

Рис. 4. Територіальне поширення первісних поселень під час початку енеоліту (IV етап)

Під час IV етапу зменшилася кількість новопосталих поселень, відповідно, знизилася їхня щільність, що коливалася в межах 0,07–0,96 од./100 км². У Горохівському (0,27) та Локачинському (0,28) районах її значення входили в інтервал пересічних по області показників. Помірно нижчу за пересічну (0,16–0,2 од./100 км²) щільність

мав Старовижівський (0,18) район. Інтервал 0,11–0,15 од./100 км², нижчий від пересічного, відображала щільність Камінь-Каширського (0,11) та Ковельського (0,12) районів. У Любомльському районі її значення сягали 0,07 од./100 км², що помітно нижче середнього.

Вищі за пересічну щільність значення мали місце у трьох адміністративних районах, що знаходилися у двох інтервалах. Зокрема, помітно вищу пересічну щільність мав Луцький район, що відповідала 0,62 од./100 км². Натомість, у Володимир-Волинському та Іваничівському районах показники щільності поселень знаходилися у проміжку $\geq 0,76$ од./100 км², а саме – 0,96 та 0,78 відповідно.

Утворені впродовж *п'ятого етапу* 44 поселення належать до шістьох археологічних культур, а саме – маліцької (на Волині вона існувала впродовж 3200–2700 рр. до н.е.), волино-люблінської (3100–2600 рр. до н.е.), культури лійчастого посуду (3000–2500 рр. до н.е.), пізнього етапу трипільської культури (3000–2350 рр. до н.е.), культури кулястих амфор (2500–2000 рр. до н.е.), городоцько-здовбицької (2250–1750 рр. до н.е.). Дві перші з них мали місце на території області від попереднього етапу заселення, наступні ж починають проникати на територію Західного Побужжя з Центральної Європи, Німеччини, Чехії, Польщі. Племена однієї з найрозвиненіших етнокультурних груп Європи, а саме трипільської, на території області були лише від пізнього етапу свого розвитку. Вони густо заселяли величезні простори правобережної України і суміжних територій Молдови та Румунії і на досліджувану територію прийшли з Тернопільщини. Застали тут племена маліцької культури, яких спочатку витісняли, а потім асимілювали. Вона належить до найраніших пам'яток Волині племен шнуркової кераміки, які жили на просторах Південної, Центральної та Східної Європи і належали до етнокультурної групи, яка відома ще й за назвою культури бойових сокир.

Пам'ятки цих культур представлені п.п. у м. Володимир-Волинський, сс. Горичів, Хотячів та ін. *Володимир-Волинського*, м-ко Берестечко, сс. Колодеже, Лобачівка, Мерва, Скірче *Горохівсько-*

го, м-ко Іваничі, сс. Грибовиця, Бужковичі, Осмиловичі та ін. *Іваничівського*, Хотешів, Острівок, Оленине (п.н. Геленув) *Камінь-Каширського*, Грем'яче, Покащів, Ставок та ін. *Ківерцівського*, Уховецьк, Гончий Бід *Ковельського*, Привітне (п.н. Свинюхи) *Локачинського*, Коршів, Крупа, Буяни *Луцького*, Лахвичі *Любешівського*, м.Любомль, сс. Згорани, Ладинь, Хворостів *Любомльського*, Матейки, Рудники *Маневицького*, Почапи *Ратнівського*, Щурин, Вічині, Любче *Рожищенського*, Седлище *Старовижівського*, Самійличі, Адамчуки *Шацького* районів. Серед цих н.п. лише у м. Володимир-Волинському одночасно були поселення культури кулястих амфор і городоцько-здовбицької. Ймовірно, тут був центр тогочасного первісного заселення (рис. 5, додаток А) (Балагури та ін. 1991; Крушельницька 1982; Добинда 2013а; Куль 2008; Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область 1970; Конопля 1997; Корзонюк 1994; Круль, Добинда 2013б; Круль, Ковальчук 2012а; Круль 2008; Кучинко 2005; Кучинко, Охріменко 1995; Пастернак 1961; Свешніков 1974).

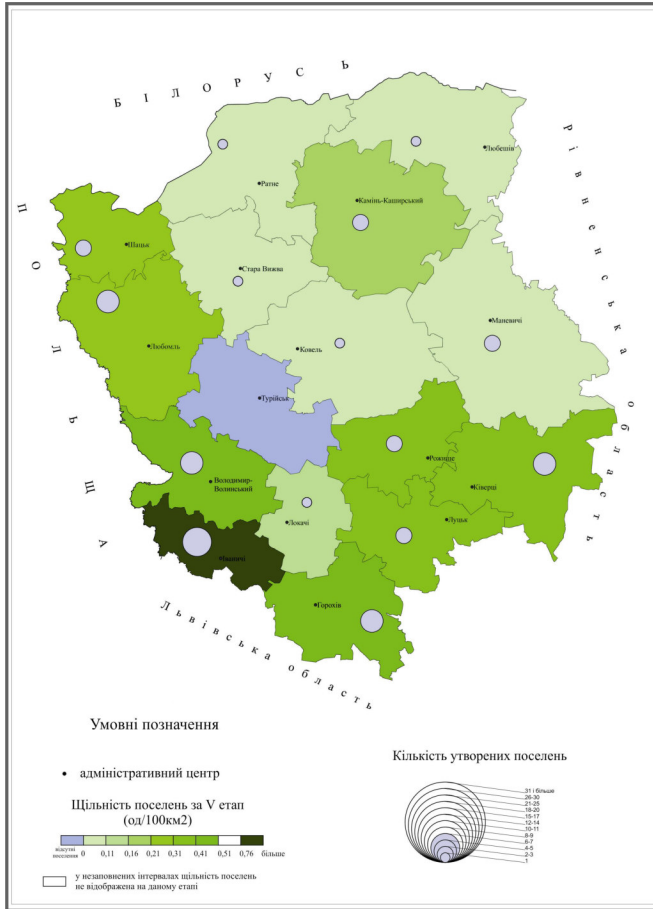
На даному, як і на попередньому, етапі продовжує інтенсивно заселятися пд. сх. і пд. зах. області. Зокрема, районами найбільшого заселення були Іваничівський (6 поселень), Володимир-Волинський (5), Ківерцівський (5), Луцький (3), Рожищанський (3). Виокремлюється ще один регіон первісного заселення – пн.-сх., де утворилося 6 поселень на території Любомльського та пд. Шацького районів. Збільшення н.п. на території області за V етап також вплинуло на її ретроспективне заселення.

За час V етапу у Любомльському (0,27) та Шацькому (0,26) районах щільність поселень відповідала пересічно геометричному інтервалу по області – 0,21–0,3 од./100 км². Лише в одному районі фіксувалася щільність помірно нижча середньої (0,16–0,2 од./100 км²), куди слід зарахувати Камінь-Каширський (0,17) район. Щільність поселень Локачинського (0,14) району була нижчою пересічної (0,11–0,15 од./100 км²). Помітно нижчу за пересічну щільність ($\leq 0,1$ од./100 км²) мали Ковельський (0,06), Любешівський

(0,07), Маневицький (0,09), Ратнівський (0,07) та Старовижівський (0,09) райони.

Рис. 5. Територіальне поширення первісних поселень під час другої половини енеоліту (V етап)

Районів, які мали показники щільності поселень вищі за пересічну нараховувалося 6, їх правомірно об'єднати у три проміжки. До

першого належать ті, де щільність поселень була помірно вищою за середню (0,31–0,4 од./100 км²). Це Ківерцівський, Луцький та Рожищанський райони зі щільністю 0,35, 0,31 та 0,32 відповідно. Щільність поселень Горохівського (0,45) та Володимир-Волинського (0,48) району входить у проміжок 0,41–0,5 од./100 км², який вище середнього. Значно вище за пересічну щільність мав Іваничівський район (0,93), яка відповідає інтервалу $\geq 0,76$ од./100 км².

Одним із найзаселеніших був *шостий етап* замешкування первісним населенням Волинської області, що відповідав добі бронзи. Він ознаменувався появою ще 97 (8,9%) нових н.п. (рис. 6, додаток А). Первісне поселення епохи бронзи складали мешканці також 4 культурних груп: городоцько-здовбицької (2250–1750 рр. до н.е.), стжижівської (1800–1600 рр. до н.е.), східно-тшинецької (1500–1100 рр. до н.е.) і комарівської (1500–1100 рр. до н.е.) культур.

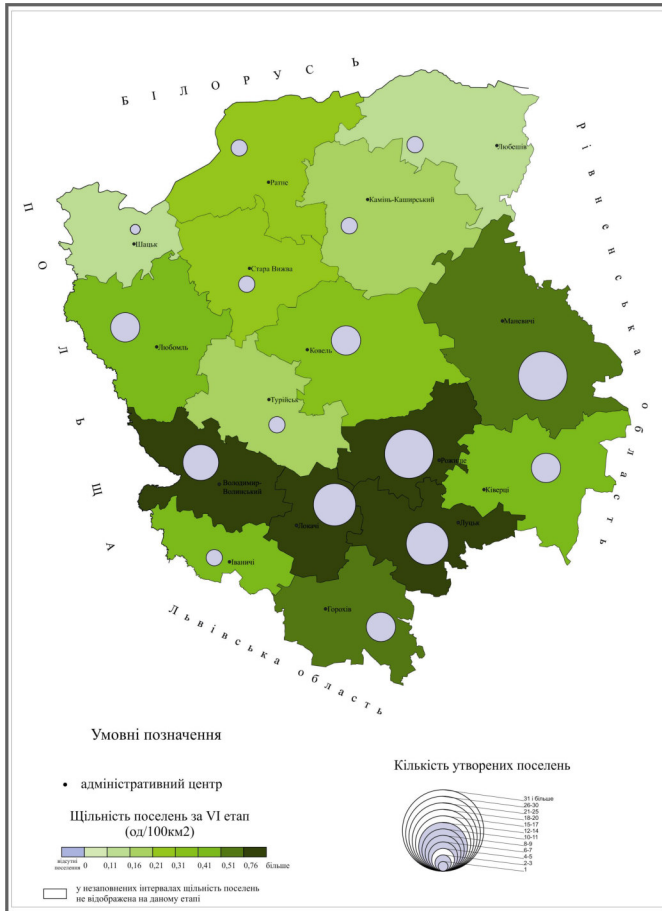
На відміну від городоцько-здовбицької культури, яка рівномірно розселялась по території області, стжижівська займала переважно її західну частину. У сер. II тис. до н.е. на зміну племенам шнуркової кераміки прийшли дві культури середньої бронзи – тшинецька і комарівська. Мешканці їх заселяли значні простори – від Дніпра на сході до Вісли і Одера на заході. Вони поділили територію, бо тшинецька культура займала північ і центр області, а інша – південь.

Заселення території області за цей етап відбувалося доволі нерівномірно в межах її адміністративних районів. Найбільша кількість (14) п.п. утворилася у *Маневицькому* районі. Зокрема, ними були м-ка Маневичі та Колки, сс. Боровичі, Копилля, Куликовичі, Лишнівка, Тельчі та ін. Дещо менше – по 12, 11 і 10 н.п. – з'явилося, відповідно, у Рожищанському, Луцькому і Локачинському районах. Сюди відносять м-ко Локачі, сс. Затурці, Линів, Бубнів, Кисилин та ін. *Локачинського*, Підгайці, Забороль, Несвіч, Садів, Мстишин, Вербаїв та ін. *Луцького*, Доросині, Переспа, Літогоща, Квітневе, Оздєніж та ін. *Рожищанського*.

Слід зауважити, що порівняно багато п.п. утворилося й в інших південних районах, окрім Іваничівського. Так, у *Володимир-Волинському* постали сс. Хобултова, Федорівка, Заболоття, Кладнів,

Стенжаричі та ін. у *Горохівському* – Перемиль, Квасів, Новосілки, Борисковичі, м. Горохів та ін., у *Ківерцівському* – сс. Берестяне, Жидичин, Сокиричі, Холоневичі та ін. і лише Верхнів, Павлівка, Млинище у *Іваничівському*.

Рис. 6. Територіальне поширення первісних поселень під час доби бронзи (VI етап)

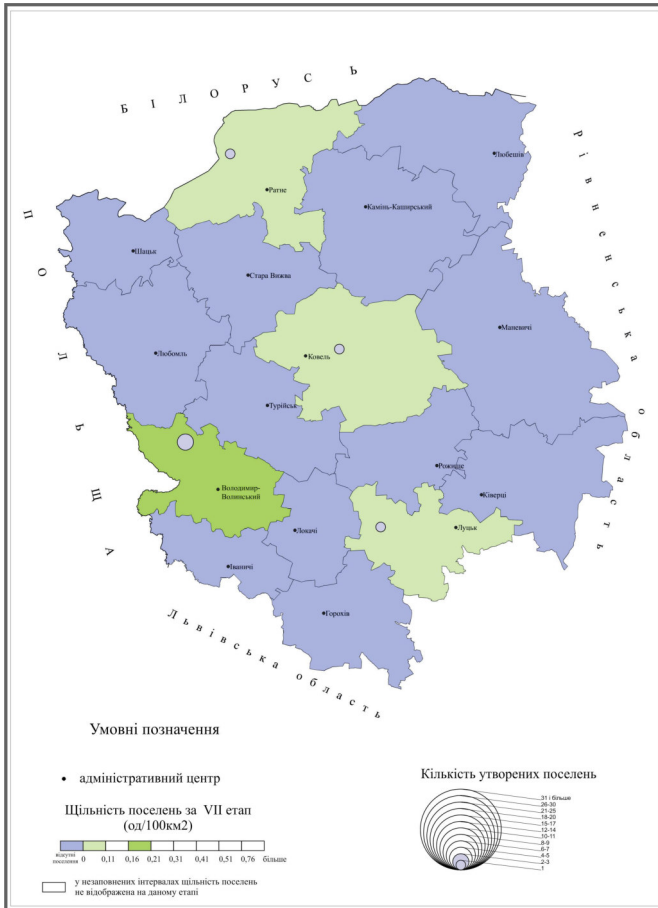

Натомість, на пн. області найзаселенішими впродовж VI етапу виявилися *Любомльський* та *Ковельський* райони, на території яких виникло по 7 і 6 н.п. відповідно. Зокрема, у межах першого відзначаємо сс. Вишнів, Нудиже, Почапи, Гуща та ін., а у межах іншого – м. Ковель, м-ко Голоби, с. Бруховичі та ін.

На території решти районів Волинської обл. виникло по ≤ 3 поселень. До них віднесемо м-ко Камінь-Каширський, сс. Карасин, Нуйно *Камінь-Каширського*, Залізниця, Підкормілля *Любешівського*, Ниці, Грабове, Мельники *Старовижівського*, Миляновичі, Ставки *Турійського*, м-ко Ратне, Річиця, Щедрогір *Ратнівського*, Грабове *Шацького* районів (Балагури та ін. 1991; Крушельницька 1982; Борисюк 2007; Добинда 2013а; Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область 1970; Конопля 1997; Корзонюк 1994; Круль, Добинда 2013б; Круль, Ковальчук 2012а; Круль 2008; Кучинко 2005; Пастернак 1961).

VI етап відзначився також і тим, що за його час людність заселила всі 16 районів Волинської області. Впродовж цього етапу їхня кількість, що мали мінімальну заселеність (по 1 п.п.), сягнула лише одного (Шацький). На цьому етапі доволі інтенсивно заселялися всі попередньо виділені регіони первісного замешкування, а також ще й центральний регіон (Ковельський район із 6 поселеннями). Почали заселятися мало відвідувані до того часу Локачинський та Турійський райони (рис. 6.). Відзначимо, що під час цього етапу сформувалися центри замешкування, зокрема, два у Маневицькому районі – сс. Красноволя (племена східно-тшинецької та комарівської культур) та Велика Яблунька (племена городоцько-здовбицької та східно-тшинецької), у Локачинському – Линів (племена східно-тшинецької та комарівської культур) та у Горохівському – Квасів (племена східно-тшинецької та стжижівської культур).

Щільність поселень у II тис. до н.е. коливалася у межах 0,13–1,4 од./100 км² і причиною тому була велика кількість піонерних н.п. та наявність їх на теренах всіх адміністративних районів. У середній проміжок (0,21–0,3 од./100 км²) потрапили Ратнівський (0,28) та Старовижівський (0,21) райони.

Рис. 7. Територіальне поширення первісних поселень під час ранньозалізного віку (VII етап)

Щільність поселень помірно нижча за середню (0,16–0,2 од./100 км²) мала місце у Камінь-Каширському (0,17) і Турійському (0,17) районах. Любешівський і Шацький райони володіли меншою за середню щільністю поселень (0,13–0,2 од./100 км²). Зокрема, в

Любешівському вона дорівнювала 0,14, а Шацькому – 0,13. Лише у Ковельському районі щільність поселень була помірно вищою за пересічну та дорівнювала 0,35 од./100 км². Її значення знаходились у проміжку 0,31–0,4 од./100 км². Вище пересічного значення (0,41–0,5 од./100 км²) мали Іваничівський (0,47), Ківерцівський (0,42) та Любомльський (0,47) райони. Показники щільності у межах 0,51–0,75 од./100 км² (помітно вищі середнього) зафіксовані у Горохівському та Маневицькому районах і, відповідно, становлять 0,53 та 0,62. В інтервалі $\geq 0,76$ знаходились ті адміністративні райони, в яких щільність поселень значно вища за пересічну, куди увійшли Володимир-Волинський, Локачинський, Луцький та Рожищанський райони зі щільністю, відповідно, 0,77, 1,4, 1,13 та 1,29 од./100 км².

Сьомий етап, який відповідав ранньозалізному віку (I тис. до н.е.), ознаменувався різким зниженням ретроспективного заселення і утворенням лише 5 (0,5%) н.п., а саме: сс. Хрипаличі, Фалемичі *Володимир-Волинського*, Підріжжя *Ковельського*, Милуші *Луцького*, Велимче *Ратнівського* (рис. 7, додаток А) (Балагури та ін. 1991; Крушельницька 1982; Добинда 2013а; Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область 1970; Конопля 1997; Корзонюк 1994; Круль, Добинда 2013б; Круль, Ковальчук 2012а; Круль 2008; Кучинко 2005; Кучинко, Охріменко 1995; Пастернак 1961).

Виходячи з такого різкого зменшення, порівняно з попереднім етапом, поселень (майже в 20 разів), звужується площа залюднених земель. Причиною такого спаду є те, що із 5 культур, які панували у ранньозалізному віці, дві з них не освоювали територію сучасної Волинської області, на відміну від Волині як історико-географічного краю (зокрема, Рівненської області). Одна із культур передскіфського часу – лужицька (1000–500 рр. до н.е.) – охоплювала великі простори Середньої Європи і в т.ч. територію Волині. Пам'ятки лежницької групи (800–600 рр. до н.е.), епонімом якого стало с. Лежниця Іваничівського району, відомі також лише 1 новим н.п. Пам'ятки могилянської групи (800–600 рр. до н.е.) мали місце в Луцькому районі, але на попередньо замешкуваній території. Не віднайдено на території області також

решток милоградської культури, які панували у скіфський період, хоча носіями цієї культури були неври. Наприкінці IV ст. до н.е. на територію Волині з Північної Польщі проникли племена поморсько-кльошової культури (300–100 рр. до н.е.). Наприкінці етапу тут була наявна й зарубинецька культура (200 рр. до н.е. – 100 рр. н.е.) (Винокур 1994; Винокур, Телегін 2004; Кучинко 2005).

Все ж упродовж усього етапу нові н.п. виникали на території 4 адміністративних районів. Причому їхня розосередженість по території останніх була рівномірною, бо з-поміж них виділився лише Володимир-Волинський район із 2 новоутвореними н.п.

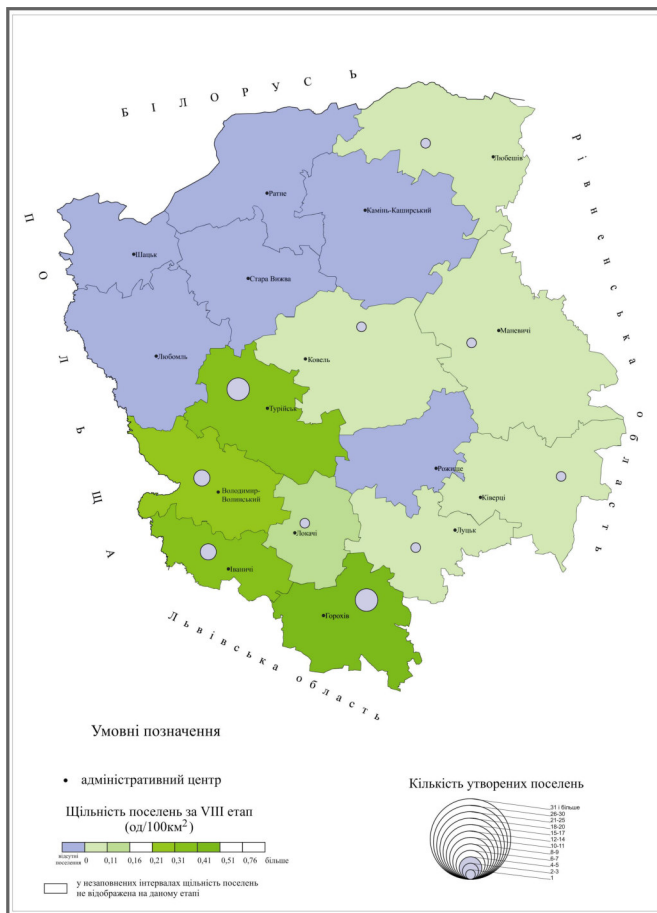
Виходячи з того, що за VII етап утворилося лише 5 н.п., показники їхньої щільності входять до двох інтервалів. Зокрема, щільність поселень Володимир-Волинського району помірно нижча пересічної (0,16–0,2 од./100 км²) і дорівнює 0,19. Ковельський, Луцький та Ратнівський райони мають помітно нижчу за пересічну щільність поселень ($\leq 0,1$ од./100 км²). Так, у Ковельському її значення становить 0,06, у Луцькому – 0,1 та у Ратнівському – 0,07.

Протягом *восьмого етапу* постало 21 поселення, тобто 1,9% відомих на сьогодні н.п. Волинської області. Давньослов'янський та ранньосередньовічний періоди заселялися мешканцями зарубинецької (200 рр. до н.е. – 100 рр. н.е.), пшеворської (100 рр. до н.е. – 300 рр. н.е.), зубрицької (50–300 рр. н.е.), вельбарської (175–400 рр. н.е.), черняхівської (200–450 рр. н.е.), корчацько-празької (400–700 рр. н.е.) культур (Винокур 1994; Винокур, Телегін 2004; Кучинко 2005; Пастернак 1961).

За період 0–V ст. н. е. давньослов'янське та ранньосередньовічне населення освоїло територію сс. Нехвороща, Ласків, Пархоменкове (п.н. Видранка) *Володимир-Волинського*, Галичани, Брани, Борочиче, Загаї, Пірванче *Горохівського*, Поромів та Русовичі *Іваничівського*, м. Ківерці *Ківерцівського*, сс. Мельниця *Ковельського*, Хорів *Локачинського*, Лучиці *Луцького*, Шлапань *Любешівського*, Граддя *Маневицького*, Краска *Ратнівського*, Туровичі, Кустичі, Дуліби, Мировичі *Турійського* (рис. 8, додаток А) (Ауліх та ін. 1990; Ауліх та ін. 1982; Борисюк 2007; Добинда

2013а; Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область 1970; Конопля 1997; Корзонюк 1994; Круль, Добинда 2013б; Круль, Ковальчук 2012а; Круль 2008; Круль, Ковальчук 2012б; Кучинко 2005; Кучинко, Охріменко 1995).

Рис. 8. Територіальне поширення первісних поселень під час давньослов'янського та ранньосередньовічного періодів (VIII етап)

Кількість новоутворених н.п. заповнила лише 11 районів. Основна частина районів (7 районів) поповнилася мінімальною кількістю п.п. за цей період. Варто відзначити розвиток центрального регіону освоєння на теренах Турійського району, який і став одним із найзаселеніших під час цього етапу, бо тоді виникло 4 поселення. Все ж, найбільше поселень з'явилося на пд. області – 5, у Горохівському районі. Отже, найпомітніше заселялася впродовж цього етапу пд.–зах., центральна і пд. території регіону. Під час 8 етапу сформувався значний центр заселення – с.Загаї Горохівського району, в якому синхронними були 3 культури – пшеворська, зубрицька та вельбарська.

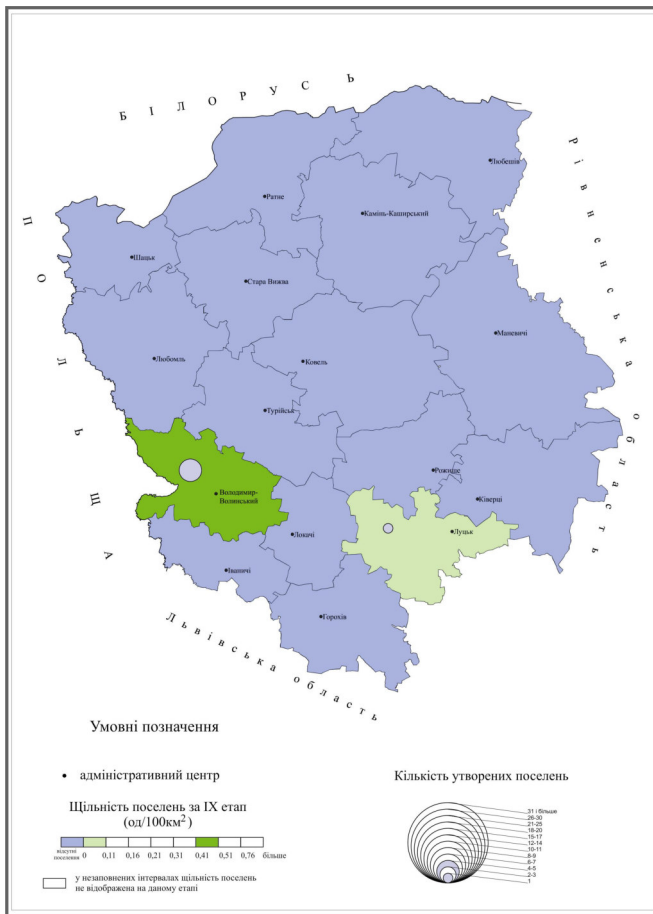
На VIII етапі щільність поселень коливалася у межах 0,04–0,45 од./100 км². Причому лише Володимир-Волинський район із показником щільності 0,29 увійшов у пересічний інтервал (0,21–0,3 од./100 км²). Щільність одного району Локачинського (0,14) була нижчою пересічної величини (0,11–0,15 од./100 км²). Помітно нижчі значення щільності ($\leq 0,1$ од./100 км²) мали Ківерцівський, Любешівський, Ратнівський (усі – по 0,07) Ковельський (0,06), Луцький (0,1) Маневіцький (0,04).

Лише у трьох районах області показники щільності поселень були вищі її середніх значень. Так, в інтервалі помірно вищої за пересічну (0,31–0,4 од./100 км²) знаходяться Іваничівський та Турійський райони, щільність поселень яких сягнула, відповідно, 0,31 та 0,4. Вищою за середню (0,41–0,5 од./100 км²) була щільність поселень у Горохівському районі (0,45).

Дев'ятий етап заселення території Волинської області тривав впродовж VI–IXст. н.е. За цей проміжок часу тут виникло лише 6 н.п. (рис. 9, додаток А) на території 2 адміністративних районів – Володимир-Волинського та Луцького. Перший з них відзначився появою 5 поселень, а наступний – лише 1. Ними були, відповідно, сс. Березовичі, Хмелівка, Новосілки, Житані, Хмелів та Горзвин (Ауліх та ін. 1990; Ауліх та ін. 1982; Добинда 2013а; Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область 1970; Конопля 1997; Корзонюк 1994; Круль, Добинда 2013б; Круль,

Ковальчук 2012а; Круль 2008; Круль, Ковальчук 2012б;
Кучинко 2005; Кучинко, Охріменко 1995).

Рис. 9. Територіальне поширення первісних поселень під час VI–IX ст. н.е. (IX етап)

Ці п.п. формували мешканці двох культур, а саме – корчацько-празької (400–700 рр. н.е.) та Луки-Райковецької (700–900 рр. н.е.). Корчацько-празька культура займала територію від Правобережжя Дніпра і Прип'яті до верхів'їв Дунаю до Ельби. Культура Луки-Райковецької поширювалася на значну територію від Прип'яті на півночі, Західного Бугу на заході, Прикарпаття на півдні до Дніпра на сході. Назва її походить від поселення на Житомирщині.

Загалом, аналізуючи географічне положення первісної п.п., варто зазначити, що вона, насамперед, формувалась на пн. області, тобто у регіоні, що найзабезпеченіший водними ресурсами. П.п. розміщувалися на берегах р. Прип'яті та її допливів (сс. Любомльського, Любешівського та Ратнівського районів), а також на узбережжі озер (поселення Ратнівського та Шацького районів). Ще одним ареалом первісного заселення була долина р. Стир (Луцький та Маневицький райони), а також п.п. мали місце і в пд. – зах. частині області (Володимир-Волинський та Іваничівський райони). Найпізніше і найрідше (за густотою поселень) заселялася центральна (Ковельський, Турійський і Рожищанський) та пд. (Горохівський і Локачинський райони) частини області.

За час XI етапу поселення з'явилися лише у 2 районах, щільність поселень яких дуже різнилася. З огляду на це, вона фіксувалася у двох проміжках. Зокрема, помітно нижчу від пересічної щільність ($\leq 0,1$ од./100 км²) мав Луцький район – 0,1. Показник вищий за середню щільність поселень (0,4–0,5 од./100 км²) зафіксований у Володимир-Волинському районі – 0,48.

2.2. Виникнення населених пунктів за Києво-Руський період та часи Галицько-Волинської держави (X–XI етапи)

Два наступні етапи (X та XI) заселення сучасних теренів Волинської області припадають на Києво-Руський та Галицько-Волинський періоди. Незважаючи на те, що часові рамки XI періоду виходять за межі років існування Галицько-Волинської держави,

його обмежили кінцевою часовою датою останньої, оскільки впродовж 1349–1400 рр. не відзначено виникнення нових поселень на сучасних теренах області.

Саме за цей період первісне заселення Волинської області набуває чергового піднесення. Справді, за X етап заклали початок свого існування 47 н.п. (4,3%). Натомість, XI етап відзначається різким зменшенням (майже у 3 рази), порівняно із попереднім, утворення поселень – лише 18 (1,5%). Основними поселенськими пам'ятками цього часу є міста, городища та селища, і знаменуються він закінченням археологічної та початку літописної історії. Саме через їхнє накладання частина поселень цього етапу заселення відноситиметься до нього завдяки відомостям про археологічні артефакти, а решта – через першу писемну згадку.

Тривалий процес історичного розвитку східних слов'ян завершився в X ст., коли всі землі, в тому числі й Волинська область, були об'єднані в єдиній державі – Київській Русі, яка проіснувала до підкорення її татаро-монголами. Саме небезпека перед зовнішніми ворогами змусила наших предків об'єднатися у племінні політичні союзи, поки їх не об'єднали в єдину державу могутні князі київські. Князівства, що існували на волинських землях (Володимирське, Луцьке та частково Белзьке), продовжували економічні та політичні традиції Київської Русі. Галицько-Волинське князівство теж було продовженням руської державності.

Десятий етап утворення поселень відзначався вже тим, що про утворення на той час піонерних н.п. ми довідуємося не лише за археологічними старожитностями, але й за згадками про них у літописних джерелах. Виходячи з цього, до тих поселень, для яких характерні археологічні старожитності часів Київської Русі, слід віднести сс. Тростянка, Яковичі, Селець *Володимир-Волинського*, Марковичі, Холонів, Мирків, Цегів *Горохівського*, Жашковичі, Щенятин, Старий Порицьк (м. Порицьк), Мишів *Іваничівського*, Волиця та Городок *Камінь-Каширського*, Борохів, Одерати, Лички та ін. *Ківерцівського*, Нові Кошари, Любче *Ковельського*, Бермешів, Юнівка *Локачинського*, Ратнів, Піддубці, Городище, Кошів та ін. *Луцького*,

Цир, Сваловичі, Селісок *Любешівського*, Олеськ і Мосир *Любомльського*, Погулянка *Маневицького*, Жиричі, Кортеліси, Датинь *Ратнівського*, Ворончин, Іванівка, Малинівка (п.н. Богущівка) *Рожищенського*, Глухи *Старовижівського*, Торговище, Туричани, м-ко Турійськ та м-ко Жовтневе Нововолинської м/ради (Ауліх та ін. 1990; Ауліх та ін. 1982; Добинда 2013а; Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область 1970; Конопля 1997; Корзюк 1994; Круль, Добинда 2013б; Круль, Ковальчук 2012а; Круль 2008; Круль, Ковальчук 2012б; Кучинко 2005; Кучинко, Охріменко 1995). До н.п., про які згадано в літописах того часу, віднесемо лише два поселення: Риковичі (1024 р.) *Іваничівського* та Четвертня (XI ст.) *Маневицького* (Круль, Ковальчук 2012а; Круль 2008; Цинкаловський 1984а; Цинкаловський 1984б; Шульгач 2001).

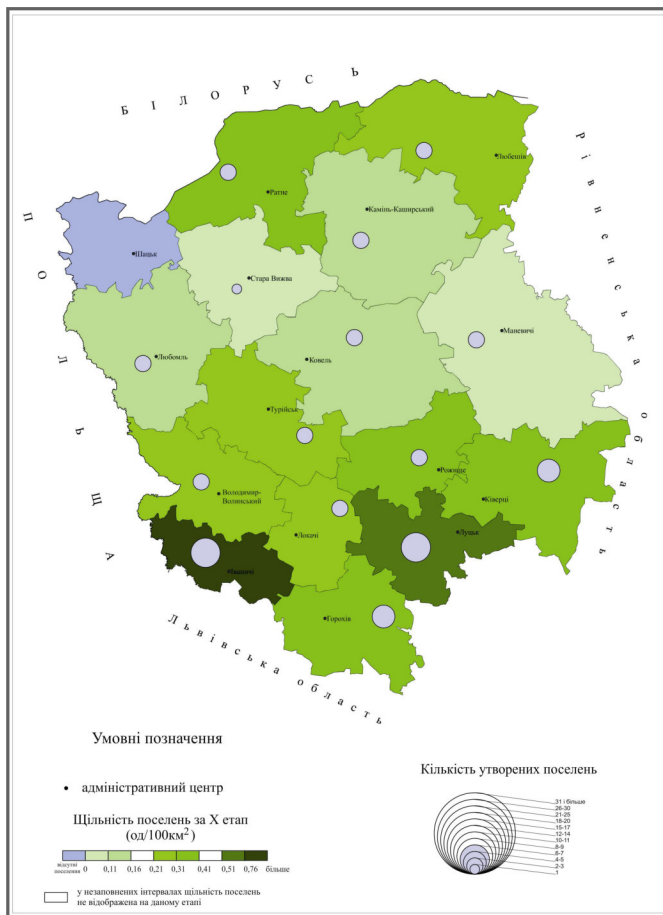
У зростанні своєї поселенської ваги у X-XI ст. н.е. брали участь усі, окрім Шацького, райони області. Проте розміщення новоутворених поселень було нерівномірним. Тут виділяється пд.-сх. регіон заселення, який включає Ківерцівський (5 поселень) та Луцький (6) райони. До районів із найбільшою кількістю посталих за цей етап поселень слід зарахувати Іваничівський (6, із м-ком Жовтневе Нововолинської м/ради), що знаходиться на пд. зах. та Ратнівський (3), який займає пн. області (рис. 10, додаток А).

Щільність поселень упродовж X етапу коливалася в межах 0,09–0,93 од./100 км². Пересічні показники щільності (0,2–0,3 од./100 км²) мали місце у Володимир-Волинському (0,29), Локачинському (0,28), Любешівському (0,21) та Турійському (0,25) районах. Нижча за пересічну щільність (0,1–0,15 од./100 км²) зафіксована у Камінь-Каширському (0,11), Ковельському (0,12) та Любомльському (0,14) районах. Помітно нижча щільність поселень ($\leq 0,1$ од./100 км²) спостерігалася у Маневицькому та Старовижівському районах – по 0,09.

Значення щільності поселень, що вищі за середню, мають 6 районів, які об'єднуються у три інтервали. Так, до першого з помірно вищою від пересічної щільністю поселень (0,31–0,4

од./100 км²) відносять Горохівський (0,36), Ківерцівський (0,35), Ратнівський (0,35) та Рожищанський (0,32) райони. Лише по одному району репрезентовані інтервали зі щільністю поселень, що помітно вища (0,51-0,75 од./100 км²) і значно вища за пересічну ($\geq 0,76$). До першого належить щільність Луцького (0,62), а до другого – Іваничівського (0,93) районів.

Рис. 10. Територіальне поширення первісних поселень за часів Київської Русі (X етап)

Одинадцятий етап також має н.п. як із археологічними старожитностями, так і зі згадкою про них у літописних джерелах. Проте їхнє співвідношення порівняно з попереднім етапом змінилося. Власне, до п.п. із археологічними старожитностями відносять лише 4 н.п. цього етапу, а саме: Прилуцьке (п.н. Ківерці) *Ківерцівського*, Яревище *Старовижівського*, Бобли, Соловичі *Турійського* (Ауліх та ін. 1990; Ауліх та ін. 1982; Добинд 2013а; Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область 1970; Конопля 1997; Корзонюк 1994; Круль, Добинда 2013б; Круль, Ковальчук 2012а; Круль 2008; Круль, Ковальчук 2012б; Кучинко 2005; Кучинко, Охріменко 1995).

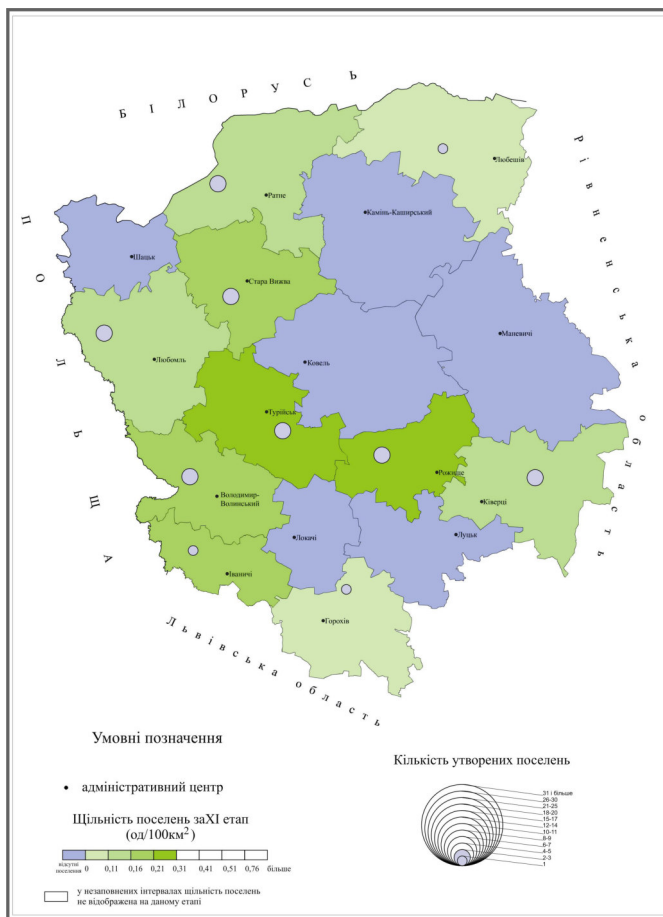
Про решту 14 (1,3%) н.п., що утворилися за XI етап, згадано у літописних джерелах. Сюди зараховують сс. Володимирівка (1235 р.), Красностав (1152 р., с. Гнійне до 1963 р.) *Володимир-Волинського*, Звиняче (1300 р.) *Горохівського*, Клопочин (1329 р.) *Іваничівського*, м-ко Олика (1149 р.) *Ківерцівського*, Судче (1278 р.) *Любешівського*, Штунь (XIII ст.), Заозерне (XIV ст., п.н. Перешпа) *Любомльського*, Доманове (1136 р.), Броди (1255 р.) *Ратнівського*, м-ко Дубище (1322 р.) та сс. Рудка-Козинська (1315 р.) *Рожищенського*, Солов'ї (XIV ст.) *Старовижівського*, Сомин (1288 р.) *Турійського* району (Бренчук 2007; Ковальчук 2011; Круль, Ковальчук 2012а; Круль 2008; Цинкаловський 1984а; Цинкаловський 1984б; Шульгач 2001).

Під час XI етапу в утворенні п.м. брали участь лише 10 адміністративних районів Волинської області. Найбільша кількість н.п. виникла у Любомльському та Турійському (по 3) районах, інші мали 1-2 поселення. Отже, в області у межах адміністративних районів кількість поселень, особливо за XI етап, не зросла, а у Шацькому районі зовсім не змінилася (рис. 11, додаток А).

На XI етапі утворення н.п. щільність поселень коливалася у межах 0,07–0,25 од./100 км². Пересічну щільність поселень (0,21–0,3 од./100 км²) мали Рожищанський (0,22) та Турійський (0,25) райони. На цьому етапі щільність поселень районів була нижчою за середню. Так, помірно нижча пересічної (0,16–0,2 од./100 км²) вона була у Володимир-Волинському (0,19), Іваничівському (0,16) та Старови-

жівському (0,18) районах. У Ківерцівському, Любомльському і Ратнівському районах щільність поселень сягала 0,14 у кожному і входила в інтервал 0,11–0,15 од./100 км² (нижча за середню). Помітно нижча щільність поселень ($\leq 0,1$ од./100 км²) мала місце у Горохівському (0,09) та Любешівському (0,07) районах.

Рис. 11. Територіальне поширення первісних поселень за часів Галицько-Волинської держави (XI етап)

2.3. Розвиток поселенської мережі за часи Литовсько-Руської держави (XII–XIII етапи)

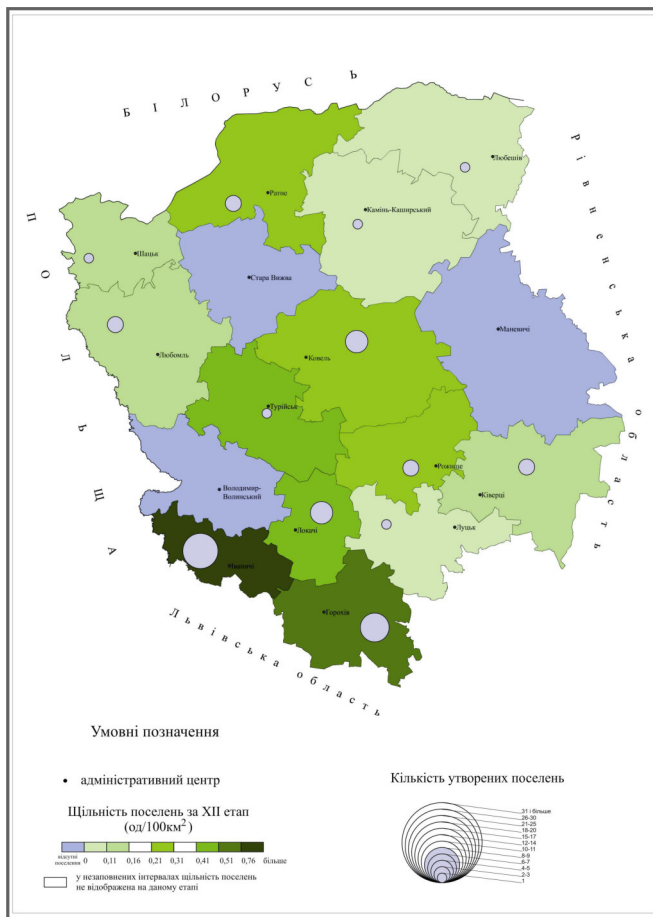
Дванадцятий етап (XV ст.) утворення поселень Волинської області відповідає відтинку, коли Волинське князівство після смерті князя Свидригайла перестає бути удільним і Волинь стає литовською провінцією, тобто завершується доба Галицько-Волинського князівства. Адміністративно Волинь була поділена на три повіти, два з яких (Луцький і Володимирський) знаходилися на терені сучасної Волинської області. За цей історичний відтинок часу спостерігається підйом, порівняно з попереднім етапом, утворення поселень. Так, за XII період у писемних джерелах згадується 43 п.п. (4,0%).

У поселенському процесі XII етапу брали участь лише 9 адміністративних районів. Найзаселенішими за цей період виявилися Іваничівський, Горохівський, Ковельський та Турійський, що вказує на подальше замешкування пд. і крайнього пд. зах. та частково центру області. Так, до новоутворених поселень слід віднести Михлин (1433 р.), Липа (1450 р.), Шклинь (1445 р.), Старостав (1423 р.) та ін. *Горохівського* та Бортнів (1438 р.), Будятичі (1452 р.), Стара Лішня (1450 р.), Тишковичі (1452 р.), Радовичі (1444 р.) та ін. *Іваничівського*, Велицьк (1488 р.), Радошин (кін. XV ст.), Скулин (1428 р.) та ін. *Ковельського*, Дольськ (1432 р.), Задиби (1446 р.), Растів (1478 р.), Тагачин (1453 р.) та ін. *Турійського*.

На території інших 7 адміністративних райони виникло 1–3 поселення. Зокрема, сс. Нові Червища (1449 р.) *Камінь-Каширський*, Дерно (1445 р.), Славне (1478 р., п.н. Станіславівка) *Ківерцівського*, Роговичі (1430 р.), Крухиничі (1449 р.), та ін. *Локачинського*, Сирники (1450 р.) *Луцького*, Висоцьк (XV ст.), Терехи (1444 р.) *Любомльського*, Березна Воля (XV ст.) *Любешівського*, Здомишель (1405 р.), Гірники (XV ст.), Теробовичі (1425 р.) *Ратнівського*, Студині (1407 р.), Кроватка (1488 р.) *Рожищенського*, Пулемець (1414 р.) *Шацького* районів (рис. 12, додаток А) (Бренчук 2007; Коваль-

чук 2011; Круль, Ковальчук 2012а; Круль 2008; Цинкаловський 1984а; Цинкаловський 1984б; Шулгач 2001).

Рис. 12. Територіальне поширення первісних поселень за часів Литовсько-Руської держави (XII етап)

Щільність поселень у XVст. знаходилася у межах 0,06–1,24 од./100 км². Пересічна щільність поселень мала місце у Ковельсько-

му, Ратнівському та Рожищенському районах, значення якої становили, відповідно, 0,29, 0,21 та 0,22. Нижча за середню щільність поселень (0,11–0,15 од./100 км²) спостерігалася у Ківерцівському, Любомльському та Шацькому районах і становила по 0,14 та 0,13 відповідно. Помітно нижча від середньої щільності ($\leq 0,1$ од./100 км²) зафіксована у Камінь-Каширському (0,06), Луцькому (0,1) та Любешівському (0,07) районах.

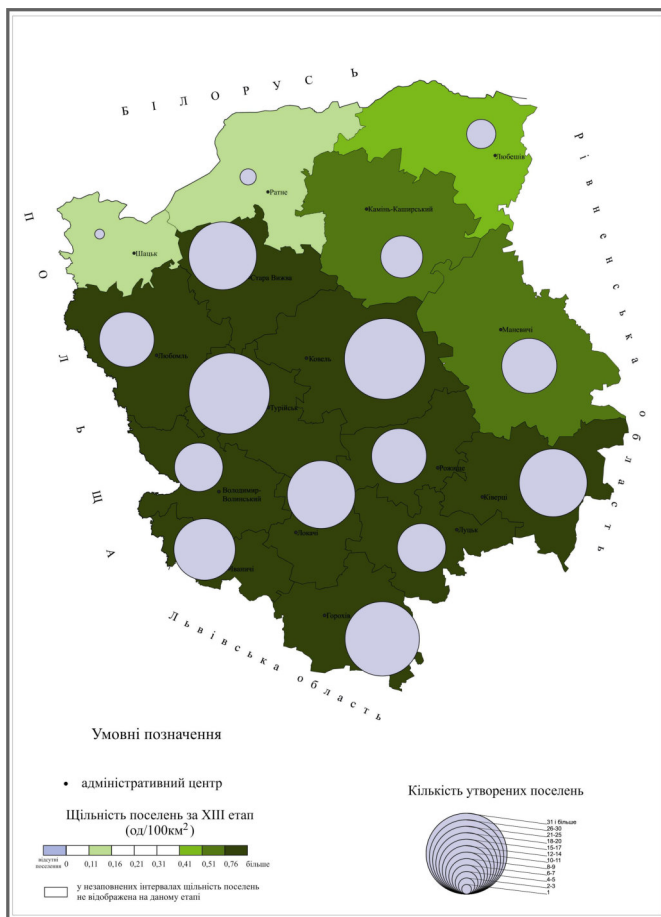
Найбільша щільність поселень відзначена у 4 районах, які варто згуртувати у 3 інтервалах. До першого, де щільність поселень вища середньої (0,41–0,5 од./100 км²), належать Локачинський (0,42) та Турійський (0,5) райони. Помітно вища середньої щільності поселень спостерігалася у Горохівському районі, величина її сягала 0,53. В Іваничівському районі щільність поселень становила 1,24 од./100 км², що значно вище середньої величини.

Тринадцятий етап ознаменувався виникненням найбільшої кількості піонерних н.п., а саме 289 (26,6%) (рис. 13, додаток А). У господарсько-економічному відношенні Волинь була в часи цього етапу залюднена найрозвиненішою частиною України. Приєднуючи Волинські землі, Литва у культурному відношенні відставала від Галицько-Волинської держави, навіть від Волинського князівства часів Любарта чи Свидригайла. Литовська держава впродовж майже 2 століть була державою Литовсько-Руською, бо в її складі етнографічні литовські землі займали лише десяту частину населення. Можливо, тогочасне господарсько-економічне становище Волині й спричинило переселення із сусідніх територій людей, які закладали таку кількість нових н.п. (Бойко 2004; Бондаренко 2003; Кучерпа 2006; Левкович 1953).

Незважаючи на таке різке збільшення н.п. у п.м. Волинської області, її зростання в межах адміністративних районів за цей час доволі нерівномірне. Так, варто наголосити, що у 4 районах утворилося менше 10 поселень, зокрема, у Камінь-Каширському – 10, Любешівському – 6, Ратнівському – 2, Шацькому – 1. До п.п. віднесемо найперше сс. Великий Обзир (1545 р.), Верхи (др. пол. Х-?І ст.), Видерта (поч. XVI ст.) та інші Камінь-Каширського, Бере-

зичі (1598 р.), Бихів (1546 р.), Деревок (1546 р.) та інші *Любешівського* та *Заброди* (1600 р.), *Косиці* (XVI ст.) *Ратнівського* і *Хрипськ* (1546 р.) *Шацького* районів (додаток В1). Виходячи з цього, зауважимо, що пн. (заболочені) території за часів мінімального економічного розвитку особливо не освоювалися.

Рис. 13. Територіальне поширення первісних поселень за часів Литовсько-Руської держави (XIII етап)

У 6 районах зафіксовано утворення понад 20 н.п. До них віднесемо Горохівський (28 новоутворених поселень), Ківерцівський (24), Локачинський (23) і Старовижівський (22). Уваги заслуговують Ковельський та Турійський райони, на землях яких відзначене виникнення, відповідно, 38 і 44 н.п. (додаток В1). До них зарахуємо сс. Губин Перший (1570 р.), Журавники (1570 р.), Красів (1577 р. п.н. Красів Руський до 1946 р.) та ін. *Горохівського*, Дідичі (1577 р.), Дубище (1577 р.), Микове (1546 р.) та ін. *Ківерцівського*, Тумин (1545 р.), Великий Окорськ (1545 р.), Заячичі (1545 р.) та ін. *Локачинського*, Смолярі (1543 р.), Текля (1543 р.), Рудка (1508 р.) та ін. *Старовижівського*, Любитів (сер. XVI ст.), Перковичі (1545 р.), Білин (1537 р.) та ін. *Ковельського* та Гайки (1545 р.), Клюськ (1545 р.), Кульчин (1508 р.) та ін. *Турійського*.

Середні показники залюдненості XIII етапу мають Володимир-Волинський і Луцький (по 13 поселень), Іваничівський (18), Любомльський і Маневицький (по 15) та Рожищанський (17) (додаток В1). За цей період життя зародилося ще на таких територіях як: сс. Овадне (1545 р.), Міжлісся (1565 р., п.н. Владиславівка), Охнівка (1580 р.) та ін. *Володимир-Волинського*, Хренів (1545 р.), Шахтарське (1545 р., п.н. Дорогиничі до 1946 р.), Лугове (1545 р., п.н. Малий Щенятин до 1946 р.) та ін. *Іваничівського*, Лаврів (1545 р.), Баківці (1545 р.), Великий Омеляник (1567 р.) та ін. *Луцького*, Скиби (1533 р.), Запілля (1510 р.), Біличі (1547 р.) та ін. *Любомльського*, Криничне (1545 р., п.н. Лище), Будки (1577 р.), Галузія (1577 р.) та ін. *Маневицького*, м-ко Рожище (1552 р.), сс. Городині (1545 р.), Кобче (1545 р.) та ін. *Рожищанського* районів (Бренчук 2007; Ковальчук 2011; Круль, Ковальчук 2012а; Круль 2008; Цинкаловський 1984а; Цинкаловський 1984б; Шульгач 2001).

Виходячи з того, що впродовж XVI ст. виникла велика кількість поселень, то, на нашу думку, варто було би проаналізувати їхнє утворення за десятиліттями. Тут слід відзначити, що лише у проміжку від 1541 до 1550 р. н.п. в різній кількості з'явилися у всіх адміністративних районах, окрім Ратнівського. Загалом, за цей відтинок часу сформувалося 83 поселення, зокрема, 14 – у Турійському

районі, 11 – Ковельському, по 10 – Горохівському та Локачинському, 8 і 7 – Рожищанському та Іваничівському, відповідно, по 5 – у Володимир-Волинському і Старовижівському, 4 і 3 – Луцькому і Ківерцівському, відповідно, по 2 – у Любешівському і Любомльському та по 1 – Камінь-Каширському, Маневицькому і Шацькому.

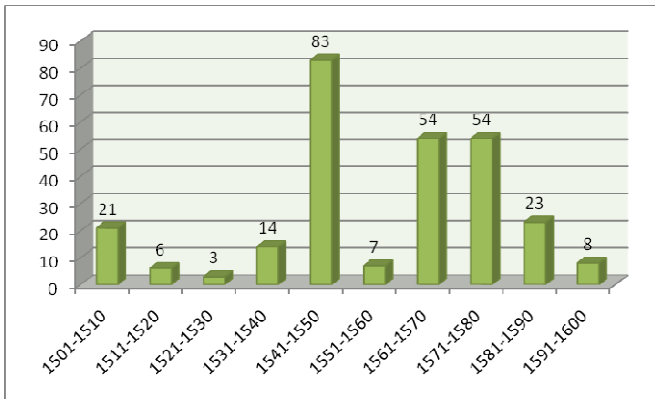
По 54 піонерних поселення виникало у 1561–1570 рр. та 1571–1580 рр. Упродовж першого з них часового зрізу н.п. постали в 11 адміністративних територіальних утвореннях. Ними є Іваничівський, Луцький, Любомльський, Рожищанський (в усіх – по 3), Володимир-Волинський, Ківерцівський, Ковельський (в усіх – по 5), Локачинський, Старовижівський (в обох – по 6), Турійський (7) та Горохівський (8). За 1571–1580 рр. новоутворені поселення з'явилися у 10 районах, зокрема, у Володимир-Волинському, Ковельському, Рожищанському (в усіх – по 3), Горохівському, Іваничівському, Локачинському, Луцькому (в усіх – по 4), Турійському (6), Ківерцівському (10), Маневицькому (13).

На території 10 районів у 1581–1590 рр. виникло 23 поселення. Так, у Луцькому, Любомльському, Маневицькому та Рожищанському постало по 1 н.п., у Горохівському, Локачинському та Іваничівському – по 2, у Турійському – 3, Ківерцівському – 4 та Ковельському – 6. У 1501–1510 рр. у 6 адміністративних районах утворилося 21 поселення: у Любомльському – 7, у Старовижівському – 5, у Ковельському – 4, у Турійському – 3 та Горохівському та Локачинському – по 1.

За останнє десятиліття XVI ст. по 2 піонерних н.п. виникло у Ковельському і Любешівському районах та по 1 – у Горохівському, Ківерцівському, Ратнівському та Турійському. У 1551–1560 рр. по 1 н.п. з'явилося Іваничівському, Ковельському, Любешівському, Любомльському, Рожищанському, Старовижівському та Турійському районах. Лише 6 новопосталих н.п. у 2 районах сформувалося у 1511–1520 рр., відповідно, 1 та 5 у Ківерцівському та Турійському. Найбіднішим на новостворені поселення виявилось третє десятиліття XVIст., за роки якого виникло тільки 3 – у Іваничівському, Ковельському та Турійському районах.

На кінець XVI ст. найзаселенішими були Іваничівський, Старовижівський та Турійський райони, частка їхньої залюдненості становила, відповідно, 93,2%, 87,2% і 84,2% від їхньої сучасної п.м.. Лише 3 адміністративних райони мали менше половини сучасних н.п.: Камінь-Каширський (44,6%), Ратнівський (39,1%) та Шацький (38,7%). Зокрема, питома вага останнього за два вказані етапи не змінилася. Особливої уваги також заслуговують Локачинський, Ковельський, Старовижівський та Горохівський райони, в яких заселення різко зросло впродовж XII і XIII етапів (рис. 14).

Рис. 14. Кількість утворених населених пунктів за XVI ст. у Волинській області

Через швидке і значне зростання новопосталих н.п., варто виділити на цих етапах регіони найгустішого і найрідшого заселення території Волинської області. До числа перших слід віднести пд. (Луцький, Горохівський та Локачинський), пд.-зах. (Іваничівський, Володимир-Волинський райони), зах. (Любомльський, Турійський і Старовижівський) та пн.-сх. (Любешівський район), сх. (Маневицький та Ківерцівський райони). До територій з рідкою мережею н.п. доцільно зарахувати Камінь-Каширський район, який формує

центрального ареалу земешкування, та Ратнівський і Шацький, що виокремилися у пн.-зах.

Варто відзначити, що завдяки великій кількості новопосталих н.п. за XIII етапу щільність поселень коливалася у межах 0,13–3,65 од./100 км², що забезпечило переважання щільності поселень вищої за пересічну. Лише у Ратнівському та Шацькому районах вона була, згідно з виділеними проміжками, нижчою, тобто від 0,11 до 0,15 од./100 км², та становила 0,14 та 0,13 відповідно.

У Любешівському (0,41) районі щільність поселень вища середньої (0,41–0,5 од./100 км²). Густота поселень, помітно вища середньої (0,51–0,75 од./100 км²), зафіксована у Камінь-Каширському (0,57) та Маневицькому (0,66) районах. Проте переважна більшість районів мала щільність поселень, яка знаходилася на рівні $\geq 0,76$ од./100 км². Зокрема, такими стали Володимир-Волинський (1,25), Горохівський (2,5), Іваничівський (2,79), Ківерцівський (1,7), Ковельський (2,21), Локачинський (3,23), Луцький (1,34), Любомльський (1,01), Рожищанський (1,87), Старовижівський (1,96) та Турійський (3,65) райони.

2.4. Поява первісних поселень і утворення населених пунктів після Люблінської унії та до теперішніх часів (XIV–XVII етапи)

У більш ніж 10 разів знизилася, порівняно з попереднім, кількість піонерних поселень *чотирнадцятого етапу*. Так, упродовж XVII ст. п.м. Волинської області приросла лише на 24 н.п.. Цей період відповідає занепаду Литовсько-Руської держави та початку часів панування на землях Волині Речі Посполитої. Після цього етапу утворення н.п. їхня мережа містила майже дві третини сучасних поселень області. Землі Волинської області належали до Волинського воєводства.

Після приєднання Волині до Польщі сюди лінуло польське міщанство та євреї, які осідали в містечках Волині, яким були надані

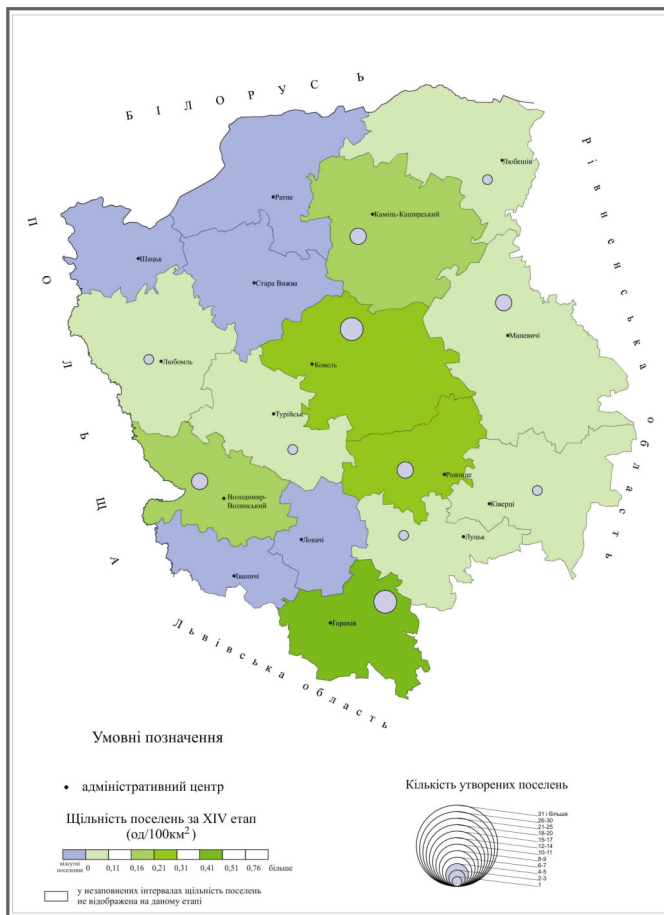
права міст із магдебурзьким правом. Зокрема, такими були Локачі, Турійськ, Олика та інші.

Після підписання Берестейської унії Волинське воєводство відійшло до Малопольської провінції і регіону Русь. Воно складалося з трьох повітів, два з них – Володимирський та Луцький – охоплювали територію Волинської області. В цей час утворилися сс. Білин (1653 р.), Галинівка (1621 р., п.н. Камельовка) *Володимир-Волинського*, Хмельницьке (1694 р., п.н. Баторівка до 1946 р.), Гумнище (1649 р.), Підбереззя (1629 р.), Піски (1629 р.), Рачин (1629 р.) *Горохівського*, Піщане (XVII ст.), Раків Ліс (1665 р.), Гута-Камінська (1658 р.) *Камінь-Каширського*, Горянівка (1648 р.) *Ківерцівського*, Ворона (1676 р.), Довгоноси (1629 р.), Солотвин (1613 р.), Кашівка (1631 р.), Ситовичі (1635 р.) *Ковельського*, Гаразджа (1650 р., п.н. Грашки) *Луцького*, Залаззя (сер. XVII ст.) *Любешівського*, Гуменці (1618 р.) *Любомльського*, Загорівка (1602 р.), Грузятин (1625 р.) *Маневицького*, Яблунівка (1690 р., п.н. Цициловка, Станіславівка), Ольганівка (1625 р.) *Рожищенського*, Ревушки (1620 р.) *Турійського* районів. Отже, найінтенсивніше залюднюється започаткований у попередньому етапі центр залюднення області – Ковельський (5 поселень) район і продовжує пд. – Горохівський (5) (рис. 15, додаток А) (Бренчук 2007; Ковальчук 2011; Круль, Ковальчук 2012а; Круль 2008; Петров 1888; Цинкаловський 1984а; Цинкаловський 1984б; Шульгач 2001).

Під час цього етапу щільність поселень становила 0,07–0,45 од./100 км². Її середньому значенню (0,21–0,3 од./100 км²) відповідали показники Ковельського (0,29) та Рожищенського (0,22) районів. Помірно нижчою була щільність поселень у Володимир-Волинському (0,19) та Камінь-Каширському (0,17) районах. У Ківерцівському, Луцькому, Любешівському, Любомльському, Маневицькому та Турійському районах щільність поселень відповідала рівневі помітно нижче середнього ($\leq 0,1$ од./100 км²). Так, у Ківерцівському її значення сягали 0,07, у Луцькому – 0,1, у Любешівському

та Любомльському – по 0,07, у Маневицькому – 0,09 та Турійському – 0,08 од./100 км². І лише у Горохівському районі щільність поселень була вищою середньої (0,41–0,5 од./100 км²) і становила 0,45.

Рис. 15. Територіальне поширення первісних поселень за часів Речі Посполитої (XIV етап)

Продовжуючи висвітлювати особливості розвитку регіону під час XIV етапу, відзначимо, що ряд представників шляхти боролися проти унії. Проте покатоличені волинські вельможі намагалися насадити католицьку віру у своїх володіннях. Тому будували католицькі монастирі і школи при них: у Луцьку – єзуїтський монастир (1610 р.) та костьол (1612 р.), в Соколі Луцького повіту – храм (1623 р.), в Олиці – колегіатський костьол із семінарією для духовенства (1630–35 рр.), в Камінь-Каширському (1634–37 рр.) та у Чорторийську Луцького повіту (близько 1639 р.) домініканські монастири, Затурцях Володимирського повіту – костел 1641 р. та інші. Латинська кафедра Св. Петра і Павла, яка була споруджена в 1606–1640 рр. в стилі раннього бароко, збережена до наших днів. У 1632 р. представники православної шляхти поставили вимогу легалізувати Українську Православну Церкву і скасувати унію. Для заспокоєння їм були передані в користування церкви у Володимирі, Коритниці, Любомлі Володимирського повіту, Ратні Ковельського. Від 1633 р. майже щорічно на Волині засновувалися православні монастирі, відкривалися братські школи.

Після III поділу Польщі 1795 р. Волинь відійшла до Росії як Волинське намісництво, яке у 1797 р. було перейменоване у Волинську губернію, до складу якої входила територія області. Цей час припадав на останні роки *п'ятнадцятого етапу*. На відміну від Галичини, що перейшла до Австрії, Волинь далі занепадала. Катерина II нещадно карала поляків, відбираючи землі і відсилаючи їх на Сибір. За правління Павла I поляків було повернуто, віддано їм маєтки, керівні посади. Польська шляхта поновила ополячування і гноблення українців (Бойко 2004; Кучерепа 2006; Левкович 1953).

Такими ж темпами продовжувала заселятися територія Волинської області і на цьому етапі. Її мережа за XVIII ст. збагатилася на 37 н.п. у 14 районах. Ними були сс. Світанок (1721 р., п.н. Чесний Хрест), Острівок (сер. XVIII ст.), Писарева Воля, (1765 р.) та ін. *Володимир-Волинського*, Бузаки (1768 р.), Малий Обзир (1727 р.), Стобихва (1703 р.) та ін. *Камінь-Каширського*, Вишнів (1765 р.) *Ківерцівського*, Калинівка (1755 р.), Байківці

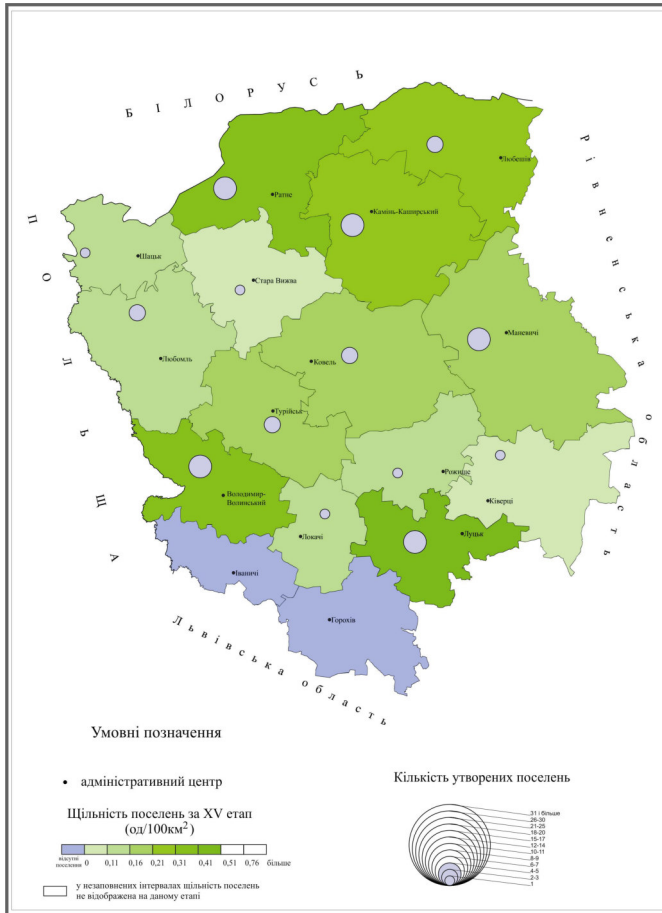

(1773 р.), Партизанське (1800 р.) *Ковельського*, Сірнички (1788 р.) *Локачинського*, Богушівка, Гать, Оздів, Буків (всі – 1799 р.) *Луцького*, Зарудчі (1789 р.), Любешівська Воля (1795 р.), Седлище (1774 р.) *Любешівського*, Бірки (1799 р.), Коцюри (1796 р.) *Любомльського*, Довжиця, Рудка (обидва – 1778 р.), Троянівка та ін. (1704 р.) *Маневицького*, Заліси (1794 р.), Замшани (1791 р.), Якушів (1790 р.) та ін. *Ратнівського*, Трилісці (1778 р.) *Рожищенського*, Любохини (1796 р.) *Старовижівського*, Турія (1759 р.), Чорніїв (1765 р.) *Турійського*, Кошари (1765 р.) *Шацького* районів (Бренчук 2007; Ковальчук 2011; Круль, Ковальчук 2012а; Круль 2008; Цинкаловський 1984а; Цинкаловський 1984б; Шульгач 2001).

Найбільше за цей етап утворилося н.п. у Камінь-Каширському та Ратнівському районах (по 5), Володимир-Волинському, Луцькому і Маневицькому (по 4), а найменше (по 1) – у Ківерцівському, Локачинському, Рожищанському, Старовижівському і Шацькому. Причому, у Горохівському й Іваничівському не зафіксовано виникнення жодного н.п. (рис. 16, додаток А).

Під час XV етапу щільність поселень коливалася від 0,07 до 0,41 од./100 км², а до середнього проміжку (0,21–0,3 од./100 км²) входили Камінь-Каширський (0,29) та Любешівський (0,21) райони. Рівень помірно нижчої середньої щільності (0,16–0,2 од./100 км²) Ковельського, Маневицького та Турійського районів, відповідно, мав показники 0,17, 0,18 та 0,17. Нижча середньої щільності поселень (0,11–0,15 од./100 км²) мала місце у Локачинському, Любомльському, Рожищенському та Шацькому районах і відповідала 0,14, 0,11 та 0,13. Помітно меншу щільність мали Ківерцівський (0,07) та Старовижівський (0,09) райони.

Помірно вища щільність поселень (0,31–0,4 од./100 км²) простежувалася у Володимир-Волинському та Ратнівському районах: 0,39 та 0,35, відповідно. Вища за середню щільність (0,41–0,5 од./100 км²) відзначена у Луцькому районі зі значенням 0,41.

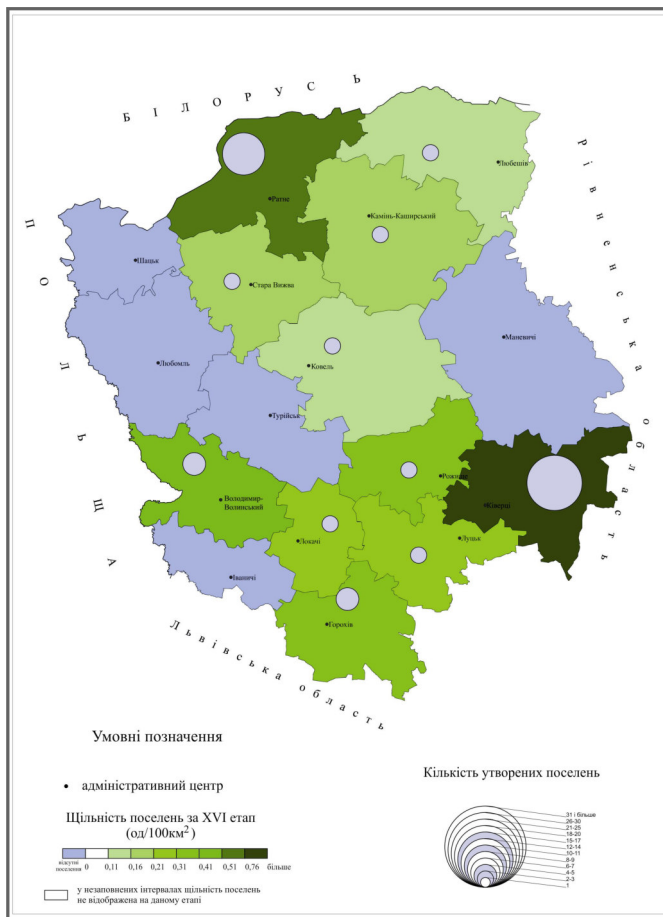

Рис. 16. Територіальне поширення первісних поселень за часів Речі Посполитої та початку Російської імперії (XV етап)

У заселенських процесах XIV і XV етапів брали участь лише 15 адміністративних районів. Не зафіксовано писемних згадок того часу про жодне поселення Іваничівського району. Слід також виокремити Ковельський район, який найінтенсивніше заселявся протя-

гом останніх двох етапів і став центральним помірно заселеним регіоном області, який уже мав на той час 73,0% сучасних н.п.

Рис. 17. Територіальне поширення первісних поселень за часів Російської імперії (XVI етап)

Під час *шіснадцятого етапу* у 1830-1831 рр. відбулося польське повстання, тому впродовж XIX ст. половина маєтностей великої власності Волині перейшла до росіян, шляхом конфіскації їх у поляків. Численні маєтності були розподілені між чехами і німцями, а поселятися на Волині католикам і полякам царським указом було заборонено. Все ж, порівняно з двома попередніми етапами, цей відзначився незначним підйомом утворення н.п., адже тоді виникло 50 поселень (рис. 17, додаток А) (Кучерепа 2006; Левкович 1953).

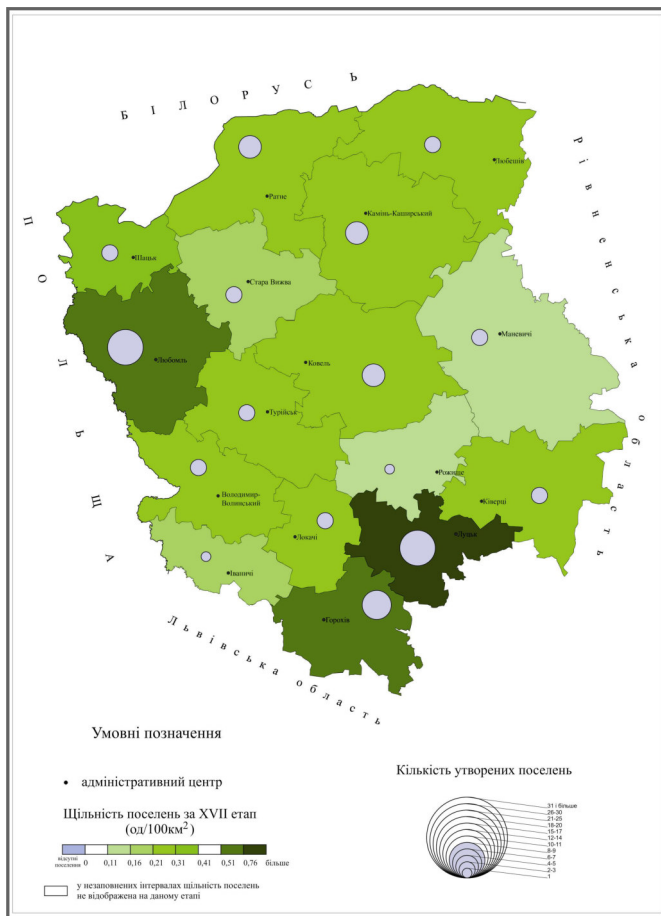
У поселенському процесі за ці часи брали участь 11 районів, винятком є Іваничівський, Любомльський, Маневицький, Турійський та Шацький (рис. 18). Варто відмітити, що лише у *Ківерцівському* районі утворилося понад 10 н. п., а саме – 15. Ними були сс. Скреготівка (1890 р.), Діброва (1887 р.), Путилівка (1889 р.) та інші. На 10 поселень збагатився *Ратнівський* район – Видраниця (1879 р.), Береза (1860 р.), Сільце (1844 р.) та ін. (додаток В2).

У 5 районах області засновано по 2 н.п. Це були сс. Черемошне (1890 р.) та Мирин (1802 р.) *Ковельського*, Вілька Садівська (1890 р.) і Журавець (1890 р.) *Локачинського*, Всеволодівка (1880 р.) і Липини (1870 р.) *Луцького*, Погулянка (1817 р.) та Щитинь (1811 р.) *Любешівського*, Брунетівка (1887 р.) й Чевель (1887 р.) *Старовижівського*. У Володимир-Волинському, Горохівському, Камінь-Каширському та Рожищанському з'явилося 5, 4 та по 3 села відповідно. Ними були сс. Октавин (1820 р.), Ворчин (1835 р.), Поничів (1835 р.) та інші *Володимир-Волинського*, сс. Наталин (1890 р.), Ковбань (1890 р.), Старики (1890 р.), Диковини (1887 р.) *Горохівського*, Видричі (поч. XIX ст.), Мельники-Мостище (др. пол. XIX ст.), Залісся (кін. XIX ст.) *Камінь-Каширського*, Мильськ (1812 р.), Линівка (1870 р.), Духче (1887 р.) *Рожищенського* (Бренчук 2007; Ковальчук 2011; Круль 2008; Цинкаловський 1984а; Цинкаловський 1984b; Шульгач 2001).

Щільність поселень за цей етап коливалася у межах 0,12–1,06 од./100 км². Середні значення щільності (0,21–0,3 од./100 км²) зафіксовані на землях Локачинського та Луцького районів – 0,28 та 0,21 відповідно. Помірно нижчою за пересічну була щільність

поселень у Камінь-Каширському (0,17) та Старовижівському (0,18) районах. Нижча від середньої (0,11–0,15 од./100 км²) зафіксована щільність поселень у Ковельському та Любешівському районах – відповідно, 0,12 та 0,14.

Рис. 18. Територіальне поширення первісних поселень у XX – XXI ст. (XVII етап)

П'ять районів мали вищу за пересічну щільність поселень. Так, помірно вища щільність (0,31–0,4 од./100 км²) спостерігалася у Горохівському (0,36) та Рожищенському (0,32) районах. Щільність поселень вища середньої (0,41–0,5 од./100 км²) зафіксована у Володимир-Волинському районі (0,48). Ратнівський район мав значення щільності 0,7 од./100 км², що відповідало помітно вищому за пересічне значення рівню (0,51–0,75 од./100 км²). Значно вищою за пересічну була щільність у Ківерцівському районі – 1,06 од./100 км².

Останній, *сімнадцятий*, етап заселення Волинської області припав на другу Польську республіку, яка утворилася у 1921 р. та повоєнні роки. Волинська область знову мала назву Волинського воєводства, яке складалося з 5 повітів: Ковельського, Любомльського, Володимирського, Луцького та Горохівського.

Польський уряд поділив країну на дві території: «Польщу А» та «Польщу Б». До першої входили етнічні польські землі, до другої – переважно західноукраїнські та західнобілоруські. Для території «А» був визначений швидкий індустріальний розвиток, а територія «Б» мала залишатися ринком збуту польських товарів та джерелом сировини. На другій території категорично заборонялося вживати назви «Західна Україна», «Східна Галичина», а також – слова «українець», «український», замість них реанімувався термін «русин», «русинський». Українські школи були перетворені на польсько-українські з перевагою польської мови.

За роки Другої світової війни, під час окупації Волині фашистською Німеччиною, край зазнав великих втрат. Було вбито 165300 жителів області, понад 30 тис. вивезено на каторжні роботи до Німеччини. Спалено і знищено 107 сіл. Волинь стала центром опору проти загарбників. Тут діяло більше 50 партизанських загонів і з'єднань. На Волині формувалася УПА, яка боролася за незалежність України.

Після Другої світової війни у межах «українсько-польського обміну населенням» (1944–1946 рр.) та операції «Вісла» (1947 р.) польський комуністичний уряд за участі Червоної Армії спершу де-

портував частину українського населення на територію СРСР, а згодом тих, хто відмовився покидати свої оселі, було насильно виселено на західні території Польщі. Водночас рештки польського населення Волині та Галичини також були виселені у Польщу (Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область 1970; Кучерепа 2006).

За XX–XXI ст. на теренах Волинської області утворилися 64 н.п., що становить 5,9% від усіх сучасних поселень (рис. 18, додаток А та В 3). Зокрема, ними були сс. Льотниче (1909 р.), Дарницьке (1946 р., п.н. Фонда), Ліски (1932 р.) *Володимир-Волинського*, м-ко Сенкевичівка (1924–1925 рр., п.н. Будки Губинські), сс. Шклинь Другий (1946 р.), Ярівка (1946 р.) та ін. *Горохівського*, Нова Лішня (1914 р.) *Іваничівського*, сс. Житнівка (1921 р.), Надрічне (1922 р.), Дубровиця (1924 р., п.н. Козел), с. Котуш (2002 р.) *Камінь-Каширського*, Заброди (1985 р.), Завітне (1906 р., п.н. Вікентіївка), Яромель (1976 р., п.н. Йосипівка) *Ківерцівського*, Люблинець (1987 р.), Городище (1983 р.), Світле (1964 р.) та інші *Ковельського*, Залужне (1946 р.), Міжгір'я (1964 р., п.н. Волиця) *Локачинського*, Озеряни (1946 р.), Тарасове (1980 р.), Усичівські Будки (1946 р.) та ін. *Луцького*, Нові Березовичі (1916 р.), Діброва (1946 р.), Каливиця (1991 р.) *Любецького*, та ін. *Гороховище* (1946 р., п.н. Вілька *Гороховицька*), Вишнівка (1963 р., п.н. Старий Опалин) та ін. *Любомльського*, Мала Яблунька (1984 р.), Калинівка (1913 р., п.н. Голодниця), Новоукраїнка (1964 р., п.н. Бугаї) *Маневицького*, Височне (1946 р.), Долина (1946 р.), Головище (1946 р.) та ін. *Ратнівського*, Бортяхівка (1946 р.) *Рожищенського*, Нова Воля (1939 р.), Сукачі (1929 р.) *Старовижівського*, Поляна (1932 р., п.н. Яно-Каролінка до 1952 р., Іваніка до 1967 р.), Молодівка (1970 р., п.н. Зигмунтівка), Серебряниця (1970 р., Вілька) *Турійського*, Вілиця (1946 р., п.н. Лобачі), Прип'ять (1946 р., Бутмер), Гаївка (1993 р.) *Шацького* районів (Бренчук 2007; Ковальчук 2011; Круль 2008; Цинкаловський 1984а; Цинкаловський 1984б; Шульгач 2001).

Під час XVII етапу утворення н.п. щільність поселень коливалася у межах 0,11–0,92 од./100 км². Середні значення щільності по-

селень (0,21–0,3 од./100 км²) мали 50% районів, зокрема, Володимир-Волинський (0,29), Камінь-Каширський (0,23), Ківерцівський (0,21), Ковельський (0,29), Локачинський (0,28), Любешівський (0,21), Ратнівський (0,28) та Турійський (0,25). Помірно нижчі за пересічну щільність показники зафіксовані в Іваничівському та Старовижівському районах – відповідно, 0,16 та 0,18. Маневицький (0,13) та Рожищанський (0,11) райони мали нижчу за середню щільність (0,11–0,15 од./100 км²).

Лише у Шацькому районі щільність поселень стала помірно вищою від пересічної (0,31–0,4 од./100 км²) і становила 0,4. Горохівський та Любомльський райони визначалися помітно вищою за пересічну щільністю (0,51–0,75 од./100 км²). Так, у першому її значення сягають 0,62, а в іншому – 0,54. У Луцькому районі щільність поселень становила 0,92 од./100 км², що значно вище пересічної ($\geq 0,76$).

Виходячи із зазначеного вище, наголосимо, що в межах регіону дослідження мають місце 908 поселень, для яких виявлені археологічні часові або письмові дані щодо їхнього заснування. Вони складають 83,5% поселень сучасної поселенської мережі Волинської області. У 179 (16,5%) н.п. відсутні як писемні, так і археологічні часові визначники. Зауважимо, що лише у Ківерцівському та Старовижівському районах були виявлені майже всі (74 з 75, 46 з 47 відповідно) н.п. щодо їхнього заселення, тобто 98,7% та 97,9% відповідно. Ще для 5 адміністративних районів було досліджено понад 90% поселень, а саме: в Іваничівському – 94,9%, Володимир-Волинському – 92,3%, Турійському – 92,1%, Локачинському та Луцькому – по 90,7%. Більше 3/4 поселень було досліджено щодо їхнього заснування у Горохівському – 79,8%, Ковельському – 78,7%, Маневицькому 87,3% і Рожищенському – 89,7%. Найменш дослідженими виявилися поселення Шацького (51,6%), Ратнівського (63,8%), Камінь-Каширського (67,7%), Любомльського (71,4%) та Любешівського (72,3%) районів.

РОЗДІЛ 3

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ОЦІНКА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ТА ЇХНЄ ВИКОРИСТАННЯ

3.1. Об'єкти археологічної спадщини

За даними Держкомзему України, Волинська область належить до територій, де є площі земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення. У структурі земельних угідь цієї території землі історико-культурного призначення займають 300,6 га, що становить 0,11% до загальної площі земель регіону.

На сучасному етапі розвитку туристичної галузі з-поміж традиційних і добре розвинених видів ІКРР доцільно виділити ще й об'єкти археологічної спадщини, які складатимуть основу вузько-спеціалізованого археологічного туризму. Це той вид туризму, який потребує від туриста не лише інтересу, але й спеціальних знань. Це обмежує коло зацікавлених у ньому осіб. Проте відповідні об'єкти можна використовувати і в комплексних туристичних маршрутах, особливо для школярів для пізнання ними розвитку людського суспільства.

У Волинській області налічується 150 пам'яток археології, з них – 16 національного значення, які найцінніші для піднесення туристичної галузі історико-культурного спрямування. До них станом на 03.09.2009 р. відносять городище «Вали» IX–XIII ст. у м. Володимирі-Волинському, ранньосередньовічне городище V–IX ст. у с. Зимне Володимир-Волинського, городища у сс. Журавники і Перемиль Горохівського (відповідно, XIV–XVII та IX–XIII ст.), городище «Замок» у с. Литовеж та у с. Лежниця IX–XIII ст. Іваничівського, городища у с. Затурці IX–XIII ст. та м-ку Локачі XI–XIII ст. однойменного району, городища IX–XIII ст. у

сс. Шепель, Коршів, Усичі та Горзвин Луцького, Ветли Любешівського, Гуца Любомльського, Сокіл Рожищанського та Новий Двір Турійського районів (додаток Г1).

З огляду на те, що серед пам'яток національного значення немає таких, які б вказували на первісне заселення території Волинської області, слід ширше і детальніше розглянути всі 150 пам'яток археології Волинської області.

Наголосимо, що на території Волинської області представлені об'єкти різних часових епох та найціннішими будуть знахідки часів появи людини. На території Волині мають місце 38 поселенських *палеолітичних* старожитностей, проте з-поміж них до об'єктів археологічної спадщини зараховане лише с. Любязь Любешівського району. Хоча цей факт не вказує на те, що воно тут одне. Адже на території області загалом чимало археологічних об'єктів, які мають багаточисельні поселення (52 од.), а також таких, які ідентифікуються як археологічні знахідки невизначеного часу (11 од.), що становлять 38% від усіх археологічних об'єктів.

Натомість з-поміж зафіксованого на терені області 31 п.п. наступної археологічної доби – *мезоліту* до переліку пам'яток місцевого значення зараховано лише дві. Вони знаходяться у Маневицькому районі, зокрема, стоянки на землях сіл Мала Осниця (урочище «Шепель») і Серхів.

З-поміж 24 поселень *неолітичної* доби лише одне має туристичну привабливість, бо на теренах області тільки тут знайдені сліди тогочасних жител. Це поселення у с.Розничі Маневицького району, яке знаходиться за 2 км на захід від н.п. на Токучій горі (урочище «Картиникове»). Його населяли племена волинської неолітичної культури з гребінцево-накольчастою керамікою.

Пам'яток перехідної доби – *енеоліту*, які б можна було залучити до розвитку туристичної галузі, на теренах області немає, хоча тут відомі, загалом, 57 поселень енеолітичних культур: маліцької, волино-люблінської, лійчастого посуду, кулястих амфор та трипільської. Варто наголосити й на тому, що пам'ятки цієї доби, ймовірно, наявні на теренах області. Вони мають міс-

це у числі археологічних знахідок, які у реєстрі пам'яток археології названі як пам'ятки невизначеного часу або багатошарові.

Цінність для рекреації становлять пам'ятки доби *бронзи* представлені у сс. Ошів, Скобелка, Терешківці Горохівського та Нічогівка Маневицького районів, що вказує на вагомість 4 н.п. (серед 103 відомих поселень цього часу) для розвитку рекреаційної справи у регіоні. Для збереження пам'яток часів бронзи вибрані саме ці н.п., ймовірно, через те, що у них є ще багатошарові поселення, які також охороняються і можуть відвідуватися разом. Варто звернути увагу й на те, що у пд. і сх. районах археологічні знахідки найдослідженіші, адже вивчалися впродовж останнього десятиліття. У цей період Волинь заселяли племена культур шнуркової кераміки – городоцько-здовбицької, стжижівської та тшинецької і комарівської. У вказаних вище 4 селах особливу туристичну значущість має с.Скобелка, у якому на відстані 150 м від н.п. знайдена майстерня раннього етапу доби бронзи (стжижівська культура).

Людність *ранньозалізного віку* на території Волинської області, порівняно з попереднім періодом, залишила лише 35 первісних стоянок. Їх заселяли племена лужицької та поморсько-кльошової культур, лежницької та могилянської культурних груп. З-поміж них для розвитку місцевої туристичної індустрії важливі сс. Веснянка і Пальче Ківерцівського та Семки Маневицького районів. Зокрема, на околиці першого знайдене тогочасне поселення поморсько-кльошової культури з керамічними виробами, а в межах с. Пальче – 2 поселення поморсько-кльошової культури ранньозалізного віку, що знаходилися на відстані 700 м одне від одного та ще із 2 багатошаровими. На території с. Семки розміщувалися поселення пам'яток лежницької та могилянської груп часів раннього заліза.

Жителі культур *давньослов'янського та ранньосередньовічного періодів* заселяли території 66 сучасних н. п., але найцінніші та найзбереженіші поселення у сс. Зимне Володимир-Волинського, Довгів, Іванівка, Журавники, Колмів Горохівського, Великий Обзир, Стобихва Камінь-Каширського, м-ко Головне Любомльського районів, які є пам'ятками археології місцевого значення. Зокрема, у

Зимному віднайдене найбільше на території Волині городище корчацько-празької культури, яка на цій території перебувала у VI–VII ст. Дослідники вважали його не лише тогочасним економічним центром, але й політично-адміністративним центром Дулібського союзу. Окрім згаданої культури, у цей час територію області населяли племена зарубинецької, пшеворської, волино-подільської, вельбарської, черняхівської та Луки-Райковецької культур. У м-ку Голловне розкопане городище часів Київської Русі. Воно розташоване на підвищенні посеред болотистої місцевості й зберегло свої первісні обриси та уламки посуду X ст. Саме такими артефактами воно та подібні до нього п.п. привабливі для розвитку історико-культурного туризму регіону.

Найпізніший археологічний період представлений пам'ятками археології часів *Київської Русі та Волинського князівства*. Серед археологічних пам'яток вони репрезентовані найбільшою кількістю, а саме 127 давньоруськими містами, городищами та давньоруськими селищами. Ймовірно, причиною цього є їхня найкраща збереженість, адже вони «наймолодші». До них відносяться м. Устилуг, Володимир-Волинський, с.Зимне Володимир-Волинського, м. Берестечко, сс. Борисковичі, Перемиль Горохівського, Заставне, Лежниця, Литовеж (2 городища) Іваничівського, м. Камінь-Каширський однойменного району, сс. Городище, Звірів, Одерати, Човниця Ківерцівського, Мельниця, Старі Кошари, Кривлин, Радощин Ковельського, м-ко Локачі, с. Затурці Локачинського, м-ко Торчин, сс. Білосток, Горзвин, Городище, Коршів, Усичі, Шепель Луцького, Ветли Любешівського, м. Любомль, сс. Гуца, Новоутруське Любомльського, Гораймівка, Городок, Комарове, Копилля, Майдан-Липненський, Новосілки, Семки, Старий Чорторійськ, Старосілля, Четвертня, Чорниж, м-ко Колки Маневецького, м-ко Ратне, сс. Любче, Навіз та Сокіл Рожищенського, Текля та Яревище Старовижівського, Новий Двір Турійського районів (Кучинко 2005; Кучинко, Охріменко 1995).

Безумовно, всі ці н.п. мають значущість для розвитку рекреації. Проте слід виокремити городище X–XI ст. у с. Городище Луць-

кого району, де була розкопана садиба волинського феодала, що була зразком європейського рицарського замку. Саме там віднайдено [Кучинком \(2005\)](#) знахідку – срібний скарб, який тепер знаходиться у Волинському краєзнавчому музеї. Принадними для туриста будуть такі археологічні пам'ятки, як давньоруські міста. До них можна зарахувати Володимир-Волинський, який нині представлений для рекреанта чотирикутним дитинцем із заокругленими кутами, що оточений валом 6-8 м із ровом, і окольным містом, довжиною 1 км і шириною 800 м ([Кучинко 2005](#)).

Захопливим для шанувальника археологічних артефактів буде м. Любомль, де давньоруські міста показуються 2 городищами. Одне із них відоме для загалу і часто зустрічається у літописах як княже місто Любомль із діаметром дитинця 60 м, яке знаходиться в урочищі Фосія у центрі нинішнього міста. До нього прилягав окольний град. Інше, яке знаходиться за 500 м від міста в урочищі Шопи, навіть немає назви, хоча з розкопок видно, що це було велике місто, яке складалося з двох частин. Адже з розмірів городища можна виявити, що до круглого дитинця діаметром 80 м та оточеного ровом, прилягає окольне місто розміром 200 x 250 м, також укріплене ровом. На території городища «Замчище» міститься замкова гірка, насипана у XIV ст. на місці дитинця древнього Любомля XIII ст. ([Кучинко 2005](#)).

На території сучасного Камінь-Каширська, на підвищенні правого берега р. Цир, в урочищі Гірка, знаходилося древнє місто XII ст. Камінець. Його залишком є овальне городище розміром 130 x 100 м. Вигляд міста вказує на те, що на його основі пізніше спорудили нову фортецю. На середину XII ст. припадає утворення м. Коршів, яке знаходилося на лівому березі р. Черногузки. Нині це городище під назвою «Замчище», розміщене навпроти с. Коршів. Давньоруське місто Шеполь, залишки якого знайдені у вигляді городища у с. Шепель, розташовувалося на підвищенні над заболоченою рівниною. Залишки давнього м. Кошер можна відвідати у с. Старі Кошари, в урочищі «Замчисько». Воно знаходилося на заболоченій рівнині та мало квадрата-

тну форму із розмірами 50 x 55 м і оточувалося валом висотою 4 м. Особливу цікавість для туриста мають городища у м. Ратне та сс. Затурці і Гуща, які, з огляду на особливості рельєфу території, на якому вони розташовані, належать до острівних городищ. Перше з них знаходилося серед боліт, інші – на високому пагорбі (Кучинко 2005).

З-поміж цінних археологічних пам'яток слід виокремити давньоруське городище і багатошарове поселення в урочищі Сад у Шацьку. Вважається, що на його місці було давньоруське місто Рай (Кучинко 2005).

Окрім пам'ятки археології національного значення, у Зимному Володимир-Волинського району знаходяться курган XIII ст. і комплекс печей для обпалювання цегли XIV–XV ст. На околиці села Жидичин Ківерцівського району розміщуються залишки поселення та городища X–XIII ст.

Отже, загалом на території Волинської області налічується 69 археологічних пам'яток (із 481 археологічного об'єкта), що належать до часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства. Вони мають цінність і привабливість для розвитку тут історико-культурного туризму в цілому та вузькоспеціалізованого археологічного туризму зокрема. Як бачимо, на теренах області представлені артефакти багатьох археологічних культур, що дозволяє розкрити картину розвитку і становлення населення Волині, його побуту і звичаїв.

Варто звернути увагу й на те, що цей вид пам'яток доволі нерівномірно розсосереджений по досліджуваній території. Переважна більшість адміністративних районів має малу їхню кількість, а саме до 10 одиниць. До таких районів слід віднести Ратнівський та Турійський (по 1), Любешівський (2), Локачинський та Старовижівський (по 3), Ковельський та Рожищенський (4 і 5 відповідно), Володимир-Волинський (6), Луцький та Любомльський (по 7) й Іваничівський (8). 11 пам'яток є на території Камінь-Каширського району, 14 – Ківерцівського та 23 – Маневицького. Найбільша кількість пам'яток археології, що охоро-

няються державою, у Горохівському району – 55 одиниць. Відзначимо також, що на теренах Шацького району, крім м-ка, немає цінних для туризму археологічних об'єктів.

Для проведення детальнішого територіального аналізу розміщення як загалом ІКП, так і пам'яток археології зокрема на території Волинської області, на нашу думку, доцільно запропонувати показник *кількості пам'яток археології* ($P_{п.ар.}$) *на одиницю площі* (у нас – на 100 км^2) у межах адміністративних районів та міст обласного значення. Окрім Нововолинська, який не має великої кількості пам'яток, тому його пам'ятки відображатимуться у Іваничівському районі, на території якого місто знаходиться. Пересічно геометричною величиною насиченості пам'ятками археології у Волинській області є значення $P_{п.ар.}$, що сягнуло $0,47 \text{ од./}100 \text{ км}^2$. Виходячи з цього, пересічним інтервалом $P_{п.ар.}$ для області буде той, величини якого коливаються від $0,41$ до $1,0 \text{ од./}100 \text{ км}^2$. У його межах знаходяться 5 районів – Ківерцівський, Локачинський, Луцький, Любомльський та Рожищанський, $P_{п.ар.}$ яких складає, відповідно, $1,0$, $0,42$, $0,72$, $0,47$ та $0,54$. Причому за своїм розміщенням вони займають пд.-центральне (Луцький та Рожищанський), пд. (Локачинський), пд.-сх. (Ківерцівський) і крайнє зах. (Любомльський) положення (див. додаток Д 1 та табл. 3.1).

Показники, що нижчі від пересічного значення $P_{п.ар.}$, мають 7 районів області, які варто було б розмістити за 2 інтервалами. Значення показника $P_{к.п.}$ нижче середнього ($0,16$ – $0,4 \text{ од./}100 \text{ км}^2$) притаманні Володимир-Волинському ($0,38$), Ковельському ($0,23$) та Старовижівському ($0,27$) районам. Просторово вони знаходяться на заході, у центрі та на внутрішній півночі. Дуже низькі значення (0 – $0,15 \text{ од./}100 \text{ км}^2$) мають 4 районів, а саме Любешівський ($0,14$), Камінь-Каширський ($0,06$), Ратнівський ($0,07$) та Турійський ($0,08$). Територіально вони займають пн. (Камінь-Каширський та Ратнівський), пн. сх. (Любешівський) та центр (Турійський) області (додаток Д1, табл. 1).

Таблиця 1

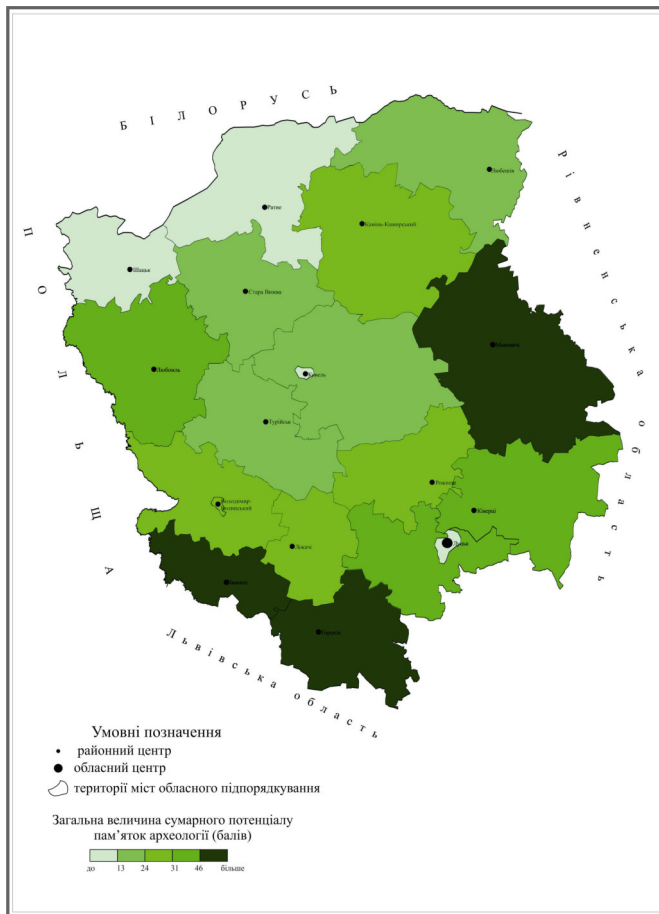
Рейтинговий аналіз пам'яток археології Волинської області

№ п/п/	Назва адміністративної території	Кількість пам'яток археології		Насиченість пам'ятками археології, шт/100км ²		Забезпеченість пам'ятками археології, од./10000ос.		Сума	
		шт.	рейтинг	шт/100к м ²	рейтинг	од./10000 ос.	рейтинг	бали	місце
1	Володимир-Волинський	4	9	0,38	10	1,41	7	26	9
2	Горохівський	55	1	4,84	2	9,63	1	4	1
3	Іваничівський	8	5	1,2	3	2,22	3	11	3
4	Камінь-Каширський	11	4	0,06	16	1,78	5	25	7-8
5	Ківерцівський	14	3	1	5	2,11	4	12	4
6	Ковельський	4	10	0,23	12	0,93	11	33	12
7	Локачинський	3	11	0,42	9	1,18	9	29	10-11
8	Луцький	7	7	0,72	6	1,25	8	21	6
9	Любешівський	2	13	0,14	13	0,54	13	39	14
10	Любомльський	7	6	0,47	8	1,62	6	20	5
11	Маневицький	23	2	1,02	4	4,01	2	8	2
12	Ратнівський	1	15	0,07	15	0,19	16	46	16
13	Рожичанський	5	8	0,54	7	1,16	10	25	7-8
14	Старовижівський	3	12	0,27	11	0,88	12	35	13
15	Турійський	1	16	0,08	14	0,34	15	45	15
16	Шацький	-	17-19	-	17-19	-	17-19	54	17-19
17	м.Луцьк	-	17-19	-	17-19	-	17-19	54	17-19
18	м.Володимир-Волинський	2	14	13,71	1	0,52	14	29	10-11
19	м.Ковель	-	17-19	-	17-19	-	17-19	54	17-19
20	Волинська область	150		0,75		1,41			

Показники, що вищі середнього значення $P_{п.ар.}$, мають лише 3 адміністративних райони. Їхні величини доцільно згрупувати у 2 інтервалах. Так, у першому об'єднується переважна більшість із цих районів зі значенням $P_{п.ар.}$ 1,01–2,0 од./км², зокрема, Іваничівський (1,2) та Маневицький (1,02), що розміщуються, відповідно, на пд. сх. та сх. Волинської області. 3-поміж усіх районів виділяється найпідвищеніший Горохівський район та м. Володимир-Волинський, зна-

чення П_{п.ар.} яких складають 4,9 та 11,76 од./км², відповідно, і входить у проміжок $\geq 2,01$ од./км².

Рис. 19. Територіальні особливості забезпеченості пам'ятками археології Волинської області

Важливим показником, що характеризує достатність ІКРР, буде забезпеченість населення пам'ятками археології у межах адмініс-

тратиних районів та міст обласного підпорядкування (у нас – на 10000 ос.). Його значення у Волинській області коливаються у межах 0,19–9,63 од./10000 ос. Його пересічно геометричним значенням є величина, що становить 1,2, яка входить у інтервал 1,01–2,0 од./10000 ос.. У ньому знаходяться 6 районів – Володимир-Волинський (1,41), Камінь-Каширський (1,76), Локачинський (1,18), Луцький (1,25), Любомльський (1,62) та Рожищанський (1,16). Забезпеченість населення пам'ятками археології нижча за пересічну також у 6 адміністративних землях. Так, у Ковельському, Любешівському, Старовижівському районах та м.Володимир-Волинську вона низька (0,51–1,0 од./10000 ос.) і сягнула, відповідно, 0,93, 0,54, 0,88 та 0,52. Дуже низька забезпеченість ($\leq 0,5$ од./10000 ос.) зафіксована у Ратнівському та Турійському районах, де її значення становлять 0,19 та 0,34 відповідно.

Лише чотири райони мають вищу за пересічну по області забезпеченість пам'ятками археології. Зокрема, висока забезпеченість зафіксована в Іваничівському (2,22), Ківерцівському (2,11) та Маневицькому (4,01) районах. Ці значення знаходяться в інтервалі 2,01–5,0 од./10000 ос. Лише Горохівський район виділяється дуже високою забезпеченістю пам'ятками археології, де її значення складають 9,63. (додаток Д2, табл. 3.1).

Виходячи з нерівномірного розташування пам'яток по території області, різної їхньої насиченості та забезпеченості ними населення, слід детальніше проаналізувати пам'ятки Волинської області загалом та пам'ятки археології зокрема. Доцільним тут видається їхній рейтинговий аналіз у межах адміністративних територій (див табл. 3.1). Для цього необхідно надати останнім бальну оцінку загальної забезпеченості пам'ятками, за якою здійснити їхнє ранжування. Так, її пересічне значення пам'ятками археології складає 25 балів. Тому знаходиться у проміжку від 24 до 30 балів. У ці межі потрапили Володимир-Волинський, Камінь-Каширський, Локачинський, Рожищанський райони та м. Володимир-Волинський, що мають, відповідно, 26, 25, 29, 25 та 29 балів.

Добра загальна забезпеченість пам'ятками археології спостерігається у Ківерцівському, Луцькому та Любомльському районах, які мають від 13 до 23 балів і знаходяться на 4–6 місцях рейтингового аналізу. Виходячи із попередніх досліджень, Горохівський, Маневичький та Іваничівський райони дуже добре забезпечені пам'ятками археології. Так, перші два серед них займають, відповідно, перше і друге місця через велику кількість пам'яток на їхній території. Натомість, Іваничівський район, маючи загалом невелику їхню кількість, знаходиться на третій позиції завдяки високій насиченості та забезпеченості населення пам'ятками.

Менше пересічного по області загального забезпечення пам'ятками археології мають 8 адміністративних територій. Зокрема, погано забезпечені (31–45 балів) Ковельський, Любешівський, Старовижівський та Турійський райони, показники яких склали, відповідно, 33, 39, 35 та 45 балів. Однак на останніх місцях у рейтингу знаходяться ті території, які дуже погано забезпечені пам'ятками археології (≥ 46 балів). До них зарахуємо Ратнівський район, який має найменшу кількість, насиченість та забезпеченість населення пам'ятками археології, а також Шацький район та м.м. Луцьк і Ковель, у яких їх немає (табл. 1, рис. 19).

Необхідно наголосити на тому, що пам'ятки археології охороняються державою. Однак, на жаль, вони є найменш збереженими з-поміж усіх пам'яток Волинської області. Це має місце, ймовірно, через те, що вони висвітлюють найдавніше минуле місцевого населення, тому й зазнали часових руйнувань.

3.2. Пам'ятки архітектури і містобудування

3.2.1. Пам'ятки оборонної архітектури

Значне місце серед ІКР Волинської області посідають ПАМ. Сам термін «пам'ятка архітектури» найдавніший у пам'яткознавстві. Головною їхньою рисою є та, що з-поміж інших пам'яток вони виокремлюються великою кількістю і станом збере-

ження, тому це підвищує їхню значущість. Такі пам'ятки поєднують у собі різноманітні цінності, зокрема й такі, як: міцність, корисність, краса, а також наділені історичним та науковим значенням (Гріссен, Титова 2012).

У межах Волинської області станом на 1.01.2009 р. зареєстровано 495 ПАМ, з яких 213 мають національне значення. Під час детального вивчення пам'яток цього типу, а також відокремлення їх від пам'яток археологічних, монументального мистецтва та історії, встановлено, що велика кількість їх розосереджена по території всієї області. Все ж, найцінніші з них знаходяться в найбільших та основних історико-культурних центрах області – містах Луцьку та Володимирі-Волинському. Саме у них утворені два історико-культурні заповідники: «Старий Луцьк» (1985 р.) та «Стародавній Володимир» (2001 р.), які є загальновідомими туристичними об'єктами Волині (додаток Г2).

На відміну від інших регіонів України, до ПАМ Волинської області, в основному, входять сакральні об'єкти. На території Волинської області із 5 відомих (Володимирський, Луцький, Окольний, Радзивіллів та Ратнівський) за археологічними знахідками замків-фортець збереглися лише 3 – Любарта або Луцький, Окольний і Радзивіллів у м-ку Олика Ківерцівського району. Їх зводили на місцях городищ і міст попереднього часу. На території старих міст або поряд із ними розбудовувалися нові, що збільшувало їхню оборонну здатність.

Володимирський замок, на місці якого зараз залишилися лише вали, був споруджений у 40–70 рр. XV ст. за наказом польського короля і Великого князя Литви Казимира IV Ягайловича. Знаходився він над заплавою р.Луга й оточувався ровами, що наповнювалися її водами та допливами р.Смочі. На території замку було декілька будівель, зокрема, дерев'яний королівський палац, дерев'яна церква і 12 будинків, а також житлово-господарські споруди (Кучинко 2005; Лесик 1993; Мацюк 2009; Rąkowski 2005).

Замок Любарта є значним туристичним об'єктом, що був зведений у XIII–XIV ст. князем Любартом Гедиміновичем у готичному

стилі. Побудований він був із дерева, а реконструкцію його у цегляну споруду здійснив наступний правитель – Вітовт, через це зустрічається зрідка назва «Замок Вітовта». Останній є одним із найбільших, найдавніших і найкраще збережених в Україні замків, а також головним об'єктом історико-культурного заповідника «Старий Луцьк». У середньовіччі замок у Луцьку був політичним, адміністративним, релігійним центром міста і всієї Волині. Тут відбувалися засідання судів, знаходилася державна канцелярія, приміщення для різних «службовців», у т.ч. і Великого князя.

Особливістю Луцького замку є й те, що всі вважають його одним замком і називають замком Любарта. Проте не всім відомо, що Луцький замок складається із двох замків – замку Любарта та Окольного замку. Останній був збудований князем Любартом для вигнаних міщан і відділявся від Верхнього замку перекопом. Щоправда, він дуже зруйнований. Тому збережена єдина вежа Чарторийських до туристичних маршрутів не входить, а рекреанти вважають його єдиним Луцьким замком. Луцький замок відомий українському туристу і має зручне розташування, адже знаходиться в обласному центрі – м. Луцьку, куди з інших регіонів України простягаються як залізничні, так і автобусні маршрути.

На території Окольного замку та замку Любарта розміщуються 7 найцікавіших архітектурних пам'яток: сам Верхній замок (кін. XII–I ст.), В'їзна (Надбрамна) башта (кін. XII Іст.), башта Стирова (Свидригайла – XIV–XVст.), Владична башта (XIII–XVст.), замкові мури (кін. XIII–поч. XV ст.), житловий будинок «Шляхетський» (1789 р.), житловий будинок «Єпископський» (1814 р.). У Луцьку знаходиться вид сакральної оборонної споруди – оборонна синагога XVII ст. Туристичний Луцьк не обмежує туриста лише територією замку Любарта й пам'ятками архітектури історико-культурного заповідника «Старий Луцьк», бо, крім нього, тут є ще понад 20 цінних та цікавих архітектурних пам'яток (Баюк 2010; Кучинко 2005; Лесик 1993; Мацюк 2009; Rąkowski 2005).

Замок Радзивіллів – це велична ПАМ, хоча й тепер занедбана. Він знаходиться на пд. сх. області у м-ку Олика Ківерцівського ра-

йону. На відміну від Луцького, він не настільки відомий, попри те, що розміщений відносно недалеко (44 км) від обласного центру і має з ним добре транспортне сполучення. Ймовірно, туриста відштовхує той факт, що сьогодні у стінах замку діє обласна психіатрична лікарня. Цей замок був одним із найславетніших у часи Середньовіччя і належав великому литовському роду князів Радзивілів (Радивилів). Він збудований у XVI ст. і був одним із перших на території України замком бастионного типу.

Князь Микола Радзивілл спорудив замок у 1564 р. (за іншими джерелами, у 1558 р.) в архітектурному стилі ренесансу. Уже у 1640 р. за сприяння Альберхта Радзивілла було завершене будівництво з додаванням споруд у стилі бароко, що змінило замок на палац і цим самим зменшило його оборонну здатність. Під час війни 1812 р. в замку розміщувався шпиталь російської армії. Починаючи з 1883 р. ремонтні роботи в замку проводилися впродовж майже 30 років під керівництвом відомого архітектора, автора будинку Львівського театру опери та балету Зигмунда Горголевського. У 20-ті рр. XX ст. оновленням палацу займався Януш Радзивілл.

У приміщеннях замку чимало визначних пам'яток мистецтва, зокрема художні витвори, скульптури, колекція кінської зброї та вмурована у стіни венеційська мозаїка. Замок вистояв багато нападів. У Олиці є мури з баштами і брамами та в'їзна брама (її ще називають Луцька) – єдиний збережений фрагмент потужних міських укріплень. Побудована вона була у 30 рр. XVII ст. і була своєрідною тогочасною митницею (Кучинко 2005; Лесик 1993; Мацюк 2009; Rąkowski 2005).

Час спорудження *Ратнівського замку* не відомий, але за історичними даними простежується, що період його існування припадав на XV–XVII ст. Проте, спираючись на археологічні дані, можна стверджувати, що дерев'яна фортеця тут існувала ще у XII ст. і знаходилася над р. Прип'ять з одного боку і над р. Тур – з іншого. Сьогодні ж на її місці у м. Ратне є урочище з назвою Замок (Кучинко 2005; Лесик 1993; Мацюк 2009).

У м-ку Мар'янівка Горохівського району є т. зв. Катеринські гори у вигляді фортеці з одним в'їздом. Вони були штучним оборонним насипом висотою 15–20 м і з'явилися тут наприкінці XVII–поч. XVIII ст.

3.2.2. Сакральні пам'ятки

Сакральні пам'ятки – одними з найпоширеніших історико-культурних рекреаційних атракцій регіону, адже вони зустрічаються у переважній більшості н.п. Основою сакральних пам'яток є архітектурні споруди (церкви, костели, синагоги), що вказує на їхню підпорядкованість архітектурним пам'яткам. Деяко меншу роль тут відіграють пам'ятки церковного (культового) походження: ікони, царські врата, виносні хрести, іконостаси, скульптура, фрагменти різьби, підсвічники, зразки міднолітої пластики (іконки, складні, наперсні та напрестольні хрести), церковне начиння, зразки ковальського ремесла, церковне шитво, художні тканини, церковний одяг, плащаниці тощо (Добинда 2014а; Ковальчук 2001).

Найдавніші, найзбереженіші і найпривабливіші з перелічених вище знаходяться у великих містах. На території Волинської області такими є Луцьк та Володимир-Волинський. Особливої уваги тут заслуговують пам'ятки дерев'яного сакрального зодчества, які зустрічаються в основному у сільських н.п.

Велике значення для культурного надбання області мають культові споруди сакрального типу. До таких слід віднести пам'ятки м. Луцьк, зокрема, кафедральний собор святих апостолів Петра і Павла з монастирем єзуїтів та підземеллями, що був збудований 1639 р. і відображав культуру ренесансу. Вони, разом із єзуїтським колегіумом, зведені для потреб ордену єзуїтів, якому й належали. Нині костел є діючим кафедральним собором римо-католицької церкви Луцької дієцезії і часто відвідується як місцевим населенням, так і прибулими туристами.

Ще одна велична туристична сакральна споруда Луцька – комплекс монастиря та костелу Святого Хреста бернардинів. Він є одним із фарних (найстаріших) костелів, який у середині XVII ст. був подарований орденом бернардинів. А у 1752–1755 рр. звели новий мурований, який у XIX ст. відібрали у бернардинів і передали православної громаді міста. Сьогодні він належить УПЦ Київського патріархату і має назву Свято-Троїцький кафедральний собор. Монастир бернардинів є ПАМ 1752 р. – поч. XX ст. Проте деякі його елементи мають визначений час утворення, зокрема, келії та костел монастиря (сьогодні – кафедральний собор) відносяться до 1752–1755 рр., а брама – до 1876 р.

Монастир єзуїтів включає в себе чотири об'єкти. Сам монастир, Петропавлівський костел та келії споруджені у 1606–1610 рр., а от дзвіниця датується 1539 р.

Монастир домініканців – це перший католицький монастир на території Луцька, бо споруджений у 1321–1390 рр. До XIX ст. він відігравав роль католицького монастиря, але з приходом радянської влади на території області, поряд із іншими монастирями міста, закривається і домініканський. Саме через це до сьогоднішніх днів не дійшов костел монастиря, адже був розібраний. Впродовж наступних років монастир використовувався по-різному, а тепер є духовною семінарією УПЦ Московського патріархату. Його особливістю є те, що він складає собою частину історико-культурного заповідника «Старий Луцьк» і входить до більшості туристичних маршрутів міста.

Визначною пам'яткою сакральної архітектури є Покровська церква, яка виступає єдиним збереженим православним храмом королівського періоду. Перший (дерев'яний) храм був збудований між XIII і XV ст., який на поч. XVII ст. згорів і в 1638 р. був збудований інший. Храм від початку належав католикам, а саме ордену василіан (XVIII–1826 р.). Проте після переходу його до православних, він згорів і відбудований у 1876 р. Сьогодні слугує кафедральним собором УПЦ Московського патріархату. Колись тут була ікона Волинської Богоматері, яка належить до XIII–XIV ст. і є найбільшою істо-

рико-культурною сакральною пам'яткою неархітектурного типу. У ній поєднані два стилі писання – європейський та візантійський. Покровська церква також входить до «Старого міста» і його туристичних маршрутів.

Приміщення монастиря шариток належало до костелу Святої Трійці, який до сьогодні не зберігся. Кафедральна кам'яниця, що залишилася від нього, є приміщенням цього монастиря. Костел був споруджений у XVI ст. Та перебудований у XVIII ст. Сьогодні цю будівлю займає курія Луцької римо-католицької єпархії та резиденція Луцького єпископа і не відображає свого історичного минулого.

Монастир бригідок розпочав свою дію у 1624 р. на території палацу Альбрехта Радзивілла, однак у 1845 р. його знищив вогонь. Та найбільшої шкоди архітектурі завдало те, що в її стінах тривалий час була тюрма. Для цього вся ліпнина була збита та добудовано третій поверх. У 1960-х рр. у колишньому монастирі було музичне училище. Сьогодні ж це чоловічий монастир УПЦ Київського патріархату.

Ще однією спорудою, яка зарахована до переліку ПАМ «Старого міста», є лютеранська кірха збудована у 1906 р. для лютеранської громади Луцька в неоготичному цегляному стилі. Під час німецької окупації вона виконувала роль головного храму німецьких колоністів на Волині. У роки радянської влади будівля кірхи була головним архівом області. З отримання Україною незалежності і дотепер вона належить громаді баптистів.

В Луцькому замку також був православний кафедральний храм Івана Богослова, який вважається першим християнським храмом Луцька, бо його збудували у 1175–1180 рр. Хоча в пізніші часи його неодноразово перебудовували, все ж наявні збережені рештки, що є частиною першого храму. Він зроблений із плінфи – широких і плоских плит із каменеподібного матеріалу, який випалювали спеціальним методом, що часто застосовували у будівництві храмів того періоду на Русі та у Візантії.

На території м. Луцька є три сакральних споруди, які нині слугують іншими цілями. Найперше до таких віднесемо Вірмен-

ську церкву, яку звели в 1427 р., а на сьогодні вона є житловим будинком. Відзначимо також синагогу (1626–1629 рр.), яка використовується спортивним клубом «Динамо», та монастир тринітаріїв (1729 р.), який тепер відведений під військовий шпиталь.

На території Луцька є ряд втрачених сакральних споруд, які були знищені. Сюди належать караїмська кенеса (XVIII ст.), кафедральний костел Святої Трійці (1427 р.), церква Івана Богослова (1175–1180 рр.), костел Святого Якуба (XVI ст.), костел Марії Магдалини та монастир боніфратів (XVII ст.) (Добинда 2014с; Ковальчук 2001; Ковальчук 2005; Жариков 1983).

Об'єкти історико-культурного заповідника «Стародавній Володимир» розповсюджені по території м. Володимир-Волинського. Чи не найвизначнішою сакральною пам'яткою Волині є Свято-Успенський собор, який постав ще у часи Київської Русі. Так, у 1156 р. правнук Володимира Мономаха, Мстислав Ізяславич, що був удільним князем у Володимирі, а пізніше великим Київським князем, збудував новий храм на честь Успіння Пресвятої Богородиці. Освячення храму відбулося в 1160 р. Під храмом знаходяться 6 великокнязівських, 2 єпископські і багато гробниць інших знатних осіб. Важливо те, що тут похований князь Мстислав. Однією зі святинь храму є древній Хрест-Голгофа XIV ст. На території, належній собору, розміщені пам'ятники українських князів. До комплексу Успенського собору відносять старожитності пізніших історичних епох. Так, будинок із дзвіницею побудований у 1494 р., а мури з брамою – у XVII ст.

Василівський храм (ротонда), що також знаходиться у Володимир-Волинському, належить до сакральних споруд XII ст. Первісна його архітектура була сумішшю місцевого стилю з елементами готики і романських рис. Існує думка, що замовником спорудження цього храму також був князь Мстислав, на честь перемоги над хорватами.

Наступною пам'яткою сакральних будівель є костюль святих Якима й Анни, збудований у 1752 р. у стилі бароко єпископом Адамом Война-Оранським на місці дерев'яного храму, зведеного

Анною Збаразькою у 1554 р. Саме ця церква була на території Володимирського замку. Костел кілька разів знищували пожежі. Відновлений він був у середині XVIII ст. в стилі віденського бароко. Він сьогодні є римо-католицькою парафіяльною церквою.

Миколаївська церква зведена у 1780 р. як каплиця у перехідних бароково-класицистичних архітектурних формах на кошти уніатського єпископа Порфирія Скарбки Важинського. Вона належить до релігійних пам'яток і сьогодні є церквою УПЦ Московського патріархату. Кафедральний собор Різдва Христового (раніше Костел Розіслання Апостолів) зведений у 1770 р. у стилі пізнього бароко і вважається найоригінальнішою його пам'яткою на Волині. Тепер у ньому діє кафедральний собор УПЦ Київського патріархату ([Добинда 2014b](#); [Добинда 2014c](#); [Жариков 1983](#)).

Одночасно з перебудовою замку Радзивілла у м-ку Олика у 1635–1645 рр., за проектом архітектора Бенедетто Моллі, неподалік нього був зведений костел Святої Трійці за наказом князя Миколи Радзивілла. У ньому згодом було поховано самого фундатора та інших членів родини Радзивіллів. Окрім костела, до комплексу колігати відносять ще муровану дзвіницю та мури з баштами та брамами 1650 р. В Олиці є низка інших сакральних об'єктів: Петропавлівський костел, збудований у 1460 р., та Стрітенська церква (1784 р.).

У межах Волинської області є й в інших поселеннях велика кількість сакральних споруд, серед яких і відомий для значного загалу українців Зимненський святогірський монастир, який включений до 100 найпривабливіших куточків України. Знаходиться на території с. Зимне Володимир-Волинського району. Побудований князем Володимиром Великим у 992–993 рр. Він найдавніший з усіх монастирів Волині і є монастирським комплексом оборонного типу. Перекази свідчать, що у 1001 р. Володимир Святославич збудував на високому березі р. Луги, неподалік від слов'янської кумирниці дулібів, два храми і зимовий княжий терем. Навкруги монастиря він звів оборонні вали і фортечні стіни, що й до сьогодні збереглися. На той час с. Зимне Володимир-Волинського району було передмістям Володимира. Найбільшою святинєю монастиря є Зимненська чудотво-

рна ікона, якою його благословив у 988 р. на шлюб із грецькою царівною Анною Константинопольський патріарх Миколай II Хрисоверг. До комплексу Святогірського Успенського монастиря входять також 5 історико-культурних рекреаційних об'єктів, зокрема: Успенський собор із печерами, що зведений у 1495–1550 рр., оборонні мури з баштами та трапезна, які належать до об'єктів архітектурної спадщини XV–XVI ст., Троїцька церква 1567 р. будівництва та найновіша будівля комплексу – надбрамна дзвіниця 1898 р.

Окрім комплексу Святогірського монастиря, на території с. Зимне ще є архітектурні споруди, що охороняються державою і можуть бути туристичними об'єктами. Одним із них є Миколаївська церква (1601 р.) та школа (1899 р.) (Добинда 2014с; Жариков 1983).

На території області виділяється ще ряд сакральних пам'яток, які, на відміну від попередніх, є об'єктами суто паломницького, а не сакрального (релігійного) туризму, головне, для волинських вірян. До них відносять Успенський монастир, що знаходиться у с. Низкиничі Іваничівського району. Його звів у 1643 р. український магнат Адам Кисіль, який і був під ним похований.

Варто згадати і Миколаївський монастир, розташований на території с. Мильці Старовижівського району Волинської області, який спорудили на початку XVI ст. і перша загадка про нього датується 1522 р. До нього належать Миколаївський собор (1942 р.), дзвіниця (1901 р.), будинок ігумена (поч. XVIII ст.) та корпус келій із трапезною церквою (кінця XVIII ст.). У Мильцях ще звернемо увагу і на Онуфріївську церкву, яка була збудована у 1723 р. як каплиця, а у XIX ст. відреставрована під церкву. Згаданому вище монастирю підпорядковується скит Різдва святого пророка і Хрестителя Господнього Іоанна Предтечі у с. Вербка Ковельського району, що відкритий у 2001 р. До цього часу там був Троїцький храм, який згадується у 1543 р. і похований його засновник Андрій Курбський.

Петропавлівський монастир у с. Світязь Шацького району, який почав діяти у 2002 р., також слід віднести до туристичних об'єктів області. Перша його дерев'яна церква згадується у писем-

них джерелах у 1531 р., яка згоріла у 1834 р. Мурований храм, який дійшов до сьогоднішніх днів, був зведений у 1846 р. графом Браницьким і є головною спорудою монастиря. Ще одна пам'ятка – монастир Святителя Миколая Чудотворця у с. Жидичин Ківерцівського району, який відновив свою діяльність у 2003 р. Миколаївська церква та будинок єпископа побудовані у 1623 р. та дзвіниця XVIII ст. Варто згадати і напівзруйнований монастир Різдва Пресвятої Богородиці у с. Новий Загорів Локачинського району, який відомий від XVI ст. Всі відзначені вище монастирі відносяться до УПЦ Московського патріархату.

Ще однією помітною пам'яткою на території, що досліджується, є Георгіївська церква у м. Любомлі. Вона збудована за наказом князя Володимира Васильовича у 1264 р. (у XVI ст. її перебудували, а у XVIII ст. до неї добудована дзвіниця). Її архітектурна цінність полягає у тому, що вона є одним із ранніх варіантів тридільного безкупольного церковного будівництва. Вона є ПАМ національного значення. Зацікавити туристів у цьому н. п. можуть також дерев'яна церква Різдва Пресвятої Богородиці, що зведена у 1880–1884 рр. (хоча історичні факти свідчать, що на її місці була церква ще у 1510 р.).

Тут варто згадати і мурований Свято-Троїцький храм, що в с. Тростянець Ківерцівського району. Він був збудований у 1648 р. на місці попереднього дерев'яного, який постав ще за часів Київської Русі. Тут знаходиться одна із двох чудодійних ікон на Волині та 10-ти в Україні – «Свята Одигітрія» (Крушинська 2009; Добинда 2014с; Жариков 1983; Юрченко 1970).

У м. Ковель відзначимо приміщення колишньої єврейської синагоги XIX ст., Свято-Михайлівську церкву (1903 р.), яка належить до архітектурно-художніх зразків Волинської монументальної архітектури, та храм великомученика Пантелеймона (2002 р.).

Серед культових споруд Берестечка уваги заслуговують Свято-Троїцький костел та Свято-Троїцький собор. Перший із них збудований у стилі рококо у XVII ст. поляками на честь їхньої перемоги у битві під Берестечком, а інший – на поч. XX ст. Ще одним

об'єктом є мурована каплиця Святої Теклі XVII ст., що має національне значення. У м. Горохів у 1814 р. споруджений храм Святого Миколая, а у 1844 р. на кошти громади побудовано Вознесенську церкву.

Домініканський костел та каплиця, що збудовані в пер. пол. XVII ст., є найдавнішими пам'ятками Камінь-Каширського. У XX ст. костел ще використовувався для служби, а з приходом радянської влади був сильно перебудований. Церква Різдва Пресвятої Богородиці збудована на кошти поміщика у 1723 р. На території міста була ще одна визначна сакральна споруда – церква святого пророка Іллі. Вона входила до переліку ПАМ національного значення і була збудована у 1700 р., проте навесні 2015 р. згоріла (Добинда 2014с; Жариков 1983).

Найбільша кількість сакральних пам'яток знаходяться у сільських н.п. і містечках Волинської області. Вони важливі, хоча й широкому загалові невідомі, ПАМ. Такими, зокрема, є м-ко Луків (костел та церква XVI та XVIII ст.) Турійського, с. Низкиничі (комплекс Успенського чоловічого монастиря XVII ст.) Іваничівського, с. Киселин (пам'ятки XVII ст.) Локачинського, с. Жидичин (комплекс Миколаївського монастиря XVII–XIX ст.) Ківерцівського, с. Мильці (комплекс Миколаївського монастиря, Миколаївський собор, дзвіниця, будинок ігумена, корпус келій, Онуфріївська церква XVI–XX ст.) Старовижівського та м-ко Голоби (костел Святого Михайла, в'їзна брама, Георгіївська церква, дзвіниця Георгіївської церкви XVIII–XX ст.) Ковельського районів.

Особливої уваги заслуговують пам'ятки дерев'яної сакральної архітектури. В кожному регіоні України будівництво таких споруд мало свій територіальний характер. Зокрема, дерев'яне церковне будівництво Волині має кілька типів: безверхий поліський; одно- чи триверхий волинський; хрещатий волинський; латинізований тип з однією чи двома вежами. Перший із них є найстарішим типом храму у вигляді хати (сс. Вербка та Гішин Ковельського району). Наступний тип найпоширеніший серед волинських церков. Зокрема, за одноверхим

типом споруджені церкви у сс. Качин, Хотешів Камінь-Каширського та Лудин Володимир-Волинського районів. Прикладом трьохверхої церкви є Михайлівська церква 1770 р. у с. Липне Ківерцівського району. Хрещатий волинський тип також розповсюджений на території області та має вигляд храму у вигляді хреста. Він представлений у сс. Дроздні Ковельського та Михале Іваничівського районів. Останній із вищеперерахованих типів став популярний при будівництві церков після Берестейської унії (с. Осівці Камінь-Каширського району).

Доцільно зауважити, що кожен район Волинської області має велику щільність сакральних споруд. З-поміж них виділимо давні дерев'яні храми, оскільки вони найчисленніші серед сакральних об'єктів регіону. На Волині налічується понад 200 пам'яток дерев'яної сакральної архітектури, які зведені від поч. XVI до 30-х років XX ст. Очевидно, що сакральні пам'ятки певною мірою підпорядковуються пам'яткам архітектури. Виходячи з цього, із 203 об'єктів національного значення, які належать до останніх, 58 із них є сакральними дерев'яними пам'ятками. Серед пам'яток місцевого значення 114 із них є сакральними дерев'яними пам'ятками. Всі ці об'єкти відносять переважно до будівель, що споруджувалися впродовж XVIII–XIX ст. Найціннішими із них для туризму є найстаріші за віком або ті, в яких збереглося первісне оздоблення.

У с. Лудин Володимир-Волинського району збереглася Миколаївська церква 1601 р., що є характерним зразком традиційного дерев'яного храмового будівництва Волинської області, витвором волинської школи дерев'яної народної архітектури. До ПАМ місцевого значення належить одноверхий Михайлівський храм у с. Хмелів Володимир-Волинського району, збудований у 1770 р.

Миколаївська церква (1678 р.) у с. Борочиче Горохівського району – ілюстрація українського класичного триверхого храму XVIII ст. Його особливістю є вдало підібрані пропорції зрубів і куполів. Храм зачаття Святої Анни у с. Підбереззя Горохівсько-

го району зведений у XVII ст. Це приклад старовинної дерев'яної одноверхої волинської церкви з великим за об'ємом верхом. У с. Брани Горохівського району у 1725 р. збудована Покровська церква. Вона засвідчує найстаріший тип дерев'яних одноверхих церков, до якої у XIX ст. добудували високу триярусну дзвіницю. Збудована у 1782 р. (офіційна дата, неофіційна – 1670 р.) без жодного цвяха Хрестовоздвиженська церква у с. Вільхівка Горохівського району. Архітектура храму типова для Волині – одноверха приземлена. У храмі частково зберігся настінний олійний живопис XIX ст.

Нехарактерний для півдня області і розповсюджений на півночі тип прямокутної двозрубної будови. Він відображений у Здвиженському храмі 1779 р. будівництва, що у Колоні Іваничівського району.

У 1589 р. зведена церква Успіння Богородиці, що знаходиться в с. Качин Камінь-Каширського району. Первісно вона була одним із найдавніших в Україні різновидів дерев'яних храмів. У с. Нуйно Камінь-Каширського району збудована у XVI ст. Преображенська церква, яка відображає традиційний для півночі Волині тип триверхої з великим нефом. Стрітенська церква у с. Видричі (хутір Михнівка) Камінь-Каширського району зведена 1624 р. як маленька тридільна церква. Сьогодні ж там будується монастир, який зовсім не відповідає за архітектурою поліському типу церков. Михайлівська церква 1771 р. будівництва у с. Грудки Камінь-Каширського району представляє один із рідкісних волинських типів дерев'яних церков із двома баштами на західному фасаді. У с. Осівці Камінь-Каширського району знаходиться церква Параскеви 1774 р., яка є дерев'яним храмом латинізованого типу з однією вежею. Ще однією пам'яткою Камінь-Каширського району є Михайлівська церква у с. Хотешів 1790 р. заснування.

У 1770 р. побудували Михайлівську церкву у с. Липне Ківерцівського району, яка відзначається збереженою в інтер'єрі декоративною різьбою по дереву (XVIII–XIX ст.). До др. пол. XIX ст. він відображав характерний тип південноволинського церковного буді-

вництва і був змінений прибудовою триярусної дзвіниці. Михайлівська церква у с. Омельне Ківерцівського району споруджена у 1776 р. в національному українському одноверховому стилі без цвяхів. Окрасою храму є позолочений іконостас XIX ст., яких на терені області три.

Найраніша пам'ятка дерев'яної архітектури на території Волинської області – Церква Святого Великомученика Димитрія Солунського у с. Гішин Ковельського району, яку збудували у 1567 р. це ПАМ національного значення. Зведена у 1710 р. Михайлівська церква у с. Дроздні Ковельського району репрезентує собою хрещатий волинський тип. Найбільшою святинєю тут вважають старовинне Євангеліє.

У 1771 р. звели Михайлівську церкву у с. Несвіч Луцького району. Вона відображає спрощений хрестоподібний одноверхий тип храмів Волині.

У с. Згорани Любомльського району Дмитрівська церква (1674 р.) – один із старовинних дерев'яних трьохчасткових невеликих храмів Волині. Тут зберігся живопис XVII–XVIII ст. та різьба XVIII–XIX ст.

Михайлівський храм у с. Карасин Маневицького району збудували у 1691 р. Він відображає традиційний для Волині одноверхий тип дерев'яних церков. Яскравим прикладом традиційного тривершого волинського типу є також церква Різдва Богородиці у с. Троянівка Маневицького району, споруджена у 1772 р.

Церква Різдва Богородиці в с. Здомишель Ратнівського району відрізняється своєю виразністю. Вона постала в 1643 р. і належить до найдавніших пам'яток дерев'яної архітектури області з характерним для них складним нашаруванням різних будівельних етапів. Характерну для Волині одноверху форму має церква святої Параскеви (1794 р.) у с. Заліси Ратнівського району. У неї також зберігся внутрішній інтер'єр кінця XIX – поч. XX ст. Сакральною спорудою XIX ст. є церква святої Параскеви у с. Самари Ратнівського району, зведена у традиційному безверховому поліському хатньому типі у 1830 р.

Стефанівська церква у с. Пожарки Рожищанського району збудована у 1761 р. Вона відображає одностовпний тип класичної волинської народної школи. Троїцька церква у с. Рудка-Козинська Рожищанського району зведена у 1786 р., проте у ХІХ ст. перебудована і тепер відображає тип дерев'яних церков Лівобережжя. В її інтер'єрі збереглися елементи різьби по дереву ХVІІІ ст.

У Старій Вижві знаходиться пам'ятка національного значення – Преображенська дерев'яна церква разом із дзвіницею, яка була зведена у 1869 р.

Церква Казанської ікони Богоматері у с. Піща Шацького району збудована у 1801 р. Її зовнішній вигляд виділяється серед церков Волині, адже архітектура відображає тип слобожанських дерев'яних церков і має елементи московської архітектури ХІХ–ХХ ст. З-поміж мурованих культових споруд слід відзначити Покровську церкву у с. Піддубці Ківерцівського району. Це 14-купольний хрестоподібний храм з однією великою баштою, що є цікавою пам'яткою у стилі бароко, хоча і перебудовувалась декілька разів.

У м-ку Шацьк знаходиться церква Різдва Богородиці, яку звели ще у 1838 р. Перша дерев'яна церква на честь Богородиці згадується ще у 1510 р., однак у 1800 р. вона згоріла. Завдяки старанням графа Браницького впродовж 1830–1838 рр. постала нова мурована церква на відстані 200 м від місця попередньої.

Стрітенська церква у с. Залісоче Ківерцівського району є яскравою пам'яткою архітектури бароко волинської школи. Її змурували у 1784 р., проте після пожежі вона має дерев'яні елементи. Дерев'яна дзвіниця з'явилася біля неї у 1806 р.

У с. Кисилін Локачинського району знаходиться комплекс Свято-Михайлівської церкви, яка збудована впродовж 1632–1677 рр. Окрім самої церкви, пам'ятками є мурована огорожа з брамою, що її оточує, і велика за розмірами дзвіниця. Заслужує на увагу тут ще комплекс монастиря кармелітів, який включає в себе

костел та келії монастиря, що споруджений у 1691–1720 рр. Сьогодні весь комплекс має вигляд руїни.

Церква Різдва Богородиці, яка є ПАМ національного значення, розміщується у с. Воротнів Луцького району і збудована у 1785 р. Також пам'яткою вважають її дзвіницю, що збудована у 1869 р. У с. Коршів цього ж району є Хрестовоздвиженська церква, яку звели у 1777 р. і тепер вона визнана ПАМ національного значення. У с. Шепель має місце Свято-Успенська церква (1780 р.) особливість якої – те, що в її інтер'єрі збереглися живопис XVII ст. та різьблення XVIII ст. Для с. Усичі архітектурний туристичний об'єкт – це храм святого Стефана, що зведений у 1795 р. і відображає характер волинської народної архітектури (Крушинська 2009; Юрченко 1970).

Через те, що Волинська область безпосередньо межує із сусідньою католицькою державою і впродовж тривалого історичного часу була складовою Польщі, на території кілька костелів. Зокрема, Петропавлівський костел в м-ку Олиці Ківерцівського району, одна з найдавніших римо-католицьких споруд Волинської області, яку звели у 1450 р. і перебудували у 1612 р. У вищезгаданому н.п. є ще колегіальний костел Святої Трійці. Він належить до визначних барокових пам'яток сакральної архітектури України пер. пол. XVII ст.

У Любомлі збережена до сьогодні найстаріша серед римо-католицьких культових споруд Волині – костел Святої Трійці. Вперше він постав у 1409 р. дерев'яним, а вже у 1412 р. замість нього звели мурований, у готичному стилі. Проте через те, що костел за свою історію слугував і культовою, й оборонною спорудами, сьогодні у його архітектурі наявні ще два стилі, а саме: бароко і ренесанс. Як і останній, інші також були дерев'яні, але через декілька років їх реконструювали у муровані. У с. Затурці знаходиться костел Святої Трійці, збудований у 1642 р.

Костел Успіння Пересвятої Діви Марії звели у 1771 р. у с. Вишеньки, однак у 1993 р. перенесли у м. Ковель. На відміну від попередніх, він залишився дерев'яним і до сьогодні. Костел є цін-

ною пам'яткою сакральної архітектури, адже в Україні збереглося лише два дерев'яних костели з двовежевою формою храму. Він – єдиний із трьох дерев'яних костелів на Волині, який зберігся. Особливо вражає старанно відновлений бароковий вівтар кінця XVIII ст.

У м-ку Голоби Ковельського району практично поряд розташовуються два храми у стилі бароко. Одним із них є Георгіївська церква, зведена як греко-католицька в 1783 р. на кошти Людвіка Вільги. Тут знаходиться чудотворна ікона Богоматері, яку у 1840 р. перенесли із розібраної церкви у сусідньому селі. Дзвіниця цього храму є пам'яткою архітектури. Михайлівський костел, від якого залишилися лише руїни, зведений впродовж 1711–1728 рр. Колись це був храм з архітектурою у стилі бароко, з інтер'єром у стилі рококо з цікавими фресками XVIII ст.

У м-ку Луків Турійського району у XVI ст. побудований у стилі ренесансу костел Святих Анни та Станіслава, який у XVII ст. був зруйнований і відбудований у стилі бароко на початку XVIII ст. Костел у 1870 р. царський уряд перебудував у православну Свято-Успенську церкву і лише у 1920 р. він знову став католицьким. Проте у XX ст. його будівля зазнала руйнації, а у 2008 р. лише притвор храму доведений до ладу і освячений як православний храм святої Анни. З-поміж сакральних споруд особливу цінність тут має церква святої Параскеви з дзвіницею, що побудована у 1723 р. у стилі поєднання раннього мурованого бароко з дерев'яним. Ці споруди є ПАМ національного значення.

У м-ку Головне Любомльського району розміщена Троїцька церква, збудована у 1841 р. на кошти графа Браницького у стилі класицизму із впливом архітектурних настроїв петербурзької архітектури XIX ст. Вона є пам'яткою архітектури національного значення.

Має цінність і дерев'яний костел Пресвятої Трійці та Іоанна Хрестителя у Торчині Луцького району, який може слугувати історико-культурною атракцією, бо перебудовувався тричі. Він був зве-

дений у 1540 р. на кошти луцького єпископа Юрія Фальчевського. На його місці у 1710 р почали спорудження нового костелу, але не завершили. У 1778 р. звели дерев'яний костел, який у 1944 р. згорів. Діючий сьогодні постав 1995–1998 рр. на кошти парафіян.

Келії монастиря піарів зведені у 1684 р. та знаходяться у Любешові і є пам'яткою місцевого значення. У м-ку Заболоття Ратнівського району є комплекс Здвиженської дерев'яної церкви, який складається, власне, із храму 1795 р. будівництва та її дзвіниці, яка зведена дещо пізніше – у 1877 р. (Крушинська 2009; Добинда 2014с; Жариков 1983; Юрченко 1970).

3.2.3. Палацові та будинкові комплекси

На території Волинської області, крім вищезгаданих замків, є ще маловідомі для екскурсанта споруди, що належать до ПАМ, але не вважаються культовими. Це 4 палаци вельмож: Браницьких, Мйончинських, Плятерів та Вільгів. Перший із них знаходиться у м. Любомлі і був збудований у 1782 р. графом Францішеком Ксавелієм Браницьким, який отримав цю територію у 1768 р. Вже у 1781 р. тут була споруджена велика резиденція, яку представляв багатооб'ємний палацевий комплекс, що складався із чотирьох частин. Від величі 200 м палацу до наших днів зберігся лише його південний двоповерховий флігель довжиною у 40 м. Окрім нього, з північного боку був ще один двоповерховий корпус, за яким знаходилася одноповерхова галерея. Ряд будівель завершувався колонним палацовим корпусом, що відображав північне крило палацу. На північ від нього розташований сад, оточений кам'яною огорожею. Південне збережене крило представлене цегляною прямокутною двоповерховою спорудою коридорної системи, з одним слабо вираженим у плані ризалітом і чотириколонним тосканським портиком на висоту одного поверху на західному фасаді.

Палац-резиденцію Мйончинських у м-ку Луків Турійського району спорудив у др. пол. XVIII ст. – пер. пол. XIX ст. Францішек

Ксавелій Мйончинський. Він постав на місці колишнього замку, зведеного у XVII ст. його прадідом, посередині оборонних замкових мурів. Разом із палацом був висаджений парк, у якому із 1753 р. стояла каплиця родини Мйончинських у стилі рококо. Палац і т. зв. «англійський парк», що знаходився поруч, почасті збереглися до наших днів. Про його існування нагадують вали, оборонні рови з водою і перекинутий через них міст.

Замок розташовувався на болотистій місцевості, тому історики мають надію знайти на цій території зброю та предмети побуту тамплієрів. У напівзруйнованому вищезгаданому костелі можна оглянути плиту із символами ордену тамплієрів – коло (символ сонця) та кілька фігурок. Зараз у палаці знаходиться медичний заклад, де лікують хворих із відкритою формою туберкульозу.

У м. Берестечко Горохівського району знаходиться палац Плятерів, що тривалий час (XX ст.) слугував монастирем, а тепер його споруда виконує функцію психіатричного інтернату. Він вважається пам'яткою XVII–XVIII ст. та зразком архітектури епохи класицизму. Окрім палацу, там ще є парк і флігель, який знаходиться на його терені у формі старого партерового двору.

Палац-садиба Вільгів розташовувався у м-ку Голоби Ковельського району. Це пам'ятка архітектури періоду піднесення парадного палацового будівництва. Так, у місцевому парку є земляний насип, який вказує на його місцезнаходження. Садиба складалася із декількох будинків, господарських споруд, в'їздної брами та парку з водоймою. До сьогодні від розкішного двоповерхового палацу залишився лише його фундамент, а з усіх інших споруд – напівзруйнований будинок та брама зі зламаним дахом XVIII ст. – поч. XIX ст. Споруди палацу за часи радянської влади виконували роль і будинку культури, і військового шпиталю, і лікарні, і дитячого будинку для дітей-інвалідів та дитячого будинку-інтернату. Коли у 90-х рр. XX ст. будівля залишилася без господаря, її почали нищити і грабувати. Проте в'їзна брама у наш час має нове застосування – тут проходять богослужіння для прихожан УПЦ Київського Патріархату (Кучинко 2005; Миронюк 2012; Жариков 1983).

У с. Затурці Локачинського району є садиба В'ячеслава Липинського, яку ще називають родинним палацом. Це ПАМ поч. ХІХ ст. Поряд із будинком розташовувався парк, який був своєрідною візитівкою дворянської родини кін. ХІХ – поч. ХХ ст. Від серпня 2011 р. вона є музеєм-садибою В. Липинського (Кушнір, Гатальська 2012; Музейний простір Волині 2022).

Унікальним взірцем житлової культури ХVІ ст., що зацікавить туриста і не належить до культових ПАМ, є будинок Фальчевського або будинок Пузини – найдавніша житлова споруда Луцька. Він збудований у 1545–1546 рр. Садиба має два поверхи та підвал і складається із двох частин: мурованої (давнішої) та дерев'яної (добудованої у ХІХ ст.). На жаль, після останньої реконструкції-ремонту найдавніший міський житловий будинок, як зазначив науковий співробітник Інституту українознавства ім.Крип'якевича НАН України Ю. Лукомський, втратив свою історичну автентичність і національне значення.

Слід наголосити, що, вивчаючи й аналізуючи ПАМ обласного центру, варто було б вул. Кафедральну, Лесі Українки, Драгоманова та Данила Галицького віднести до пам'яток містобудування. Передумова цього – наявність у них споруд, які відображають забудову певного періоду. Так, на вул. Кафедральній знаходяться 6 споруд, які відносять до будівель ХV–ХVІІ ст., зокрема, це кам'яниця монастиря шариток, колегіум єзуїтів, монастир бригідок, кам'яниця єпархіального управління римо-католицької церкви у Луцьку, будинок Фальчевського, дзвіниця кафедрального костелу Святої Трійці. Ця вулиця – одна з основних в історико-культурному заповіднику «Старий Луцьк» та одна з найстаріших у місті.

На вул. Драгоманова розташовано багато визначних будівель ХVІ–ХІХ ст., а саме: домініканська кам'яниця, кам'яниця боніфратрів, ринкова кам'яниця, довга кам'яниця, будинок сім'ї Косачів, чеський гостинний двір, домініканський монастир та цегляний житловий будинок кінця ХІХ ст. Ця вулиця була основою у середньовічному Луцьку, знаходилася на міській неза-

мковій території та проходила через майдан Ринок. В усі часи вона була престижним районом для проживання багатих міщан.

Натомість, будинки, які знаходяться на двох інших вулицях, засвідчують характер міської забудови XIX – поч. XX ст. Зокрема, на вул. Лесі Українки знаходяться будинок Кронштейнів, цегляний будинок (імовірно, найстаріший тут), будинок у стилі модерн, будівля з ознаками модерну і класицизму та будинок зі збереженим куполом оригінальної форми. На вул. Данила Галицького розташовуються будинок, де розміщувалося Генеральне консульство Польщі та велика хоральна синагога. Ця єдина вулиця заповідника, де курсує міський транспорт.

Забудова вул. Б. Хмельницького репрезентована старими реставрованими будинками XIX–XX ст. Вони побудовані у різних архітектурних стилях, таких як: модерн, еkleктика, конструктивізм тощо. Так, тут знаходяться міський палац культури, будинок в якому сьогодні діє банківська установа, будинок єврейської гміни, будинок Липинських, одне із приміщень Луцької української гімназії, Волинський академічний обласний театр ляльок та будинок міської ради.

Варто згадати й забудову проспекта Волі, де уваги заслуговують площа з адміністративними будівлями, житловими будинками та сквером 1950 р., 4 житлові будинки 1959–1960 рр. Всі вони належать до ПАМ місцевого значення.

Майдан Ринок – один із найстаріших та історично найважливіших майданів, що знаходиться у межах історико-культурного заповідника «Старий Луцьк». На ньому розміщуються кам'яниці з підвалами XVI–XVII ст. Однією з основних вулиць історико-культурного заповідника «Старий Луцьк» є вулиця Данила Галицького, про яку йшлося вище.

У Володимирі-Волинському є житлові споруди, які відображають архітектуру кін. XIX ст. Зокрема, відзначимо адміністративну будівлю, кінотеатр ім. Шевченка та гімназію ім. В. Мономаха на вул. Устилузькій, будинок у стилі польського конструктивізму на вул. Соборній та дерев'яний житловий будинок на вул.

О. Цинкаловського. Забудову поч. ХХ ст. можна побачити на вул.Ковельській, зокрема цьогочасні житлові будинки, які відносять до ПАМ місцевого значення.

У Ковелі важливими спорудами є колишня аптека Фрідріксона ХІХ ст. та колишня єврейська синагога серед. ХІХ ст., які знаходяться на вул. Незалежності. Окремі історичні джерела називають 1799-й роком будівництва аптеки, коли Фрідріксони звели на тодішній вул. Луцькій гарний двоповерховий будинок. Саме ця споруда вказує на становлення аптечної справи у Ковелі вже наприкінці ХVІІІ ст. Будівля синагоги, незважаючи на зміни в плануванні, залишилася унікальним зразком конструктивного рішення, зберегла характерні риси культової споруди. Заслуговує уваги забудова на вул. Ветеранів, зокрема, два житлові будинки, водонапірна башта та адміністративна споруда, які є ПАМ ХХ ст.

Забудова центральної площі Любомля (колишня площа – ринок) відображає архітектуру кін. ХVІІІ – поч. ХХ ст. Найбільшу історико-архітектурну цінність мають споруди зах. і пд. частин площі, що представлена різноманітними за часом зведення та архітектурою будинками з мансардними дахами, кутовими еркерами, подвійними пілястрами тощо. Незважаючи на певний стилістичний різнобій, будівлі пд.-зах. частини площі зберігають цілісність свого вигляду, що вказує на архітектуру історичного центру Любомля.

У м-ку Олика наявні ПАМ місцевого значення, які відображають забудову ХХ ст. До них зараховують адміністративну будівлю, що була зведена у 1901 р. та 2 сусідніх житлових будинки, що знаходяться на вул. Радянській.

У Любешові знаходяться лише два пам'ятки, які відображають його забудову. Ними є в'їзна брама садиби, що репрезентує архітектурні настрої ХVІІІ ст. Архітектурну цінність тут має будинок монастирської школи, що споруджений у 1753–1758 рр. (Миронюк 2012; Жариков 1983).

3.2.4. Територіальна організація пам'яток архітектури та містобудування

ПАМ розповсюджені по території всіх адміністративних районів області. Для проведення територіального аналізу розміщення ПАМ на території Волинської області доцільно використати аналогічний показник *кількості пам'яток* ($P_{к.п.}$) *на одиницю площі* у розрізі адміністративних районів (у нас – на 100 км^2), однак уже для пам'яток архітектури ($P_{п.а.}$). Пересічно геометричною величиною насиченості ПАМ у Волинській області є значення $P_{п.а.}$, що сягнуло $3,57 \text{ од./}100 \text{ км}^2$. Виходячи з цього, пересічним інтервалом $P_{п.а.}$ для області буде той, значення якого коливаються від 2,61 до $3,6 \text{ од./}100 \text{ км}^2$. У його межах знаходяться два райони – Луцький та Локачинський, $P_{п.а.}$ яких складав, відповідно, 2,98 та 2,67. Причому за своїм розміщенням вони займають пд. та внутрішньо пд. положення.

Показники, нижчі від пересічного значення $P_{п.а.}$, мають 13 районів області, які розміщуються за 3 інтервалами. Величини, які помірно менші від пересічного значення $P_{п.а.}$ ($1,51\text{--}2,60 \text{ од./}100 \text{ км}^2$), мають 5 районів області, а саме: Володимир-Волинський (2,41), Ківерцівський (2,33), Рожищенський (1,94), Старовижівський (1,78) та Турійський (1,74). За своїм розміщенням перші три займають зах. (Володимир-Волинський) і пд.-сх. (Ківерцівський) положення. Три останні з них розташовані довкола центрального району області. Рожищенський знаходиться на пд. від центру, Старовижівський – на пн. зах., а Турійський – на захід. Помітно менші значення від пересічного $P_{п.а.}$ ($1,01\text{--}1,50 \text{ од./}100 \text{ км}^2$) мають Камінь-Каширський (1,09), Ковельський (1,1), Любомльський (1,22), Ратнівський (1,46) та Шацький (1,32) райони. Територіально вони займають центральне (Ковельський), пн. (Ратнівський і Камінь-Каширський) та пн.-зах. (Любомльський і Шацький) розташування. Доволі меншими показниками $P_{п.а.}$ ($\leq 1,0 \text{ од./}100 \text{ км}^2$) від пересічних володіють Любешівський (0,62) та Ма-

невицький (0,97) райони. Вони знаходяться, відповідно, на пн. сх. та сх. області.

Дещо меншим числом (1 район та 3 міста обласного підпорядкування) представлені території із великими параметрами насиченості ПАМ, адже мають $P_{п.а.}$, вищу від пересічного обласного. Їхні величини варто згрупувати у 2 інтервалах. У першому наявні лише Горохівський та Іваничівський райони, в яких $P_{п.а.}$ знаходиться в межах 3,61–5,00 од./100 км² і становить 4,72 та 3,88 відповідно. Територіально вони знаходяться на крайньому пд. – перший та пд. зах. – інший. І, нарешті, мм.Володимир-Волинський, Луцьк та Ковель мають найбільше значення $P_{п.а.}$, що сягають $\geq 5,01$ од./100 км². Так, для них він склав, відповідно, майже 158, 202 та 117 (додаток Е1, таблиця 2).

Для ПАМ Волинської області, як і для пам'яток археології, варто визначити забезпеченість ними населення. Його значення в області коливаються від 2,44 до 9,28 од./10000 ос., а пересічно геометричною величиною забезпеченості населення ПАМ є показник 7,2. Його значення входить у інтервал 6,01–7,3 од./10000 ос. в якому розміщуються Іваничівський (6,93), Турійський (7,22) райони та м.Володимир-Волинський (6,01).

Забезпеченість населення ПАМ менше середнього в регіоні спостерігається у 13 адміністративних землях. Зокрема, значення помірно нижчі за пересічне (4,51 до 6,0 од./10000 ос.) мають меншість із них. Так, у Ківерцівському вона складає 4,97, у Луцькому – 5,17, у Старовижівському – 5,86 та Шацькому – 5,5. Нижче за пересічну забезпеченість населення ПАМ (2,44–4,5 од./10000 ос.) мають Камінь-Каширський (3,07), Ковельський (4,42), Любешівський (2,44), Любомльський (4,16), Маневицький (3,84), Ратнівський (4,0), Рожищенський (4,19) райони, мм.Луцьк (4,21) та Ковель (3,46).

Вищі показники за пересічну забезпеченість спостерігаються у 3 районах, які віднесемо до 2 інтервалів. Помірно вища забезпеченість населення (7,31–8,5 од./10000 ос.) у Локачинському районі і становить 7,5. Найзабезпеченіше населення ПАМ ($\geq 8,51$ од./10000 ос.) у Володимир-Волинському та Горохівському районах,

де її значення сягають 8,85 та 9,28 відповідно (додаток Е2, таблиця 2).

Таблиця 2

Рейтинговий аналіз ПАМ Волинської області

№п/п/	Назва адміністративної території	Пам'ятки оборонної архітектури			Сакральні пам'ятки			Палацеві та будинкові комплекси			Сума					
		кількість	насиченість	забезпеченість	кількість	насиченість	забезпеченість	кількість	насиченість	забезпеченість	бали	місце				
													шт	рейтинг	шт/100 км²	рейтинг
	Волюдири-Волинський	1²	5	0,1	7	0,35	5	19	9-10	1,83	9-10	6,74	3	5		
	Горохівський	1²	8	0,09	8	0,18	8	50	1	4,46	4	8,76	1	2 ⁵	4	
	Іванівський	1²	7	0,16	5	0,28	6	24	3-4	372	5	6,67	-	16-19	4	
	Камінь-Каширський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	19	9-10	1,09	14	3,07	15	-	16-19	4
	Ківерцівський	3	2	0,21	3	0,45	2	26	2	1,84	8	3,92	10	4³	6	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	
	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	2	0,87	18	3,48	4³	0,23	8	

продовження таблиці 2

	Лока-чинський	Луцький	Любешівський	Любомльський	Маневичський	Ратнівський	Рожищенський	Старовижівський	Турійський	Шацький	м.Луцьк	м.Володимир-Волинський	м.Ковель	
	1 ²	2 ¹	-	-	-	-	-	-	-	-	5	2 ¹	-	
	6	4	9-19	9-19	9-19	9-19	9-19	9-19	9-19	9-19	1	3	9-19	
	0,14	0,206	-	-	-	-	-	-	-	-	11,9	11,6	-	
	6	4	9-19	9-19	9-19	9-19	9-19	9-19	9-19	9-19	1	2	9-19	
0,15	0,39	0,36	-	-	-	-	-	-	-	-	0,24	0,52	-	
	3	4	9-19	9-19	9-19	9-19	9-19	9-19	9-19	9-19	7	1	9-19	
357	17	24	8	16	20	21	17	20	20	7	18	11	5	
	12-13	3-4	17	14	6-8	5	12-13	6-8	6-8	18	11	16	19	
1,77	2,39	2,47	0,55	1,08	0,88	1,46	1,83	1,78	1,66	0,92	42,9	64,0	10,6	
	7	6	19	15	17	13	9-10	11	12	16	2	1	3	
3,37	6,69	4,28	2,17	3,7	3,49	3,99	3,06	5,86	6,87	3,85	0,86	2,87	0,75	
	4	7	17	12	13	8	9	6	2	11	18	16	19	
122	1 ⁶	3 ⁴	1 ⁶	2 ⁵	2 ⁵	-	1 ⁶	-	1 ⁶	3 ⁴	65	10	18	
	13	7	12	10	11	16-19	15	16-19	14	8	1	3	2	
0,61	0,14	0,31	0,07	0,135	0,09	-	0,11	-	0,08	0,4	155	58,1	38	
	10	6	15	11	13	16-19	12	16-19	14	5	1	2	3	
1,15	0,39	0,54	0,27	0,46	0,35	-	0,23	-	0,34	1,65	3,11	2,61	2,71	
	10	8	14	9	11-12	16-19	15	16-19	13	5	1	2	3	
	71,5	49,5	136	113	114,5	120,5	115	118,5	104	105	43	47	90	
	7	4	19	13	14	17	15	16	10	11	1	2-3	9	

Умовні позначення до таблиці

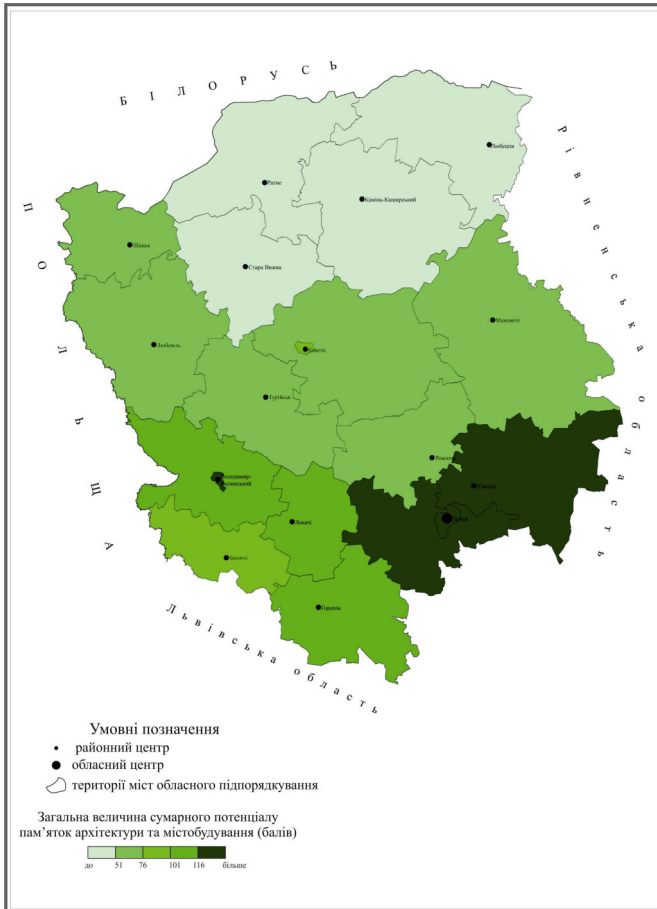

n^1 – м. Володимир-Волинський займає вищу позицію від Луцького району, оскільки на його території знаходяться давніші (XIII-XIV та XVст.) оборонні споруди (додаток Г2);

n^2 – адміністративні райони займають відповідні позиції, виходячи із давності їхніх оборонних пам'яток (додаток Г2);

n^3 – Ковельський район займає вищу позицію від Ківерцівського, бо більшість його палацевих та будинкових комплексів давніші (додаток Г2);

n^4 – Луцький район за давністю своїх будівель випередив за місцем у рейтингу Шацький (додаток Г2);

Рис. 20. Територіальні особливості забезпеченості ПАМ Волинської області

Виходячи із рейтингового аналізу ПАМ середньо загальнозабезпечені Іваничівський район та м.Ковель, які у сумі набрали, відповідно, 84 та 90 балів, що відповідає пересічному інтервалу 76-100 балів. Добре забезпечені ПАМ (51–75 балів) Володимир-Волинський, Горохівський та Локачинський райони. Ківерцівський, Луцький райони та мм.Володимир-Волинський і Луцьк дуже добре забезпечені ПАМ (≤ 50 балів). Так, на першому місці знаходиться м.Луцьк (43 бали), 2–3 місця поділють між собою м.Володимир-Волинський та Ківерцівський район (по 47), 4 – Луцький район (49,5). Причиною такої забезпеченості цих територіальних утворень є наявність на їхніх теренах значної кількості ПАМ та невеликої площі території.

Натомість, погано загальнозабезпеченими територіями ПАМ є 6 адміністративних районів, сума рейтингових місць яких коливається від 101 до 115 балів. Зокрема, це Ковельський (108), Любомльський (113), Маневицький (114,5), Рожищенський (115), Турійський (104) та Шацький (105) райони. Дуже погано забезпечені Камінь-Каширський, Любешівський, Ратнівський та Старовижівський райони, які мають одні з найменших показників кількості, насиченості та забезпеченості населення ПАМ. Так, перший із них займає 18-те місце зі 133 балами, наступний – 19-те зі 136, Ратнівський – 17-те із 120,5 та останній – 16-те із 118,5 (таблиця 2, рис. 20) (Добинда 2013b; Круль, Добинда 2013a).

3.3. Історичні пам'ятки

Наша держава пройшла складний і тривалий шлях до незалежності. З огляду на це основні події історії України намагаються увічнити за допомогою пам'ятників та меморіальних пам'яток, які споруджують у парках, на центральних вулицях і площах н. п. Пам'ятки історії найчисленніші, адже вони присутні у переважній більшості н. п.. На території Волинської області зафіксовано 860 пам'яток історії, з них лише 7 мають національне значення. Зокрема,

до них належать меморіальні комплекси «Вічна слава» та «Жертвам фашизму» у Луцьку та Володимирі-Волинському, а також, будинок, у якому жив і працював І.Стравинський (1907–1908 рр.) в Устилузі Володимир-Волинського району. Місце бою армії Б.Хмельницького з польсько-шляхетським військом у 1651 р. знаходиться у с. Піски Горохівського району, садиба поетеси Лесі Українки (др. пол. ХІХ ст.) – с. Колодяжне Ковельського району, садиба родини Липинських (1882 р.) – у с. Затурці Локачинського району та ще один меморіальний комплекс Жертвам фашизму – у с. Кортеліси Ратнівського району (додаток ГЗ).

У Колодяжному, як зазначалося вище, є музей-садиба Лесі Українки. У будинку, який називався «великим», сім'я Косачів мешкала з 1882 р. Пізніше на подвір'ї було зведено ще два будинки «білий» і «сірий», які постали, відповідно, у 1890 і 1896 рр. Під час Другої світової війни садиба була зруйнована, але у 1949 р. були створені копії цих будинків. Саме тоді був відкритий музей (Музейний простір Волині 2022).

Залізничну станцію у м-ку Голоби Ковельського району було відкрито у 1873 р. при будівництві залізниці Здолбунів – Ковель. Проте збережений до сьогодні будинок залізничного вокзалу, перебудований у 1903 р. на місці підірваного під час бунту, зацікавить туристів своєю історією, а також архітектурою.

Пам'ятники на Волині споруджували як за часів СРСР, так і за незалежної України. Тому майже у кожному місті були пам'ятники Леніну та традиційний меморіал на вшанування загиблих у Великій Вітчизняній війні. Проте після проголошення незалежності пам'ятники вождеві демонтували і, в основному, на їхньому місці з'являлися монументи Т. Шевченка. Після 1991 р. постають пам'ятники, що стосуються історії України. Найцінніші для туристичної індустрії меморіальні комплекси, бо містять не поодинокі пам'ятники, а декілька.

Меморіальний комплекс «Меморіал вічної слави», що знаходиться у Луцьку, нагадує про тих, хто загинув під час визволення земель Волині під час Другої світової війни. Зведений він у 1976–

1977 рр. і відкритий 29 жовтня 1977 р. На його території знаходиться братська могила воїнів, стіна скорботи; пам'ятний знак волинянам-солдатам останнього призову Другої світової війни; волинянам, які загинули при виконанні інтернаціонального обов'язку; жертвам депортації українців з етнічних земель у Польщу; ліквідаторам аварії на ЧАЕС та постраждалим через Чорнобильську катастрофу та інші загальною площею 7,5 га.

Меморіальний комплекс «Жертвам фашизму» (на місці концтабору військовополонених «Офлаг-365») знаходиться на пд.-зах. околиці м. Володимир-Волинського і споруджений у 1967 р. До складу комплексу входять дві скульптури – матері і військовополоненого.

У центрі с. Кортеліси Ратнівського району розміщений меморіальний комплекс «Жертвам фашизму». Він займає територію близько 20 га і до його складу входить 7 братських могил мирних жителів, обпалений дуб – свідок трагедії та скульптурна композиція на земляному пагорбі, яка відкриває комплекс. Споруджений він у 1980 р. У центральній частині композиції знаходиться розетка «Вічного вогню». Земляний пагорб, на якому встановлена скульптурна композиція, насипаний на місці двох братських могил у 1980 р. Причиною зведення цього комплексу стала історична подія, коли 23 вересня 1942 р. гітлерівці повністю знищили с.Кортеліси і 20 навколишніх хуторів. Від рук фашистів загинуло 2875 мирних жителів, серед яких були жінки, люди похилого віку і діти.

Проте в області наявні монументи, які не є пам'ятками національного значення, але мають вагому повчальну, історичну та моральну місію. Так, у Луцьку знаходиться меморіальна пам'ятка «Жертвам московсько-кадебістських катів», яку відкрили у 2004 р. Адже 23 червня 1941 р. під мурами Луцької фортеці було розстріляно близько 4 тисяч українських патріотів. У 2001 р. почалося встановлення монументу-каплиці «Борцям за волю України». У 1977 р. у Ковелі встановлено меморіальний комплекс «Слави», у 1969 р. – «Ніхто не забутий, ніщо не забуде», на честь робітників локомотивного депо, що загинули в роки громадянської і Другої світової воєн, у 1996 р. –

«Жертвам Другої світової війни», у 2007 р. до 65-річчя УПА «Хрест пам'яті жертв більшовицького терору». У 2002 р. у м.Любомль відкрито пам'ятник Борцям за волю України, а у 2008 р. його доповнено ще 8 монументами і перейменовано у меморіальний комплекс (додаток Г3).

У більшості н.п. усіх адміністративних районів є пам'ятники або письменникам, або невідомому воїну, або пам'ятники-могили солдат, які важливого туристичного значення не мають. Все ж, варто використати показник *кількості пам'яток історії* ($P_{п.і.}$) на *одницю площі* у розрізі адміністративних районів (на 100 км²). Пересічною величиною насиченості пам'ятками історії у Волинській області є значення $P_{п.і.}$, що сягнуло 6,3 од./100 км². Отже, до середнього для області проміжку 5,6–6,5 од./100 км² входять Горохівський (5,6), Локачинський (5,8) та Турійський (6,3) райони, які знаходяться на крайньому пд., пд. та центрі області відповідно.

Показниками $P_{п.і.}$, нижчими від середнього (4,1-5,5 од./100 км²), володіють Володимир-Волинський, Ковельський, Луцький, Рожищенський та Старовижівський райони, значення $P_{п.і.}$ яких сягали 4,4, 4,4, 4,6, 5,1 та 4,1 відповідно. Вони зорієнтовані на зах. (Володимир-Волинський), внутрішній пн. (Старовижівський), центрі (Ковельський) та внутрішньому пд. (Рожищенський та Луцький). Низькі величини $P_{п.і.}$ (2,5–4,0 од./100 км²) мають Ківерцівський (3,3), Ратнівський (2,5), Камінь-Каширський (2,7), Любешівський (2,6) Маневицький (2,7), Любомльський (3,2) та Шацький (3,4) райони. Вони займають пн. (Ратнівський та Камінь-Каширський), пн.-сх. (Любешівський), сх. (Маневицький), зах. (Любомльський), пн.-зах. (Шацький) та пд.-сх. (Ківерцівський) положення.

Один район та міста обласного підпорядкування мають вищі за пересічний $P_{п.і.}$ і об'єднуються у 2 проміжки зі значеннями 6,6–7,5 та від $\geq 7,6$ од./100 км². До першого з них входить Іваничівський район, бо у ньому показник $P_{п.і.}$ сягнув 7,4. Територіально він займає пд.-зах. положення. Найбільші значення показника $P_{п.і.}$ мають м.Володимир-Волинський (88,2), Луцьк (76,2) та Ковель (42,6) (табл. 3, додаток Ж1).

Таблиця 3

Рейтинговий аналіз пам'яток історії Волинської області

№ п/п/	Адміністративний одиниця	Кількість пам'яток історії		Насиченість пам'ятками історії		Забезпеченість пам'ятками історії,		Сума	
		шт.	рейтинг	шт/100к м ²	Рейтинг	од./1000 ос.	рейтинг	бали	рейтинг
1	Володимир-Волинський	46	9-11	4,4	10-11	16,29	4	24,5	6
2	Горохівський	63	3	5,6	7	11,03	9	19	4
3	Іваничівський	49	5	7,4	4	13,59	6	15	3
4	Камінь-Каширський	47	7-8	2,7	16-17	7,59	14	38	15
5	Ківерцівський	46	9-11	3,3	14	6,93	15	39	16-17
6	Ковельський	75	2	4,4	10-11	17,44	2	14,5	2
7	Локачинський	41	15	5,8	6	16,18	5	24	5
8	Луцький	45	12	4,6	9	8,02	13	34	12
9	Любешівський	37	14	2,6	18	10,05	12	44	18
10	Любомльський	48	6	3,2	15	11,09	8	29	8-9
11	Маневицький	62	4	2,7	16-17	10,81	11	31,5	10
12	Ратнівський	36	15	2,5	19	6,85	16	50	19
13	Рожищанський	47	7-8	5,1	8	10,95	10	25,5	7
14	Старовижівський	46	9-11	4,1	12	13,48	7	29	8-9
15	Турійський	78	1	6,3	5	26,84	1	7	1
16	Шацький	26	17	3,4	13	17,31	3	33	11
17	м. Луцьк	32	16	76,2	2	1,53	19	37	13-14
18	м. Володимир-Волинський	15	19	88,2	1	3,92	17	37	13-14
19	м.Ковель	20	18	42,6	3	3,01	18	39	16-17
	Всього	860		4,3		8,1			

Варто також звернути увагу на забезпеченість населення пам'ятками історії. Середнє значення цього показника склало 9,38 од./10000 ос. і ввійшло у проміжок 9,01–12,0 од./10000 ос. Такі величини мають місце у Горохівському (11,03), Любешівському

(10,05), Любомльському (11,09), Маневицькому (10,81), Рожищенському (10,95) районах.

Низька забезпеченість населення (4,01–9,0 од./10000 ос.) спостерігається у Камінь-Каширському (7,59), Ківерцівському (6,93), Луцькому (8,02) та Ратнівському (6,85) районах. Натомість, показники забезпеченості населення пам'ятками історії м. Луцьк, Володимир-Волинський та Ковель дуже низькі і виокремлюються у проміжок $\leq 4,0$ од./10000 ос. (1,53, 3,92 та 3,01 відповідно).

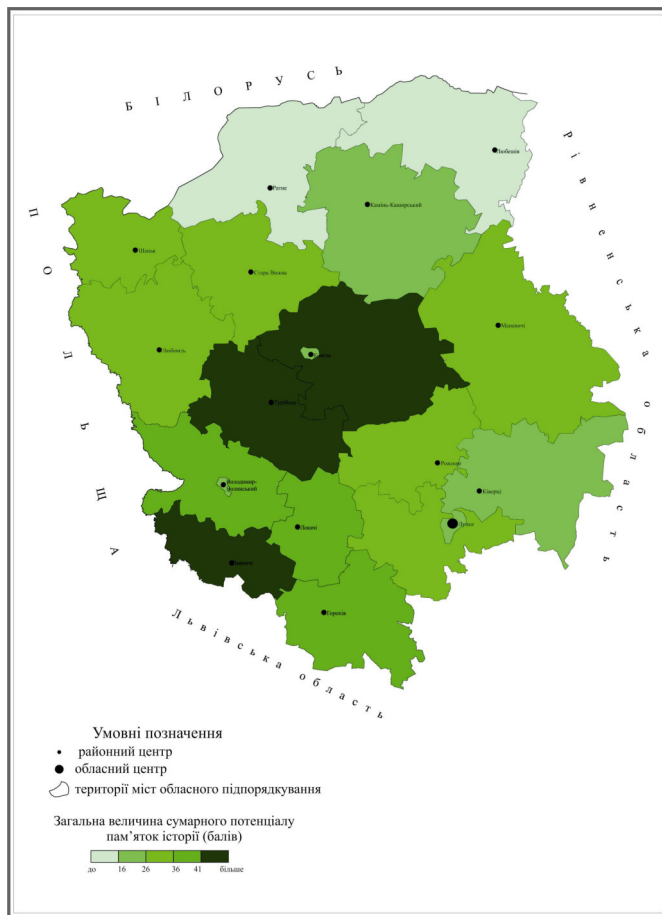
У 7 адміністративних районах забезпеченість населення вища за середню й об'єднується у 2 проміжки. Зокрема, висока забезпеченість населення пам'ятками історії (12,01–17,0 од./10000 ос.) має місце у Володимир-Волинському (16,29), Іваничівському (13,59), Локачинському (16,18) та Старовижівському (13,48) районах. За показниками забезпеченості пам'ятками історії Ковельський, Турійський та Шацький райони входять до інтервалу $\geq 17,01$ од./10000 ос. і мають значення, відповідно, 17,44, 26,84 та 17,31. У них наявна дуже висока забезпеченість населення пам'ятками історії (табл. 3, додаток Ж2).

Проведений рейтинговий аналіз пам'яток історії показав, що середня загальна забезпеченість пам'ятками історії адміністративних територій Волинської області сягає 27,5 балів. Зокрема, це значення припадає на проміжок 26–35 балів. До нього відносять Луцький (34 бали), Любомльський та Старовижівський (по 29), Маневицький (31,5), Рожищенський (25,5), Шацький (33) райони.

Кращу загальну забезпеченість пам'ятками історії мають 6 територіальних утворень. Так, добре забезпечені (16–25 балів) є Володимир-Волинський, Горохівський та Локачинський райони, сумарні рейтингові показники яких сягали, відповідно, 24,5, 19 та 24 балів. Іваничівський, Ковельський та Турійський райони знаходяться на 1–3 місцях із кількістю балів ≤ 15 , що вказує на дуже добру забезпеченість пам'ятками історії. Зокрема, перший займає 3-тє місце (15 балів), наступний – 2-ге (14,5) та останній – 1-ше (7). На це головню вплинули велика кількість пам'яток, незначні площі території райо-

нів, а отже, високі показники насиченості та значна забезпеченість ними населення.

Рис. 21. Територіальні особливості забезпеченості пам'ятками історії Волинської області

Погану загальну забезпеченість пам'ятками історії мають Камінь-Каширський, Ківерцівський райони, м. Луцьк, Володимир-

Волинський та Ковель, що знаходяться на 13–17-му місцях у рейтингу, при цьому маючи 35,1–40 балів. З-поміж них Камінь-Каширський район володіє, порівняно з іншими, непоганою забезпеченістю, бо розміщується на 15-му місці (38 балів), а Ківерцівський район та м. Ковель розділяють 16-17-те місця із 39 балами. Все ж, Луцьк та Володимир-Волинський у цій групі із 37 балами (13–14 місця) мають найкращі показники забезпеченості пам'ятками історії. Дуже погано забезпечені ($\geq 40,1$ балів) Любешівський та Ратнівський райони, які займають, відповідно, 18 (44 бали) та 19 (50 балів) місця. Причиною таких позицій є не найкращі показники кількості пам'яток, забезпеченості населення та насиченості ними (табл. 3, рис. 21).

3.4. Пам'ятки монументального мистецтва та події (фестивальні) туристичні ресурси

Найменш численні в області з-поміж пам'яток – пам'ятки монументального мистецтва (надалі – ПММ), яких станом на 2015 р. у Волинській області зафіксовано 33 і лише 1 із них має національне значення. Це пам'ятник Лесі Українці на Театральній площі у м. Луцьку, створений у 1976 р. У переліку цих пам'яток знаходяться лише високохудожні твори скульптури і, зокрема, у переважній більшості Т. Шевченку, Лесі Українці, Б. Хмельницькому та героям Радянського Союзу. В Луцьку на вул. Богдана Хмельницького є кілька пам'ятних знаків, зокрема пам'ятник Святому Миколаю та меморіальні дошки відомим жителям Луцька, а саме: В'ячеславу Липинському, Ярославові Галану, Модестові Левицькому, Юзефові Фітцке.

Варто відзначити, що у Ковелі наявні також пам'ятники відомим постатям української історії та культури – Богдану Хмельницькому, Тарасу Шевченку, Лесі Українці. Оскільки Ковель є осередком залізничного транспорту області й одним із найбільших заліз-

ничних вузлів Західної України, перед вокзалом знаходиться пам'ятник потягу, який також належить до пам'яток ХХ ст.

У Берестечку заслуговує на увагу мурований стовп, який стоїть на могилі колишнього власника містечка Олександра Пронського (XVI ст.). У пд.-зах. частині Горохова є історико-меморіальний комплекс споруд: Пагорб Слави з обеліском на честь загиблих воїнів, алея Героїв, мармурова стела – Стіна пам'яті з викарбованими на ній іменами 1784 героїв. Спорудженно також пам'ятник Т. Шевченку та пам'ятний хрест борцям за Волю і Незалежність України. У м. Камінь-Каширському знаходиться меморіальний комплекс воїнам Радянської армії (додаток Г4).

Перспективним для розвитку туристичної галузі та популяризації Волинської області фестивальний туризм. Його особливість полягає в тому, що видовища завжди привертають увагу і запам'ятовуються надовго, та й на організацію цього масового заходу не потрібно значних затрат. Для відвідування пам'яток достатньо й одного разу, а от спостереження за дійством, якого більше ніде й ніколи не буде, допоможе принадити навіть одну і ту ж людину кілька разів. Столицею розвитку фестивального туризму на Волині є Луцьк, де щорічно відбуваються фестивалі, які відображають волинську історію, традиції, легенди (Шишка, 2011).

Найвідоміше і наймасштабніше – дійство «Ніч у Луцькому замку», що проводиться в останню неділю червня на території замку Любарта. Від 2007 р., коли відбувся цей захід вперше, до сьогодні він здобув популярність та міжнародне визнання. Розвагами на арт-шоу «Ніч у Луцькому замку» є лицарські бої та забави, притаманні середньовіччю, театралізовані дійства, майстер-класи народних промислів наприклад з гончарства, лозоплетіння, флористики, ковальства. Тут можна провести дегустацію та безпосередньо взяти участь у приготуванні національних страв, відвідати різноманітні ярмарки. У дійстві беруть участь різні театри та балети, відомі співаки та гурти, як українські, так і іноземні, зокрема польські, грузинські, білоруські, литовські, чеські та молдавські. Фестиваль визнаний найкращою мистецькою подією Волині та внесений до

списку 100 подій, важливих для розвитку туристичної індустрії в Україні 2012 р. Він є лауреатом загальнонаціональної програми «Людина року Волинського краю 2008» у номінації «Подія року». «Ніч у Луцькому замку» відіграла важливу роль у визнанні Луцького замку переможцем акції «7 чудес України».

Міжнародний фестиваль «Поліське літо з фольклором» заснований у 1994 р. і відбувається раз у два роки. Участь у ньому беруть гурти з різних країн світу, які репрезентують автентичний фольклор свого народу. Головною метою фестивалю є охорона та популяризація традиційного культурного спадку, а саме – танцю, піснів, музики та народного ремесла. Фестиваль проходить під егідою Міжнародної Ради Організацій Фестивалів Фольклору і Традиційних Мистецтв (CIOFF), що діє при ЮНЕСКО. Слід відзначити, що за роки, відколи проводиться фестиваль, волинську землю відвідали 6766 учасників, з них 80 зарубіжних колективів з 41-ї країни світу та 86 колективів з України.

«Меч Луцького замку» – ще один міжнародний фестиваль, дійство якого триває на території замку Любарта щорічно у вересні. Участь у ньому беруть представники України та інших країн. Тут відбуваються рицарські турніри, змагання стрільців із лука, музичні виступи ансамблів середньовічної музики, покази середньовічних танців. Учасники фестивалю створюють точні копії історичних костюмів і навіть будують цілі поселення у середньовічному стилі.

Міжнародний фестиваль «Різдвяна містерія» у Луцьку запровадили від 1993 р. у Волинському академічному обласному театрі ляльок, і до сьогодні їх уже відбулося 6. Щорічно пропонують сценічні виступи вертепів вітчизняні театральні колективи та багатьох європейських країн і Канади. З часом фестиваль урізноманітнили за формою та жанром. Тут з'явилися лялькова ілюстрація сторінок Біблії. «Різдвяна містерія» у Луцьку – єдиний у світі міжнародний фестиваль театрів ляльок вертепного типу. Тим паче, що науковцями доведено факт виникнення Вертепу саме на історичній Волині. У цьому ж театрі відбувається всеукраїнський фестиваль за творами Лесі Українки. Вперше від був проведений до

120-річчя з її дня народження у 1991 р. Проте другий і останній, натепер, фестиваль за творами Лесі Українки відбувся аж через 20 років, у 2011 р. до святкування 140-річчя і сторіччя драми-феєрії «Лісова пісня», під час якого 16 театрів із 11 областей показали 11 постановок цього видатного твору.

На свято Івана Купала біля найбільшого озера Світязь, що у Шацькому районі, проходить фестиваль української естрадної пісні «На хвилях Світязя». Концерти проводяться на плаваючій сцені просто неба, а ввечері дійство продовжується біля багаття і на човнах. Тут здійснюються конкурсні виступи учасників, майстер-класи від відомих фахівців у галузі естради. Щорічно фестиваль відвідують гості, в основному відомі естрадні співаки України. Тут змагаються українські студенти та їхні ровесники з-за кордону, зокрема Білорусі та Польщі.

Волинь, а саме Нововолинськ та його околиці, вважається шахтарським краєм, тому тут щорічно святкують день Шахтаря, який припадає на останню неділю серпня. Щорічно тут мають місце різноманітні культурно-мистецькі та спортивні заходи. До Нововолинська традиційно на свято прибувають волиняни та делегації з інших країн, зокрема Чехії, Польщі та Німеччини.

У Луцьку з нагоди дня матері, що відзначається щорічно у другу неділю травня, проходить Всеукраїнський фестиваль вишитих рушників під гаслом «Вишиті обереги єднання». Програма його проведення доволіна, тому в ньому беруть участь усі бажаючі.

Із 19 адміністративно-територіальних утворень області ПММ та подієві ресурси, наявні, крім, Камінь-Каширського, Локачинського, Любешівського та Старовижівського районів, на теренах 15. Пересічне значення показника $P_{m.m.}$ для цього типу пам'яток становить 0,25 од./100 км², тому порівнянні показники відобразатимуться у проміжку 0,21–0,25 од./100 км². Сюди входять Луцький та Рожищанський райони, зі значеннями 0,21 та 0,22 відповідно.

Низькі показники $P_{m.m.}$ (0,11–0,2 од./100 км²) в Іваничівському та Шацькому районах, що мають значення 0,16 та 0,13 відповідно. Дуже низькі $P_{m.m.}$ ($\leq 0,1$ од./км²) спостерігаються у Любомльському,

Маневицькому, Ратнівському, Турійському районах та м.Володимир-Волинському. Зокрема, у Любомльському районі вони сягають 0,07, у Маневицькому – 0,09, у Ратнівському – 0,07, Турійському – 0,08, м.Володимир-Волинському – 0,06 од./км².

Помірно вищі значення $P_{\text{м.м.}}$ (0,26–0,4 од./100 км²) мають Володимир-Волинський (0,29), Горохівський (0,27), Ківерцівський (0,28) та Ковельський (0,35) райони. Найвищі значення показника $P_{\text{м.м.}}$ для ПММ та подієвих ресурсів відображає інтервал $\geq 0,41$ од./км², куди з відповідними величинами потрапили м.Луцьк та Ковель – 26,2 та 2,13 (див. табл. 3.4. та додаток К1).

Середньгеометричне значення забезпеченості населення ПММ та подієвими ресурсами складає 0,4 од./10000 ос., що дозволило визначити інтервал 0,36–0,45 як пересічний для області, куди належить лише Луцький район (0,36). Значення, помірно нижчі за середнє (0,26–0,35 од./10000 ос.), мають Маневицький (0,35), Турійський (0,34) райони та м.Володимир-Волинський (0,26). В Іваничівському, Любомльському, Ратнівському районах та м.Ковель означена забезпеченість дуже низька ($\leq 0,25$ од./10000 ос.), відповідно, вона становить 0,19, 0,23, 0,19 та 0,15.

Забезпеченість населення ПММ та подієвими ресурсами, що вища за пересічні показники, зафіксована у 7 районах. Так, помітно вища (0,46–0,55 од./10000 ос.) вона у Горохівському (0,53), Рожищенському (0,47), Шацькому (0,55) районах та м.Луцьк (0,53). У Володимир-Волинському, Ківерцівському та Ковельському районах найкраща забезпеченість ($\geq 0,56$ од./10000 ос.), зокрема вона склала 1,06, 0,6 та 1,4 відповідно (табл. 4, додаток К2).

Виходячи із попередніх досліджень та рейтингового аналізу ПММ та подієвих ресурсів, слід відзначити, що пересічна загальна забезпеченість ними відображається 7–12 місцями, що відповідає межах: 25,1–35,0 балів, адже пересічна величина склала 27,5. Саме такими показниками володіють Луцький (23 бали), Іваничівський (32,5), Маневицький (28), Шацький (25) райони та м.Володимир-Волинський (35) і Ковель (35).

Таблиця 4

**Рейтинговий аналіз пам'яток монументального мистецтва
і подієвих ресурсів Волинської області**

№ п/п/	Назва адміністратив- ної території	Кількість пам'яток монумента- льного мистецтва та подієвих ресурсів		Насиченість пам'ятками монум.мист. та подієвих ре- сурсів		Забезпеченість пам'ятками монум.мист. та подієвих ре- сурсів		Сума	
		шт. т.	Рейтинг	шт/ 100к м ²	рейтинг	од./ 1000 Оос.	рейтинг	бали	рейтинг
1	Володимир- Волинський	3	4-5	0,29	4	1,06	2	10,5	3
2	Горохівський	3	4-5	0,27	6	0,53	5-6	16	5
3	Іваничівський	1 ²	10	0,16	9	-	13-14	32,5	11
4	Камінь- Каширський	-	16-19	-	16-19	-	16-19	52,5	16-19
5	Ківерцівський	4	3	0,28	5	0,6	3	11	4
6	Ковельський	6	2	0,35	3	1,4	1	6	1
7	Локачинський	-	16-19	-	16-19	-	16-19	52,5	16-19
8	Луцький	2 ³	7	0,21	8	0,36	8	23	7
9	Любешівський	-	16-19	-	16-19	-	16-19	52,5	16-19
10	Любомльський	1 ¹	15	0,07	13-14	0,23	12	40,5	15
11	Маневицький	2 ³	8	0,09	11	0,35	9	28	9
12	Ратнівський	1 ¹	13	0,07	13-14	0,19	13-14	40	14
13	Рожищенський	2 ³	6	0,22	7	0,47	7	20	6
14	Старовижів- ський	-	16-19	-	16-19	-	16-19	52,5	16-19
15	Турійський	1 ¹	14	0,08	12	0,34	10	36	13
16	Шацький	1 ¹	11	0,13	10	0,55	4	25	8
17	м. Луцьк	11	1	26,2	1	0,53	5-6	7,5	2
18	м. Володимир- Волинський	1 ²	9	0,06	15	0,26	11	35	12
19	м.Ковель	1 ²	12	2,13	2	0,15	15	29	10
	Всього	3 9		0,19		0,37			

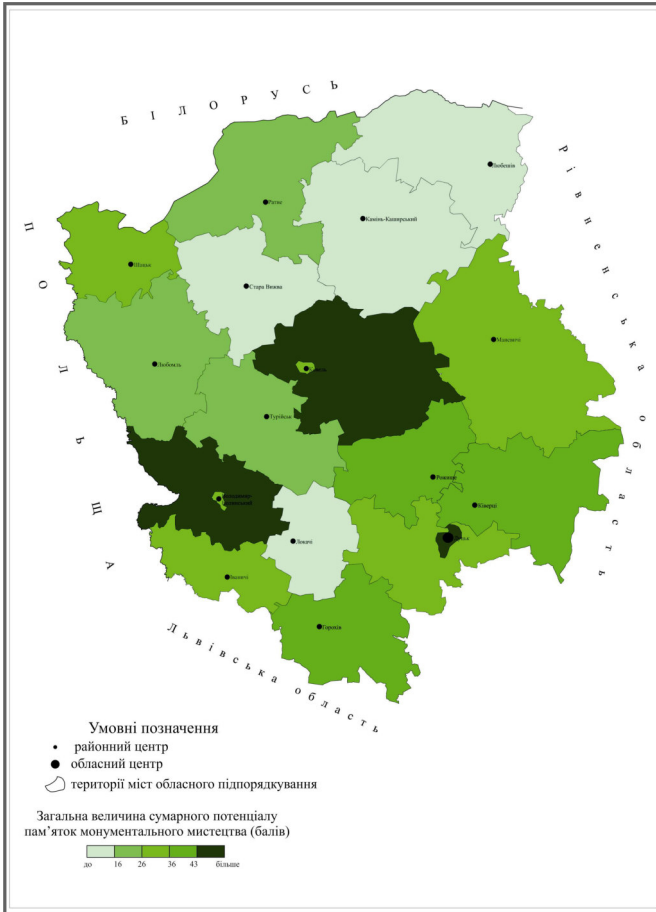
Умовні позначення до таблиці 4:

n¹ – адміністративні райони займають відповідні позиції, виходячи з давності пам'яток історії, зокрема пам'ятників історичним постатям;

n^2 – адміністративні райони мають відповідні значення, виходячи із масовості та давності подієвих ресурсів, що відбуваються на їхній території;

2^3 – адміністративні райони займають відповідні позиції, виходячи із давності пам'яток історії, зокрема, пам'ятників історичним постатям.

Рис. 22. Територіальні особливості забезпеченості пам'ятками монументального мистецтва та подієвими ресурсами

Добре забезпечені ПММ та подієвими ресурсами ті території, які за сумою рейтингових місць набрали 15,1–25,0 балів. Сюди зараховуються Горохівський, Ківерцівський та Рожищенський райони із, відповідно, 16 балами, 11 та 20. Дуже добру забезпеченість спостерігають у Володимир-Волинському (10,5 балів), Ковельському – (6) районах та м.Луцьк – (7,5).

Погану загальну забезпеченість (36,1–42,0 бали) ПММ та подієвими ресурсами мають Любомльський, Ратнівський та Турійський райони, сумарний рейтинг яких, відповідно, 40,5, 40 та 36 балів. Дуже погано забезпечені ті райони, на території яких вони відсутні. Зокрема, такі райони розділяють 16–19-те місця із 52,5 балами, а саме – Камінь-Каширський, Локачинський, Любешівський та Старовижівський райони (табл. 4, рис. 22).

3.5. Музейні установи

Музеї є одними із найзадіяніших туристичних ресурсів, адже вони зберігають інформацію про побут, історію, культуру і звичаї народу та мають кваліфікованих працівників, які можуть цікаво й достовірно донести туристу інформацію. Станом на 2015 р. – це 17 комунальних музеїв Волинської області, 83 музейних заклади на громадських засадах, з яких 6 носять звання «Народний музей» та 187 музейних закладів системи освіти. Проте туристичну цінність мають лише 49.

На нашу думку, тут не варто згадувати сільські музеї, які розкривають історію села. Якщо за часів Радянського Союзу музейні установи мали певну ідеологію, то, здобувши незалежність, Україна розпочала новий шлях свого розвитку, що торкнулося й музеїв. Після здобуття незалежності ряд відділів обласного краєзнавчого музею стали самостійними установами, зокрема Володимир-Волинський історичний музей (1991 р.), Маневицький краєзнавчий і Ковельський історичний (1992 р.), Любомльський краєзнавчий і музей Волинської ікони (1993 р.), що відкритий на місці музею атеїз-

му. В 1995 р., створено меморіальний музей-садибу В'ячеслава Липинського в с.Затурцях Локачинського району, що має права відділу Волинського краєзнавчого музею, який зараз є пам'яткою історії національного значення. Проте це не єдиний музей, який було створено після 1991 р. На території області з'явилися за роки незалежності Устилузький музей Ігоря Стравінського (1990 р.), Старовижівський народний краєзнавчий (1992 р.), Нововолинський історичний (1998 р.), Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки (1999 р.), Музей старовинної книги (2005 р.), Ківерцівський районний краєзнавчий музей (2009 р.).

Велика кількість музеїв на території Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Тут працюють 6 музеїв: археології (збірка від 1977 р.), Лесі Українки (1985 р.), спортивної слави (1994 р.), геологічний (1998 р.), історії ВНУ імені Лесі Українки (2002 р.), етнографії Волині і Полісся (2010 р.).

На розвиток музейної справи Волинської області значний вплив мають соціально-економічні чинники. Так, завдяки останнім з'явилися музей освіти Волині при Волинському інституті післядипломної педагогічної освіти (2000 р.) у Луцьку, Аптека-музей (2002 р.), Музей історії волинської бази «Укроптбакалія», СП «Волиньпак» та Корпорації ПАККО (2005 р.), музей історії органів внутрішніх справ Волині (2005 р.).

Мережа державних музеїв в області налічує 20 комунальних (державних) музеїв, 75 музейних закладів на громадських засадах, з яких 4 носять звання «Народний музей» (Горохівський історичний, Берестечківський історичний, історії органів внутрішніх справ Волині, Устилузький музей Ігоря Стравінського), 49 музейних закладів системи освіти. Зокрема, Горохівський народний історичний музей створений у 1967 р. як музей революційної, бойової і трудової слави.

Хоча музейні установи працюють у всіх районних центрах і великих містах, туристичну цінність і привабливість мають не всі. Більшість із них відносять до місцевих історичних чи краєзнавчих музеїв, відвідувачами яких є переважно школярі району.

Найвідвідуванішим і найціннішим для розвитку туристичної галузі, звісно, є головний музей області – Волинський краєзнавчий музей. Це найбільший і найдавніший з нині існуючих, адже почав свою роботу ще у 1929 р. і до сьогодні виконує свою функцію – досліджувати простір Волині і поширювати знання про історію, пам'ятки культури, мистецтва та етнографії.

Сьогодні Волинський музей має у своєму складі ще 4 музеї й 1 філію, до яких зараховують музей волинської ікони (створений у Луцьку у 1993 р.), художній музей (1973 р.), наймолодший – музей історії Луцького братства (2011 р.) та у с.Затурці Локачинського району меморіальний музей В.Липинського. Філією Волинського краєзнавчого музею є Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки (постав у 1949 р.). Збираються експонати для створення ще одного відділу в Луцьку – музею етнографії та народних промислів Волині. Волинський краєзнавчий музей представляє 140 тис. експонатів основного фонду, що знаходяться у 23 стаціонарних і 9 виставкових залах, які репрезентують природу, історію, етнографію та мистецтво краю.

Музей волинської ікони відкриває для рекреанта історію волинського іконопису XVI–XVIII ст., в якому показані ікони та предмети церковної декоративної різьби. Він був відкритий у серпні 1993 р. В музеї є 5 колекцій: темперного живопису, олійного живопису, декративної різьби і скульптури, металопластики та російської ікони XVIII – поч. XX ст. Він відомий тим, що тут зберігається Холмська Чудотворна ікона Богородиці, яка є унікальною пам'яткою константинопольського письма XI ст. і найдавнішою іконою в Україні. Саме завдяки цьому музей може використовуватися як об'єкт паломницького туризму.

Художній музей у Луцьку розташований у колишньому Будинку повітової канцелярії та суддів, який збудований у 1789 р. і є ПАМ. Тут виставлено три експозиції – зарубіжне мистецтво XVII – пер. пол. XX ст., де представлені праці Іспанії, Італії, Фландрії, Франції, Англії, Австрії, Німеччини і Польщі та українське і російське мистецтво др. пол. XIX – поч. XX ст., де виставлені праці

багатьох митців, які розкривають шляхи розвитку художньої культури. Останньою є створена у 2003 р. експозиція давнього українського портрета, основну частину якої формують полотна із замку Радзивіллів у м-ку Олика.

Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки знаходиться у будинку, в якому жила родина Косачів. Від 1882 р. до 1907 р. тут мешкала і відома українська поетеса. Музейна експозиція розкриває її життєвий і творчий шлях. Експозиція складається із двох частин – меморіальної і літературної. Від 1963 р. він є філіалом Волинського краєзнавчого музею.

Володимир-Волинський історичний музей – один із найдавніших на Волині. Він був відомий у Володимирі ще у 1887 р. при Братстві Святого Володимира і слугував сховищем для старожитностей. У 1940 р. став державним Володимир-Волинським музеєм. Тут зберігається понад 17 тис. експонатів. Експозиції музею містять велику археологічну колекцію, етнографічні пам'ятки та твори образотворчого мистецтва.

На території Волинської області, а саме у Луцьку, крім музею волинської ікони, є ще один унікальний для України музей дзвонів, який знаходиться на території, що часто відвідується туристами, в Луцькому замку. Він був відкритий у 1985 р. на основі зібраних співробітниками заповідника дзвонів XVII – поч. XX ст. У музеї виставлені понад 90 дзвонів. Тут є дуже рідкісні експонати, зокрема дзвін 1647 р., що зроблений не заводським способом, а лише одним майстром. Дзвін тут відображає не церковну приналежність, а є джерелом звуку, що сповіщав про ту чи іншу подію. Адже тут, окрім церковних дзвонів, є ще маленькі дзвіночки, які виступали службовою атрибутикою у різних організаціях, зокрема, для поштової карети, пожежної частини, залізничного вокзалу, річкової пристані, школи тощо.

У межах Луцького замку, знаходиться ще один рідкісний музей – Книги, відкритий у 2005 р. Найстарішому експонату 378 років. Це Євангеліє, видрукуване у Львові 1644 р. В експозиції

представлені роботи 6 друкарень. Тут наявна діюча модель вер-
стата книгодрукування XV ст.

Таблиця 5

Рейтинговий аналіз музейних установ Волинської області

№ п/п/	Назва адміністративної землі	Кількість музеїв		Насиченість музеями,		Забезпеченість музеями,		Сума	
		шт.	рейтинг	шт/100км ²	рейтинг	од./10000ос.	рейтинг	бали	місце
1	Володимир-Волинський	1 ²	7	0,1	11	0,35	7-8	25,5	9
2	Горохівський	2 ³	4	0,18	7	0,35	7-8	18,5	5
3	Іваничівський	2 ³	5	0,31	4	0,37	5	14	3
4	Камінь-Каширський	1 ¹	16	0,06	17	0,16	18	51	19
5	Ківерцівський	4	2	0,28	5	0,6	2	9	2
6	Ковельський	1 ²	6	0,05	18	0,23	13-15	38	12
7	Локачинський	1 ²	8	0,14	9	0,39	4	21	6
8	Луцький	2 ³	3	0,21	6	0,36	6	15	4
9	Любешівський	1 ¹	11	0,07	14-16	0,27	11	37	10-11
10	Любомльський	1 ¹	12	0,07	14-16	0,23	13-15	41	15-16
11	Маневіцький	1 ¹	10	0,04	19	0,17	17	46	17-18
12	Ратнівський	1 ¹	15	0,07	14-16	0,19	16	46	17-18
13	Рожищенський	1 ¹	13	0,11	10	0,23	13-15	37	10-11
14	Старовижівський	1 ¹	19	0,09	12	0,29	10	41	15-16
15	Турійський	1 ¹	18	0,08	13	0,34	9	40	14
16	Шацький	1 ¹	14	0,13	8	0,55	3	25	8
17	м. Луцьк	23	1	54,8	1	1,1	1	3	1
18	м. Володимир-Волинський	1 ¹	9	5,9	2	0,26	12	23	7
19	м.Ковель	1 ¹	17	2,1	3	0,15	19	39	13
20	Всього	49		0,24		0,46			

Умовні позначення до таблиці 5

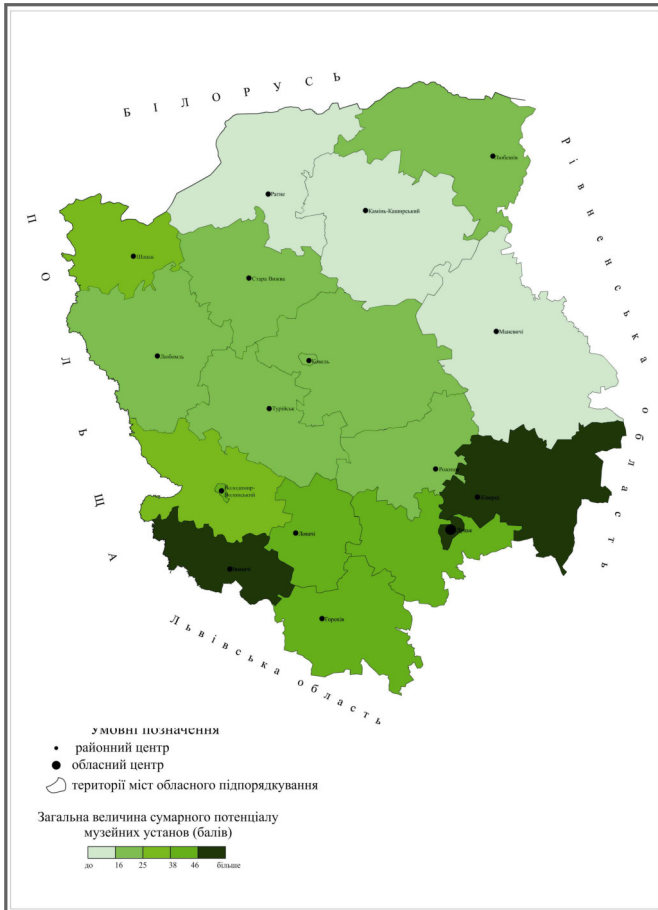
1¹ – адміністративні райони займають таку позицію, виходячи із даваності музейних установ, що знаходяться на їхній території;

1² – адміністративні райони мають таке місце у рейтингу, бо містять меморіальні музеї-садиби, які показують життєвий шлях певної історичної постаті;

2³ – адміністративні райони займають таку позицію, виходячи із даваності музейних установ, що знаходяться на їхній території.

Одним із наймолодших музеїв Волинської області – музей історії Луцького Братства, який відкрився у 2011 р. в приміщенні колишнього братського Хрестовоздвиженського монастиря. Це перший в Україні музей, присвячений окремій братській асоціації (Музейний простір Волині 2022; Надольська, Кальченко 2012).

Рис. 23. Територіальні особливості забезпеченості музейними установами Волинської області

Для проведення територіального аналізу розміщення музейних установ на території Волинської області доцільно використати аналогічний показник кількості пам'яток ($P_{к.п.}$) на одиницю площі у розрізі адміністративних одиниць (у нас на 100 км^2), однак уже для музеїв ($P_{к.м.}$). Пересічно геометричною величиною насиченості музеями є значення $P_{к.м.}$, що дорівнює $0,21 \text{ од./}100 \text{ км}^2$. Виходячи із цього, пересічним інтервалом стане $0,21\text{--}0,3 \text{ од./}100 \text{ км}^2$. Такі значення мають Ківерцівський ($0,28$) та Луцький ($0,21$) райони.

Помірно нижчими від пересічного значеннями $P_{к.м.}$ володіють Горохівський, Локачинський, Рожищенський та Шацький райони. Їхні показники знаходяться в межах $0,11$ до $0,2 \text{ од./}100 \text{ км}^2$ та складають $0,18$, $0,14$, $0,11$ та $0,13$ відповідно. У 9 районах області значення $P_{к.м.}$ ще нижчі за середню регіональну величину і входять у проміжок $\leq 0,1 \text{ од./}100 \text{ км}^2$. Зокрема, до таких віднесемо Володимир-Волинський ($0,1$), Камінь-Каширський ($0,06$), Ковельський ($0,05$), Любешівський та Любомльський (по $0,07$), Маневицький ($0,04$), Ратнівський ($0,07$), Старовижівський ($0,09$) і Турійський ($0,08$) райони.

Лише 4 адміністративні території мають показники $P_{к.м.}$ вищі за пересічну величину. Так, від $0,31$ до $0,4 \text{ од./}100 \text{ км}^2$ має Іваничівський район, у якому значення $P_{к.м.}$ дорівнює $0,31$. В області виділяються міста з дуже високою насиченістю музейними установами, що перевищує $\geq 0,41 \text{ од./}100 \text{ км}^2$, зокрема, у Луцьку – $54,8$, у Володимирі-Волинському – $5,9$, а у Ковелі – $2,1$ (табл. 5, додаток Л1).

Середня забезпеченість населення музейними установами складає $0,3 \text{ од./}10000 \text{ ос.}$, що стало підставою виділити аналогічний інтервал у межах $0,26\text{--}0,35 \text{ од./}10000 \text{ ос.}$ Такі значення мають Любешівський ($0,27$), Старовижівський ($0,29$), Турійський ($0,34$) райони та м.Володимир-Волинський ($0,26$). У Камінь-Каширському, Ковельському, Любомльському, Рожищанському, Маневицькому та Ратнівському районах забезпеченість населення музеями виявилася нижчою ($0,16\text{--}0,25 \text{ од./}10000 \text{ ос.}$). Так, у Камінь-Каширському вона сягає $0,16$, у Ковельському, Любомльському та Рожищанському –

по 0,23, у Маневицькому – 0,17, а у Ратнівському – 0,19 од./10000 ос. Дуже низька забезпеченість ($\leq 0,15$ од./10000 ос.) зафіксована лише у м. Ковель – 0,15.

Забезпеченість населення, значення якої знаходяться у проміжку 0,36–0,45 од./10000 ос., висока. Такі показники мали місце у Володимир-Волинському, Горохівському (по 0,35), Іваничівському (0,37), Локачинському (0,39) та Луцькому (0,36) районах. Інтервал $\geq 0,46$ од./10000 ос. відображає дуже високу забезпеченість населення музеями. Такі показники Ківерцівського, Шацького районів та м.Луцьк, які дорівнюють 0,6, 0,55 та 1,1, відповідно (табл. 5, додаток Л2).

Провівши бальну оцінку загальної забезпеченості адміністративних територій музейними установами, слід відмітити, що пересічно геометричною величиною по області є 25,4 балів, що відповідає проміжку 25–35 балів. Сюди відносять Володимир-Волинський із 25,5 та Шацький із 25 балами райони.

Добре забезпечені музеями ті територіальні утворення, в яких сумарна кількість балів рейтингових місць склала 15,1–25,0 балів. До таких зарахуємо Горохівський (18,5 балів), Локачинський (21), Луцький (15) та м.Володимир-Волинський (23). Дуже добре забезпечені музеями Іваничівський, Ківерцівський райони та м. Луцьк (7–15,0 балів). Зокрема, на 1-й позиції знаходиться м.Луцьк (3 бали), на 2-й – Ківерцівський (9) та на 3-й – Іваничівський (14) райони.

Погано забезпечені (35,1–45 балів) музеями Любешівський, Рожищенський, Ковельський, Любомльський, Старовижівський, Турійський райони та м.Ковель. Так, Любешівський і Рожищенський набрали по 37 балів, Ковельський – 38, Любомльський та Старовижівський – по 41, Турійський – 40 і м.Ковель – 39. Три райони області мають дуже погану забезпеченість музеями та займають 17-19-те місця з найвищими балами ($\geq 45,1$). До таких районів віднесемо Камінь-Каширський (51 бал), Маневицький та Ратнівський (по 46) (табл. 5, рис. 23).

3.6. Сумарний потенціал історико-культурних рекреаційних ресурсів регіону

При вивченні економічного потенціалу області достатня увага рекреаційному, на жаль, не приділяється, попри наявності такої кількості ресурсів (Потапова 2012). Тому за детального вивчення ІКР регіону можна наголосити на їхній видовій різноманітності та різному стану збереження у н. п. області. Виходячи з того, що ІКРР розміщені по території регіону нерівномірно і мають різний стан збереження, варто виділити території їхньої найбільшої концентрації для розвитку історико-культурного туризму загалом або його певних видів зокрема. З огляду на це, можна чітко визначити територіальний трикутник, вершинами якого є м. Луцьк–м. Володимир-Волинський–м. Ковель, що з'єднані між собою автомобільними та залізничними магістралями. У перших двох н.п. зосереджені головні ІКР Волинської області, а останній є важливим центром сполучення туристів із визначними ІКРР.

До списку історико-культурних населених місць включено 19 поселень області: Берестечко, Володимир-Волинський, Голоби, Головно, Горохів, Іваничі, Камінь-Каширський, Ковель, Луків, Луцьк, Любешів, Любомль, Олика, Ратне, Рожище, Стара Вижівка, Турійськ, Цумань, Шацьк.

Для ретельного вивчення територіального розміщення ІКРР у межах адміністративних районів запропонований показник *щільності пам'яток* $P_{к.п.}$. За ним пересічною величиною насиченості пам'ятками в області є значення $P_{к.п.}$, що відповідає 6,99 од./100 км². Виходячи з цього, інтервал, в якому знаходитиметься пересічний $P_{к.п.}$, буде розміщений в межах 6,01-8,00 од./100 км². Сюди потрапляють 5 районів: Володимир-Волинський, Ківерцівський, Ковельський, Рожищенський та Старовижівський, для яких $P_{к.п.}$ складає, відповідно, 7,54, 7,09, 6,1, 7,73 та 6,16. Орієнтаційно вони займають землі зах. (Володимир-Волинський), пд. сх. (Ківерцівський), центра (Ковельський), пд. центру (Рожищенський) та внутрішньої пн. (Старовижівський).

Значення $P_{к.п.}$, нижчі від середнього (4,01–6,00 од./100 км²), мають місце у Камінь-Каширському (4,41), Любомльському (5,04), Маневицькому (4,88), Ратнівському (4,15) та Шацькому (5,11) районах. На території області вони знаходяться на пн. зах. (Шацький і Любомльський), сх. (Маневицький) та пн. (Камінь-Каширський і Ратнівському). Дуже низькі показники $P_{к.п.}$ відображені в інтервалі $\leq 4,00$ од./100 км². Такій щільності відповідали дані лише Любешівського району (3,35), який знаходиться на пн. сх. області.

Показники, що вищі за пересічне значення $P_{к.п.}$, доцільно згрупувати також у 2 інтервалах. Так, у першому об'єднується Локачинський, Луцький та Турійський райони з величинами $P_{п.ар.}$ 8,01–10,0 од./100 км². Зокрема, щільність Локачинського складала 8,93, Луцького – 8,69, а Турійського – 8,44. Територіально вони займають центральну (Турійський) та внутрішню пд. (Локачинський та Луцький) частини області. 3-поміж усіх районів виділяються Горохівський та Іваничівський, щільність пам'яток яких дуже висока ($\geq 10,01$ од./100 км²) і сягала, відповідно, 15,48 та 26,96. Вони знаходяться на пд. (Горохівський) та пд. зах. (Іваничівський) області (Круль, Ковальчук 2011а; Круль та ін. 2012; Круль та ін. 2011; Круль, Ковальчук 2011б).

Звернемо увагу, що, виходячи із великої кількості пам'яток у містах обласного підпорядкування та їхню незначну площу, значення показника $P_{к.п.}$ для останніх варто визначати в од./1км². Зокрема, у Луцьку він складає 3,54, у Володимир-Волинському – 2,88 та у Ковелі – 2,29 од./км² (додаток М1).

Забезпеченість населення ІКРР адміністративних територій коливалася у межах 6,78–48,82 од./10000 ос. і середньою геометричною її величиною було значення, що сягало 17,77 од./10000 ос. Виходячи з цього, інтервал із крайніми величинами, що припав на 15,1–20,0 од./10000 ос., став пересічним у регіоні. Відповідні показники спостерігалися для Ківерцівського (15,2), Луцького (15,1), Любомльського (17,3), Маневицького (19,2) та Рожищенського (17,0) районів.

Таблиця 6

Сумарний рейтинговий аналіз ІКРР Волинської області

№п /п	Назва адміністративної тери- торії	Пам'ятки археології		ПАМ		Пам'ятки історії		Пам'ятки монумента- льного мистецтва		Музейні установи		Сумарний рейтинг	
		бали	рейтинг	бали	рейтинг	бали	рейтинг	бали	рейтинг	бали	рейтинг	бали	місце
1	Володимир- Волинський	26	9	51	5	24,5	6	10,5	3	25,5	9	32	5
2	Горохівсь- кий	4	1	59,5	6	19	4	16	5	18,5	5	21	1
3	Іваничівсь- кий	11	3	84	8	15	3	32,5	11	14	3	28	2
4	Камінь- Каширський	25	7-8	133	18	38	15	52,5	16- 19	51	19	77	17
5	Ківерцівсь- кий	12	4	47	2-3	39	16- 17	11	4	9	2	29	3
6	Ковельський	33	12	108	12	14,5	2	6	1	38	12	39	7
7	Локачинсь- кий	29	10-11	71,5	7-	24	5	52,5	16- 19	21	6	46	9- 10
8	Луцький	21	6	49,5	4	34	12	23	7	15	4	33	4
9	Лобешівсь- кий	39	14	136	19	44	18	52,5	16- 19	37	10- 11	79	18
10	Любомльсь- кий	20	5	113	13	29	8-9	40,5	15	41	15- 16	57	14
11	Маневицьки й	8	2	114, 5	14	31,5	10	28	9	46	17- 18	52, 5	11
12	Ратнівський	46	16	120, 5	17	50	19	40	14	46	17- 18	83, 5	19
13	Роженсь- кий	25	7-8	115	15	25,5	7	20	6	37	10- 11	46	9- 10
14	Старо- вижівський	35	13	118, 5	16	29	8-9	52,5	16- 19	41	15- 16	70, 5	16
15	Турійський	45	15	104	10	7	1	36	13	40	14	53	12
16	Шацький	54	17-19	105	11	33	11	25	8	25	8	56	13
17	м.Луцьк	54	17-19	43	1	37	13- 14	7,5	2	3	1	35, 5	6
18	м.Володимир -Волинський	29	10-11	47	2-3	37	13- 14	35	12	23	7	45, 5	8
19	м.Ковель	54	17-19	90	9	39	16- 17	29	10	39	13	66, 5	15

Більшу від середньої забезпеченість ІКРР мають 8 адміністративних районів, а меншу – 3 райони та 3 міста обласного підпорядкування. Виходячи з цього, останню групу адміністративних територій слід диференціювати на 2 інтервали – низького (10,1–15,0 од./10000 ос.) та дуже низького забезпечення ($\leq 10,0$) ІКРР. До

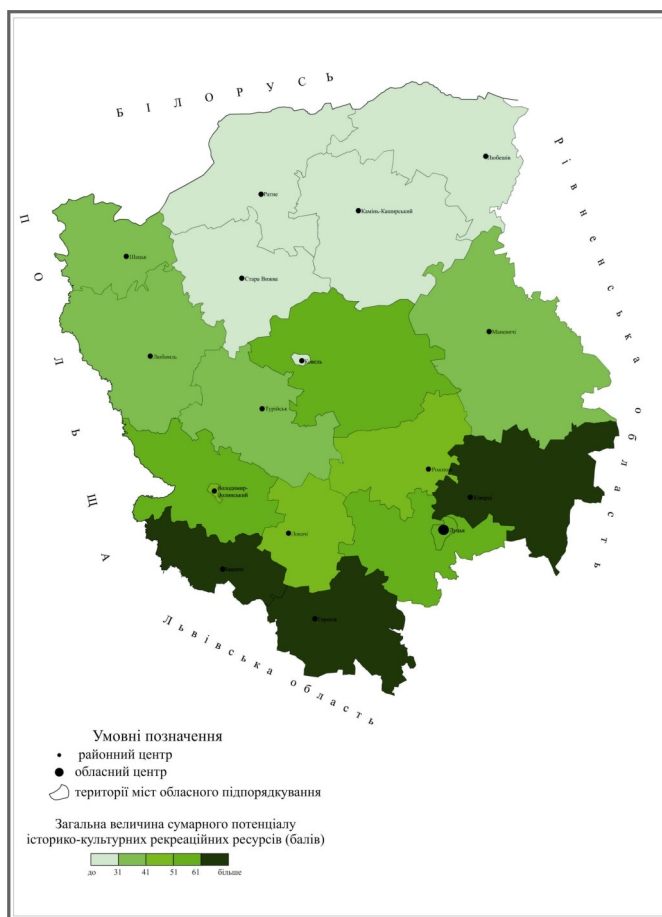

першого увійшли Камінь-Каширський, Любешівський, Ратнівський райони та м.Володимир-Волинський, показники яких склали, відповідно, 12,59, 13,3, 11,42 та 10,98. Другий інтервал утворюють м.Луцьк та Ковель, в яких вкрай низька забезпеченість відповідає величинам 7,37 та 6,78.

Добра забезпеченість ІКРР ($\geq 20,1$ од./10000 ос.) стратифікується на 3 інтервали – вища середньої (20,1–25,0), висока (25,1–35,0) і дуже висока ($\geq 35,01$). Першу групу складають території Ковельського (24,6), Старовижівського (20,5) та Шацького (21,5) районів. Висока забезпеченість спостерігається у Володимир-Волинському (28,0), Горохівському (30,8) та Локачинському (25,2) районах. Лише у 2 адміністративних утвореннях області має місце дуже висока забезпеченість населення ІКРР. Зокрема, ними є Іванічівський та Турійський райони, де її значення сягають 48,8 та 35,1 відповідно (додаток М 2).

Зважаючи на вищезазначені рейтингові показники ІКРР для адміністративних земель, був проведений їхній сумарний рейтинговий аналіз. Пересічно геометричною величиною сумарного рейтингу став показник 46,6 бали. Тому аналогічний інтервал необхідно визначити в межах 45,1–50,0 балів. Йому відповідають показники Локачинського і Рожищенського (по 46 балів) районів та м.Володимир-Волинського (45,5) (табл. 6).

Сумарні рейтингові показники, менші за пересічні ($\leq 45,0$), свідчать про наявність у межах тих чи інших адміністративних територій достатньо розвинутих ІКРР. Натомість, у випадку більших величин від крайнього верхнього пересічного показника ($\geq 50,1$) загальний потенціал ІКРР буде низьким. Беручи до уваги вищезазначене, наголосимо, що добре забезпечені ІКРР (30,1–45,0 балів) Володимир-Волинський (32), Луцький (33), Ковельський (39) райони та м.Луцьк (35,5). Дуже добре забезпечені ІКРР є території Горохівського (21 бал), Іванічівського (28) та Ківерцівського (29) районів.

Рис. 24. Сумарний потенціал ІКРР Волинської області

Водночас Любомльський, Маневицький, Турійський та Шацький райони належать до територій із погано розвинутою історико-культурною рекреаційною інфраструктурою, бо їхні сумарні рейтингові показники відповідають інтервалові 50,1–65,0 балів. Так, перший із них у сумі набрав 57 балів, другий – 52,5, наступний – 53, а

останній – 56 балів. П'ять адміністративних територій області відносять до таких, які мають дуже погану забезпеченість ІКРР ($\geq 65,1$ бала). Зокрема, ними є Камінь-Каширський, Любешівський, Ратнівський, Старовижівський райони та м.Ковель, показники яких, відповідно, сягають 77, 79, 83,5, 70,5 та 66,5 балів (табл. 6, рис. 24).

Варто звернути увагу й на структуру історико-культурних туристичних атракцій, адже вона вкрай неоднорідна у межах адміністративних районів. Так, найбільший туристичний потенціал археологічних ресурсів мають Горохівський, Ківерцівський та Маневицький райони. Саме у них, з-поміж усіх пам'яток, археологічні займають, відповідно, 31,6%, 14,3% та 21,1%. Натомість, в інших районах їхній показник не перевищує і 10%.

У структурі ІКРР ПАМ охоплюють понад 50% у районах, де знаходяться найбільші центри історико-культурного туризму, а саме – Володимир-Волинському (50,7%) та Луцькому (56,1%). Ще у 10 районах ПАМ займають понад четверту частину у структурі усіх пам'яток. Зокрема, до таких відносять Горохівський (30,5%), Іваничівський (30,5%), Камінь-Каширський (26,7%), Ківерівський (33,7%), Ковельський (28,4%), Локачинський (30,2%), Ратнівський (35,6%), Рожищенський (25%), Старовижівський (28%) та Шацький (27,8%) (додаток М1).

Пам'ятки історії з-поміж ІКРР мають найбільші значення у Любешівському та Турійському районах, де вони сягають 77,1% та 77,2% відповідно. Слід відзначити, що лише у Володимир-Волинському, Ківерцівському, Горохівському та Луцькому районах їхня частка менше 50%. Зокрема, у Володимир-Волинському – 43%, Горохівському – 36,2%, Ківерцівському – 48% та Луцькому – 36,8%. ПММ беруть найменшу участь у структурі ІКРР. Їхні показники не перевищують 8% (Луцький район) у структурі всіх ресурсів. У Камінь-Каширському, Іваничівському, Локачинському, Любешівському, Старовижівському та Шацькому районах вони взагалі відсутні.

Таблиця 7

Концентрація історико-культурних рекреаційних пам'яток

№ п/п	Назва адміністративних територій	Загальна к-сть пам'яток		Людність		Площа території		Кількість поселень		К _{т.к.} %	К _{н.к.} %	К _{п.к.} %
		шт	%	ос.	%	км ²	%	шт	%			
1	Володимир-Волинський	79	4,69	28241	2,671	1038	5,15	77	7,084	-23	+100,95	-119,7
2	Горохівський	176	10,45	57098	5,401	1122	5,57	94	8,648	+244	+252,45	+90,1
3	Іваничівський	176	10,45	36050	3,41	645	3,2	61	5,612	+362,5	+352	+241,9
4	Камінь-Каширський	78	4,63	61939	5,859	1747	8,67	65	5,98	-202	-61,45	-67,5
5	Ківерцівський	101	6,0	66412	6,282	1414	7,02	75	6,7	-51	-14,1	-35,0
6	Ковельський	106	6,29	43000	4,067	1723	8,55	93	8,556	-113	+111,15	-113,3
7	Локачинський	64	3,8	25346	2,397	712	3,54	54	4,968	+13	+70,15	-58,4
8	Луцький	85	5,05	56137	5,310	973	4,83	85	7,82	+11	-13	-138,5
9	Любешівський	49	2,91	36829	3,484	1450	7,2	47	4,324	-214,5	-28,7	-70,7
10	Любомльський	75	4,45	43267	4,093	1481	7,35	7	6,44	-145	+17,85	-99,5
11	Маневицький	110	6,53	57341	5,424	2265	11,24	71	6,532	-235,5	+55,3	-0,1
12	Ратнівський	60	3,56	52555	4,971	1437	7,13	69	6,348	-178,5	-70,55	-139,4
13	Рожищенський	73	4,34	42945	4,062	928	4,61	68	6,256	-13,5	+13,9	-95,8
14	Старовижівський	70	4,16	34135	3,229	1121	5,56	47	4,324	-70	+46,55	-8,2
15	Турійський	102	6,06	29066	2,749	1205	5,44	76	6,992	+31	+165,55	-46,6
16	Шацький	39	2,32	18172	1,719	759	3,77	31	2,852	-72,5	+30,05	-26,6
17	м.Луцьк	154	9,14	208816	19,752	43,5	0,22	1	0,092	+446	-530,6	+452,4
18	м.Володимир-Волинський	42	2,49	38256	3,619	17	0,08	1	0,092	+120,5	-56,45	+119,9
19	м.Ковель	45	2,67	66401	6,281	19,7	0,1	1	0,092	+128,5	-180,55	+128,9
20	Волинська область	1684		1057214				1087				

Виходячи з того, що атракції розміщені нерівномірно по території області та забезпеченість населення ними дуже різниться, на нашу думку, варто обчислити територіальний (К_{т.к.}), населенський (К_{н.к.}) та поселенський (К_{п.к.}) коефіцієнти концентрації історико-культурних рекреаційних пам'яток у межах адміністративних територій. Так, позитивних значень усі ці показники набувають лише у Горохівському та Іваничівському районах, тобто у них, з огляду на кількість поселень, чисельність населення та площу території, має місце надмірна концентрація ІКП. Натомість, території, де спостерігається незаповненість пам'ятками за цими показниками (від'ємні значення К_{т.к.}, К_{н.к.} і К_{п.к.}) вдвічі більше. До них віднесемо Камінь-Каширський, Ківерцівський, Любешівський та Ратнівський райони (табл. 7).

Слід зауважити, що у 7 адміністративних районах простежується недостатня концентрація атракцій щодо площі території та кількості н. п. Натомість, має місце їхня надмірна зосередженість щодо людності. Такими є Володимир-Волинський, Ковельський, Любомльський, Маневицький, Рожищенський, Старовижівський та Шацький райони. Тут варто виокремити Маневицький район, у якому навантаження пам'яток на кількість поселень прямує до оптимальної (-0,1%).

Ще для однієї групи адміністративних територій виявлене надмірне зосередження ІКП на територію та на людність, тоді як їхня навантаженість на поселення незадовільна. Зокрема, цей факт зафіксований для Локачинського та Турійського районів. Осібну від інших позицію займає Луцький район, у якому має місце надмірна територіальна концентарція ІКП, а поселенська та населенська, навпаки, недостатня. Для Луцька, Володимир-Волинська та Ковеля спостерігається надмірна поселенська та територіальна концентрація історико-культурних атракцій, але недостатня населенська.

РОЗДІЛ 4

ТЕРИТОРІАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА ПОТЕНЦІАЛ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

4.1. Історико-культурний потенціал стародавніх міст як основних культурних центрів регіону

Міста Волинської області є тими населеними пунктами, в яких зосереджена найбільша кількість цінних архітектурних об'єктів, а також археологічних пам'яток всієї області. З огляду на це, такі поселення називають історичними містами, до яких, насамперед, належать давні міста регіону, що впродовж тисячоліть нагромаджували у собі інформацію про життя і побут корінного населення.

Серед усіх поселень найбільшу цінність у туристичній галузі має обласний центр, найбільше місто регіону – *Луцьк*. Уперше воно згадується в Іпатіївському літописі під назвою Лучеськ у 1085 р., але вже як розвинуте місто. Тому можна припустити, що утворене воно було близько 1000 р. Це ті роки, коли Володимир Великий приєднав Волинь до Київської Русі, а в Луцьку збудував фортецю, що стала перепорою на шляху загарбників. Наприкінці XIV–поч. XV ст. місто було інтернаціональним, що й відобразилося в його архітектурі та культових спорудах.

Найважливішим у туристичному плані є не лише наявність значної кількості пам'яток, але й найкраще автомобільне та залізничне сполучення з усіма регіонами України і найближчого зарубіжжя (Польща та Білорусь). У місті можна знайти нічліг у 13 готельних закладах та прохарчуватися у 208 закладах харчування. У Луцьку, крім пам'яток культури, рекреант має можливість відвідати Волинський академічний обласний український музично-драматичний театр імені Т.Г. Шевченка, Волинський академічний обласний театр ляльок та два кінотеатри.

З-поміж цінних туристичних об'єктів міста, які відображають історію, культуру та звичаї нашого краю, відзначимо музеї, кількість яких у Луцьку сягає 25. Проте найбільшої уваги заслуговує Волинський краєзнавчий музей, який є найбільшим і найвизначнішим музеєм Волині і нараховує у своєму складі ще 5 діючих музеїв (див. § 3.5). На сьогодні у фондах Волинського краєзнавчого музею зберігається понад 140 тис. експонатів основного фонду. Звичайно, цікаві й легкодоступними для рекреанта ті музеї, які знаходяться в історико-культурному заповіднику «Старий Луцьк», зокрема, музей книги, музей зброї та меморіальний музей "Лесина вітальна". Проводяться також роботи для створення музею етнографії та народних промислів Волині у Луцьку.

На території Луцька знаходиться 88 ПАМ, з яких 23 мають національне значення та 65 – місцеве. Все ж, найцікавіший і найпідготовленіший для туриста державний історико-культурний заповідник «Старий Луцьк» і ті пам'ятки, що до нього входять. Хоча він і невеликим за площею (близько 40 га), на його території, зокрема та й у Луцьку загалом є чимало цінних пам'яток і об'єктів туристичної індустрії. Найзахопливіші серед них – замки Любарта (Луцький або Верхній замок), вежа Чарторийських і залишки Окольного замку.

Серед пам'яток архітектури м. Луцька відзначимо, в основному, культові споруди, яких нараховується загалом 11. З-поміж найдавніших відзначимо домініканський монастир (1390 р.), вірменську церкву (1427 р.), монастир шариток (XVI ст.) та синагогу (1626–1629 рр.) (детал. див. § 3.2.2).

У місті чимало вулиць, які можуть захопити рекреанта своєю чарівністю й архітектурним різноманіттям (про них йшлося у §3.2.3). Тут тільки відзначимо вул. Лесі Українки, Богдана Хмельницького, Данила Галицького та Майдан Ринок.

Значну роль у збереженні культурної спадщини міста відіграло Луцьке Хрестовоздвиженське братство, яке своїми силами організувало «древнехранилище» (збірку предметів старовини). До нього на збереження потрапляли передовсім культові церковні

предмети, а також випадкові викопні знахідки. Саме це вказує й на те, що Луцьк не лише цікавий архітектурою, але й артефактами, бо перші поселенці на території міста були ще за часів пізнього палеоліту. Найцінніше для туриста урочище «Гнідавська Гірка», що знаходиться на південній околиці міста та займає високий лівий корінний берег р. Стир. Тут є знахідки епохи неоліту (культура лінійно-стрічкової кераміки), енеоліту (пізні Трипілля) та бронзи, а також давньоруські матеріали. Для кращого ознайомлення з археологією міста та області варто відвідати археологічний музей історичного факультету Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

Важливо для розвитку туристичної галузі Волині й те, що Луцьк бере участь у подієвому або фестивальному туризмі (про що йшлося у § 3.4), адже щороку на території Замку Любарта проводиться мистецьке шоу «Ніч у Луцькому замку». Тут двічі на рік відбуваються лицарські турніри. Ще у місті проходить міжнародний фестиваль «Поліське літо з фольклором».

З-поміж атрактивних міст у Волинській області також назвемо давній *Володимир-Волинський* (перша назва Володимир) (Добинда 2014b). Археологічні знахідки на його території свідчать, що навколишні території міста були заселені ще за часів енеоліту (IV–III тис. до н.е.), адже племена маліцької культури замешкували с.Заріччя, а волино-люблінської, лійчастих посудин і пізнього етапу Трипілля – с.Зимне. Територію самого міста первісні люди освоїли за епохи бронзи, зокрема, племена городоцько-здовбицької культури. Першою літописною згадкою про Володимир є опис подій 988 р. у «Повісті минулих літ» Нестора Літописця. За угорськими хроніками «Нотаріями короля Бели» місто існувало вже в 884 р. під назвою Ладомир, а перша літописна згадка про останнє належить до 866 р.

Вигідне географічне положення сприяло швидкому розвитку міста. В XI–XII ст. Володимир був одним із найбільших міст Київської Русі, а також значним торговельним осередком, а також військово-оборонним постом на західних кордонах Києворуської

держави. У Х–ХІІ ст. у місті були розвинуті зброярське, ювелірне ремесла, гончарство та кам'яне будівництво. Археологічні знахідки на території відомих пам'яток давнини свідчать про високий рівень ремісників Володимира. З міста був поширений експорт зброї, ювелірних виробів за межі Волині.

Княжий період Володимира відзначався значним економічним розвитком, в т.ч. будівництвом. У місті було споруджено 8 кам'яних храмів (Х–ХІІІ ст.), а разом із дерев'яними – понад 20 храмів і палаців. У ХІІ ст. тут склалася своя архітектурно-будівельна школа, а також була школа при єпископській кафедрі, де вчили не лише слов'янської мови, але й латинської та грецької. В 1097 р. у Володимир для перевірки шкіл та вчителів приїжджав літописець Нестор.

На території міста у 40–70-ті рр. ХV ст. збудований ще один замок, адже попередній був спалений. Володимирський замок, на місці якого нині залишилися лише вали, зведений за наказом польського короля і Великого князя Литви Казимира ІV Ягайловича. Знаходився він над заплавою р.Луга і оточувався ровами, наповненими її водами та допливу р.Смочі. На території замку було декілька будівель, зокрема дерев'яний королівський палац, дерев'яна церква і 12 будинків, а також житлово-господарські споруди.

Сам Володимир за свою більш ніж 1000-літню історію кілька разів знищувався, проте натеper Володимир-Волинський є одним із найпривабливіших історико-культурних осередків Волині. Зокрема, із 6 пам'яток національного значення та 19 місцевого, що зафіксовані на території міста, у 2003 р. утворений державний історико-культурний заповідник «Стародавній Володимир». Загалом на території м. Володимир-Волинський знаходяться 23 ПАМ, з яких – 8 національного значення, 2 пам'ятки археології, з них – 1 національного значення, пам'яток історії – 15, з них – 1 національного значення. Зокрема, найцінніші й найпривабливіші для рекреанта Успенський собор, Церква Святого Василя, або ротонда, костел Якіма та Анни, монастир капуцинів тощо.

Для рекреанта Володимир цікавий не лише архітектурою. Так, на пд.-зах. околиці міста знаходиться меморіальний комплекс «Жертвам фашизму», споруджений у 1963 р., та ряд інших пам'ятників і пам'ятників-могил, що увічнили подвиг воїнів у часи Другої світової війни.

Стародавній Володимир був розташований у південній частині сучасного міста і мав вигляд неправильного п'ятикутника, який укріплювався валами та ровами. Він розміщувався у трикутнику між р. Луга (стара назва «Луг») та її допливами, які також були елементами старих фортифікаційних споруд. До сьогодні залишилися лише оборонні вали, які вказують на місцевість, де знаходилося прадавнє місто з пам'ятками археології XI–XIII ст.

Історико-культурна спадщина, яка формувалася тут впродовж століть, приваблюватиме як українського, так і іноземного туриста. Тому Володимир-Волинський має значні перспективи для розвитку історико-культурного туризму. На жаль, для розміщення рекреантів на його території є лише 1 готель і 15 закладів харчування, що значно знижує комфортність цього туристичного куточка Волині.

За 12 км від Володимира-Волинського знаходиться *Устилуг*, що є ще одним цікавим для розвитку туристичної діяльності містом, перша згадка про яке датується 1150 р. і пов'язана також із родом Мстиславичів. Саме тут, зі здобуттям Україною незалежності, відкрито міжнародний автоперехід із Польщею Устилуг–Зосин, що дасть можливість українським і польським туристам відвідати регіон. На території міста знаходиться городище IX–XII ст., будинок російського композитора українського походження І. Стравинського 1906 р., а також пам'ятки архітектури: костел XVIII ст., каплиця першої половини XIX ст., митниця 1908 р. тощо.

Ковель – одне із найбільших міст Волинської області за кількістю населення, але за ІКРП не відоме широкому загалові. Туристи пов'язують його, головню, з будинком Лесі Українки, який знаходиться у приміському с. Колодяжне. На території міста поселення відомі ще від часів бронзи, проте дата заснування міста

невідома, а є лише дані про надання місту магдебурського права у 1518 р. Вчені-історики твердять, що Ковель знаходився під захистом укріпленого замку з кількома воротами та вежами, який, імовірно, був розташований на острові, оточеному р.Турією та її допливами. Вцілілі від пожежі ворота з вежею, як останній свідок Ковельського замку, простояли до 1805 р. і були зруйновані за наказом російського генерала, графа Сергія Каменського.

Ковель був багатий на пам'ятки, проте чимало їх було знищено війнами. Тому на території міста залишилося 23 ПАМ, 20 пам'яток історії та 1 ПММ місцевого значення. Зокрема, відзначимо Воскресенський собор (1549 р.), костел Святої Анни (1771 р.), собор Святого Дмитрія Солунського (1994 р.), греко-католицький храм блаженного Миколая Чарнецького (2003 р.) тощо.

Серед пам'яток історії рекреаційно цікави є меморіал на честь робітників локомотивного депо, що загинули в роки громадянської і Другої світової війни, меморіальний комплекс слави, пам'ятний знак борцям за волю. У місті знаходяться пам'ятники Б. Хмельницькому, Т. Шевченку, Лесі Українці та інші.

Ковель має залізничне сполучення не лише з містами України, але й Польщі і Білорусі, що полегшує прибуття не лише українському туристу, але й рекреантам сусідніх з Україною країн. Для них у Ковелі працює 6 готельних закладів та 42 заклади харчування. Ковель розташований за 70 км від обласного центру, за 65 км від автопереходів Ягодин–Дорогуськ (Польща) та Доманове–Мокрани (Білорусь), що надає туристам добре автомобільне сполучення.

Берестечко – невелике місто на пд. Волинської області, територію якого люди почали освоювати ще за часів бронзи. Історія Берестечка пов'язана з Києворуським містом Перемилем, для якого воно було передмістям. Уперше згадується як самостійне поселення с. Берестки у 1445 р. Відоме місто українцям великою битвою під Берестечком у 1651 р. Проте музей цієї битви знаходиться на території Рівненської області. У межах

міста розміщені відомі ПАМ загалом (див. § 3.2) та величні культові споруди зокрема (див. § 3.2.2) і 1 монументальна пам'ятка.

За 25 км від Берестечка знаходиться районний центр *Горохів*, в якому можна відвідати сакральну пам'ятку (див. § 3.2.2), історичний музей (див. § 3.5), історико-меморіальний комплекс, пам'ятник та пам'ятний хрест (див. § 3.4). Горохів має зручне транспортне положення, адже розміщується на автошляху Луцьк–Львів, за 50 км на пд. зах. від обласного центру і за 9 км від найближчої залізничної станції Горохів у м-ку Мар'янівка. Це забезпечує безпроблемне сполучення як з обласним центром та іншими н.п. області, так із сусідніми західноукраїнськими областями.

Ще одне місто Волині засноване Києворуськими князями, а саме Романом Мстиславовичем – *Камінь-Каширський*. Воно належить, як і два попередні, до низькоатракційних міст Волині, тому може відвідуватися туристами в комплексі з ін. містами. У центрі Каменя-Каширського мають місце всі види пам'яток – пам'ятка археології (див. § 3.1), сакральні пам'ятки (див. § 3.2.2), пам'ятка історії (див. § 3.3) та ПММ (див. § 3.4). Камінь-Каширський має автомобільне та залізничне сполучення із Ковелем і Луцьком.

Місто *Любомль* внесене до списку історичних н.п. України, а перша згадка про нього сягає до 1287 р. Основними історико-культурними цінностями міста є найстаріша церква Святого Георгія (1280 р.), костел Святої Трійці (1409 р.) та Різдва Пресвятої Богородиці (1880–1884 р.) (детальніше див. § 3.2.2). Окрім сакральних споруд, у Любомлі наявні пам'ятка археології (див. § 3.1.), палацові та будинкові комплекси (див. § 3.2.3) та пам'ятник Богдану Хмельницькому. У місті є 4 заклади готельного типу та 3 заклади громадського харчування. Любомль має добре автобусне сполучення з основними залізничними центрами області (м. Луцьк, Ковель та Володимир-Волинський), знаходиться за 15 км від кордону з Польщею і за приблизно 50 км від Білорусі, що збільшує його туристичний потенціал.

Зазначимо, що лівова частка міст Волинської області – 7 із 11 або 63,6% – мають ІКРР і більшість із них є високоатраaktivними н.п. регіону дослідження. Проте не всі вони повною мірою використовують свій історико-культурний потенціал. Це одна з найбільших перешкод для розвитку туристичної галузі історико-культурного спрямування.

4.2. Наявність історико-культурних рекреаційних ресурсів у містечках і селах Волинської області

Менший ІКРП мають містечка області, де, головню, знаходяться музейні установи. Однак серед н.п. цього типу є й такі, які мають значну кількість інших цінних туристичних об'єктів (Добинда 2015; Ткач 1997). Зокрема, з-поміж них слід виділити м-ко *Олику*, яке вперше згадується в Іпатіївському літописі за 1149 р. і внесене до списку історичних населених місць України. На його теренах налічується 10 ПАМ, із них 5 мають національне значення. Серед них найзначніший замок Радзивіллів, побудований 1558 р. у стилі ренесансу і бароко. Із завершенням будівництва замку Альбрехт Станіслав Радзивілл пожертвував на будівництво римського храму. Саме так у 1635–1640 рр. був перебудований дерев'яний храм на новий мурований костел, який став знаковою спорудою Олики, адже є видатною бароковою пам'яткою сакральної архітектури України пер. пол. XVII ст. Окрім вищезгаданих об'єктів, на території містечка ще є ряд сакральних споруд (див. § 3.2.2), пам'ятки оборонної архітектури (див. § 3.2.1) та будинкові комплекси (див. § 3.2.3).

За часів радянської влади величне середньовічне місто перетворилося у занедбане провінційне містечко, яким залишається і до сьогодні. Територіально воно знаходиться на однаковій відстані від Луцька і Рівного і має добре автобусне сполучення із ними, що дає змогу туристу безпроблемного приїзду і від'їзду для розташування в готелях цих міст.

Вигідне розташування має містечко *Луків* Турійського району, адже розміщене воно за 2 км від міжнародної автомагістралі Варшава–Київ та від залізничної станції Мацеїв (попередня назва н.п.). Містечко внесене до списку історичних населених місць України. На його території є цінні туристичні об'єкти, зокрема графський палац Мйончинських (детал. див. § 3.2.3), костел святих Анни та Станіслава та церква святої Параскеви (див. § 3.2.2).

За 14 км від Любомля у містечку *Головне* знаходиться пам'ятка архітектури національного значення – Троїцька церква, збудована у 1841 р. (див. § 3.2.2). Через містечко проходить міжнародний автошлях Брест–Любомль, тому воно має добре автобусне сполучення із районним центром та найбільшими містами області (Луцьком, Ковелем, Володимиром-Волинським).

Неподалік Ковеля, за 26 км, у м-ку *Голоби* є 3 пам'ятки національного та 1 місцевого значення. Тут розміщені палац (детал. див. § 3.2.3), сакральні пам'ятки (див. § 3.2.2) та пам'ятка історії (див. § 3.4). Через близьку відстань до Ковеля має гарне транспортне сполучення з регіонами області та України.

У м-ку *Мар'янівка* Горохівського району немає значних і відомих ІКРО. Проте рекреант, який прямуватиме залізницею до м.Берестечка матиме змогу побачити оборонний комплекс. Цей н.п. знаходиться на відстані 6 км від районного центру і за 50 км від обласного, на його території розташована залізнична станція *Горохів*.

У *Старій Вишві*, перша згадка про яке датується 1099 р. під назвою Вишега, можна відвідати краєзнавчий музей (див. § 3.5) та сакральну пам'ятку (див. § 3.2.2). Це поселення розташоване за 38 км від Ковеля та за 12 км від міжнародного автошляху.

М-ко *Торчин*, що знаходиться на зах. Луцького району за 25 км від обласного центру, вирізняється великою кількістю археологічних знахідок різних археологічних епох, зокрема мезоліту, неоліту, бронзи, ранньозалізної та давньоруської. Там ще є сакральна пам'ятка з цікавою історією (детал. див. § 3.2.2).

У *Любешові*, який заснований у 1484 р., немає великої кількості цінних ІКРО. Окрім того, містечко знаходиться найпівнічніше з-поміж міських поселень, тому немає ні залізничного, ні задовільного автомобільного сполучення з Луцьком, від якого розташоване на відстані 138 км. Найближчою залізничною станцією є Камінь-Каширський, до якого 68 км. На його території наявні пам'ятки національного значення, зокрема сакральні (див. § 3.2.2) та будинкові комплекси (див. § 3.2.3).

М-ко *Заболоття*, що розміщене на зах. Ратнівського району і згадується вперше у 1501 р., має лише сакральні пам'ятки (див. § 3.2.2), які є історико-культурною туристичною окрасою району. Саме через поселення проходить залізниця Київ-Брест, що дає туристу можливість дістатися сюди потягом, адже відстань до обласного центру становить приблизно 150 км.

У м-ку *Шацьк*, на відміну від великого природного рекреаційного потенціалу, ІКО мало. На його території варто лише відмітити пам'ятки місцевого значення, зокрема церкву Різдва Богородиці 1838 р. та пам'ятки археології (див. § 3.1).

Дослідження кількості і вагомості ІКРО містечок Волинської області вказує на те, що з-поміж них (22 н.п.) лише 10 мають цінність для розвитку історико-культурного туризму в регіоні. Проте ознайомлення їх із туристами та відвідування ними вкрай низьке. Це зумовлено нерозвинутою інфраструктурою, зокрема станом автошляхів, поганим збереженням самих туристичних об'єктів, а також малою інформативністю про них у пресі, телебаченні, школі. Тому необхідна програма розвитку малих містечок області для перетворення їх у туристичні центри.

Незважаючи на те, що здебільшого сільський н.п. асоціюється із зеленим туризмом, деякі села Волинської області є атрактивними поселеннями. У селах із невисоким ІКРП основними рекреантами будуть діти та молодь шкільного віку. Проте варто наголосити на тому, що в сільській місцевості ІКРП переважно представлені сакральними об'єктами, зокрема цінними для іноземного туриста дерев'яними храмами. Тому в сільській місцевості найкраще було б

поєднання або з цінними природними рекреаційними ресурсами, або ІКР (наприклад, Ківерцівський район, де під час споглядання ІКР можна відвідати і національний парк «Цуманська пуща») (Джам 2012). До розгляду потрібно взяти всі 1054 села, проте з них лише декілька можуть використовуватися для розвитку історико-культурного туризму у формі історико-культурних рекреаційних пунктів.

Переважає більшість сіл має низький рівень атрактивності, адже у них немає ні багато туристичних об'єктів, ні автошляхів у задовільному стані, ні туристичної інфраструктури. Тому ті села, які знаходяться поблизу обласного чи районних центрів, мають перевагу над тими, що розташовані на периферії.

Найбільший ІКРП з усіх сіл Волинської області в Зимне Володимир-Волинського району, яке від районного центру знаходиться на відстані 7 км і має чудове автомобільне сполучення з ним. Тут розвивається паломницький туризм, адже на території села знаходиться найвідвідуваніший в області Свято-Успенський Святогірський жіночий монастир (див. § 3.2.2) та школа (1899 р.). Окрім монастирського комплексу, на території Зимного є ще пам'ятки археології національного та місцевого значення (детальніше див. § 3.1). Загалом, на території Володимир-Волинського району Зимне є єдиним сільським н. п., з ІКРП, який має цінність для розвитку туристичної галузі у Волинській області.

Відомим для паломників і Свято-Успенський чоловічий монастир у с. Низкиничі Іваничівського району. Цікавим і єдиним об'єктом для туриста тут є комплекс монастиря (див. § 3.2.2). Оскільки цей н. п. знаходиться за 20 км як від районного центру, так і від Володимира-Волинського та є приміською територією одного з найбільших міст області – Нововолинська, то має прекрасне автобусне сполучення з ними й обласним центром.

На території Іваничівського району є ряд сіл, які мають цінні ПАМ. Проте вони будуть важливими лише для місцевого туриста, адже для приїжджого їхнє відвідування за короткий проміжок часу практично неможливе. Причина цього – що з переважною біль-

шістю сіл району немає безперешкодного сполучення ні з Іваничами, ні з Нововолинськом.

Зручне транспортне положення (за 6 км від Луцька та 3 км від автошляху Луцьк-Ковель) має с. *Жидичин* Ківерцівського району. У ньому є архітектурний комплекс Миколаївського монастиря (див. § 3.2.2). У цьому ж районі у с. *Залісоче*, передмісті м-ка Олика, також наявні важливі рекреаційні об'єкти – сакральні споруди (детал. див. § 3.2.2). У с. *Тростянець* (за 18 км від обласного центру), що знаходиться на шосе Луцьк–Маневичі, є сакральна пам'ятка (див. § 3.2.2).

Захопливим та зручним у розташуванні для рекреанта селом у Локачинському районі є *Затуриці*, яке знаходиться на відстані 19 км від районного та 38 км від обласного центру. Тут можна відвідати музей В'ячеслава Липинського (див. § 3.5), пам'ятки архітектури (див. § 3.2.2 та 3.2.3) та археології (див. § 3.1).

Ще одним селом, що варте уваги туриста, у цьому районі вважаємо *Кисилин*, де основними історико-культурними спорудами виступають пам'ятки архітектури національного значення – комплекс Свято Михайлівської церкви (див. § 3.2.2). Порівняно доступні для туриста ці ПКТ, адже Кисилин знаходиться за 22 км від районного центру, за 46 від обласного, а отже, і від залізничної станції, та за 9 км від шосе Луцьк–Володимир-Волинський.

На відстані 10 км від обласного центру знаходиться с. *Воротнів*. На його території розміщується сакральна пам'ятка національного значення (див. § 3.2.2). Інтерес до цього поселення може підвищити наявність у ньому ботанічного заказника «Воротнів», який є унікальним дубово-грабовим лісовим масивом із рідкісними рослинами і тваринами, що занесені до Червоної книги України (Геренчук 1975).

На північ від Воротнова знаходиться с. *Піддубці*, в якому основним туристичним об'єктом слугує сакральна пам'ятка (див. § 3.2.2). На околиці села відомі два курганні могильники середньовічного часу.

За 18 км на зах. від обласного центру знаходиться с. *Коршів*, яке виділяється великою кількістю (18) археологічних знахідок, що є поселеннями різних часів. Проте лише одне з них являє собою пам'ятку археології національного значення. Загалом, тут наявні пам'ятка археології (див. § 3.1) та сакральна пам'ятка (див. § 3.2.2).

У сусідньому с. *Несвіч* є сакральні пам'ятки (див. § 3.2.2). Варто звернути увагу й на те, що у цьому поселенні ряд (11) археологічних знахідок різного віку, щоправда жодна з них не охороняється державою.

Рухаючись далі на захід у с. *Горзвин*, також можемо спостерігати археологічні знахідки. Зокрема, городище часів Київської Русі є національною пам'яткою археології. Слід наголосити, що ці н.п. цікаві для туристів-аматорів в археології.

Серед сільських поселень Луцького району до туристичних слід зарахувати також *Шепель* та *Усичі*, в кожному з яких є національні пам'ятки, як архітектури та містобудування, так і археології (див. §§ 3.1 та 3.2.2). Окрім цих пам'яток, на території першого є ще ряд археологічних знахідок, зокрема поселення пізнього палеоліту, епохи бронзи та давньоруського часу. На землях другого наявні викопні знахідки різних віків. Вищезгадані н.п. мають добре автомобільне сполучення з Луцьком, а отже, і залізницею.

З-поміж сільських н.п. Волинської області до багатих на ІКРР доцільно віднести с. *Мильці* Старовижівського району. Проте їхня цінність зменшується через незручне сполучення, бо село знаходиться за 27 км від районного центру, за 37 км від м. Ковель і за 130 км від обласного центру. У селі декілька значних ПАМ національного значення. Найпривабливіший серед них – комплекс Миколаївського монастиря та Онуфріївська церква (див. § 3.2.2).

У Ковельському районі варто відвідати і с. *Колодяжне*, яке знаходиться на відстані 8 км від районного центру, тому зручне у транспортному відношенні. Тут розміщується музей-садиба Лесі Українки (детал. див. §§ 3.3, 3.5).

Перебуваючи у найбільшому туристичному центрі Волині, с. *Світязь*, варто відвідати місцеву сакральну пам'ятку (див. § 3.2.2).

Незважаючи на те, що у переліку пам'яток, які охороняються державою, у с. *Ростань* Шацького району є лише пам'ятник землякам 1941–1945 рр., його необхідно віднести до сіл, які зацікавлять туриста, аматора археології. Адже тут зафіксована найдавніша в області стоянка раннього палеоліту.

Попри те, що багато сільських н.п. області мають певні пам'ятки, які можуть використовуватися для туризму, лише їхня невелика кількість – цінні ІКО. Причиною цього є погане транспортне сполучення і невідповідне збереження (Добинда 2015).

4.3. Просторова ієрархічна структура історико-культурних рекреаційних ресурсів регіону

4.3.1. Ієрархічна структура локальних історико-культурних рекреаційних ресурсів Волинської області

Виходячи з особливостей історико-культурного рекреаційного районування (див. § 1.3), на території Волинської області розміщується чимало ІКРП_{н1}, якими, головно, виступатимуть ті поселення, де наявні лише пам'ятки історії. Особливого інтересу до такого типу пам'яток немає, адже це пам'ятники землякам, радянським воїнам та братські могили, які зустрічаються у переважній більшості н. п. України. Вони можуть відвідуватися туристами комплексно, якщо туристичний маршрут пролягатиме через поселення, де вони наявні.

Значно менша кількість ІКРП_{н1}, на території яких розміщені ПАМ та пам'ятки археології, і лише одне поселення віднесене до цієї рекреаційної одиниці через наявність у ньому ПММ. Зокрема, з-поміж 248 виокремлених ІКРП_{н1} лише 44 мають ПАМ і 26 – пам'ятки археології. Всі інші н.п. (178 од.) володіють пам'ятками історії. Причому найбільша кількість таких поселень на території

Ківерцівського району – 19 од. (тут і надалі про детальний перелік пам'яток історії в н.п. та самих поселень **див. додаток Н1**). Відзначимо, що до чільної трійки входять також Любомльський район із 17 поселеннями та Рожищанський – із 16.

Наголосимо, що пам'ятки історії виступатимуть центроутворюючими осередками ІКРП_{н1} для поселень майже всіх адміністративних районів (за винятком Старовижівського). Причому майже половина (45,5% або 81 н.п.) поселень із пам'ятками історії знаходяться на теренах 5 адміністративних районів (окрім вищезгаданих – ще у межах Локачинського та Іваничівського). Найменша ж кількість пам'яток історії спостерігається у Маневицькому та Ратнівському районах. На їхніх землях кількість історичних атракцій склала лише 5 од. (у кожному).

Найбільша кількість поселень, що належать до ІКРП_{н1}, завдяки наявності ПАМ, у межах Володимир-Волинського та Іваничівського районів, де їх зафіксовано по 7 од. (детал., як для пам'яток історії, **див. додаток Н1**). Дещо менша кількість н.п., на теренах яких наявні лише ПАМ, знаходиться в Горохівському (6) та Луцькому (5) районах. Тут слід згадати й Камінь-Каширський район, де мають місце 3 поселення із ПАМ.

Найменша кількість поселень, в яких є лише ПАМ, на теренах 8 адміністративних територій. Так, по 2 їх налічується у Ківерцівському, Ковельському, Локачинському, Любомльському, Маневицькому, Ратнівському, Рожищанському та Турійському районах. У н.п. Любешівського, Старовижівського та Шацького районів немає таких, які були б ІКРП_{н1} завдяки наявності на них ПАМ.

До ІКРП_{н1}, що виділені на основі пам'яток археології, зараховуються 26 поселень на території 11 адміністративних районів. Зазначимо, що більше половини цих н.п. (57,7%) знаходяться на території 3 районів, з-поміж яких виділяється Маневицький, у якому найбільша кількість (7) таких н.п. По 4 поселення наявні у Горохівському та Ківерцівському районах.

Найменша кількість поселень, які є «археологічними» ІКРП_{н1}, спостерігається в Іваничівському (1), Камінь-Каширському (2), Ко-

вельському (2), Луцькому (1), Любешівському (1), Любомльському (2), Рожищенському (2) та Старовижівському (1) районах (детал. про наявність тих чи інших артефактів, див. додаток Н1). Насамкінець, щодо ІКРП_{н1} відзначимо, що у Володимир-Волинському районі є ІКРП_{н1}, де наявна ПММ, а саме: пам'ятник Герою Радянського Союзу В.В.Петрову (детал. див. додаток Н1).

ІКРП_{н2} формують дещо менше (153 од.) н.п. Волині. Багато з них (66 або 43,1%), як і ІКРП_{н1}, виникли на основі пам'яток історії. Вони характеризуються ще й тим, що знаходяться на теренах всіх адміністративних районів області. Найбільше таких поселень (9 од.) у межах Ковельського району (тут і надалі, що стосується ІКРП_{н2}, див. детал. додаток Н2). Виокремимо і Любомльський район із 7 н.п. та Луцький – із 6.

Дещо меншу кількість поселень із ІКРП_{н2} мають Камінь-Каширський, Маневицький, Ратнівський, Рожищанський, Турійський (по 5 у кожному), Старовижівський та Любешівський (по 4 у кожному) райони. По 3 н.п., що належать до ІКРП_{н2} завдяки пам'яткам історії, у Володимир-Волинському, Горохівському та Ківерцівському районах. Натомість, 2 поселення формують ІКРП_{н2} лише у Шацькому районі. Найменшу кількість поселень (1), які є «історичними» ІКРП_{н2}, мають Іваничівський та Локачинський райони.

Найціннішими і найцікавішими для туристичної галузі серед ІКРП_{н2} будуть ті, які мають або лише ПАМ, або лише пам'ятки археології, або те й інше, адже вони, на відміну від пам'яток історії, можуть самостійно використовуватися у туристичних маршрутах. Вони, загалом, становлять найменшу кількість і до них слід віднести лише по 5 поселень Горохівського та Маневицького районів, 2 – Луцького та 1 – Іваничівського районів (детал. див. додаток Н2).

У Волинській області є й такі ІКРП_{н2}, що мають 1 пам'ятку історії й або ПАМ, або пам'ятку археології. Їх найбільше – 71 (46,4%). Означені ІКРП_{н2} зафіксовані на території всіх районів. Зпоміж них виокремлюється Горохівський, на який припадає

найбільша їхня кількість (13 од.) (про них та поселення в інших районах, **див. додаток Н2**). Менше ІКРП_{н2} змішаного типу спостерігається у Камінь-Каширському (9), Іваничівському (8) та Рожищанському (6) районах.

28 поселень формують ІКРП_{н2} такого ж змішаного типу у Ковельському, Локачинському, Луцькому, Любешівському, Любомльському, Ратнівському та Турійському районах. Зокрема, по 5 знаходяться у Локачинському та Луцькому, у Ковельському, Любешівському і Турійському – по 4 та у Любомльському і Ратнівському – по 3.

Мало різнотипових ІКРП_{н2} (по 2) у Ківерцівському, Маневицькому та Старовижівському районах. Поодинокі ІКРП_{н2} зустрічаються у Володимир-Волинському та Шацькому районах.

До наступної ланки в ієрархії волинських ІКРР – ІКРЦ₁ (**детал. див. §1.3**) слід зарахувати 145 н. п. Через велику кількість у них туристичних об'єктів варто виділити ті, в яких переважають ПАМ і пам'ятки археології, бо вони, як уже нами наголошувалося вище, мають порівняно більшу туристичну цінність, ніж ті, в яких лєвова частка належить пам'яткам історії. Поселень, які належать до різнотипових ІКРЦ₁, налічується 64, або 44,1%.

Оскільки ІКРЦ є найбільшою локальною одиницею районування і містить у собі значну кількість пам'яток, доречно звернути увагу на їхню площу, людність, щільність пам'яток та забезпеченість ними населення. Виходячи з цього, наголосимо, що найзначніша кількісна величина таких н.п. (13 од.), в яких поєднуються пам'ятки історії, ПАМ та археологічні атракції зосереджується в Горохівському районі (тут і надалі, що стосується детальної характеристики ІКРЦ₁ **див. табл. 8 та додаток Н1**). До районів із помітною кількістю різнотипових ІКРЦ₁ слід зарахувати Ківерцівський (10 од.) та Луцький (8). У цих 3 районах знаходиться майже половина (47,0%) ІКРЦ₁ такого виду.

Незначна кількість ІКРЦ₁ на теренах Маневицького, Ратнівського та Старовижівського районів. Зокрема, у першому налічується

4, а у 2 наступних – по 5 н.п., які формують ІКРЦ₁ такого типу.

Таблиця 8

**Історико-культурні рекреаційні центри першого порядку
із переважанням ПАМ та пам'яток археології**

№ п/п	Населений пункт, який є ІКРЦ ₁	Площа, км ²	рейтинг	Людність, ос.	рейтинг	Щільність пам'яток, од./км ²	рейтинг	Заселеність пам'ятками, од./1000 ос.	рейтинг	Кількість атракцій	Сумарний рейтинг	
											бали	місце
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
<i>Володимир-Волинський район</i>												
1.	Красностав	2,97	41	517	54	1,01	30	5,8	18	3	143	50
2.	Микудичі	5,07	17	452	57	0,59	56-57	6,64	11	3	141,5	49
3.	Сельць	4,28	27	418	58	0,93	37	9,57	4	4	126	26-28
<i>Горохівський район</i>												
4.	Галичани	3,89	30	735	35	1,03	28-29	5,44	25	4	118,5	11-12
5.	Журавники	2,4	50	1125	20	1,67	16	3,56	45	4	131	36
6.	Звиняче	6,27	12	1164	19	0,96	33-34	5,15	27	6	91,5	1
7.	Квасів	4,6	23	575	50	0,65	49-50	5,22	26	3	148,5	60-61
8.	Мерва	1,17	60	534	51	2,56	6	5,62	21	3	138	40
9.	Новосілки	3,66	32	531	52	0,82	44	5,65	19	3	147	56-57
10.	Перемиль	2,46	48	1041	21	1,63	17	3,84	41	4	127	29-31
11.	Підбереззя	8,95	2	1020	23	0,45	62-64	3,92	39	4	127	29-31
12.	Пірванче	5,23	16	669	45	0,57	58	4,48	34	3	153	64
13.	Піски	1,7	57	730	37	2,35	8	5,48	23	4	125	25
14.	Скобелка	2,11	54	1602	12	2,37	7	3,12	49	5	122	16
15.	Холонів	2,21	53	846	28	1,81	13	4,73	32	4	126	26-28
16.	Шклинь	2,73	46	843	29	1,1	25	3,56	45	3	145	52-53
<i>Іванічівський район</i>												
17.	Литовеж	10,12	1	1507	14	0,59	56-57	3,98	39	6	110,5	4
<i>Камінь-Каширський район</i>												
18.	Грудки	2,43	49	1827	10	1,23	22	1,64	58	3	139	41-42
<i>Ківерцівський район</i>												
19.	Жидичин	4,58	24	1396	16	0,87	40	2,87	50	4	130	34-35
20.	Залісочч	1,12	61	725	38	2,68	5	4,14	37	3	141	48
21.	Звірів	6,24	13	670	44	0,64	51-52	5,97	15	4	123,5	20
22.	Линне	6,7	7	1976	8	0,45	62-64	1,52	59	3	137	39
23.	Омельне	3,17	37	809	32	0,95	35	3,71	43	3	147	56-57
24.	Метельне	3,58	33	714	40	0,84	42	4,20	36	3	151	63
25.	Пальче	2,85	42	388	60	2,11	10	15,46	2	6	114	7
26.	Прилуцьке	3,12	39	1669	11	0,96	33-34	1,8	56	3	139,5	43
27.	Човниця	3,83	31	413	59	0,78	45	7,26	9	3	144	51
28.	Цумань	6,16	14	5767	3	0,65	49-50	0,69	62	4	128,5	32

продовження таблиці 8

<i>Ковельський район</i>												
29.	Дорогище	1,54	58	468	55	1,95	12	6,41	14	3	139	41-42
<i>Локачинський район</i>												
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
30.	Локачі	3,47	35	4008	5	1,73	15	1,5	60	6	115	8
31.	Великий Окорськ	0,96	62	284	63	3,13	4	10,56	3	3	132	37
32.	Новий Загорів	3,9	29	529	53		28-29	7,56	7	4	117,5	9
<i>Луцький район</i>												
33.	Білосток	4,34	26	380	61	0,69	47	7,8	6	3	140	44
34.	Ворогнів	7,65	4	822	31	0,52	60	4,87	28	4	123	17-19
35.	Городище	1,93	55	841	30	2,07	11	4,76	30	4	126	26-28
36.	Коршів	4,8	20	683	42	0,83	43	5,86	16	4	121	15
37.	Несвіч	6,61	8	806	33	0,45	62-64	3,72	42	3	146	54-55
38.	Піддубці	4,67	22	1037	22	0,86	41	3,86	40	4	149	62
39.	Шепель	4,7	21	455	56	0,64	51-52	6,59	12	3	140,5	45-47
40.	Торчин	6,51	9	4406	4	0,92	38	1,36	61	6	112	6
<i>Любомльський район</i>												
41.	Згорани	2,25	52	1381	17	1,33	19	2,17	52-53	3	140,5	45-47
42.	Штунь	3,54	34	731	36	1,13	24	5,47	24	4	118	10
<i>Маневський район</i>												
43.	Маневичі	6,37	11	10119	1	0,94	36	0,59	63-64	6	111,5	5
44.	Карасин	2,81	44-45	632	46	1,07	26	4,75	31	3	147,5	58
45.	Комарове	4,95	19	931	24	0,61	54	3,22	48	3	145	52-53
46.	Старосілля	3,27	36	1557	13	1,22	23	2,57	51	4	123	17-19
<i>Ратнівський район</i>												
47.	Ратне	7,36	5	8489	2	0,68	48	0,59	63-64	5	118,5	11-12
48.	Датинь	7,35	6	875	25	0,54	59	4,57	33	4	123	17-19
49.	Заброди	5,0	18	853	27	0,6	55	3,52	46	3	146	54-55
50.	Самари	4,47	25	1215	18	0,89	39	3,29	47	4	129	33
51.	Тур	5,49	15	2264	6	0,73	46	1,77	57	4	124	21-23
<i>Рожищенський район</i>												
52.	Пожарки	6,41	10	709	41	0,62	53	5,64	20	4	124	21-23
53.	Сокіл	1,91	56	797	34	3,14	3	7,53	8	6	101	2
54.	Щурин	2,83	43	673	43	1,06	27	4,46	35	3	148	59
<i>Старовижівський район</i>												
55.	Кримне	0,62	63	2019	7	6,45	2	1,98	55	4	127	29-31
56.	Мильці	0,59	64	190	64	10,17	1	31,58	1	6	130	34-35
57.	Секунь	2,52	47	590	49	1,59	18	6,78	10	4	124	21-23
58.	Чевель	3,15	38	723	39	1,27	20-21	5,53	22	4	119,5	13
59.	Яревище	8,22	3	620	47-48	0,49	61	6,45	13	4	124,5	24
<i>Турійський район</i>												
60.	Куничів	2,81	44-45	854	26	1,78	14	5,85	17	5	101,5	3
61.	Новосілки	1,38	59	333	62	2,17	9	9,01	5	3	135	38
62.	Обенижі	3,07	40	620	47-48	0,98	32	4,84	29	3	148,5	60-61
<i>Шацький район</i>												
63.	Пульмо	2,36	51	1403	15	1,27	20-21	2,14	54	3	140,5	45-47
64.	Світязь	3,99	28	1845	9	1,00	31	2,17	52-53	4	120,5	14

По 3 н.п., які є ІКРЦ₁ з переважанням ПАМ та пам'яток археології, є у Володимир-Волинському, Локачинському, Рожищанському та Турійському районах. Натомість, у Любомльському та Шацькому районах їх зафіксовано по 2 од. Найменша кількість таких по-

селень (по 1) Іваничівському, Камінь-Каширському та Ковельському районах.

Виходячи з того, що площі ІКРЦ₁ із переважанням ПАМ та пам'яток археології знаходилися у проміжку від 0,59 (с. Мильці Старовижівського району) до 10,12 км² (с. Литовеж Іваничівського району), їхньою пересічно геометричною величиною стала площа 3,43 км². Нижчими показниками від неї володіло 28 ІКРЦ₁, де виділялися уже згадані с.Мильці та с. Кримне Старовижівського і Великий Окорськ Локачинського районів, де їхні території були найменшими (<1,0 км²). Відзначимо, що усі такі центри Турійського та більшість (4 із 5) Старовижівського районів мають площі, менші за пересічну. Натомість, із площею, вищою за середню, було 36 н.п., з яких виокремлюється група із 14 поселень, де площа перевищує 6 км². Її очолюють уже відначений Литовеж та сс. Підбереззя (8,95 км²) Горохівського та Яревище (8,22 км²) Старовижівського районів. Усі поселення Ратнівського та абсолютна більшість (7 із 8) Луцького районів мають площі, вищі за пересічну.

Оскільки серед н.п., які утворюють ІКРЦ₁, наявні і сільські, і міські (міста та містечка) н.п., то їхня людність значний діапазон коливання – від 190 до 10119 ос. Її пересічно геометрична величина склала 926 ос. Відзначимо, що лише у 23 різнотипових ІКРЦ₁ чисельність населення перебувала на рівні, вищому за середню, а в інших 41 н.п. вона була нижчою. З-поміж сільських поселень виділяються сс. Тур Ратнівського району, Кримне Старовижівського, Липне Ківерцівського та Світязь Шацького, де людність становить, відповідно, 2264, 2019, 1976 та 1845 ос. Найменша ж кількість населення в сс.Мильці Старовижівського (190 ос.) та Великий Окорськ (284 ос.) Локачинського районів.

Виходячи із площ та людності поселень, якими володіли ІКРЦ₁ такого типу, щільність пам'яток у них коливалася від 0,45 до 10,17 од./км², а забезпеченість населення ними – від 0,59 до 31,58 од./1000 ос. Пересічні значення для цих показників становили, відповідно, 1,1 од./км² та 4,07 од./1000 ос. Пересічний показник щільності збігався зі щільністю для с.Шклинь Горохівського райо-

ну. Менші її значення мали місце у 39 поселеннях, а вищі – у 24. Найнижчі величини щільності зафіксовані для сс. Підбереззя Горохівського, Липне Ківерцівського, Несвіч Луцького та Яревище Старовижівського районів ($<0,5$ од./км²), а найбільші – у сс. Мильці та Кримне Старовижівського району ($>5,0$ од./км²).

Для показника забезпеченості історико-культурними атракціями співвідношення між кількістю поселень із меншою за її пересічну величину та поселеннями із вищими за неї значеннями склало як 26 до 38. З-поміж н.п. першої групи найнижчі значення забезпеченості зафіксовані у м-ках Цумань, Маневичі м. Ратне, що є меншими $\leq 1,0$ од./1000 ос. Натомість, у сс. Пальче Ківерцівського, Великий Окорськ Локачинського та Мильці Старовижівського районів її значення найбільші ($> 10,0$ од./1000 ос.). За 4 показниками (площею, людністю, щільністю та забезпеченістю пам'яток) найважливішими різнотиповими ІКРЦ₁, із 64 наявних, виступають м-ка Локачі, Торчин, Маневичі, сс. Звиняче, Литовеж, Пальче, Новий Загорів, Штунь, Сокіл та Купичів. Вони за рейтинговим аналізом займають найвищі позиції та у межах рейтингового ряду посідають 1-10-те місця включно, маючи при цьому від 91,5 до 118 балів. Зокрема, з-поміж них виділяються сс. Звиняче, Сокіл та Купичів, які є провідними різнотиповими ІКРЦ₁. Село Литовеж та м-ка Маневичі і Торчин займають 4–6-те місця і визначаються як важливі рекреаційні центри, а сс. Пальче, Новий Загорів, Штунь та м-ко Локачі тут на останніх (7–10) позиціях, що вказує на їхню дещо меншу рекреаційну фундаментальність.

У Волинській області має місце найзначніша кількість (75 од. – 51,7%) ІКРЦ₁, де переважають пам'ятки історії. Найпомітніша кількість таких н.п. нараховується в Турійському (11 од.) та Ковельському (10) районах (тут і надалі детальну характеристику даних ІКРЦ₁ див. **табл. 9 та додаток III**). Загалом, «історичні» ІКРЦ₁ наявні, у тій чи іншій кількості, на теренах всіх адміністративних районів. Зокрема, дещо меншу їхню чисельність мають Іваничівський, Володимир-Волинський, Маневичький та Старовижівський райони, в яких налічується, відповідно, 6, 8 та по 7 поселень. У Любешівсь-

кому знаходиться 5, у Камінь-Каширському та Ківерцівському – по 4, у Луцькому – 3, у Горохівському, Любомльському, Ратнівському та Рожищенському – по 2, а у Локачинському – 1.

Таблиця 9

Історико-культурні рекреаційні центри першого порядку з переважанням пам'яток історії

№ п/п	Населений пункт, який є ІКРЦі,	Площа, км ²	рейтинг	Людність, ос.	рейтинг	Щільність пам'яток, од./км ²	рейтинг	Забезпеченість пам'ятками, од./1000 ос.	рейтинг	Кількість атракцій	Сумарний рейтинг	
											ба-ли	рей-тинг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
<i>Володимир-Волинський район</i>												
1.	Воштин	1,91	61	269	69	1,57	22	11,1	11	3	163	48-49
2.	Лудин	3,6	33	565	55	0,83	51	5,31	29	3	168	69-72
3.	Пархоменкове	0,34	75	60	75	11,77	1	66,67	1	4	152	31
4.	Рокитниця	1,06	72	187	73-74	2,83	4	16,04	3-4	3	153	32
5.	Суходоли	2,96	45	964	28	1,01	39	3,11	53	3	165	54-58
6.	Хмельв	3,46	36	210	72	0,87	48	14,29	5	3	161	42-46
7.	Хобултова	2,71	48	731	40-41	1,11	37	4,10	41-42	3	167	64-67
<i>Горохівський район</i>												
8.	Печихвости	5,18	14	997	27	0,58	66	3,01	54	3	161	42-46
9.	Угринів	1,69	68-66	731	40-41	1,78	18-19	4,1	41-42	3	166	60-61
<i>Іваничівський район</i>												
10.	Іваничі	7,49	6	6918	1	0,53	68-69	0,58	75	4	150,5	29
11.	Жашковичі	3,8	28	580	53	0,79	54-55	5,17	30	3	165,5	59
12.	Заболотці	7,56	4	1027	26	0,53	68-69	3,89	43	4	141,5	20
13.	Заставне	7,53	5	850	34	0,4	73	3,53	48	3	160	40
14.	Павлівка	1,86	62	914	30	2,15	12	4,38	37	4	141	17-19
15.	Переславичі	1,27	69	646	48	2,36	10	4,64	34	3	161	42-46
<i>Камінь-Каширський район</i>												
16.	Ворокомле	4,2	24	1902	8	0,71	58-60	1,58	70	3	161	42-46
17.	Нуйно	4,09	26	1681	13	1,22	35	2,97	55	5	129	10
18.	Пнівне	1,82	63	583	52	1,65	21	5,15	31	3	167	64-67
19.	Хотешів	5,03	16	1800	11	0,8	53	2,22	65	4	145	22-23
<i>Ківерцівський район</i>												
20.	Журавичі	3,09	44	1309	18	0,97	41-42	2,29	64	3	167,5	68
21.	Озеро	3,16	43	690	45	0,95	43	4,35	38	3	169	73-74
22.	Хорлупи	4,14	25	711	43	0,97	41-42	5,63	27	4	136,5	12-13

Історико-культурні рекреаційні ресурси
поселень Волинської області: суспільно-географічна оцінка

Продовження таблиці 9

23.	Тростянець	3,19	42	843	35	0,94	44	3,56	47	3	168	69-72
<i>Ковельський район</i>												
24.	Білин	3,7	32	1221	19	0,81	52	2,46	61	3	164	51-52
25.	Дубове	1,97	59	1454	15	2,03	15	2,75	58	4	147	25-26
26.	Зелена	2,4	51	758	39	2,5	8	7,92	18	6	116	3-4
27.	Любитів	2,84	46	1436	16	2,11	13	4,18	39	6	114	2
28.	Мельниця	2,81	47	573	54	1,78	18-19	8,73	16	5	135,5	11
29.	Пісочне	3,32	38	811	37	1,51	23	6,15	23	5	121	6
30.	Облапи	3,57	34	916	29	0,84	50	3,28	52	3	165	54-58
31.	Радошин	2,36	53	500	59	1,27	33-34	6	24-25	3	170	75
32.	Рокитниця	1,42	67	362	63	2,82	5	11,05	12	4	147	25-26
33.	Уховецьк	6,03	11	824	36	1,0	40	7,28	19	6	106	1
<i>Локачинський район</i>												
34.	Губин	3,72	31	694	44	1,34	27	7,2	20	5	122	7
<i>Луцький район</i>												
35.	Забороль	2,67	49	1346	17	1,87	16-17	3,71	45	5	127,5	9
36.	Одеради	2,25	56-57	339	65	1,33	28-29	8,85	15	3	165	54-58
37.	Романів	3,76	30	774	38	0,78	56	3,88	44	3	168	69-72
<i>Любецький район</i>												
38.	Велика Глуша	4,85	18	1877	10	0,62	64-65	1,6	68	3	160,5	41
39.	Залаззя	4,39	21	1891	9	0,68	62	1,59	69	3	161	42-46
40.	Люб'язь	2,34	54	1061	25	1,28	32	2,83	56	3	167	64-67
41.	Седлище	5,6	12	1217	20	0,71	58-60	3,29	51	4	142	21
42.	Судче	6,12	10	1105	22	0,65	63	3,62	46	4	141	17-19
<i>Любимльський район</i>												
43.	Радехів	4,56	20	667	46-47	0,88	47	6,0	24-25	4	138	14
44.	Хворостів	1,07	71	594	50	2,8	6	5,05	32	3	159	39
<i>Маневський район</i>												
45.	Годомичі	6,77	8	877	33	0,44	71	3,42	49-50	3	161,5	47
46.	Городок	2,07	58	1086	24	1,45	25-26	2,76	57	3	164,5	53
47.	Градиськ	2,37	52	350	64	1,27	33-34	8,57	17	3	166,5	62-63
48.	Копиля	3,27	39	878	32	0,92	46	3,42	49-50	3	166,5	62-63
49.	Криничне	1,79	64	515	57	1,68	20	5,83	26	3	167	64-67
50.	Прилісне	4,02	27	2445	5	1,49	24	2,45	62-63	6	118,5	5
51.	Троянівка	5,09	15	899	31	0,79	54-55	4,45	36	4	136,5	12-13
52.	Чорниж	11,09	1	1630	14	0,36	74	2,45	62-63	4	151,5	30
<i>Ратнівський район</i>												
53.	Велимче	8,71	3	2882	4	0,57	67	1,73	67	5	141	17-19
54.	Замшани	6,46	9	1712	12	0,46	70	1,75	66	3	157	35-37
<i>Рожищенський район</i>												
55.	Іванівка	1,03	73	287	68	2,91	3	10,45	14	3	158	38
56.	Літогоща	0,73	74	294	67	6,85	2	17,0	2	5	145	22-23
<i>Старовижівський район</i>												
57.	Стара Вижівка	3,45	37	5151	3	1,45	25-26	0,97	73	5	138,5	15
58.	Буцин	3,53	35	1181	21	0,85	49	2,54	60	3	165	54-58
59.	Дубечне	9,22	2	2395	6	0,33	75	1,25	72	3	155	33
60.	Лютка	2,32	55	227	71	1,29	31	13,22	6	3	163	48-49
61.	Мизове	4,86	17	1093	23	0,62	64-65	2,74	59	3	163,5	50
62.	Нова Вижва	4,23	23	638	49	0,71	58-60	4,70	33	3	164	51-52
63.	Смідин	7,19	7	2265	7	0,42	72	1,32	71	3	157	35-37
<i>Турійський район</i>												
64.	Дольськ	3,21	41	480	60	1,87	16-17	12,5	8	6	125,5	8
65.	Дуліби	4,57	19	505	58	1,31	30	11,88	9	6	116	3-4

Продовження таблиці 9

66.	Кустичі	1,18	70	256	70	2,54	7	11,72	10	3	157	35-37
67.	Мокрець	4,26	22	728	42	0,70	61	4,12	40	3	165	54-58
68.	Радовичі	1,94	60	382	62	2,06	14	10,47	13	4	149	28
69.	Ружини	3,78	29	319	66	1,06	38	12,54	7	4	140	16
70.	Свинарин	2,65	50	425	61	1,13	36	7,06	21	3	168	69-72
71.	Соловичі	1,69	65-66	589	51	2,37	9	6,79	22	4	147,5	27
72.	Тупали	1,28	68	187	73-74	2,34	11	16,04	3-4	3	156	34
73.	Туропин	3,22	40	544	56	0,93	45	5,51	28	3	169	73-74
<i>Шацький район</i>												
74.	Пулемецьке	2,25	56-57	667	46	1,33	28-29	4,5	35	3	166	60-61
75.	Шацьк	5,29	13	5708	2	0,76	57	0,7	74	4	146	24

До ІКРЦ₁ з переважанням історичних атракцій входять поселення, площі яких знаходяться у межах 0,34–11,09 км², а їхня пересічна величина склала 3,11 км². Меншу за пересічну площу мають 32 н.п., більшість з яких розміщуються у Ковельському (6 од.) та Володимир-Волинському і Турійському (по 5) районах. З-поміж них виділяються сс. Літогоса Рожищенського та Пархоменкове Володимир-Волинського районів, в яких площі найменші і становлять <1,0 км². Найзначніше «історичних» ІКРЦ₁ із великими площами зафіксовано у межах Старовижівського (6 із 7), Любешівського (4 із 5), Іваничівського (4 із 6) та Маневицького (5 із 8) районів. Серед них виділяються сс. Чорниж Маневицького та Дубечне Старовижівського районів, поселенська площа яких була більшою 9,0 км².

Чисельність населення в «історичних» ІКРЦ₁ визначалася, входячи з наявності серед них сіл і містечок та коливалася від 60 до 6918 ос., а пересічно геометрична величина їхньої людності дорівнює 792 ос. Поселення поділилися майже навпіл відносно середнього значення людності. Зокрема, менший за пересічний показник мають 38 поселень (50,7%), а більший – 37 (49,3%). З-поміж першої групи н.п. виокремлюються Турійський район, в якому всі 10 поселень, що є «історичними» ІКРЦ₁, мають людність, меншу за пересічну, а також Володимир-Волинський, де 6 із 7 поселень володіють аналогічними показниками.

Найменшими серед найменших ІКРЦ₁ є сс. Пархоменкове і Рокитниця Володимир-Волинського та Тупали Турійського районів. Н.п., де зафіксована людність, більша за середню, зосереджуються в

Любешівському (5 із 5 поселень), Маневицькому (6 із 8), Старовижівському (5 із 7) та Ковельському (6 із 10) районах. Найзначнішими за людністю поселеннями такі: м-ка Іваничі, Стара Вижівка, Шацьк, сс. Прилісне Маневицького, Велимче Ратнівського, Дубечне та Смідин Старовижівського районів, де чисельність населення пересягнула >2000 ос.

Щільність пам'яток в «історичних» н.п. змінюється в межах від 0,33 (с. Дубечне Старовижівського району) до 11,77 од./км² (с. Пархоменкове Володимир-Волинського району), а її середнє значення дорівнює 1,15. Нижча за пересічну щільність поселень фіксується у 40 поселеннях, а найменші показники (<0,5 од./км²) спостерігаються у сс. Заставне Іваничівського, Годомичі та Чорниж Маневицького, Замшани Ратнівського, Дубечне та Смідин Старовижівського районів. Більша частина поселень із низькими величинами щільності засереджена на території Старовижівського (5 од.), Володимир-Волинського, Іваничівського, Ківерцівського, Любешівського і Турійського (в усіх – по 4 од.) районів.

Вищі за середнє значення щільності мають 35 поселень, зпоміж яких виділяються сс. Пархоменкове Володимир-Волинського та Літогоса Рожищенського районів із показниками, відповідно, 11,77 та 6,85 од./км². Найбільша частка таких н.п. (майже 49%) зосереджена в межах Ковельського (7 од.), Турійського (6) та Маневицького (4) районів.

Забезпеченість населення історико-культурними атракціями у поселеннях, що означені як ІКРЦ₁ з переважанням історичних пам'яток, знаходиться у межах від 0,58 (м-ко Іваничі) до 66,67 од./1000 ос. (с. Пархоменкове Володимир-Волинського району). Пересічно геометрична величина забезпеченості ними сягає 4,5 од./1000 ос. і має місце у с. Пулеметьке Шацького району.

Нижчі значення забезпеченості, як і для щільності, зафіксовані у 40 н.п. Більше половини їх (60%) в Іваничівському, Ковельському (по 4 од.), Любешівському, Старовижівському (по 5) і Маневицькому (6) районах. Найпомітніша зосередженість н.п. із низькою забезпеченістю історичними об'єктами зафіксована на землях Лю-

бешівського, де всі 5 поселень мали показники $<4,5$ од./1000 ос., Маневецького (6 із 8 поселень, або 75%), Старовижівського (5 із 7, або 71,4%) та Іваничівського (4 із 6, або 66,7%) районів. Найнижчі значення ($<1,0$ од./1000 ос.) спостерігаються у м-ках Іваничі, Стара Вижівка та Шацьк.

У 34 н.п. атракційна щільність була вища від середньої, а найбільші її значення ($>15,0$ од./1000 ос.) фіксувалися у сс.Пархоменкове та Рокитниця Володимир-Волинського, Літогоща Рожищенського і Тупали Турійського районів. Переважна частина таких поселень розміщується на теренах меншої кількості (порівняно з попередньою групою) адміністративних територій. Так, вони зосереджені на землях Турійського, Володимир-Волинського і Ковельського районів – 20 од. або 58,8%. У межах першого має місце найбільша концентрація «історичних» ІКРЦ₁ із великою забезпеченістю ІКО (90%), а в інших вона помітніше менша – 71,4% (у Володимир-Волинському) та 60% (у Ковельському).

«Історичних» ІКРЦ₁, як і різнотипових, на теренах області багато, тому, як і для попередніх ІКРЦ₁, найцінніші для рекреації ті, які займають 1–10-те місця у загальному їхньому рейтингу. Основу цього рейтингу також складають площа, людність історико-культурних одиниць, щільність пам'яток та їхня забезпеченість у межах останніх. Так, з-поміж 75 поселень, означених як «історичні» ІКРЦ₁, виділяються сс. Нуйно, Зелена, Любитів, Пісочне, Уховецьк, Губин, Забороль, Прилісне, Дольськ та Дуліби. Серед них виокремлюються перші 4 місця (Уховецьк, Любитів, Зелена та Дуліби), які розміщуються у межах 10 балів, від 106 до 116 і є найважливішими «історичними» центрами. Меншу цінність для рекреації мають Прилісне, Пісочне та Губин, які, відповідно, займають 5, 6 та 7 позиції. Найменшу вагу з-поміж першої десятки мають Дольськ (8-ме), Забороль (9-те) та Нуйно (10-те місце).

З-поміж ІКРЦ₁ виділимо й ті, які для історико-культурного туризму відіграють найважливішу роль. Ними, на нашу думку, є н.п., де відсутні пам'ятки історії, а наявні лише ПАМ та пам'ятки археології. Вони, на відміну від пам'яток історії, є основою розвитку ту-

ристичної галузі в регіоні. Таких ІКРЦ₁ налічується лише 6 (або 4,14% від усіх ІКРЦ₁) і розташовуються вони на теренах 2 адміністративних районів: Горохівського (5 поселень) та Іваничівського (1).

Площа цих 6 поселень коливалася від 0,61 до 4,98 км², а її середнє значення склало 1,64 км². Менші величини площ від пересічної мають Іванівка, Колмів, Ржищів та Низкиничі, а вищі – Борисковичі та Довгів. Зазначимо, що чисельність населення у цих н.п. коливається від 186 до 731 ос., а пересічно геометрична їхня величина відповідає значенню 435 ос.

Нижча за пересічну людність спостерігалася в Іванівці та Колмові, а вища – в інших 4 селах. Щодо щільності пам'яток та їхньої забезпеченості для населення мала місце значна дисперсія показників. Так, для першого параметра величини коливалися в межах: 0,6–9,84 од./км², а для другого – 6,1–32,26 од./1000 ос. Їхні середні значення становлять, відповідно, 2,5 та 9,45. Щодо пересічної щільності атракцій н.п. розмістилися навпіл, зокрема, нижчу від пересічної позицію займають Борисковичі, Довгів та Низкиничі, а вищу – Іванівка, Колмів та Ржищів. Меншими показниками за пересічну забезпеченість атракціями володіють Борисковичі, Довгів, Ржищів та Низкиничі, а вищою – Іванівка та Колмів (див. табл. 10 та додаток П1).

Ієрархічно вищою локальною одиницею є ІКРЦ₂, до якого відносять 16 н.п. Волинської області. Найвагоміша їхня кількість припадає на Горохівський, Локачинський, Маневицький та Турійський райони, де розміщуються по 2 таких поселення (детал. про їхню характеристику та ІКО див. табл. 11 та додаток П2).

У 8 районах області також наявні ІКРЦ₂, однак лише в 1 н.п.. Такими центрами виступають в абсолютній більшості міські поселення. Це мм. Устилуг Володимир-Волинського, м-ко Любешів Любешівського, м-ко Головне Любомльського, м-ко Заболоття Ратнівського, м. Рожище Рожещенського районів. І тільки у 3 випадках роль ІКРЦ₂ виконують села, а саме: Великий Обзир Камінь-Каширського, Колодяжне Ковельського та Піща Шацького районів.

Таблиця 10

Історико-культурні рекреаційні центри першого порядку із винятковою наявністю ПАМ та пам'ятки археології

№ п/п	Населений пункт, який є ІКРЦ ₁	Площа, км ²	рейтинг	Людність, ос.	рейтинг	Щільність пам'яток, од./км ²	рейтинг	Забезпеченість пам'ятками, од./1000 ос.	рейтинг	Кількість атракцій	Сумарний рейтинг	
											бали	рейтинг
<i>Горохівський район</i>												
1.	Іванівка	1,51	3	186	6	3,97	3	32,26	2	6	14	2-3
2.	Колмів	0,61	6	263	5	9,84	1	22,81	3	6	15	4-5
3.	Борисковичі	4,98	1	543	4	0,6	6	5,52	5	3	16	6
4.	Довгів	3,39	2	599	2	0,88	5	5,01	6	3	15	4-5
5.	Ржищів	1,03	5	584	3	4,85	2	8,56	4	5	14	2-3
<i>Іваничівський район</i>												
6.	Низкиничі	1,23	4	731	1	2,44	4	4,1	1	3	10	1

Площа н.п., які є ІКРЦ₂, коливається у межах від 1,82 (с. Піща Шацького району) до 14,76 км² (м-ко Заболоття Ратнівського району), а її пересічно геометрична величина склала 4,31 км². Варто наголосити, що у 8 поселеннях фіксуються показники площі нижчі середньої, а в інших 7 – вони вищі.

Для людності поселень мала місце значна амплітуда коливань між її найменшим та найбільшим показниками. Зокрема, мінімальна чисельність населення спостерігалася у с. Кисилин Локачинського району (331 ос.), а максимальна – у м-ку Рожище (13511 ос.). Виходячи із цього, пересічно геометричною її величиною став показник 1912 ос. Нижчу від середньої людність також мали 8 поселень, а вищу – 7.

Щільність пам'яток знаходилася в межах від 0,47 (м-ко Заболоття Ратнівський район) до 4,4 од./км² (с. Піща Шацького району), причому її середнє значення складало 1,76 од./км². З огляду на це, щільність, нижча пересічної, мала місце у 9 поселеннях, а найменша з-поміж них (<1,0 од./км²) зафіксована, окрім згаданого вище Забо-

лоття, ще у м-ках Головне та Рожище. Більшу щільність мали 6 н.п., з-поміж яких виокремимо вказане с. Піщу та м. Устилуг.

Таблиця 11

Історико-культурні рекреаційні центри другого порядку

№ п / п	Населений пункт, який є ІКРЦ ₂	Площа, км ²	рейтинг	Людність, ос.	рейтинг	Щільність пам'яток, од./км ²	рейтинг	Забезпеченість пам'ятками, од./1000 ос.	рейтинг	К-сть атракцій	Сумарний рейтинг	
											бали	місце
<i>Горохівський район</i>												
1.	Горохів	4,17	9	8847	2	1,68	8-9	0,79	15	7	34,5	12-13
2.	Борочиче	4,81	7	1339	10	1,46	10	5,23	7	7	34	6-11
<i>Локачівський район</i>												
3.	Затурці	5,11	6	1917	8	1,37	11-12	3,65	9	7	34,5	12-13
4.	Кисилін	2,72	12	331	16	3,31	4	27,19	1	9	33	2-3
<i>Маневицький район</i>												
5.	Старий Чортор-рийськ	4,75	8	1829	9	1,68	8-9	4,37	8	8	33,5	4-5
6.	Четвертня	3,7	10	1311	11	1,89	7	5,34	6	7	34	6-11
<i>Турійський район</i>												
7.	Луків	5,84	5	3005	6	1,37	11-12	2,66	11	8	33,5	4-5
8.	Озеряни	2,92	11	417	15	2,4	6	16,79	2	7	34	6-11
<i>Володимир-Волинський район</i>												
9.	Устилуг	2,13	15	2276	7	3,76	2	3,51	10	8	34	6-11
<i>Камінь-Каширський район</i>												
10.	Великий Обзир	2,71	13	718	14	2,95	5	11,14	3	8	35	14-15
<i>Ковельський район</i>												
11.	Колодяжне	2,41	14	720	13	3,32	3	11,11	4	8	34	6-11
<i>Любешівський район</i>												
12.	Любешів	6,03	4	5514	3	1,33	13	2,5	12	8	32	1
<i>Любомльський район</i>												
13.	Головне	8,72	3	3206	5	0,8	15	2,18	13	7	36	16
<i>Ратнівський район</i>												
14.	Заболоття	14,76	1	4333	4	0,47	16	1,62	14	7	35	14-15
<i>Рожищенський район</i>												
15.	Рожище	8,79	2	13511	1	0,91	14	0,59	16	8	33	2-3
<i>Шацький район</i>												
16.	Піща	1,82	16	1162	12	4,4	1	6,88	5	8	34	6-11

Забезпеченість населення атракціями для ІКРЦ₂ знаходилася в

діапазоні 0,59–27,19 од./1000 ос. і повністю залежала від чисельності населення. Так, найбільше її значення зафіксоване у найменш заселеному с. Кисилин, а найменше – у найзаселенішому м-ку Рожище. Середнє значення забезпеченості, загалом, у 16 н.п. сягнуло 4,11 од./1000 ос. Нижчі від цього значення мали 8 н.п., а вищі – 7.

Всі ІКРЦ₂ важливі для розвитку історико-культурної рекреації, бо на їхніх територіях знаходиться майже однакова кількість атракцій: 7–8 од. (винятком слугує Старий Чорторийськ із 9 пам'ятками). Виходячи з цього, важливу роль, як і для ІКРЦ₁, відіграють площа і людність цих історико-культурних рекреаційних одиниць. Видається важливим виявлення з-поміж 16 ІКРЦ₂ найпомітніших за показниками їхньої площі, людності, щільності пам'яток та забезпеченості останніми. Використання для цього методу рейтингового аналізу не дало бажаного результату, оскільки сумарні величини місць коливалися в межах від 32-36 балів. Варто виокремити, за їхнім значенням, центри найбільшої рекреаційної важливості – Любешів, Кисилин, Рожище, Старий Чорторийськ та Луків. Дещо меншу рекреаційну вагу матимуть Борочиче, Четвертня, Озеряни, Колодяжне і Піща. Допоміжну роль для історико-культурної рекреації відіграватимуть Горохів, Затурці, Великий Обзир, Голловне і Заболоття.

До складу ІКРЦ₃ потрібно включити лише 4 н. п. Виходячи із вимог, що задекларовані у § 1.3, до них потрапляють: сс. Зимне Володимир-Волинського, Миятин Іваничівського, м-ко Голоби Ковельського, м-ко Колки Маневицького (про потенціал їхніх історико-культурних атракцій див. детал. табл. 12 та додаток ПЗ). З-поміж них виділяється м-ко Голоби, бо воно нараховує 12 ІКО та має найбільші значення площі території і чисельності населення. За середніми значеннями площі, людності та забезпеченості населення атракціями дані поселення поділилися навпіл, бо пересічна величина їхніх площ сягає 3,67 км², людності – 1792 ос. та забезпеченості – 5,84 од./1000 ос. За пересічним значенням щільності пам'яток (2,85 од./км²) вищі показники наявні лише у с. Миятин.

Таблиця 12

**Історико-культурні рекреаційні центри
третього, четвертого та п'ятого порядків**

№ п/п	Населений пункт, який є ІКРЦ ₃	Порядковність центрів	Площа, км ²	Людність, ос.	Щільність пам'яток, од./км ²	Забезпеченість пам'ятками, од./1000 ос.	Кількість атракцій
<i>Володимир-Волинський район</i>							
1.	Зимне	ІКРЦ ₃	3,64	943	2,75	10,6	10
<i>Горохівський район</i>							
2.	Берестечко	ІКРЦ ₄	2,72	1863	7,72	11,27	21
<i>Іваничівський район</i>							
3.	Милятин	ІКРЦ ₃	2,45	660	4,08	15,15	10
<i>Камінь-Каширський район</i>							
4.	Камінь-Каширський	ІКРЦ ₄	9,12	10609	1,54	1,32	14
<i>Ківерцівський район</i>							
5.	Олика	ІКРЦ ₄	3,82	2865	3,66	4,89	14
<i>Ковельський район</i>							
6.	Голоби	ІКРЦ ₃	5,15	4240	2,33	2,83	12
<i>Любомльський район</i>							
7.	Любомль	ІКРЦ ₄	10,28	10270	1,36	1,36	14
<i>Маневіцький район</i>							
8.	Колки	ІКРЦ ₃	3,96	3908	2,53	2,56	10
<i>Міста обласного підпорядкування</i>							
9.	Володимир-Волинський	ІКРЦ ₅	17,00	38256	2,74	0,1	40
10.	Ковель	ІКРЦ ₅	19,69	66401	2,23	0,66	44
11.	Луцьк	ІКРЦ ₅	43,47	208816	2,9	0,6	126

До ІКРЦ₄ в області слід зарахувати лише 4 міські поселення: м. Берестечко Горохівського, м-ко Олика Ківерцівського та мм. Камінь-Каширський і Любомль однойменних районів. У першому із них знаходиться 21 історико-культурна атракція, а всі інші мають по 14 ІКО (детал. див. таблицю 12 та додаток П4).

Виходячи з того, що ІКРЦ₄ формують міські поселення, зокрема, 2 з них (Камінь-Каширський і Любомль) є великими за площею густозаселеними районними центрами, то, відповідно, вони поділилися навпіл щодо пересічно геометричних значень площі

(5,59 км²), людності (4911 ос.), щільності атракцій (2,77 од./км²) та забезпеченості ними населення (3,15 од./1000 ос.). Якщо за першими трьома показниками вищі середніх значень мають Любомль та Камінь-Каширський, то за останнім – Олика та Берестечко.

Найбагатіші на туристичні об'єкти поселення, які за нашим районуванням належать до ІКРЦ₅. Ними виступають 3 найвизначніших у сфері історико-культурного туризму н.п., де, крім великої кількості пам'яток культури різних часів, наявні й інші. Зокрема, в Луцьку знаходяться 126 ІКО, у Володимир-Волинському – 40, а у Ковелі – 44 (детал. див. таблицю 12 та додаток П5).

Все ж, з-поміж ІКРЦ₅ виокремлюється обласний центр, в якого найвищі показники площі, людності, щільності пам'яток, вони вищими від середніх для даних н.п. Зокрема, пересічно геометричною величиною для площ є 24,4 км², людності – 80949 ос., щільності – 2,61 од./км² та забезпеченості – 0,34 од./1000 ос.

4.3.2. Ієрархічна структура територіальних історико-культурних рекреаційних ресурсів Волинської області

Виходячи з умов історико-культурного рекреаційного районування (див. детальніше § 1.3), на території Волинської області наявні 70 історико-культурних територіальних утворень, з-поміж яких виокремлюються 15 районів, 24 вузли та 31 куц. З виділених історико-культурних територіальних утворень Волинської області майже половина (45,71%) припадає на ІКРК. Так, до ІКРК₁ (6 шт.) слід зарахувати Скригівський, Ворончинський, Промінський, Грабівський, Кортеліський та Бірківський (тут і надалі детальну характеристику територіальних історико-культурних одиниць районування див. табл. 13 та рис. 25).

Таблиця 13

**Рейтинговий аналіз
історико-культурних рекреаційних одиниць Волинської області**

№п/п	Назва історико-культурної одиниці	К-сть н.д.		площа км2	рейтинг	Людність ос.	рейтинг	щільність пам'яток од./100км2	рейтинг	забезпеченість пам'ятками од./1000ос.	рейтинг	К-сть атракцій од.	рейтинг	Кл.к	рейтинг	Кл.к	рейтинг	Сумарний рейтинг	
		3	4															5	6
1	Микучівський ІКРРн1	10	32,12	14	3710	43	49,81	54	43,13	13	16	19-25	-39,8	62	43,7	10	218	24-25	
2	Хмельвський ІКРРн1	10	33,33	11	5574	33	48,00	55	28,7	29	16	19-25	-44,0	65	32	15	230	28	
3	Красноставський ІКРК2	3	10,94	56	2399	54	54,84	46	25,01	36	9	50-54	1,34	26	22,6	27	297	54	
4	Зимненський ІКРК3	5	12,58	52	3071	48	143,08	8	58,61	6	18	18	33,6	8	56,1	8	148	9-10	
5	Володимир-Волинський ІКРВ1	4	25,3	22-23	41302	4	169,96	5	10,41	62	43	5	96,2	4	-80,1	67	169,5	13	
6	Низкиницький ІКРРн1	14	32,39	13	64765	3	61,75	38	3,09	70	20	15	-23,9	47	-324,6	69	255	35-36	
7	Литоверхський ІКРВ1	5	19,8	34-35	3776	42	60,61	40	31,78	26	12	32-38	-15,6	43	26,5	24	244,5	30	
8	Іванівський ІКРВ3	4	25,43	20	9323	20	51,12	53	13,94	56	13	29-31	-30,1	54	-4,3	56	289	47-48	
9	Жашківський ІКРРн1	9	30,21	16	3949	41	52,96	50	40,52	16	16	19-25	-33,5	57	42	11	213	23	
10	Мілятинський ІКРРн2	14	49,79	3	9145	21	72,3	33	39,37	18	36	6	-14,7	40	93,3	3	124	5	

Продовження таблиці 13

11	Скригівський ІКРК1	4	4	7,48	65	2346	55	80,21	28	35	6	61-63	0,3	28	10,4	40	313	57
12	Ватинський ІКРРn1	11	42,18	5	7280	27	37,93	63	40	16	19-25	-73,3	69	21,2	29	255	35-36	
13	Перемиський ІКРК2	3	5,31	69	2079	61	131,83	10	23	7	56-60	11,7	18	16,2	36	275	42-43	
14	Горохівський ІКРРn2	7	32,71	12	13264	11	58,09	44	55	19	16-17	-29,2	53	4	55	246,5	32-33	
15	Борочинський ІКРРn2	23	59,35	2	12602	14	119,63	14	7	71	2	100,5	3	218,5	1	43	1	
16	Берестечківський ІКРК3	4	7,09	66	3682	44	409,3	1	2	29	9-10	98,0	4	98,4	2	128,5	6	
17	Локачинський ІКРК2	4	14,76	44	5505	34	60,98	39	50	9	50-54	-11,4	37	3,03	50	306	56	
18	Загурківський ІКРК2	3	11,53	55	2475	52	78,06	29	20	9	50-54	-0,63	29	22,1	28	265	38-39	
19	Ворончинський ІКРК1	3	12,93	51	1741	65	23,2	70	47	3	70	-30,5	55	1,6	52	410	70	
20	Городинівський ІКРВ1	4	17,35	39	1754	64	28,82	66	30	5	64-67	-36,8	60	9,9	41	365,5	66	
21	Щуринський ІКРВ1	8	23,98	27	4597	38	54,21	47	32	13	29-31	-25,3	50	25,5	25	249	34	
22	Пожарківський ІКРК2	4	13,45	48	2112	60	52,04	51	24	7	56-60	-15,4	42	16	37	320	58	
23	Сокільський ІКРВ2	12	25,3	22-23	6621	29	122,53	13	10	31	8	45,8	7	88,3	4	93,5	2	
24	Рожищенський ІКРВ1	4	17,8	37	16347	7	67,42	34	67	12	32-38	-8,9	33	-52,8	65	278	44-45	
25	Пальчицький ІКРВ1	7	26,79	19	5648	32	59,72	42	31	16	19-25	-22,1	45	31,5	17-18	208,5	20	
26	Звірівський ІКРВ2	5	22,23	30	18651	5	53,98	48	68	12	32-38	-23,7	46	-67,3	66	298	55	
27	Човнинський ІКРВ1	6	19,8	34-35	2216	57	45,45	57	15	9	50-54	-28,2	52	23,8	26	293	52	

Продовження таблиці 13

28	Цуманський ІКРК2			4		11,72		54	7838											
29	Ольницький ІКРК3			5		13,06		50	5188											
30	Коршівський ІКРВ3			4		15,67		41	2991											
31	Біло-стоквський ІКРК2			4		13,62		46	2258											
32	Ворогнівський ІКРВ1			5		25,21		24	7716											
33	Торчинський ІКРВ2			5		17,39		38	6772											
34	Промінський ІКРК1			3		14,28		45	1949											
35	Луцький ІКРРч3			3		48,11		4	20708											
36	Купичівський ІКРК2			5		13,3		49	2184											
37	Обенівський ІКРРч3			11		37,42		9	10865											
38	Луцький ІКРК3			3		8,21		63	3504											
39	Радехівський ІКРРч1			14		39,33		7	7935											
40	Головнянський ІКРК3			3		13,52		47	5670											
41	Любомльський ІКРВ1			6		24,46		25	13976											
42	Світязький ІКРВ2			5		15,24		43	10148											
43	Пищанський ІКРК2			4		5,54		68	1661											
44	Гرابівський ІКРК1			3		3,62		70	671											

Продовження таблиці 13

45	Смідинський КРВ2		8			28,51		18	7617		26	66,64		35	24,94		37	19	16-17		41	31,7	16	189,5	14
46	Старовижівський ІКРРч2		11			61,9		1	16304		8	42,0		60	15,95		51	26	11		70	6,2	45-46	246,5	32-33
47	Кортеліський ІКРК1		3			10,77		28	2145		59	46,43		56	7,67		38	5	64-67		40	7,4	360	65	
48	Ратнівський ІКРВ1		4			23,21		28	13031		13	43,08		59	7,67		66	10	46-49		59	-40,2	44	335,5	60
49	Величеський ІКРК3		3			22,52		29	5469		35	53,29		49	21,94		41	12			48	15,8	38	275	42-43
50	Заболотівський ІКРВ2		6			33,44		10	11022		16	33,89		65	9,98		63	11	39-45		67	-23,4	62	325	59
51	Бірківський ІКРК1		3			10,77		33	3978		39	55,71		45	15,08		53	6	61-63		35	0,08	53	344,5	63
52	Судченський ІКРК2		3			20,54		33	3212		46	34,08		64	21,79		42	7	56-60		61	-39	42	346	64
53	Великоглушівський ІКРК2		3			21,13		32	5250		36	28,4		67	11,43		61	6	61-63		66	-45,2	59	383	68
54	Любешівський ІКРВ1		6			15,31		42	9139		22	97,98		19	16,41		49	15	26-27		17	5,3	47	222,5	27
55	Мильцівський ІКРК2		5			12,52		53	3976		40	103,83		17	32,7		25	13	29-31		16	29,5	20-21	201,5	15
56	Великообзирський ІКРК2		3			24,24		26	1386		68	45,38		58	79,37		1	11	39-45		58	-34,5	12	265	38-39
57	Півнянський ІКРВ2		8			25,4		21	12136		15	63,0		37	13,18		58	16	19-25		44	-17,4	60	257	37
58	Хотешівський ІКРВ1		5			21,42		31	5962		30	51,35		52	18,45		44	11	39-45		49	-25,2	43	291	49-50
59	Камінь-Каширський ІКРВ1		4			17,23		40	15478		9	110,27		16	12,28		60	11	39-45		36	-11,2	64	267	40
60	Маневський ІКРВ3		8			29,2		16	16630		6	99,32		18	17,44		29	9-10			11	16,8	140,5	8	

Продовження таблиці 13

61	Чорнжівський ІКРРч1		9		41,39	6		10132	19		38,66		62		15,79		52	16	19,25		68		49	278	44,45
62	Нічогівський ІКРВ1		5		18,56	36		2952	50		26,94		69		16,94		48	5	64,67		63		51	382,5	67
63	Четвертнянський ІКРК3		3		8,58	61		2431	53		128,21		11		45,25		11	11	39,45		14		19	211	22
64	Колківська ІКРРч2		11		38,65	8		13238	12		95,73		20		27,95		34	37	5		10		5	94	3
65	Старомосирський ІКРК2		4		6,19	67		730	69		80,78		27		68,49		3	5	64,67		27		35	293,5	53
66	Рокитнянський ІКРК2		3		9,2	60		1584	67		76,09		31		44,2		12	7	56,60		30		31	289	47,48
67	Дорогичинський ІКРК2		4		7,82	64		1974	62		127,88		12		50,66		9	10	46,49		15		20-21	230	28-29
68	Пісочненський ІКРК2		3		9,78	59		3192	47		92,02		21		28,2		33	9	50,54		23		33	268	41
69	Дубовський ІКРК2		5		8,31	62		2821	51		132,37		9		39,0		19	11	39,45		13		22	218	24-25
70	Ковельський ІКРРч3		5		30,82	15		68675	2		188,19		4		8,45		65	58	3		2		68	159	11
71	Всього				1502,06			792749									1192								

Серед них варто виділити Грабівський ІКРК₁, у якого показник забезпеченості населення атракціями займає у рейтингу 5-те місце, а щільність атракцій сягає 15. Це найвищі рейтингові позиції для цього типу історико-культурних одиниць. Ворончинський та Промінський ІКРК₁ у сумарному рейтингу займають останні позиції, відповідно, 70 і 69. Скригівський ІКРК₁ відзначається середніми значеннями щільності, забезпеченості та територіальної концентрації ІКП, Кортеліський – середніми значеннями забезпеченості населення, а Бірківський – людності та населенської концентрації атракцій. У сумарному рейтингу вони фіксуються, відповідно, на 57-му, 65-му та 63-му місцях.

Серед усіх виділених територіальних одиниць історико-культурного районування у регіоні найбільше налічується ІКРК₂, чисельність яких сягнула *18 одиниць або 25,71%*. Такими одиницями виступають Красноставський, Перемільський, Локачинський, Затурцівський, Пожарківський, Цуманський, Білостоківський, Купичівський, Піщанський, Судченський, Великоглушівський, Мильцівський, Великообзирський, Рокитненський, Доротищенський, Пісочненський, Дубовський та Старомосирський територіальні виділи.

З-поміж зазначених вище ІКРК₂ виділяються Купичівський та Мильцівський ІКРК₂, які у своєму складі мають по 5 н.п., тоді як інші – по 3–4. Зауважимо, що Піщанський ІКРК₂ за одним із показників (щільність пам'яток) займає 3-тю позицію у рейтингу, а за іншим (забезпеченістю населення) – 4-ту. Найімовірніше, саме це забезпечило перебування останнього у сумарному рейтингу на 17-му місці. Натомість, Великообзирський ІКРК₂ знаходиться на 1-му місці у рейтингу за забезпеченістю населення атракціями та на 11-му – за показником $K_{н.к.}$. Однак це не вплинуло на його сумарний рейтинг, бо у ньому він розміщується аж на 38-39-й позиціях. За показником забезпеченості населення пам'ятками на 3-й сходинці у рейтингу знаходиться Старомосирський ІКРК₂. Проте він займає одні з останніх позицій за площею, людністю та кількістю атракцій. Порівняно високі значення щільності, забезпеченості та $K_{т.к.}$ мають Доротищенський та Дубовський ІКРК₂, загальний рейтинг яких сягає, відповідно, 28–29-их та 24–25-их позицій. Непогана забезпеченість атракціями зафіксована у Рокитненському ІКРК₂, бо він за даним показником займає 12-те місце у рейтингу.

У другому десятку рейтингів за щільністю пам'яток та показником $K_{т.к.}$ знаходиться Пісочненський ІКРК₂, за людністю – Цуманський, за забезпеченістю населення – Білостоківський та Пожарківський, за $K_{т.к.}$ та $K_{н.к.}$ – Красноставський, за $K_{т.к.}$ – Затурцівський. Це їхні найвищі позиції з-поміж показників, що їх характеризують. У Судченському та Великоглушівському ІКРК₂ переважають останні місця за основними їхніми характеристиками, що й спричинило розташування їх у сумарному рейтингу на 64-68-му місцях. За

щільністю атракцій займає 10-те місце та за $K_{т.к.}$ – 18 Перемильський ІКРК₂, проте у сумарному рейтингу фіксується на 42–43-й позиціях. Локачинський ІКРК₂ у рейтингах основних показників знаходиться у межах від 37 до 50 місць, що й спричинило розміщення його у сумарному рейтингу на 56 позиції.

На теренах Волинської області мають місце 7 (10%) ІКРК₃. До них зарахуємо Зимненський, Берестечківський, Олицький, Луківський, Головнянський, Велимченський та Четвертнянський площинні виділи історико-культурного рекреаційного районування. Ними виступають територіальні утворення, які мають невеликі площі та значну кількість пам'яток. Зокрема, з-поміж них слід виділити Берестечківський ІКРК₃, який характеризується найкращою щільністю ІКП і за ними займає 1-ше місце у рейтингу та людністю – 2-ге місце. Виходячи з цього, за показниками $K_{т.к.}$ та $K_{н.к.}$ він знаходиться, відповідно, на 3-й та 2-й позиціях, а у сумарному рейтингу фіксується на 6-й.

Виходячи із кількості атракцій, серед ІКРК₃ виокремлюються також Олицький та Зимненський ІКРК₃, що за цим показником посідають, відповідно, 13-те та 18-те місця. Олицький ІКРК₃ має також великі значення щільності, забезпеченості атракціями, територіальної та населенської концентрацій, завдяки чому він у сумарному рейтингу обіймає 7-му позицію. Не нижче 8 рядка у рейтингу за показниками щільності атракцій, забезпеченості ними населення, $K_{т.к.}$ та $K_{н.к.}$ знаходиться Зимненський ІКРК₃. Це й пояснює перебування його на 9–10-й позиціях сумарного рейтингу історико-культурних територіальних одиниць районування.

Відносно висока щільність пам'яток спостерігається у Луківському та Четвертнянському ІКРК₃, які сягають, відповідно, 18-го та 22-го місць у сумарному рейтингу. Головнянський та Велимченський ІКРК₃ мають або середні, або нижчі середніх рейтингові місця за основними показниками. Тому в сумарному рейтингу розташовуються на 46-й та 42–43-й позиціях.

Ієрархічно вищою територіальною одиницею від ІКРК виступає ІКРВ. Таких територіальних утворень у межах Волинської об-

ласті налічується, як уже зазначалося, 24. Зокрема, до ІКРВ₁ належать 14 (21,43%) із них, а саме: Володимир-Волинський, Литовежський, Городинівський, Щуринський, Рожищенський, Пальчівський, Човнинський, Воротнівський, Любомльський, Ратнівський, Любешівський, Хотешівський, Камінь-Каширський та Нічогівський.

Пальчівський ІКРВ₁ має найбільший показник площі (19 у загальному рейтингу площ). Загалом, цей район і в сумарному рейтингу займає майже таку ж позицію – 20-ту. Володимир-Волинський ІКРВ₁ має одну із найбільших серед усіх площинних одиниць історико-культурного районування людність, посідаючи за нею 4-те місце. На такому ж місці він знаходиться за територіальною концентрацією атракцій, а за їхньою кількістю – на 5-му. На території, яку охоплює останній район, спостерігається висока щільність ІКП. Усі ці характеристики вказують на найвищу його позицію у сумарному рейтингу з-поміж ІКРВ₁ (13-те місце).

Три ІКРВ₁ розташовуються у першій десятці рейтингової шкали за чисельністю населення, зокрема, Рожищенський займає 7-му позицію, Камінь-Каширський – 9-ту, а Любомльський – 10-10. Проте це істотно не вплинуло на сумарний рейтинг, за яким вони, відповідно, перебувають на 44–45-му, 40-му та 16-му місцях.

Човнинський ІКРВ₁ серед усіх показників має найкращі значення забезпеченості населення атракціями (15-те місце). Це, ймовірно, посприяло тому, що цей район за насиченістю ІКП на людність ($K_{н.к.}$) посів місце вище середнього (26-те).

Натомість, не надто малі значення площі та людності мають місце у Воротнівському ІКРВ₁, за якими він займає, відповідно, 24-те та 25-те місця. Помітну людність має Ратнівський ІКРВ₁, величина якої забезпечує йому 13-те місце у рейтингу з-поміж усіх площинних одиниць.

Литовежський ІКРВ₁ характеризується тим, що із 7 показників, його значення за 5 знаходяться у другій половині ряду, що й спричинило його положення у сумарному рейтингу на 30-й позиції. Аналогічна ситуація у Щуринському, Хотешівському, Нічогівсько-

му та Городинівському ІКРВ₁, більшість показників яких (за винятком першого) далекі від найкращих. Саме це і вплинуло на їхнє розміщення у сумарному рейтингу, відповідно, на 34-му, 49–50-му, 66-му та 67-му місцях.

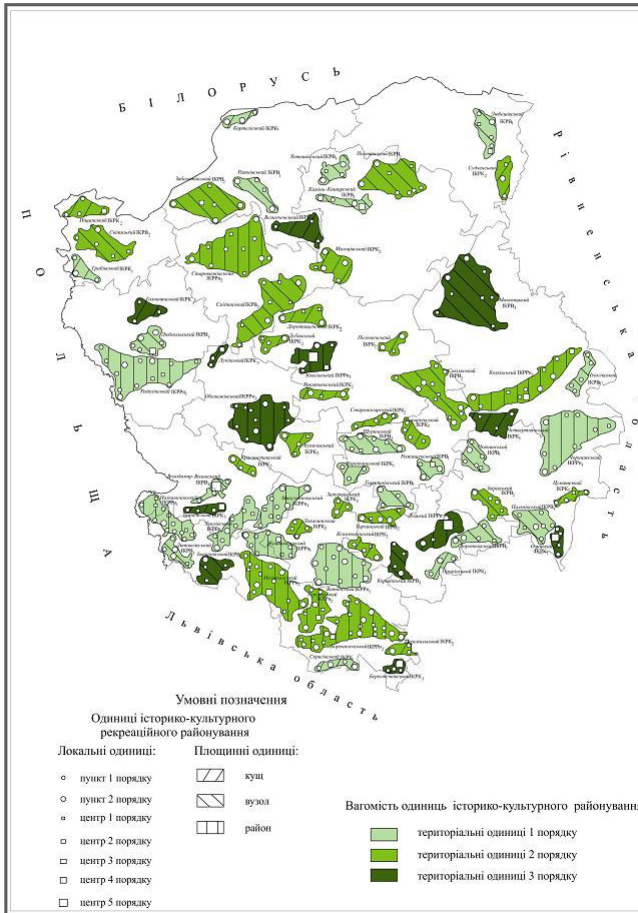
На території Волинської області організувалося 7 ІКРВ₂, що складає 10% усіх територіальних одиниць. Зокрема, до них можна зарахувати Соکیلський, Звірівський, Торчинський, Світязький, Заболотівський, Пнівнянський та Смідинський вузли.

Серед ІКРВ₂ є одиниця історико-культурного районування, яка у сумарному рейтингу фіксується на 2-й позиції. Це Соکیلський ІКРВ₂, який за кількістю атракцій, забезпеченістю ними населення, показниками $K_{т.к.}$ та $K_{н.к.}$ посів позиції у межах першої 10 рейтингового ряду. Високому місцю Соکیلського району посприяв ще й показник щільності ІКП, за яким він обійняв 13-те місце.

Найбільший за площею тут Заболотівський ІКРВ₂, котрий знаходиться на 10-му місці у рейтингу площ. Він також має велику чисельність населення (16-та позиція). Все ж, ці значення не вплинули на його невисоке (59-те) положення у сумарному рейтингу. Другий за площею ІКРВ₂ у регіоні – Смідинський, за якою він займає 18-те місце. Його характеризують не вкрай низькі значення за всіма показниками, що розміщуються у межах від 16 ($K_{н.к.}$) до 41 ($K_{т.к.}$). З огляду на це, Смідинський ІКРВ₂ посів 14-ту позицію у сумарному рейтингу.

Найбільше мешканців з-поміж ІКРВ₂ має Звірівський (5 місце у рейтингу). Але за іншими ознаками він знаходиться на далеких, від перших позицій місцях (починаючи від 3 і закінчуючи 6 десятком). Це й стало вагомою підставою для його знаходження у сумарному рейтингу на 55-й сходинці. Серед усіх показників, що визначають сумарний рейтинг історико-культурних одиниць, Світязький та Пнівнянський ІКРВ₂ мають найкращі показники людності (відповідно, 18-те та 15-е місця), а Торчинський відзначається щільністю поселень – 24-та позиція.

Рис. 25. Історико-культурне рекреаційне районування Волинської області

3-поміж ІКРВ у регіоні найменшу кількість має найвища за ієрархією його складова – ІКРВ₃. Таких територіальних утворень зафіксовано лише 3 (Іваничівський, Коршівський та Маневицький), що склало 4,29% усіх одиниць історико-культурного районування.

3-поміж них виділяється Маневицький ІКРВ₃, який є однією з найзалюдненіших історико-культурних територіальних одиниць, адже знаходиться на 6-му місці. Загалом, рейтингові величини цього району дуже варіюють, оскільки знаходяться у межах від 6 до 46, але у сумарному рейтингу він займає, все ж, 8-му позицію. Іванічівський ІКРВ₃ характеризується однаковими місцями (20) у рейтингу щодо його площі та кількості населення. Але показник щільності ІКП, забезпеченість ними населення, $K_{т.к.}$ та $K_{н.к.}$ уможливили знаходження останнього на 47–48-ій позиції сумарного рейтингу. Коршівський ІКРВ₃ зайняв сумарне 26-те місце виключно завдяки величинам забезпеченості населення ІКП та показнику $K_{н.к.}$, бо за іншими параметрами він знаходився на нижчих позиціях (30-те і нижчі місця).

Найвищих за ієрархією територіальних утворень (областей), як уже зазначалося, 15. Так, до ІКРР_{н1} (7 од.) віднесемо Микуличівський, Хмелівський, Низкиницький, Ватинський, Радехівський, Жашковичівський та Чорнижський райони, що склало 10,0% від усіх площинних історико-культурних одиниць. Перелічені райони за площею знаходяться у межах рейтингового ряду до 16-го місця включно. 3-поміж них виокремлюються Ватинський, Радехівський та Чорнижський ІКРР_{н1}, які за даним показником займають, відповідно, 5-те, 7-ме та 6-те місця.

Слід зауважити, що за населенською концентрацією Радехівський ІКРР_{н1} посідає 9-те місце. За цим же показником Микуличівський ІКРР_{н1} закриває першу десятку рейтингових місць.

Особливістю Низкиничівського району є та, що 3-поміж ІКРР_{н1} він виявився найзаселенішим, бо його людність знаходиться на 3-му місці у загальному рейтингу. Однак він має найнижчі значення забезпеченості населення пам'ятками та їхню населенську концентрацію. За вказаними параметрами Низкиничівський ІКРР_{н1} знаходиться, відповідно, на 70-му та 69-му місцях у рейтингу.

Переважає більшість ІКРР_{н1} містить по 16 атракцій (5 виділів), проте уваги тут заслуговують Низкиницький та Радехівський, в яких наявні, відповідно, 20 та 25 ІКП, за якими вони обіймають 15-те та

12-те місця. Останні територіальні утворення також ведуть перед з-поміж таких же одиниць районування, за кількістю поселень, яких у них наявно по 14 од., тоді як в інших ІКРР_{н1} нараховується по 9–10.

Виділені Милятинський, Горохівський, Борочиченський, Старовижівський та Колківський одиниці історико-культурного районування виступають як ІКРР_{н2} і чисельно складають 7,14%. До ІКРР_{н2} належать найбільші за площею одиниці історико-культурного районування. Ними є Старовижівський, Борочиченський та Милятинський ІКРР_{н2}, які у рейтингу площ посідають, відповідно, 1-ше, 2-ге та 3-тє місця. Все ж серед перелічених 3 районів вартий уваги Борочиченський, який за кількістю атракцій виявився на 2-му місці. Цей район за усіма показниками не понижується у рейтингу нижче 14-ї позиції, що й підтверджує у сумарному рейтингу його першість з-поміж усіх площинних одиниць історико-культурного районування.

Не переходять за другу половину у рейтингах за означеними показниками й інші два райони – Колківський та Милятинський. Виняток складає останній, в якого величина $K_{т.к.}$ була помірно низькою, що й спричинило переміщення його на 40-ве місце. Однак це не завадило Милятинському ІКРР_{н2} у сумарному рейтингу розміститися на 5-й позиції. Колківський ІКРР_{н2} за більшістю показників (4 із 7), а саме за площею, кількістю пам'яток, їхніми територіальною та поселенською концентраціями, посів місця у рейтингу не нижче 10-ї позиції. Це стало причиною того, що він розташувалася за сумарним рейтингом на 3-тє місці.

Нарешті, Горохівський ІКРР_{н2}, через малу кількість поселень, що його формують та їхню низьку площу посідає за просторовими розмірами 21-ше місце. Дещо вищою виявилася його людність (11-та позиція), однак за кількістю ІКП Горохівський район мав найменші з-поміж ІКРР_{н2}, показники (16-17-та позиція). Коли взяти до уваги помітно низьку щільність його атракцій (44 місце) та доволі незадовільні показники $K_{т.к.}$ (53) і $K_{н.к.}$ (55), то стане зрозумілим загальний рейтинг Горохівського ІКРР_{н2} – 32-33-тє місце.

З-поміж ІКРР_н найменша кількість (3 або 4,29%) належить найбільшій одиниці районування – ІКРР_{н3}. До них зараховуються Луцький, Обенижівський та Ковельський площинні виділи. Найбільший за площею з-поміж них Луцький ІКРР_{н3}, однак у рейтингу загальних площ він знаходиться на 4-му місці. Все ж ця одиниця районування виступає першою у рейтингу через найбільші кількості населення й атракцій та їхню територіальну концентрацію. Проте через найгірші показники забезпеченості населення пам'ятками та населенську концентрацію у сумарному рейтингу Луцький ІКР_н знаходиться на 9–10-й позиціях.

Друге значення площі серед ІКРР_{н3} та 9 у загальному рейтингу має Обенижівський ІКРР_{н3}. Він серед ІКРР_{н3} охоплює найбільшу кількість поселень. Не понижується він у рейтинговому ряду нижче 7-го місця й за кількістю пам'яток та їхньою населенською концентрацією, що вплинуло на утримуванні його на 4-й позиції у сумарному рейтингу площинних одиниць районування.

Ковельський ІКРР_{н3} характеризується великою людністю, значною кількістю ІКП, їхньою високою щільністю та територіальною концентрацією. Однак через низькі значення забезпеченості населення атракціями (65 позиція) та їхньої населенської концентрації (68) у сумарному рейтингу займає 11-те місце.

4.4. Території пріоритетної історико-культурної рекреації

Виходячи із вищезазначеного, доцільно виділити з-поміж площинних одиниць історико-культурного районування, території пріоритетного розвитку історико-культурної рекреації. Зокрема, ними виступатимуть ті одиниці районування, сума рейтингових балів яких вища пересічного значення для регіону (233,3 балів). У межах Волинської області таких 28. Зокрема, до них віднесемо 10 ІКРК, 9 ІКРВ та 9 ІКРР_н. При поділі історико-культурних одиниць на регіони першої (I), другої (II), третьої (III) та четвертої (IV) пріори-

тетності найдоцільніше до уваги брати значення показників $K_{т.к.}$ і $K_{н.к.}$ та кількість історико-культурних атракцій.

При аналізі рейтингового позиціонування вищезгаданих показників виявилось, що ланцюговість їхньої поступової зміни витримувалася до 10 члена ряду включно. Це дало підстави вважати територіями I пріоритетності історико-культурної рекреації ті одиниці районування, які б за цими 3 параметрами (кількість атракцій, $K_{т.к.}$ та $K_{н.к.}$) посідали позицію у межах рейтингового ряду від 1 до 10. Виходячи з таких умов, означені вище величини витримуються для таких історико-культурних територіальних одиниць: Борочиченського ІКРР_{н2}, Берестечківського ІКРК₃, Сокільського ІКРВ₂ та Колківського ІКРР_{н2}.

На нашу думку, кількість атракцій та площа територіальних одиниць районування, як абсолютні величини, є одними із найважливіших показників, що її характеризують. У цьому контексті варто додатково звернути увагу на співвідношення цих двох параметрів. Адже нам важливо виокремити ще й ті території, які, попри їхню демографічну навантаженість (що негативно вплине на величини $K_{н.к.}$), володітимуть великим територіальним, а не демографічним, ІКРП. Отже, доцільно до територій I пріоритетності зарахувати ще й ті територіальні утворення, які б за кількістю атракцій і показником $K_{т.к.}$ займали 1-5-ту позиції. З огляду на це, територіями найвищої пріоритетності також будуть Володимир-Волинський ІКРВ₁, Луцький ІКРР_{н3} та Ковельський ІКРР_{н3} (детал. див. табл. 14 та рис. 26).

Як бачимо, з-поміж 7 територій переважну більшість (57,14%) становлять територіальні одиниці найвищого історико-культурного ієрархічного рівня. Серед територіальних одиниць історико-культурного районування I пріоритетності виділяється Борочиченський ІКРР_{н2}, рейтингові бали якого за 3 показниками опинилися не нижче 3-ї позиції. Берестечківський ІКРК₃ за $K_{т.к.}$ та $K_{н.к.}$ займає, відповідно, 4-те та 2-ге місця. У межах до 5-ї позиції включно знаходилися величини кількості ІКП та $K_{н.к.}$ Колківського ІКРР_{н2}. Загостримо увагу, що за кількістю атракцій та $K_{т.к.}$ на 1-их місцях у рейтингу знаходиться Луцький ІКРР_{н3}, однак на 70 – за $K_{н.к.}$. За цими

ж показниками до 5-го місця рейтингового ряду фіксується і Володимир-Волинський ІКРВ₁ та Ковельський ІКРР_{н3}. Водночас, Сокільський ІКРВ₂ лише за значенням $K_{н.к.}$ займає 4-ту позицію.

Історико-культурними територіями II рівня пріоритетності, необхідно вважати ті, які за двома із попередньо перелічених показників (або кількість атракцій, або $K_{т.к.}$, або $K_{н.к.}$) знаходяться на 1-10-й позиціях. Зокрема, такими є Зимненський ІКРК₃, Милятинський ІКРР_{н2}, Олицький ІКРК₃ та Обенижівський ІКРР_{н3}. Проте під час рейтингового аналізу нами включено до територій II пріоритетності ті, у яких величини з одного із перелічених вище показників (кількість атракцій, $K_{т.к.}$ та $K_{н.к.}$) містяться у межах від 1-го до 10-го місця рейтингового ряду. Під такі умови підпали Микуличівський ІКРР_{н1}, Радехівський ІКРР_{н1}, Піщанський ІКРК₂ та Маневицький ІКРВ₃. Ці території означені як такі, що мають добрі умови для розвитку історико-культурної рекреації.

Лише Милятинський ІКРР_{н2} перебуває на позиції до 5-го місця у рейтинговому ряді за значенням $K_{н.к.}$, а за кількістю пам'яток він займає 6-ту позицію. Обенижівський ІКРР_{н3} фіксується на 7-му місці за кількістю пам'яток та на 6-му за значенням $K_{н.к.}$. Особливістю Зимненського ІКРК₃ є та, що це територіальне утворення обіймає 8-ме місце у рейтингу щодо $K_{т.к.}$ та $K_{н.к.}$. Микуличівський, Радехівський ІКРР_{н1} та Піщанський ІКРК₂ належать до територій II пріоритетності завдяки знаходженню їхніх $K_{н.к.}$ або $K_{т.к.}$, відповідно, на 10-му та 9-их місцях. Маневицький ІКРВ₃ розміщений на 9-10 позиціях за кількістю атракцій.

До територій III і IV рівня пріоритетності пропонується долучати ті історико-культурні рекреаційні територіальні одиниці, які за сумою рейтингових місць з вищезначених параметрів набрали $\geq 65,1$ бала. Сюди не потрапили ті історико-культурні територіальні утворення, які за додатковими умовами увійшли до територій першої (3 одиниці) та другої (2 одиниці) пріоритетності.

Отже, III пріоритетність, на нашу думку, мають площинні утворення, сума рейтингових балів яких за кількістю атракцій, $K_{т.к.}$ та $K_{н.к.}$ знаходиться у межах 65,01–75,0. Сюди слід включити Купичів-

ський ІКРК₂, Луківський ІКРК₃, Смідинський ІКРВ₂, Мильцівський ІКРК₂ та Четвертнянський ІКРК₃. Території III рівня пріоритетності розвитку історико-культурної рекреації мають досить позитивні умови для її становлення.

Таблиця 14
Територіальні утворення різних рівнів пріоритетності

№ п / п	Назва історико-культурної одиниці	К-сть атр акцій	рей-тинг	К _{т.к.}	рей-тинг	К _{н.к.}	рей-тинг	Сумарний рей-тинг	
								бали	місце
1.	Микуличівський ІКРР _{п1}	16	19-25	-39,8	62	43,7	10	94	28
2.	Зимненський ІКРК ₃	18	18	33,6	8	56,1	8	34	7
3.	Володимир-Волинський ІКРВ ₁	43	5	96,2	4	-80,1	67	76	19
4.	Жашковичівський ІКРР _{п1}	16	19-25	-33,5	57	42	11	90	26
5.	Міялтинський ІКРР _{п2}	36	6	-14,7	40	93,3	3	49	8
6.	Борочиченський ІКРР _{п2}	71	2	100,5	3	218,5	1	6	1
7.	Берестечківський ІКРК ₃	29	9-10	98,0	4	98,4	2	15,5	2
8.	Сокільський ІКРВ ₂	31	8	45,8	7	88,3	4	19	3
9.	Пальчівський ІКРВ ₁	16	19-25	-22,1	45	31,5	17-18	84,5	24
10.	Олицький ІКРК ₃	22	13	48,8	6	59,6	7	26	5
11.	Коршівський ІКРВ ₃	12	32-38	-1,8	31	31,5	17-18	83,5	23
12.	Торчинський ІКРВ ₂	15	26-27	5	24	20,2	30	80,5	21
13.	Луцький ІКРР _{п3}	132	1	393,5	1	-752,4	70	72	14-15
14.	Купичівський ІКРК ₂	12	32-38	6,1	22	36,6	13	70	12-13
15.	Обенижівський ІКРР _{п3}	32	7	9,7	19	65,7	6	32	6
16.	Луківський ІКРК ₃	12	32-38	23	12	28,2	23	70	12-13
17.	Радехівський ІКРР _{п1}	25	12	-26,1	51	54,8	9	72	14-15
18.	Любомльський ІКРВ ₁	21	14	6,7	21	-0,06	54	89	25
19.	Піщанський ІКРК ₂	11	39-45	27,7	9	35,7	14	65	10
20.	Смідинський ІКРВ ₂	19	16-17	-15,2	41	31,7	16	73,5	17
21.	Любешівський ІКРВ ₁	15	26-27	12	17	5,3	47	90,5	27
22.	Мильцівський ІКРК ₂	13	29-31	12,9	16	29,5	20-21	66,5	11
23.	Маневицький ІКРВ ₃	29	9-10	24,4	11	16,8	34	54,5	9
24.	Четвертнянський ІКРК ₃	11	39-45	17,6	14	30,8	19	75	18
25.	Колківський ІКРР _{п2}	37	5	26,5	10	71,7	5	20	4
26.	Доротищенський ІКРК ₂	10	46-49	15,9	15	29,5	20-21	83	22
27.	Дубовський ІКРК ₂	11	39-45	18,5	13	28,3	22	77	20
28.	Ковельський ІКРР _{п3}	58	3	140,7	2	-189,9	68	73	16

Серед цих територіальних утворень виділяється Смідинський ІКРВ₂, який знаходиться на 16–17-й позиціях за кількістю атракцій, а на 16-й – за показником К_{н.к.}. Однак доволі низька територіальна

концентрація пам'яток (41-ше місце) забезпечила йому лише загальну 17-ту позицію. Решта територій III рівня пріоритетності займають вищі, за винятком Четвертнянського ІКРК₃, сумарні місця. Серед них відзначимо Мильцівський ІКРК₃, який став 11-м, хоча за величиною $K_{т.к.}$ він здобув 16-ту позицію. Купичівський ІКРК₂ та Луківський ІКРК₃ посіли найвищі для цієї групи місця відповідно, за $K_{т.к.}$ (13) та $K_{н.к.}$ (12), проте за сумою вони виявилися нижче розташованими, порівняно від попереднього куша, за рахунок малої кількості ІКП (12 од.). На території Четвертнянського ІКРК₃, хоча й достатньо вагомо зосереджені ІКР, як територіально (14-те місце), так і демографічно (19), проте через їхню недостатню кількість (11 од. – 39-45 позиції) він посів лише 18-те сумарне місце.

Як уже було наголошено вище $\geq 75,1$ рейтингових балів за трьома показниками (кількість атракцій, $K_{т.к.}$ та $K_{н.к.}$) мають території IV рівня пріоритетності. Вони володітимуть задовільними умовами для розвитку історико-культурної рекреації. До них, зокрема, віднесемо Пальчівський ІКРВ₁, Коршівський ІКРВ₃, Торчинський ІКРВ₂, Любомльський ІКРВ₁, Любешівський ІКРВ₁, Доротищенський ІКРК₂, Жашковичівський ІКРР_{н1} та Дубовський ІКРК₂.

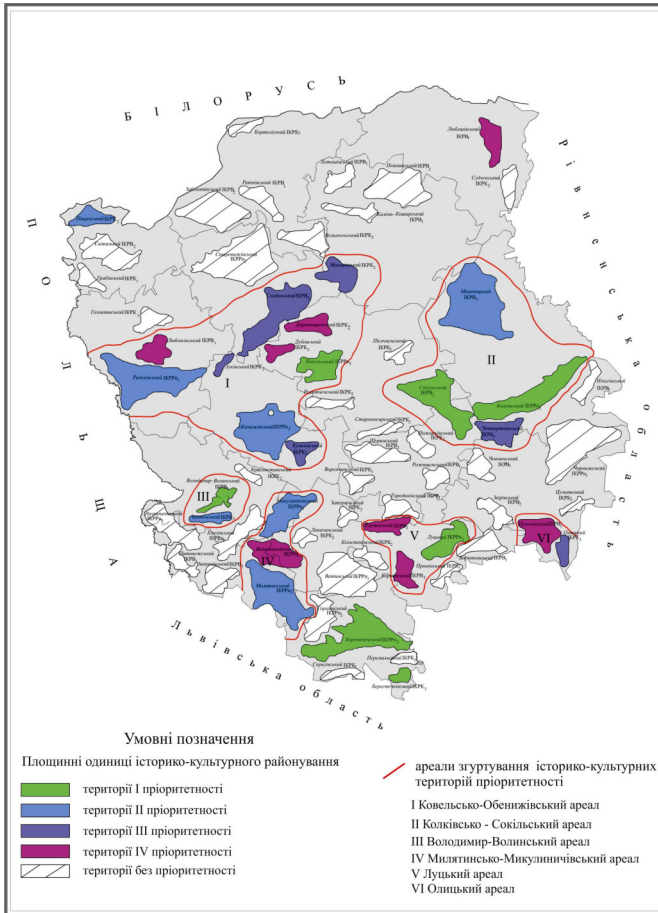
Любомльський ІКРВ₁ та Пальчівський ІКРВ₁ характеризуються тим, що мають порівняно велику кількість пам'яток, за якими розміщуються у рейтингу, відповідно, на 14-й та 19–25-й позиціях. Пальчівський ІКРВ₁ та Коршівський ІКРВ₃ займають 17–18-те місця у рейтингу за показниками $K_{н.к.}$. Жашковичівський ІКРР_{н1} має найвищу рейтингову позицію $K_{н.к.}$ із усіх показників територій, що віднесені до останньої пріоритетності. Показники $K_{т.к.}$ Дубовського ІКРК₂ відображаються на 13-му місці, Доротищенського – на 15-му, Любешівського ІКРВ₁ – на 17-му. Торчинський ІКРВ₂ за кількістю атракцій та показником $K_{т.к.}$ займає майже однакові позиції, зокрема, за першою характеристикою знаходиться на 26-27-й позиціях, а за іншою – на 24-й.

Виходячи із історико-культурного районування та виділених територій пріоритетності, на нашу думку, необхідно виокремити території їхнього найбільшого скупчення. Зокрема, вони визначати-

муться як ареали згуртування історико-культурних територій різних рівнів пріоритетності. Нами виділено 6 таких територіальних утворень: Ковельсько-Обенижівський, Колківсько-Сокільський, Володимир-Волинський, Миятинсько-Микуличівський, Луцький та Олицький ареали.

Рис. 26. Території пріоритетності розвитку історико-культурної рекреації та історико-культурні ареали Волинської області

Так, до Ковельсько-Обенижівського ареалу належать 10 історико-культурних територіальних одиниць, він займає західно-центральну територію Волинської області. Його формують одна територія I рівня пріоритетності, якою є Ковельський ІКРР_{н3}, дві II пріоритетності – Обенижівський ІКРР_{н3} і Радехівський ІКРР_{н1}, три III – Смідинський ІКРВ₂, Луківський ІКРК₃ і Мильцівський ІКРК₂ та три IV – Любомльський ІКРВ₁, Дубовський ІКРК₂ та Доротищенський ІКРК₂.

Загалом, Ковельсько-Обенижівський ареал охоплює частинно території Ковельського, Старовижівського, Турійського та Любомльського адміністративних районів (тут і надалі, все, що стосується історико-культурних ареалів, див. табл. 15 та рис. 26). За площею поселень, що входять до нього, він найбільший – 197,4 км². Це саме стосується й інших показників, окрім чисельності населення, за якою цей ареал другий – 121343 ос. Зокрема, за кількістю історико-культурних атракцій (201 од.) і кількістю н.п., що його формують (61 од.). Проте за показниками, що залежать від попередніх (щільність пам'яток, забезпеченість ними, $K_{т.к.}$ та $K_{н.к.}$), ареал займає місця, які у рейтинговому ряді знаходяться у другій половині. Винятком тут є лише значення $K_{н.к.}$, за яким він перебуває на 3-й (2,5) позиції, натомість за щільністю пам'яток та забезпеченістю ними – на 4 (відповідно, 1,02 од./км² та 1,66 од./1000 ос.) місця, а за $K_{т.к.}$ – на 5 (-1,5).

Колківсько-Сокільський ареал знаходиться у межах Маневицького, Рожищенського та Ковельського районів на центральному сході регіону. Він включає 4 площинні одиниці історико-культурного районування, які означаються територіями перших трьох рівнів пріоритетності – Колківський ІКРР_{н2} і Сокільський ІКРВ₂ (I пріоритетність), Маневицький ІКРВ₃ (II) та Четвертнянський ІКРК₃ (III). Він займає першість лише за значенням населенської концентрації ІКП (4), а за кількістю н.п. (34) він знаходиться на другій позиції. Ще за 4 показниками він заключний у першій трійці, зокрема, за кількістю ІКП (108 од.), площею території (101,73 км²), щільністю пам'яток (1,06 од./км²) та за забезпеченістю ними (2,77

од./1000 ос.). Цей ареал розділяє із Олицьким 3–4 позиції за показником $K_{Т.К.}$ зі значенням $-0,5$ та займає 4-ге місце за людністю, маючи 38920 ос.

Таблиця 15
Рейтинговий аналіз історико-культурних ареалів

№ п/п	Назва ареалу	Площа		Людність		К-сть атракцій		К-сть поселень		Щільність пам'яток		Забезпеченість пам'ятками		$K_{Т.К.}$		$K_{Л.К.}$	
		км ²	рейтинг	ос.	рейтинг	од.	рейтинг	од.	рейтинг	од./км ²	рейтинг	од./1000ос.	рейтинг	рейтинг	рейтинг	рейтинг	
1.	Ковельсько-Обенківський	197,4	1	121343	2	201	1	61	1	1,02	4	1,66	4	-1,5	5	5	3
2.	Колківсько-Сокільський	101,73	3	38920	4	108	3	34	2	1,06	3	2,77	3	-0,5	3-4	4	1
3.	Володимир-Волинський	37,88	6	44373	3	61	5	9	6	1,61	2	1,37	5	1,5	2	0	5
4.	Милятинсько-Микуличівський	112,03	2	16804	5	68	4	33	3	0,61	6	4,05	1	-4,5	6	3,5	2
5.	Луцький	81,17	4	216848	1	159	2	12	4-5	1,96	1	0,73	6	5,5	1	-11,5	6
6.	Олицький	39,86	5	10836	6	38	6	12	4-5	0,95	5	3,51	2	-0,5	3-	2	4

По 3 історико-культурні одиниці утворюють Милятинсько-Микуличівський та Луцький ареали. Зокрема, території II і IV рівня пріоритетності наявні у першому ареалі та I і IV – у другому. Територіально вони займають Володимир-Волинський, Іваничівський і Горохівський райони та лише Луцький район останнього ареалу. До Милятинсько-Микуличівського входять Микуличівський ІКРР_{н1}, Милятинський ІКРР_{н2} та Жашковичівський ІКРР_{н1}, з яких перших два – II та IV пріоритетності. Натомість, до Луцького зараховані Луцький ІКРР_{н3}, Торчинський ІКРВ₂ та Коршівський

ІКРВ₃, з-поміж яких найбільшу пріоритетність має ІКРР_н, а ІКРВ – IV.

Милятинсько-Микуличівський ареал має з-поміж виділів такого типу найкращу забезпеченість населення ІКП (4,05 од./1000ос.), проте найгірші значення щільності атракцій та територіальної концентрації: 0,61од./км² і 4,5 відповідно. За показником $K_{н.к.}$ та площею поселень, що до нього входять він займає 2-гу (відповідно, 3,5 і 112,03 км²) позицію, за кількістю н.п., що його формують – 3 (33 од.), за кількість пам'яток – 4 (68 од.) та за людністю – 5 (16804 ос.). Натомість, Луцький ареал має найбільші значення людності – 216848 ос., щільності атракцій – 1,96 од./км² та територіальної концентрації ІКП – 5,5. Проте тут же мають місце найменші значення забезпеченості населення пам'ятками (0,73од./1000 ос.) та населенської концентрації (-11,5). Він посідає 2-гу позицію за кількістю атракцій (159 од.), 4-ту за площею (81,17км²) та з Олицьким розділяє 4–5-те місця за кількістю н. п., що до нього входять (12 од.).

Нарешті, у двох ареалах мають місце по дві історико-культурні площинні одиниці. Перший із них, Володимир-Волинський, знаходиться на пд. зах. на території однойменного адміністративного району. Його формують Володимир-Волинський ІКРВ₁, який є територією I пріоритетності та Зимненський ІКРК₃, що належить до II пріоритетності. Наступний, Олицький, займає крайній пд. сх. і лежить у межах Ківерцівського району. Тут мають місце території II рівня пріоритетності розвитку історико-культурної рекреації (Олицький ІКРК₃) та IV (Пальчівський ІКРВ₁).

Володимир-Волинський ареал має другі місця за щільністю пам'яток та їхньою територіальною концентрацією, відповідно, зі значеннями 1,61 од./км² та 1,5. Людність цього ареалу відповідає 3-й позиції (44373 ос.), а кількість атракцій (61 од.), забезпеченість ними (1,37 од./1000 ос.) та їхня населенська концентарція (0) – 5. Він має найменші площу (37,88 км²) і кількість поселень, що його формують (9 од.). Забезпеченість ІКО в Олицькому ареалі займає 2-ге місце (3,51 од./1000 ос.), яке для нього найвище. Як зазначалося вище, 3–4-ту позиції він розділяє із Колківсько-Сокільським за показником

$K_{т.к.}$ (-0,5), а 4–5-ту – із Луцьким за кількістю н.п. (12 од.). За $K_{н.к.}$ він знаходиться на 4-му місці (2), за площею та щільністю пам’яток – на 5-му (відповідно, 39,86 км² та 0,95 од./км²), а за людністю та кількістю атракцій – на 6-му (відповідно, 10836 ос. та 38 од.).

ВИСНОВКИ

1. ІКРР є пам'ятки матеріальної та духовної культури, що мають рекреаційну цінність і привабливість. З-поміж різних підходів до класифікації ІКРР виділяються такі: за генезисом, за рухомістю, за рівнем організації об'єктів для показу. До ІКРР віднесемо пам'ятки археології, архітектури та містобудування, історії, монументального мистецтва, подієві, етнографічні, біо-соціоресурси та музейні. Під час вивчення ІКРР був розглянутий їхній компонентний склад, історія становлення та їхнє оцінювання. Найприйнятніше є виявлення щільності пам'яток, визначення забезпеченості населення ними та проведення рейтингового аналізу. Для всебічної оцінки ІКРР важливим є історико-культурне рекреаційне районування.

2. Утворення н.п. Волинської області відбувалося впродовж XVII етапів, серед яких виділяється XIII (XVI ст.), під час якого утворилося 26,6% від усіх наявних натеper поселень. За час формування п.м. тут мала місце велика кількість археологічних культур – 23. За час V та VIII етапів на території області зафіксовані одночасно мешканці 5 археологічних культур у кожному. Виходячи із сучасної п.м. адміністративних районів, лише у Ківерцівському та Старовижівському районах виявлені майже всі н.п.: 74 з 75 та 46 з 47 відповідно. Найменша кількість досліджених поселень спостерігається у Шацькому районі – 16 із 31.

3. На території Волинської області наявні 150 пам'яток археології, з яких лише 16 – національного значення, 495 ПАМ, з яких 213 – національного значення, 860 пам'яток історії, з них лише 7 національного значення та 33 ПММ, з яких лише 1 має національне значення. У Волинській області функціонують 17 комунальних музеїв, 83 громадські музейні заклади, з яких 6 носять звання «Народний музей» та 187 музейних закладів системи освіти. Проте туристичну цінність мають лише 49 музеїв.

4. Серед кількісних показників оцінки потенціалу ІКРР Волинської області виділяються такі: кількість пам'яток археології на одиницю площі (100 км²) або показник щільності пам'яток археології (П_{п.ар.}); П_{п.а.} – щільність ПАМ; П_{п.і.} – щільність пам'яток історії; П_{п.м.} – щільність ПММ та подієвих ресурсів; П_{к.м.} – щільність музеїв та загальний показник щільності усіх пам'яток (П_{к.п.}). Важливі показники забезпеченості населення всіма типами пам'яток окремо та історико-культурними рекреаційними пам'ятками (од./10000 ос.) загалом. Враховуючи попередні показники, введена загальна забезпеченість як усіма типами пам'яток, так і ІКР. Через нерівномірність розміщення пам'яток по території області були запропоновані територіальний (К_{т.к.}), населенський (К_{н.к.}) та поселенський (К_{п.к.}) коефіцієнти концентрації історико-культурних рекреаційних пам'яток у межах адміністративних територій. Зафіксовано нерівномірність розміщення ІКРР по території Волинської області. Зокрема, їхня щільність у межах адміністративних районів коливалася від 3,35 (Любешівський район) до майже 27,0 од./100 км² (Іваничівський район), а забезпеченість населення ІКРР – від 11,4 (Ратнівський район) до 48,8 од./10000 ос. (Іваничівський район).

5. Із використанням рейтингового аналізу встановлена загальна забезпеченість ІКРР для адміністративних районів та міст обласного значення. Найзабезпеченішими адміністративними територіями усіма ІКРР стали Горохівський (1 місце), Іваничівський (2) та Ківерцівський (3) райони. Натомість, Ратнівський (19), Любешівський (18) та Камінь-Каширський (17) райони найменш забезпечені цими ресурсами.

6. З-поміж н.п. міста є тими поселеннями, які мають найбільший ІКРП. Серед міст найбільшу цінність мають Луцьк та Володимир-Волинський. До міст Волинської області з помітним ІКРП зарахуємо Устилуг, Ковель, Берестечко, Горохів, Камінь-Каширський та Любомль. З-поміж містечок найбільшу цінність складають Олика, Луків та Голоби. Найбільший ІКРП з усіх сіл Волинської області мають Зимне, Низкиничі, Жидичин, Тростянець, Кисилин та Затурці.

7. Виходячи з історико-культурного рекреаційного районування, були виділені локальні та територіальні одиниці. До перших належать історико-культурні рекреаційні пункти першого і другого порядків та історико-культурні рекреаційні центри першого-п'ятого порядків. Серед них найбільше виділяється ІКРП_{н1} – 248. Найменша є кількість найвищих локальних одиниць районування – 4 ІКРЦ₃ і ІКРЦ₄ та 3 ІКРЦ₅. До площинних одиниць історико-культурного районування належать ІКРК, ІКРВ та ІКРР_н трьох порядків. З-поміж площинних одиниць найпомітніша кількість ІКРК₂ – 18 одиниць, а найменша – по 3 ІКРВ₃ та ІКРР_{н3}.

8. У межах Волинської області виділяються 28 територій пріоритетного розвитку історико-культурної рекреації чотирьох рівнів, з-поміж яких 10 ІКРК, 9 ІКРВ та 9 ІКРР_н. Виокремлені території найбільшого скупчення історико-культурних рекреаційних одиниць. Ними стали ареали згуртування історико-культурних рекреаційних територій різних рівнів пріоритетності. Зокрема, таких виділено шість: Ковельсько-Обенижівський, Колківсько-Сокільський, Володимир-Волинський, Милятинсько-Микуличівський, Луцький та Олицький.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аніпко, Н. (2013). Музеєфікація середньовічних замків і фортець України як об'єктів екскурсійної діяльності: сучасний стан та перспективи. *Географічна наука і практика: виклики епохи*, Мат. міжнар. наук. конф., присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 3, 252-256.
2. Аніпко, Н.П. (2010). Сучасний стан рекреаційно-туристичного використання середньовічних замків та фортець Карпато-Подільського регіону України. *Наук. зап. Тернопільського національного педагогічного університету ім.В.Гнатюка*. Серія :Рекреаційна географія і туризм. Тернопіль : Видавництво ТНПУ, 2, 26-30.
3. Ауліх, В., Багрий, Р.С., Баран, В.Д. (1990). *Археологія Прикарпаття, Волини і Закарпаття: Раннеславянський і древнерусський періоди*. Київ : Наукова думка.
4. Ауліх, В.В. (Ред.). (1981). *Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині кам'яного віку*. Київ : Наукова думка.
5. Ауліх, В.В., Герета, І.П., Пеняк, І.С. (1982). *Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині ранньослов'янського і давньоруського періодів*. Київ : Наукова думка.
6. Балагури, Э., Крушельницькая, Л.И., Конопля, В.М.,... (1990). *Археологія Прикарпаття, Волини і Закарпаття: енеолит, бронза и раннее железо*. Київ : Наукова думка.
7. Баюк, В. (2010). Археологічні дослідження Луцька (історія і сьогодення). *Краєзнавство: науковий журнал*. Ч.1-2. Київ : В-во «Телесик». 123-129.
8. Бейдик .О.О. (2001). Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. Київ : ВЦП «Київський університет».
9. Бейдик, О.О. (2004). Методологія та методика аналізу рекреаційно-туристських ресурсів України. (Дис. на здобуття наук. ступеня д-ра географ. наук). 11(02).
10. Біла, Т. (2013). Природно-рекреаційний потенціал приміської зони м.Львова. *Географічна наука і практика:виклики епох*, Мат. міжн. наук. конф., присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті. (Том 3). Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка. 280-284.

11. Божук, Т. (2008). Оцінка сакрально-туристичних об'єктів. *Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Географія*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т., 391, 193-208.
12. Божук, Т. (2009). Методичні аспекти оцінювання релігійних об'єктів для туристичного використання. *Наук. зап. ТНПУ ім. В.Гнатюка. Серія: Рекреаційна географія і туризм*. Тернопіль : В-во ТНПУ, 2, 90-95.
13. Божук, Т. (2010). Розвиток туристичної картографії в Україні. *Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Географія*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 527, 69-72.
14. Бойко, О.Д. (2004). *Історія України*. Київ: Академвидав.
15. Бондаренко, Г.В. (2003). *Історичне краєзнавство Волині*. (Кн. 1). Луцьк : «Вежа».
16. Бондарчук-Чугіна, І. Ю. (2007). *Розвиток культурно-історичного туризму на Миколаївщині (друга половина ХХ - початок ХХІ ст.)*. (Дис. канд. іст. наук). Київ.
17. Борисюк, С. (2007). Волинське Прибужжя: крізь серце й заметіль століть. Нововолинськ: «Мінотавр».
18. Бренчук, О. (2007). Про назви населених пунктів Рожищенського району. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Рожисьце і рожищенці в історії Волині та України: проблеми волинезнавства*, матеріали ХХІІІ обласної наук.-практ. історико-краєзнавчої конф. Луцьк : Волинське обл. т-во краєзнавців, 18-21.
19. Бучко, Ж., Гохмут, З. (2007). Естетична цінність ландшафту як передумова створення маршрутів екотуризму. *Молодь у вирішенні регіональних та транскордонних проблем екологічної безпеки*, Матеріали шостої міжн. наук. Конф. Чернівці : Зелена Буковина, 43-45.
20. Винокур, І. С. (1994). *Археологія України*. Київ : Вища школа.
21. Винокур, І.С., Телегін, Д. (2004). *Археологія України*. Тернопіль : Богдан.
22. Геренчук, К. І. (Ред.). (1975). *Природа Волинської області*. Львів : Вища школа, видавництво при Львівському університеті.
23. Гищук, Р.М. (2011). *Ретроспективна екістично-етнічна оцінка заселення території Івано-Франківської області*. (Дис. канд. географічних наук). Чернівці.
24. Голубенко, О.С. (2013). Географічний аналіз розміщення історико-культурних рекреаційних ресурсів Польщі. *Регіон-2013: суспільно-географічні аспекти*, матеріали науково-практичної конференції молодих науковців, аспірантів та студентів з міжнародною участю. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 287-290.
25. Грибович, Р.Т., Мацкевой, Л.Г., Пелещишин, Н.А. (1987). *Археологія*

- Прикарпаття, Волини и Закарпаття: каменный век.* Київ : Наукова думка.
26. Григор'єва, Г.В. (2010). *Суспільно-географічні процеси заселення Північної Бессарабії.* (Дис. канд. географічних наук). Чернівці.
  27. Грицку-Андрієш, Ю. П. (2010). *Соціально-економічні особливості та основні напрями розвитку сільського туризму в регіоні* (Дис. канд. географічних наук). Чернівці.
  28. Гріссен, Л.О., Титова, О.М. (Ред.). (2012). *Основи пам'яткознавства.* Київ : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПШ, 99-127.
  29. Депутат, М. М. (2013). *Рекреаційно-туристичний потенціал гірських поселень Івано-Франківської області (суспільно-географічний аналіз).* (Дис. канд. географічних наук). Чернівці.
  30. Джам, О.А. (2012). Ківерцівський національний парк "Цуманська пуща": збереження вікових дерев. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Географічні науки.* Луцьк, 9, 176-181.
  31. Джаман, В.О. (2003). Регіональні системи розселення: демографічні аспекти. *Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць: Географія.* Чернівці : Рута, 167, 150-157.
  32. Джаман, В.О., Костащук І.І. (2006). Паломництво як вид туристичної діяльності в Чернівецькій області (географічні аспекти). *Вісник наукових досліджень. Серія: Туризм.* Тернопіль : РВВ Галицького інституту ім. В. Чорновола, 1, 41-46.
  33. Добинда, І. П. (2013а) .Територіальна організація первісної поселенської мережі Волинської області до часів Київської Русі. *Регіон-2013: суспільно-географічні аспекти,* матеріали науково-практичної конференції молодих науковців, аспірантів та студентів з міжнародною участю. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 236-238.
  34. Добинда, І. П. (2014а). Характеристика сакральних пам'яток Волинської області та їхнє територіальне поширення. *Геополітика и экогеодинамика регионов: научный журнал.* (Том 10). Сімферополь, 2, 515-519.
  35. Добинда, І.П. (2013б). Памятки архітектури та містобудування Волинської області та їхні територіальні характеристики. *Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць: Географія.* Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 655, 27-31.
  36. Добинда, І.П. (2014б). Володимир-Волинський – важливий історико-культурний осередок Волинської області. *Регіон-2014: стратегія оптимального розвитку,* матеріали науково-практичної конфере-

- нції молодих науковців, аспірантів та студентів. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 124-127.
37. Добинда, І.П. (2014с). Сакральні пам'ятки Волинської області та їхній потенціал для розвитку туризму. *Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика*, Матеріали міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 25-річчю створення кафедри географії України та регіоналістики та 80-річчю з дня народження професора Ярослава Жупанського. Чернівці : Видавничий дім «Родовід», 253-255.
  38. Добинда, І.П. (2015). Містечка і села як центри розвитку історико-культурного туризму (на прикладі Волинської області). *Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць: Географія*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 762-763, 149-155.
  39. Добровольська, С.Я. (2013). *Ретроспективно-географічні особливості заселення і поселенської організації каньйонної долини Дністра*. (Дис. канд. географічних наук). Чернівці.
  40. Дударчук К.Д. (2011). Духовні святині як об'єкти сакрального туризму. *Регіон-2011: стратегія оптимального розвитку*, матеріали науково-практичної конференції. Харків, 167-169.
  41. Дударчук, К. (2013). *Історико-культурні туристичні ресурси Тернопільської області: стан збереження та використання*. Тернопіль.
  42. Дударчук, К.Д. (2012). *Історико-культурні туристичні ресурси Тернопільської області: стан збереження та використання*. (Дис. канд. географічних наук). Львів.
  43. Дутчак, С.В. (2008). *Туристсько-рекреаційні ресурси ландшафтів (на прикладі Чернівецької області)*. (Дис. канд. Географічних наук). Київ.
  44. Жариков, Н. Л. (Ред.). (1983). *Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР.* (Т. 1.). Київ : Будівельник.
  45. Жукова, О.В. (2007). Замкові комплекси XII-XVII ст. Хмельницької області на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання. (Дис. канд. географічних наук). Харків.
  46. Заблотовська, А.Г. (2013). Основні форми охорони історико-культурних туристичних ресурсів. *Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць: Географія*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 655, 107-111.
  47. Закон України «Про охорону культурної спадщини» (2000). *Відомості Верховної Ради України*, 39. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>

48. Закону України «Про музеї та музейну справу» (1995). *Відомості Верховної Ради України*, 25. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95#Text>
49. Заставецька, О.В. (1997). *Комплексний економічний і соціальний розвиток території: теоретичні і методичні основи дослідження*. Тернопіль.
50. Заставний, Ф.Д. (1994). *Географія України*. Львів : Світ.
51. Іванунік, В.О. (2009). *Оцінка рекреаційно-туристичної атрактивності території (на прикладі Чернівецької області)*. (Дис. канд. географічних наук). Чернівці.
52. Іванунік, В.О., Явкін, В.Г. (2012). *Атрактивність рекреаційно-туристичних територій*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т.
53. *Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область*. (1970). Київ : Головна редакція Української радянської енциклопедії.
54. Кампов, Н., Касинець, О. (2012). Історико-географічні аспекти формування та розвитку курортних територій Закарпаття. *Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць: Географія*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 616, 70-75.
55. Кілінська, К. (2006). Туристичні ресурси Карпато-Подільського регіону. *Вісник наукових досліджень. Серія: Туризм*. Тернопіль : РВВ Галицького інституту ім.В.Чорновола, 1, 56-65.
56. Кілінська, К.Й. (2010). *Теоретичні та прикладні аспекти рекреаційного природокористування в Україні*. Чернівці : Чернівецький національний університет.
57. Клімчук, Б. П., Луцишин, В., Лажнік, В. Й. (Ред.). (1997). *Єврорегіон Буг: Волинська область*. Луцьк : Ред. вид. від. Волинського університету.
58. Кляп, М. Шандор, В. (2013). *Сучасні різновиди туризм*. Київ : Знання.
59. Ковальчук, Є. (2001). До питання збереження пам'яток сакрального мистецтва у храмах Волині. *Українська культова архітектура у світовому контексті*, Мат. міжн. наук. конф. Київ, 96-101.
60. Ковальчук, Є. (2005). Пам'ятки давнього сакрального мистецтва у Луцькому Свято-Троїцькому соборі. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Свято-Троїцький собор в історії Луцька та Волині*, Матеріали XVII Волин. обл. наук. конф., присвяч. 250-річчю від дати завершення будівництва Луцького собору Святої Трійці та 125-річчю з часу його освячення як православл. кафедр. собору. Луцьк, 18–21.
61. Ковальчук, І.П. (2011). Походження назв населених пунктів Іваничівського району Волинської області. *Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць: Географія*. Чернівці : Чернівець-

- кий нац. ун-т, 527, 57-60.
62. Конопля, В. (1997). *Старожитності Волині*. Львів : НВФ «Українські технології».
63. Корзонюк, М. (1994). *Слідами минувшини Волині: Історико-краєзнавчий ілюстрований нарис*. Бужанка.
64. Корнієнко, В.В. (2008). Історико-культурна спадщина та її використання в туристичній сфері України (1991 - 2007 рр.). Дис. канд. географічних наук). Київ.
65. Кравців, В. С., Копач, М. В. (2004). Історико-культурні ресурси Карпатського регіону та оцінка їх туристичної атрактивності. *Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Стратегічне планування регіонального розвитку*. Збірник наук. праць, 4, 223-233.
66. Кравців, В.С., Гринів, Л.С., Копач, М.В., Кузик С.П. (1999). *Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери*. Львів : НАН України; ІРД НАН України.
67. Крачило, Н.П. (1987). *Географія туризму*. Київ : Вища школа.
68. Круль В. П., Круль, Г.Я., Паламарюк, М.Ю. (2015). Стан рекреаційно-туристських досліджень в Україні на початку ХХІ ст. (за матеріалами дисертаційних робіт). *Львівська суспільно-географічна школа*, матеріали всеукраїнської наукової конференції з участю закордонних вчених, присвяченої 70-річчю кафедри економічної та соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка. Львів, 212-217.
69. Круль В.П., Ковальчук, І.П. (2012b). Умови формування та територіальна організація первісної поселенської мережі Іваничівського району Волинської області. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць: Географія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 616, 85-88.
70. Круль, В. П. (2007). *Краєзнавство*. Чернівці : Рута.
71. Круль, В. П., Добинда, І.П. (2013a). Територіальний розподіл пам'яток архітектури та містобудування Волинської області. *Географічна наука і практика: виклики епохи*, матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 276-280.
72. Круль, В. П., Круль, Г.Я., Добровольська С. Я. (2008). Особливості ретроспективного поселенського освоєння Волині. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць: Географія. Чернівці : Рута, 391, 152-167.

73. Круль, В.П. (2004). *Ретроспективна географія поселень Західної України*. Чернівці : Рута.
74. Круль, В.П. (2008). *Історична географія Західної України*. Чернівці : ЧНУ.
75. Круль, В.П., Добинда, І.П. (2013b). Виникнення і територіальна організація первісної поселенської мережі Волинської області до часів Київської Русі. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія :Географічні науки*. Луцьк : Східноєвропейський національний університет, (16), 94-101.
76. Круль, В.П., Добровольська, С.Я., Гишук, Р.М., Григор'єва Г.В. (2012). Математичні аспекти дослідження ретроспективно-географічних процесів заселення регіону. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія :Географічні науки*. Луцьк : Східноєвропейський національний університет, (9), 81-89.
77. Круль, В.П., Ковальчук, І.П. (2011a). Культурно-історичні рекреаційні ресурси Волинської області. *Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи*, матеріали міжнародної наукової конференції «Туризм і розвиток регіону». Івано-Франківськ: Фоліант, 2, 271-276.
78. Круль, В.П., Ковальчук, І.П. (2011b). Потенціал культурно-історичних рекреаційних ресурсів Волинської області. *Вісник Донецького інституту соціальної освіти: Географія*. Донецьк, VII, 57-60.
79. Круль, В.П., Ковальчук, І.П. (2012a). Заселення території і формування первісної поселенської мережі Іваничівського району Волинської області. *Еволюція та антропогенізація ландшафтів передгірських і гірських територій*, матеріали Міжнародної наукової конференції. Чернівці : Букрек, 40-41.
80. Круль, В.П., Ковальчук, І.П., Брик, С.Д. (2011). Територіальна ієрархічна структура культурно-історичних рекреаційних ресурсів Волинської області. *Сучасні тенденції наукової парадигми економіко-географічної освіти України*, 36. матер. VII Всеукраїнської науково-практичної конференції. Донецьк : ДІСО, 49-51.
81. Круль, Г.Я. (2006). *Географо-краєзнавча оцінка процесів заселення Північної Буковини*. (Дис. канд. географічних наук). Чернівці.
82. Крушельницька, Л.І. (1982). *Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині доби бронзи і раннього заліза*. Київ : Наукова думка.
83. Крушинська, О. (2009) *Дерев'яні храми України*. Відновлено з <http://www.derev.org.ua/volyn/volyn.htm>
84. Кузик, С. П. (2011). *Географія туризму*. Київ : Знання.

85. Кузик, С., Касянчук, З. (1993). Оцінка туристичної придатності території Карпат. *Український міст в Європу: проблеми і перспективи*, Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Львів, 100-103.
86. Кузик, С., Литвин, Д. (2012). *Історико-культурні ресурси українсько-польського прикордоння та особливості їх використання для туристичних цілей*. Відновлено 3
http://tourlib.net/statti_uk/Kuzyk2.htm
87. Кузишин, А.В. (2011). Сучасний стан сформованості туристичної інфраструктури в Західноукраїнських областях. *Наук. зап. Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Серія: Географія*. Тернопіль : СМП «Тайп», 2, 122-128.
88. Кузишин, А.В., Флінта, Н.І., Кошіль, А.Б. (2002). Роль краєзнавчого принципу в дослідженні соціально-економічних комплексів адміністративних одиниць різних рангів. *Матеріали Другого всеукраїнського семінару з теорії і практики регіонального географічного краєзнавства*. Тернопіль, 1, 87-89.
89. Куль, Л. (2008). *Іваничі. Путівник*. Луцьк : Медіа.
90. Кучерепа, М.М. (2006). *Історія Волині. 1939-1941рр.*. Луцьк : Волинська обласна друкарня.
91. Кучинко, М. (2005). *Археологія Волині*. Луцьк : Видавництво обласної друкарні.
92. Кучинко, М., Охріменко, Г. (1995). *Археологічні пам'ятки Волині*. Луцьк : Вежа.
93. Кушнір, В., & Гатальська, Н. (2012). Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського: етапи становлення. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Сер.: Історія, економіка, філософія, (17), 82-86.
94. Левкович, І. (1953). *Нариси історії Волинської землі (до 1914 р.)*. Вінніпег, Канада : Новий Шлях. Накладом Волинського Видавничого Фонду.
95. Лесик, О. (1993). *Замки та монастирі України*. Львів :Світ.
96. Любіцева, О. (2002). Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти. Київ : Альтерпрес.
97. Любіцева, О. О. (2010). Туристичне країнознавство: функції, зміст, завдання. *Географія та туризм : зб. наук. пр.* Київ : Альтерпрес, 6, 86–90.
98. Любіцева, О. О. (2014). Туристичне країнознавство: підходи до розробки схеми викладу матеріалу. Актуальні проблеми країнознавчої нау-

- ки, матеріали І Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції. Луцьк : Вежа-Друк, 6-9.
99. Мазурець, Р. Р., Коцан, Н. Н., Войчук, М. В. (2010). *Інноваційні підходи у розвитку територіально-рекреаційного комплексу Волинського регіону*.
100. Мальська, М., Біла, Т. (2013). Історико-культурні ресурси як чинник розвитку приміського туризму м. Львова. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. Львів : Світ, 43. Ч.1, 52–58.
101. Масляк, П.О. (2008). *Рекреаційна географія*. Київ : Знання.
102. Мацола, В.І. (1997). *Рекреаційно-туристичний комплекс України*. Львів : Інститут регіональних досліджень НАНУ.
103. Мацюк, О.Я. (2009). *Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки*. Львів : Центр Європи.
104. Мезенцев, К.В., Підгрушний, Г.П., Мезенцева Н.І. (2014). *Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація*. Київ : ДП «Прінт Сервіс».
105. Мезенцев, К.В., Підгрушний, Г.П. (2015). Привабливість території для проживання людини: методологічні та прикладні аспекти дослідження. *Український географічний журнал*. Київ, (1), 32-41.
106. Миронюк, Н.В. (2012). Суспільно-географічний аналіз культурної спадщини Волинської області. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Географічні науки*. Луцьк : Східноєвропейський національний університет, 9, 108-114.
107. *Музейний простір Волині*. (2022). Відновлено з <http://volyn-museum.com.ua/publ/>
108. Надольська, В., Кальченко, М. (2012). Розбудова музейництва на Волині за роки незалежності. *Волинський музейний вісник: Наук. зб.* Луцьк, 3, 34-38.
109. Немець, К. А., & Василевська, Я. В. (2013). Спеціальні методи в суспільно-географічних дослідженнях туристсько-рекреаційних ресурсів (на прикладі Херсонської області). *Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць*. Херсон: ПП Вишемирський, 153-157.
110. Немець, Л. М., Сегіда, К. Ю., & Моштакова, Н. В. (2009). Соціально-демографічні та історико-культурні фактори розвитку туризму. *Культура народів Причорномор'я*.
111. Новосад, Н.О. (2010). Країнознавчі аспекти аналізу туристської привабливості регіонів України. *Географія та туризм*. (2), 149-158.
112. Огнеєва, О.Д., Златогорський, О.Є. (1999). Культурно-історичні рекреа-

- ційні ресурси Волинської області: *Туристично-краєзнавчі дослідження*. Київ, (4), 26-32.
113. Олійник, Я. Б. (2015). Парадигма регіонального соціуму в суспільній географії. *Географія та туризм*, (32), 106-120.
114. Орлова, М. Л. (2009). *Ресурси етнічного туризму регіону: суспільно-географічна оцінка (на матеріалах Одеської області)*.
115. Охріменко, Г. В. (2001a). *Волинська неолітична культура*. Луцьк : Волинська обласна друкарня.
116. Охріменко, Г. В. (2001b). *Культура лінійно-стрічкової кераміки на Волині*. Луцьк : Волинська обласна друкарня.
117. Охріменко, Г. В., Кучинко, М., Кубицька, Н. (2003). *Розвиток керамічного виробництва на Волині*. Луцьк : Волинська обласна друкарня.
118. Паламарюк, М. Ю. (2015). *Суспільно-географічний аналіз рекреаційно-туристичних ресурсів Буковинських Карпат*. (Дис. канд. географічних наук). Чернівці.
119. Пастернак, Я. (1961). *Археологія України: Первісна, давня та середня історія України за археологічними джерелами*. Торонто : Наукове товариство ім. Шевченка.
120. Петранівський, В.Л. Рутинський, М.Й. (2006). *Туристичне краєзнавство*. Київ : Знання.
121. Петров, Н.И. (1888). *Волинь: Исторические судьбы юго-западного края*. Санкт-Петербург : «Общественная польза».
122. Пістун, М.Д. (2008). Основні положення регіонального розвитку України: суспільно-географічний аспект. *Український географічний журнал*. Київ, (4), 22-27.
123. Поколюдна, М.М. (2011). Розвиток рекреаційної діяльності як засіб раціонального використання регіонального природно-ресурсного потенціалу територій та об'єктів природно-заповідного фонду. *Регіон-2011: стратегія оптимального розвитку*, матеріали науково-практичної конференції. Харків, 301-303.
124. Полинова, Н.Ф. (1978). Оценка необходимого и достаточного времени на осмотр экскурсионных объектов. Социально-географические проблемы повышения эффективности туристско-экскурсионного обслуживания. Минск : Из-во Беларуск. ун-та, 100-104.
125. Потапова, А.Г. (2012). Оцінка економічного потенціалу Волинського регіону. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Географічні науки*. Луцьк : Східноєвропейський національний університет, (9), 64-70.
126. Пучковський, Л. (2005). *Нарис історії села Літовиж*.

Нововолинськ : Мінотавр.

- 127.Ровенчак І.І. (2008). *Географія культури: проблеми теорії, методології та методики дослідження*. Львів : Вид.центр ЛНУ імені Івана Франка.
- 128.Руденко, В. (2010). *Географія природно-ресурсного потенціалу України*. Чернівці : ЧНУ.
- 129.Руденко, В.П. (1993). *Довідник з географії природно-ресурсного потенціалу України*. Київ : Вища школа.
- 130.Свєшніков, І.К. (1974). *Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III - на початку II тисячоліття до н.е*. Київ.
- 131.Скутар, Т. (2012). *Рекреаційно-туристична різноманітність Чернівецької області: сучасний стан, оцінка, перспективи*. (Дис. канд. географічних наук). Чернівці.
- 132.Скутар, Т. (2013). Історико-культурні туристичні ресурси: поняття та структура. *Географічна наука і практика: виклики епохи*,: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті. (Т. 3, с.256-261). Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
- 133.Смаль, І. (2004). *Основи географії та рекреації туризму*. Ніжин : вид-во НДПУ імені М.Гоголя.
- 134.Смаль, І.В. (2003). Рекреація, туризм і дозвілля: тлумачення і співвідношення понять. *Український географічний журнал*. Київ, (4), 58-64.
- 135.Смаль, І.В. (2010b). *Туристичні ресурси світу*. Ніжин : Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.
- 136.Смаль, І.В. (2010a). Туризм як форма господарського освоєння депресивних регіонів. *Географія. Економіка. Екологія. Туризм*. Ніжин.: вид-во НДПУ імені М.Гоголя, (4), 106-114.
- 137.Старорудбцев, А.С. (2011). Рекреаційне районування. *Регіон-2011: стратегія оптимального розвитку*, матеріали науково-практичної конференції. Харків, 181-183.
- 138.Сушко, Н. В. (2010). *Історичні місця та розвиток туризму на Черкащині (90-ті роки ХХ – початок ХХІ ст.)*. (Дис. канд. географічних наук). Черкаси.
- 139.Ткач, Д.В. (1997). *Малі міські поселення: економіко- і соціально-географічні проблеми розвитку*. Тернопіль : Астон.
- 140.Топчієв, О.Г. (2009). *Основи суспільної географії: методологія, методи, методика*. Одеса :Астропринт.
- 141.Устименко, Л. (2013). Подієвий туризм як історико-культурне явище. *Культура і мистецтво*. Київ : Альманах, (1), 88-92.
- 142.Устин, В.В. (2013). Развитие туристско-рекреационной деятельности на

- устойчивой основе, как элемент плана управления заказником «Прибужское Полесье» (Беларусь). *Регион-2013: суспільно-географічні аспекти*, матеріали науково-практичної конференції молодих науковців, аспірантів та студентів з міжнародною участю. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 35-38.
143. Філоненко, І. М., Іщук, С. І. (2005). *Інфраструктура ТРК Чернігівської області України (комплексна оцінка)*. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, (51), 36-38.
144. Фоменко, Н., Федорченко, В., Скрипник, М., Цехмістрова Г. (2004). *Педагогіка туризму*. Київ : Видавничий дім «Слово».
145. Фоменко, Н.В. (2007). *Рекреаційні ресурси та курортологія*. Київ : Центр навч. л-ри.
146. Хведів, О. (2002). *На кручі Бугу*. Луцьк : Настир'я.
147. Холявчук, Д.І. (2011). *Рекреаційний потенціал ландшафтів долини Середнього Дністра*. (Дис. канд. географічних наук). Чернівці.
148. Цинкаловський, О. (1984а). *Стара Волинь і Волинське Полісся: [Краєзнавчий словник]*. (Т. 1). Канада, Вінніпег.
149. Цинкаловський, О. (1984б). *Стара Волинь і Волинське Полісся: [Краєзнавчий словник]*. (Т. 2). Канада, Вінніпег.
150. Чернова, Г. В. (2007). *Територіально-рекреаційний комплекс Вінницької області*.
151. Черчик, Л.М. (2006). *Оцінка рівня привабливості розвитку рекреаційного природокористування для регіонів України*. Луцьк : ЛДТУ.
152. Шаблій, О.І. (1994). *Математичні підходи в соціально-економічній географії*. Львів : ЛДУ.
153. Шаблій, О.І. (2001). *Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії*. Львів : Видавничий центр ЛНУ.
154. Шаблій, О.І. (2003). *Основи загальної суспільної географії*. Львів : Видавничий центр ЛНУ.
155. Шишка, І.В. (2011). *Подієвий туризм та перспективи його розвитку в Україні. Регіон-2011: стратегія оптимального розвитку*, матеріали науково-практичної конференції. Харків, 191-193.
156. Штогрин, Н. (2013). *Історико-культурні ресурси Івано-Франківської області як важлива передумова розвитку туристичної галузі*. Географічна наука і практика: виклики епохи, Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті. (Т. 3). Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 242.
157. Шульгач, В.П. (2001). *Ойкономія Волині*. Київ : Кий.

-
- 158.Юрченко, П.Г. (1970). Дерев'яна архітектура України. Київ : «Будівельник».
- 159.Явкін, Г., Руденко, В., Король, О. (2006). *Проблеми географії та менеджменту туризму*. Чернівці: Рута.
- 160.Яворська, В.В. (2015). Територіальна організація рекреаційної діяльності Одеського регіону. *Наук.-практ. збірник «Географія та туризм»*. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, (31).68-79.
- 161.Яворська, В.В. (2014). Рекреаційний комплекс Одеси: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. *Науковий вісник Чернівецького університету: зб.наук. праць: Географія*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, (724-725), 204-210.
- 162.Яворська, В.В., Яковлева, Ю. (2012). Сутність та особливості соціальної сфери. *Культура народів Причорномор'я: науковий журнал*. Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, 227, 104-110.
- 163.Rąkowski, G. (2005). Wołyń. Oficyna Wydawnicza «Rewasz».

ДОДАТКИ

Додаток А

Утворення поселень Волинської області за часовими етапами

№ п/п	Назва етапу	Часові межі	К-сть поселень, що утворились за етап, од.	Щільність поселень, шт./100 км ²	К-сть археологічних культур, шт.	К-сть адм. районів, шт.
1.	I етап	палеоліт (до 10 тис.р. до н.е.)	39	0,19		13
2.	II етап	мезоліт (8300-5000рр. до н.е.)	25	0,12		12
3.	III етап	V тис. до н.е.	66	0,33	2	13
4.	IV етап	IV тис. до н.е.	33	0,16	3	9
5.	V етап	III тис. до н.е.	44	0,22	6	14
6.	VI етап	II тис. до н.е.	97	0,48	4	16
7.	VII етап	I тис. до н.е.	5	0,02	5	4
8.	VIII етап	0-V ст. н.е.	21	0,1	6	11
9.	IX етап	VI-IX ст. н.е.	6	0,03	2	2
10.	X етап	X-XI ст.	47	0,23		15
11.	XI етап	XII - XIV ст.	18	0,09		10
12.	XII етап	XV ст.	43	0,21		13
13.	XIII етап	XVI ст.	289	1,43		16
14.	XIV етап	XVII ст.	24	0,12		11
15.	XV етап	XVIII ст.	37	0,18		14
16.	XVI етап	XIX ст.	50	0,25		11
17.	XVII етап	XX-XXI ст.	64	0,32		16

**Щільність новостворених поселень за етап
у межах адміністративних районів**

№п/п	Назва адміністративного району	Щільність утворених поселень за етап, шт./100км ²																		
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	3а IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	3а
1.	Володимир-Волинський	0,19	0,1	0,39	0,96	0,48	0,77	0,19	0,29	0,48	3,85	0,29	0,19		1,25	0,19	0,39	0,48	0,29	6,94
2.	Горхівський		0,09		0,27	0,45	0,53		0,45		1,78	0,36	0,09	0,53	2,5	0,45		0,36	0,62	6,68
3.	Іванчицький	0,47	0,16	0,31	0,78	0,93	0,47		0,31		3,26	0,93	0,16	1,24	2,79				0,16	8,68
4.	Камінь-Каширський	0,17	0,17	0,11	0,11	0,17	0,17				0,92	0,11		0,06	0,57	0,17	0,29	0,17	0,23	2,52
5.	Ківерцівський	0,28	0,07	0,35		0,35	0,42		0,07		1,49	0,35	0,14	0,14	1,7	0,07	0,07	1,06	0,21	5,3
6.	Ковельський		0,06	0,06	0,12	0,12	0,35	0,06	0,06		0,81	0,12		0,29	2,21	0,29	0,17	0,12	0,29	4,29
7.	Локачинський	0,08			0,28	0,14	1,4		0,14		2,11	0,28		0,42	3,23		0,14	0,28	0,28	6,74
8.	Луцький	0,41		1,54	0,62	0,31	1,13	0,1	0,1	0,1	4,32	0,62		0,1	1,34	0,1	0,41	0,21	0,92	8,02
9.	Лобешівський	0,34	0,21	0,14		0,07	0,14		0,07		0,97	0,21	0,07	0,07	0,41	0,07	0,21	0,14	0,21	2,34
10.	Лобомльський	0,2	0,14	0,07	0,07	0,27	0,47				1,22	0,14	0,14	0,14	1,01	0,07	0,14		0,54	3,38
11.	Маневицький	0,18	0,26	0,4		0,09	0,62		0,04		1,59	0,09		0,66	0,09	0,18			0,13	2,74
12.	Ратнівський	0,14	0,07	0,42		0,07	0,21	0,07	0,07		1,04	0,35	0,14	0,14	0,14	0,35	0,7	0,28	3,2	

Продовження додатка Б

13.	Рожитенський	0,12		1,51		0,32	1,29				3,13	0,32	0,22	0,22	1,87	0,22	0,11	0,32	0,11	6,47
14.	Старовижівський	0,28	0,27	0,36	0,18	0,09	0,28				1,43	0,09	0,18		1,96		0,09	0,18	0,18	4,1
15.	Турійський	0,08					0,17		0,4		0,57	0,25	0,25	0,5	3,65	0,08	0,17		0,25	5,73
16.	Шашківський	0,53	0,26	0,13		0,26	0,13				1,32			0,13	0,13		0,13		0,4	2,11

Населені пункти утворені за 13 етап

№ п/п	Назва поселення	Дата першої писемної згадки
1	2	3
Володимир-Волинський район		
1	Овадне	1545р.
2	Міжлісся (п.н. Владистлавівка)	1565р.
3	Охнівка	1580р.
4	Воля-Свійчівська (п.н. Волиця до 1936р.)	1577р.
5	Бобичі	1545р.
6	Орані	1545р.
7	Когильне	1545р.
8	Свійчів	1570р.
9	Дігтів	1570р.
10	Суходоли	1570р.
11	Воцатин	1577р.
12	Верба	1570р.
13	Ізов	1545р.
Горохівський район		
1	Губин Перший	1570р.
2	Журавники	1570р.
3	Красів (п.н. Красів Руський до 1946р.)	1577р.
4	Козятин	1583р.
5	Лемешів	1570р.
6	Волиця Лобачівська	1570р.
7	Десятин	1588р.
8	Мислині	1577р.
9	Ржищів	1570р.
10	Ватинець	1577р.
11	Довгів	1545р.
12	Бужани	1545р.
13	Ватин	1545р.
14	Охлопів	1545р.
15	Колмів	1545р.
16	Кутрів	1545р.
17	Мирне (п.н.Блудів),	1540р.
18	Пустомити	1545р.
19	Жуковець	1545р.
20	Ощів	1545р.
21	Стрільче	1565р.
22	Смолява	1561р.
23	Скригове	1570р.
24	Терешківці	1577р.

Продовження додатка В1

25	Жабче	перша пол. XVIст.
26	Озерці	1501р.
27	Пильгани	1546р.
28	Сільце	1596р.
Іваничівський район		
1	Хренів	1545р.
2	Шахтарське (п.н. Дорогиничі до 1946р.)	1545р.
3	Лугове (п.н. Малий Щенятин до 1946р.)	1545р.
4	Менчичі	1545р.
5	Біличі	1547р.
6	Луковичі	1523р.
7	Ориші	1549р.
8	Грушів	1544р.
9	Петрове (п.н. Цуцнів)	1558р.
10	Завидів	1570р.
11	Милятин	1570р.
12	Морозовичі	1575р.
13	Топилище	1570р.
14	Іванівка (п.н. Янівка)	1577р.
15	Колона	1577р.
16	Трубки	1577р.
17	Самоволля	1583р.
18	Переславиці	1583р.
Камінь-Каширський район		
1	Великий Обзирр	1545р.
2	Верхи	др.пол. XVIст.
3	Видерта	поч. XVIст.
4	Ворокомле	кін. XVIст.
5	Воєгоща	поч. XVIст.
6	Добре	кін. XVIст.
7	Пнівне	XVIст.
8	Полиці	XVIст.
9	Черче	кін. XVIст.
10	Мостище	1533р.
Ківерцівський район		
1	Дідичі	1577р.
2	Дубище	1577р.
3	Микове	1546р.
4	Метельне	1545р.
5	Звози	1545р.
6	Сильне	1557р.
7	Хром'яків	1577р.
8	Мошаниця	1590р.
9	Ромашківка	1577р.
10	Липляни	1583р.

Продовження додатка В1

11	Жорнище	1577р.
12	Носовичі	1577р.
13	Чемерин	1577р.
14	Домашів	1583р.
15	Журавичі	1570р.
16	Озеро (п.н. Воля Озерська до 19 ст.)	1577р.
17	Личани	1570р.
18	Сапогове	1570р.
19	Клубочин	1583р.
20	Суськ	1570р.
21	Омельне (п.н. Макарівка),	1570р.
22	Острів	1577р.
23	Хопнів	1598р.
24	Мощаниця	1518р.
Ковельський район		
1	Любитів	сер. XVIст.
2	Перковичі	1545р.
3	Білин	1537р.
4	Доротище	1502р.
5	Дроздні	1521р.
6	Вербка	1543р.
7	Дубове	1543р.
8	Козлиничі	1545р.
9	Кричевичі	1509р.
10	Мощена	1543р.
11	Облапи	1502р.
12	Поповичі	1545р.
13	Сільце	1543р.
14	Битень	1560р.
15	Підліси	1564р.
16	Білашів	1570р.
17	Грив'ятки	1570р.
18	Будище	1583р.
19	Волошки	1590р.
20	Ломачанка	1578р.
21	Воля-Любитівська	1570р.
22	Черкаси	1583р.
23	Бахів	1543р.
24	Гішин	1543р.
25	Стеблі	1586р.
26	Краснодуб'я	1583р.
27	Кругель	1595р.
28	Заріччя	1577р.
29	Новий Мосир	1545р.
30	Пісочне	1540р.
31	Рокитниця	1535р.

Продовження додатка В1

32	Свидники	1577р.
33	Жмудче	XVIст.
34	Красноволя	1583р.
35	Несухоїже	1502р.
36	Нужель	1541р.
37	Угли	1568р.
38	Шкурат	1597р.
Локачинський район		
1	Тумин	1545р.
2	Великий Окорськ	1545р.
3	Заячичі	1545р.
4	Зубильне	1545р.
5	Твердині	1545р.
6	Твориничі	1505р.
7	Цевевичі	1542р.
8	Колпитів	1545р.
9	Марковичі	1545р.
10	Конюхи	1545р.
11	Кути	1570р.
12	Новий Загорів	1567 р.
13	П'ятикори	1577р
14	Дорогиничі	1583р.
15	Кремеш	1577р.
16	Шельвів	1577р.
17	Замличі	1570р.
18	Коритниця	1570р.
19	Войнин	1570р.
20	Защитів	1583р.
21	Озютичі	1545р.
22	Михайлівка	1570р.
23	Мовчанів	1578р.
Луцький район		
1	Лаврів	1545р.
2	Баківці	1545р.
3	Великий Омеляник	1567р.
4	Радомишль	1545р.
5	Хорохорин	1545р.
6	Боголюби (п.н. Першотравневе)	1586р.
7	Суховоля (п.н.Суховоліє)	1577р.
8	Богин	1577р.
9	Верхівка	1570р.
10	Новокотів (п.н. Копче)	1577р.
11	Заболотці	1577р.
12	Романів	1570р.
13	Струмівка	XVIст.
Любешівський район		

Продовження додатка В1

1	Березичі	1598р.
2	Бихів	1546р.
3	Деревок	1546р.
4	Мала Глуша	1537р.
5	Хоцунь	1554р.
6	Утриничі	1598р.
Любомльський район		
1	Скиби	1533р.
2	Запілля	1510р.
3	Біличі	1547р.
4	Городне	1510р.
5	Куснища	1510р.
6	Ясне (п.н. Бин)	1564р.
7	Підгородне (п.н. Підгородненська Волька)	1510р.
8	Полапи	1510р.
9	Радехів	1510р.
10	Римачі	1550р.
11	Бережці	1510р.
12	Зачернеччя	1560р.
13	Красноволя (п.н. Кути)	1583р.
14	Застав'є	1565р.
15	Сокіл	1570р.
Маневицький район		
1	Криничне (п.н. Лище)	1545р.
2	Будки	1577р.
3	Галузія	1577р.
4	Колодії	1577р.
5	Костюхнівка	1577р.
6	Лісове	1577р.
7	Островки	1577р.
8	Козлиничі	1577р.
9	Хряськ	1577р.
10	Цміни	1577р.
11	Череваха	1577р.
12	Нові Підцаревичі	1577р.
13	Велика Ведмежка	1583р.
14	Набруска	1578р.
15	Ситниця (п.н. Ситна Воля)	1578р.
Ратнівський район		
1	Заброди	1600р.
2	Косиці	XVIст.
Рожищанський район		
1	м-ко Рожище	1552р.
2	Городині	1545р.
3	Кобче	1545р.
4	Рудня	1545р.

Продовження додатка В1

5	Дмитрівка	1545р.
6	Михайлин	1545р.
7	Топільне	1545р.
8	Олешковичі	1570р.
9	Козин	1570р.
10	Підгірне (п.н. Малі Березолуки)	1575р.
11	Іванчиці	1583р.
12	Кияж	1577р.
13	Залісці	1544р.
14	Корсині	1538р.
15	Немир	1545р.
16	Підліски	1569р.
17	Тихотин	1576р.
Старовижівський район		
1	Смолярі	1543р.
2	Текля	1543р.
3	Рудка	1508р.
4	Хотивель	1508р.
5	Лісянки	1508р.
6	Паридуби	1508р.
7	Поліське (п.н. Пісочне)	1533р.
8	Мильці	1537р.
9	Підсинівка	1542р.
10	Соколище	1542р.
11	Шкроби	1542р.
12	Комарове	1540р.
13	Брідки	1508р.
14	Залюття	1565р.
15	Лютка	1565р.
16	Мокре	1565р.
17	Рокита	1565р.
18	Секунь	1553р.
19	Журавлине (п.н. Шайно)	пер.пол. XVIст.
20	Рудня	XVIст.
21	Борзова	1570р.
22	Черемшанка	1570р.
Турійський район		
1	Гайки	1545р.
2	Клюськ	1545р.
3	Кульчин	1508р.
4	Свинарин	1545р.
5	м-ко Луків (п.н. Мацеїв)	1537р.
6	Маковичі	1545р.
7	Залісці	1511р.
8	Зілове	1511р.
9	Кличковичі	1511р.

Продовження додатка В1

10	Тупали	1520р.
11	Мокрець	1545р.
12	Туропин	1545р.
13	Осьмиговичі	1545р.
14	Крать	1545р.
15	Овлочин	1545р.
16	Клевецьк	1511р.
17	Ружин	1503р.
18	Вербичне	1528р.
19	Літин	1545р.
20	Радовичі	1544р.
21	Туличів	1535р.
22	Перевісся	1565р.
23	Серкізів	1570р.
24	Ловища	1570р.
25	Озеряни	1577р.
26	Селець	1577р.
27	Новосілки	1570р.
28	Оса	1577р.
29	Купичів	1577р.
30	Осерків	1577р.
31	Комарів	1577р.
32	Годовичі	1583р.
38	Обенижі	1502р.
33	Відути	друга пол. XVIст.
34	Гаруша	1545р.
35	Мочулки	1552р.
36	Нири	1545р.
37	Новий Двір	1570р.
39	Охотники	1566р.
40	Руда	1598р.
41	Синявка	1585р.
42	Ставок	1537р.
43	Сушибаба	1588р.
44	Ягідне	1568р.
Шацький район		
1	Хрипськ	1546р.

Додаток В2

Населені пункти утворені за час 16 етапу

№ п/п	Назва поселення	Дата першої писемної згадки
1	2	3
Володимир-Волинський район		
1	Октавин	1820р.
2	Ворчин	1835р.
3	Поничів	1835р.
4	Людмиліпіль	1870р.
5	Залужжя	1850р.
Горохівський район		
1	Наталин	1890р.
2	Ковбань	1890р.
3	Старики	1890р.
4	Диковини	1887 р.
Іваничівський район		
1		
Камінь-Каширський район		
1	Видричі	поч. ХІХст.
2	Мельники-Мостище	др.пол. ХІХст.
3	Залісся	кін. ХІХст.
Ківерцівський район		
1	Скреготівка	1890р.
2	Діброва	1887р.
3	Путилівка	1889р.
4	Залісоче	1876р.
5	Жабка	1883р.
6	Дідовичі	1887р.
7	Конопелька (п.н. Солтиси до 1964р.)	1846р.
8	Муравище (п.н. Рафалівка)	1870р.
9	Клепачів	1883р.
10	Карпилівка	1866р.
11	Словатичі	1896р.
12	Озерце	1807р.
13	Небіжка	1894р.
14	Знамирівка	1890р.
15	Кадище	1890р.
Ковельський район		
1	сс.Черемошне	1890р.
2	Мирин	1802р.
Локачинський район		
1	Вілька Садівська	1890р.
2	Журавець	1890р.
Луцький район		

Продовження додатка В2

1	Всеволодівка	1880р.
2	Липини	1870р.
Любешівський район		
1	Погулянка	1817р.
2	Щитинь	1811р.
Ратнівський район		
1	Видраниця	1879р.
2	Береза	1860р.
3	Сільце	1844р.
4	Запілля	1847р.
5	Лучичі	1856р.
6	Комарове	1834р.
7	Конище	1819р.
8	Березники (п.н. Березники Самарівські),	1842р.
9	Залюття	1828р.
10	Окачеве	1889р.
Рожищанський район		
1	Мильськ	1812р.
2	Линівка	1870р.
3	Духче	1887р.
Старовижівський район		
1	Брунетівка	1887р.
2	Чевель	1887р.
Турійський район		
1		
Шацький район		
1		

Додаток ВЗ

Населені пункти утворені за час 17 етапу

№ п/п	Назва поселення	Дата першої писемної згадки
1	2	3
Володимир-Волинський район		
1	Льотниче	1909р.
2	Дарницьке (п.н. Фонда)	1946р.
3	Ліски	1932р.
Горохівський район		
1	Сенкевичівка (п.н. Будки Губинські)	1924-1925рр.
2	Шкльинь Другий	1946р.
3	Ярівка	1946р.
4	Іванівка	1946р.
5	Богунівка	1946р.
6	Бистровиця	1964р.
7	Мар'янівка	XX ст.
Іваничівський район		
1	Нова Лішня	1914р.
Камінь-Каширський район		
1	Житнівка	1921р.
2	Надрічне	1922р.
3	Дубровиця (п.н. Козел), Котуш	1924р. 2002р.
Ківерцівський район		
1	Заброди	1985р.
2	Завітне (п.н. Вікентіївка)	1906р.
3	Яромель (п.н. Йосипівка)	1976р.
Ковельський район		
1	Люблинець	1987р.
2	Городище	1983р.
3	Світле	1964р.
4	Зелена	1927р.
5	Дарівка	1915р.
Локачинський район		
1	Залужне	1946р.
2	Міжгір'я (п.н. Волиця)	1964р.
Луцький район		
1	Озеряни	1946р.
2	Тарасове	1980р.
3	Усичівські Будки	1946р.
4	Милушин	1946р.
5	Брище (п.н. Підгір'я)	1946р.
6	Дубичанське (п.н. Ліс Куля)	1946р.
7	Барвінок (п.н. Броніславка)	1964р.

Продовження додатка В3

8	Тертки	2005р.
9	Охотин	1946р.
Любешівський район		
1	Нові Березовичі	1916р.
2	Діброва	1946р.
3	Каливиця	1991р.
Любомльський район		
1	Підліся (п.н. Новий Опалин),	1963р.
2	Гороховище (п.н. Вілька Гороховицька)	1946р.
3	Вишнівка (п.н. Старий Опалин)	1963р.
4	Борове (п.н. Перикірка)	1947р.
5	Старовойтове (п.н. Вовчиків Перевіз)	1968р.
6	Приріччя (п.н. Бовтуни)	1964р.
7	Бабаці	поч. ХХст.
8	Локутки	1946р.
Маневицький район		
1	Мала Яблунька	1984р.
2	Калинівка (п.н. Голодниця)	1913р.
3	Новоукраїнка (п.н. Бугаї)	1964р.
Ратнівський район		
1	Височне	1946р.
2	Долина	1946р.
3	Зоряне (п.н. Зади)	1946р.
4	Головище	1946р.
Рожищанський район		
1	Бортяхівка	1946р.
Старовижівський район		
1	Нова Воля	1939р.
2	Сукачі	1929р.
Турійський район		
1	Поляна (п.н. Яно-Каролінка до 1952р., Іваніка до 1967р.)	1932р.
2	Молодівка (п.н. Зигмунтівка),	1970р.
3	Серебряниця (Вілька)	1970р.
Шацький район		
1	Вілиця (п.н. Лобачі)	1946р.
2	Прип'ять (Бутмер),	1946р.
3	Гаївка	1993р.

Додаток Г1

**Перелік пам'яток археології Волинської області,
що перебувають під охороною держави**

№п/п	Місцезнаходження пам'ятника, його адреса	Найменування пам'ятника	Датування
1	2	3	4
Володимир-Волинський район			
1	с.Зимне	Городище	VI-VII ст.
2	с.Зимне	Курган	XIII ст.
3	с.Зимне	Комплекс печей для обпалювання цегли	XIV-XVст.
4	м.Устилуг	Городище	IX-XIIIст.
Горохівський район			
1	м. Берестечко	Курган "Маруха"	IX-XI ст.
2	м. Берестечко	Курган "Свята Тек- ля"	1658 р.
3	с.Борисковичі	Городище	XI-XIII ст.
4	с. Борисковичі, на північній околиці села, за 1,5 км на пн.-сх. від церкви	Поселення (II)	багатощарове
5	с.Борочиче, на сх. околиці села	Поселення (I)	багатощарове
6	с.Борочиче, урочище "Свята гора", на сх. околиці села	Поселення (II)	багатощарове
7	с.Борочиче, за 0,7 км на пд.- зах.від церкви	Поселення (III)	багатощарове
8	с.Борочиче, на пд-зх. околиці села	Поселення (V)	багатощарове
9	с. Ватин	Курган	невизначеного часу
10	с. Волиця Дружкопільська, на сх. околиці села	Поселення (I)	багатощарове
11	с.Галичани, на березі р.Липа	Поселення (I)	багатощарове
12	с.Галичани, на березі р.Липа, за 0,6 км на пн. від кладовища	Поселення (II)	багатощарове
13	с.Галичани, урочище "Галичанський ліс"	Курган	невизначеного часу
14	с.Горішне, на березі р.Липа	Поселення (II)	багатощарове
15	с. Довгів, урочище "Чижова гора"	Городище (I)	середньовіччя
16	с.Журавники, за 0,1 км на зах.від церкви	Городище (I)	середньовіччя
17	с.Звняче, за 0,4 км на пн. сх. від залізничного переїзду	Городище (I)	пізні середньовіччя
18	с.Звняче, за 1 км на півн. сх. від залізничного переїзду	Городище (II)	пізні середньовіччя
19	с.Звняче, урочище "Застав'я"	Поселення (III)	багатощарове
20	с. Звняче, на березі р.Уятин	Поселення (IV)	багатощарове
21	с. Звняче, на березі р.Уятин	Поселення (V)	багатощарове

Продовження додатка Г1

22	с. Іванівка, урочище “Гірка”	Городище (I)	середньовіччя
23	с. Іванівка, на пн.-зах. околиці села	Поселення (II)	багатощарове
24	с. Іванівка, на сх. околиці села	Поселення (IV)	багатощарове
25	с. Іванівка, на пд. сх. від мосту	Поселення (V)	багатощарове
26	с. Іванівка, на зх. від дороги	Поселення (VI)	багатощарове
27	с. Іванівка, за 1 км на пд. сх. від водонапірної башти	Поселення (VII)	епоха бронзи
28	с. Колмів, урочище “Замчисько”	Городище (I)	середньовіччя
29	с. Колмів, на пн. від церкви	Поселення (III)	багатощарове
30	с. Колмів, на зх. від церкви	Поселення (IV)	багатощарове
31	с. Колмів, на пн. сх. від повороту на Горохів - Берестечко	Поселення (V)	багатощарове
32	с. Колмів, за 1 км на сх. від церкви	Поселення (VI)	багатощарове
33	с. Красів, на березі р.Утятин	Поселення (VII)	багатощарове
34	с. Кумовище, на березі р.Липа	Поселення (III)	багатощарове
35	с.Марковичі, урочище “Замогилля”	Курган (I)	невизначеного часу
36	с. Марковичі, урочище “Безодня”	Поселення (II)	багатощарове
37	с. Мирків, на березі р.Млинівка	Поселення (IV)	багатощарове
38	с. Мислині, на пн. зх. від церкви	Курган (I)	невизначеного часу
39	с. Новостав, на зх. околиці села	Поселення (I)	багатощарове
40	с. Опців, на березі р.Утятин	Поселення (I)	епоха бронзи
41	с. Опців, на березі р.Утятин	Поселення (II)	багатощарове
42	с. Опців, на березі р.Утятин	Поселення (III)	багатощарове
43	с. Опців, на зх. від церкви	Поселення (V)	багатощарове
44	с. Опців, урочище “До Фойни”	Городище (VIII)	невизначений час
45	с.Перемиль	Городище “Замчище”	XI-XIII ст.
46	с. Пірванче	Поселення (III)	багатощарове
47	с. Пірванче	Поселення (VI)	багатощарове
48	с. Скобелка, урочище “Вербовець”	Курганна група	багатощарова
49	с. Скобелка, на березі р.Млинівка	Майстерня (IV)	епоха бронзи
50	с. Скобелка, на пд. сх. від попередньої пам’ятки	Поселення (V)	епоха бронзи
51	с. Терешківці, на пд. сх. від села	Поселення (I)	епоха бронзи
52	с. Хмельницьке, на території сільського кладовища	Курган (I)	невизначеного часу
53	с. Хмельницьке	Поселення (II)	багатощарове
54	с. Холонів, урочище “Галичанський ліс”	Поселення (I)	багатощарове
55	с. Холонів, на березі р.Млинівка	Поселення (II)	багатощарове
Іваничівський район			
1	с.Заставне	Городище	XI-XIIIст.
2	с.Лежниця	Городище	XI-XIIIст.
3	с.Литовеж	Городище “Замок”	XI-XIIIст.

Продовження додатка Г1

4	с.Литовеж	Городище “Гірка”	XI-XIIIст.
5	с.Милятин, на пн. зх. від саду	Поселення (II)	багатожарове
6	с.Милятин, за 0,1 км від попередньої пам’ятки	Поселення (III)	багатожарове
7	с.Милятин, сх. околиця села	Поселення (V)	багатожарове
8	с.Милятин, на пд. від церкви	Поселення (VIII)	багатожарове
Камінь-Каширський район			
1	м. Камінь-Каширський	Городище	XII-XIIIст.
2	м. Камінь-Каширський	Городище	невизначеного часу
3	с.Боровне, пд.-сх. частина села	Поселення (II)	багатожарове
4	с.Вел. Обзир, пд. околиця села	Поселення (III)	багатожарове
5	с.Вел. Обзир, сх. околиця села	Поселення (IV)	середньовіччя
6	с.Вел. Обзир, на сх. від центру	Поселення (V)	середньовіччя
7	с.Вел. Обзир, на березі р.Стохід	Поселення (VI)	багатожарове
8	с.Вел. Обзир, на пн-сх. околиці села	Поселення (VIII)	багатожарове
9	с.Вел. Обзир, за 3,3 км на пн. сх. від села	Курганна група	невизначеного часу
10	с.Вел. Обзир, на сх. околиці села	Поселення (VII)	багатожарове
11	с.Стобихва, за 0,2 км на пн. сх. від села	Поселення (I)	середньовіччя
Ківерцівський район			
1	с.Веснянка, за 0,4 км на пн.-сх. від сх. околиці села	Поселення (I)	ранній залізний вік
2	с.Городище	Городище	XI-XIII ст.
3	с.Звірів (залізнична станція Ар-матнів)	Городище	XI-XIII ст.
4	с.Звірів, хутір Арматнів	Поселення (II)	XI-XIII ст.
5	с.Конопелька, на лівому березі р.Конопелька	Поселення (II)	багатожарове
6	с.Одєради	Городище	XI-XIII ст.
7	с.Олександрія, за 2 км на зх. околиці села	Поселення (II)	багатожарове
8	с.Пальче, за 0,4 км на пд. околиці села	Поселення (III)	ранній залізний вік
9	с.Пальче, за 0,2 км від мосту через р.Конопельку	Поселення (V)	багатожарове
10	с.Пальче, за 0,7 км на пд. від мосту через р.Конопельку	Поселення (I)	ранній залізний вік
11	с.Пальче, на березі р.Конопельки	Поселення (VII)	багатожарове
12	с.Хорлуци, на пн. від кладовища	Поселення (I)	багатожарове
13	с.Човниця	Городище	XI ст.
14	с.Човниця, за 0,2 км на зх. від села	Поселення (III)	багатожарове
Ковельський район			
1	с.Кривлин	Городище	XIV-XVII ст.
2	с.Мельниця	Городище	X-XIII ст.
3	с.Нові Кошари	Городище	XII-XIVст.

Продовження додатка Г1

4	с.Радошин	Курган	X-XIII ст.
Локачинський район			
1	сmt.Локачі	Городище (дитиниць і околине місто)	XI- XII ст.
2	с.Затурці	Городище	XI-XIIIст.
3	с.Привітне	Курган	невизначеного часу
Луцький район			
1	с.Білосток	Городище	XI-XIIIст.
2	с.Горзвин	Городище	XI-XIIIст.
3	с.Городище	Городище	XI-XIIIст.
4	с.Коршів	Городище	XI-XIIIст.
5	сmt.Торчин	Городище	XI-XIIIст.
6	с.Усичі	Городище	XI-XIIIст.
7	с.Шепель	Городище	XI-XIIIст.
Любешівський район			
1	с.Ветли	Городище	XI-XIIIст.
2	с.Люб'язь	Поселення кам'яного віку	XII-VIII тис. до н.е. - V-IV тис. до н.е.
Любомльський район			
1	м.Любомль	Городище "Замчище"	XI-XIIIст.
2	м.Любомль	Городище	X ст.
3	сmt.Головне	Могильник Головне- I	IV ст. до н.е.
4	сmt.Головне	Могильник Головне- II	IV ст. до н.е.
5	с.Гуща	Городище	X-XI ст.
6	с.Лисняки	Могильник курганний	Невизначеного часу
7	с.Новоугрузьке, ур. "Церковця" і "Стовп"	Городище	XII-XIII ст.
Маневицький район			
1	с.Гораймівка, ур. "Селища"	Поселення	XII-XIII ст.
2	с.Городок	Городище	XI-XIII ст.
3	сmt.Колки, урочище "Романів"	Городище	XI ст.
4	с.Комарове, на пн. від села	Поселення	XII-XIII ст.
5	с.Комарове, на зх. від села	Поселення	XI-XII ст.
6	с.Копилля, у центрі села	Поселення	XII-XIII ст.
7	с.Куликовичі, ур. "Загамет",	Поселення	багатощарове
8	с.Майдан-Липненський, ур. "Вижар"	Поселення	XI ст.
9	с.Майдан-Липненський, ур. "Загрудка"	Поселення	XII ст.
10	с.Мала Осниця, ур. "Шепель"	Стоянка	Мезоліт
11	с.Нічогівка, ур. "Вальшища"	Поселення	Епоха бронзи
12	с.Новосілки, сх. околиця села	Поселення	XI-XII ст.
13	с.Розничі, ур. "Картиникове"	Поселення	Неоліт

Продовження додатка Г1

14	с.Семки, за 2 км на пн. сх. від села	Поселення	Залізний вік
15	с.Семки, ур. “Сватина Гора”	Городище	XI ст.
16	с.Серхів, за 2 км на зх. від села	Стоянка	Мезоліт
17	с.Старий Чорторийськ	Городище	XI–XIII ст.
18	с.Старий Чорторийськ	Городище “Замок”	XI–XIII ст.
19	с.Старі Піддаревичі	Поселення	багатошарове
20	с.Старосілля, ур. “Острівки”	Поселення	багатошарове
21	с.Старосілля	Курган “Татарська Гора”	IX–XI ст.
22	с.Четвертня, ур. “Дзедзінок”	Городище	XII–XIII ст.
23	с.Чорниж, біля школи	Поселення	XII–XIII ст.
Ратнівський район			
1	сmt.Ратне, на пд-зх околиці селища	Городище “Замок”	X–XIII ст.
Рожищанський район			
1	с.Ворончин, ур.Руда	Поселення	1500–1250 рр. до н.е.
2	с.Любче	Городище	XI–XIII ст.
3	с.Навіз, ур.Острівки	Поселення	XI–XIII ст.
4	с.Носачевичі, ур.Агрономське	Поселення	багатошарове
5	с.Сокил	Городище	XI–XIII ст.
Старовижівський район			
1	с.Смідин	Могильник курганний	невизначеного часу
2	с.Текля	Курган “Шведська могила”	IX–XI ст.
3	с.Яревище	Городище	XII–XIVст.
Турійський район			
1	с.Новий Двір, пн.-зх. околиця села	Городище	XI–XIII ст.
м.Володимир-Волинський			
1	вул.Зелена	Оборонні вали літописного міста Володимира	XI–XII ст.
2	вул.Соборна	Городище “Вали”, залишки літописного міста Володимира	XI–XIII ст.

Додаток Г2

**Перелік пам'яток архітектури та містобудування Волинської області,
що охороняються державою**

№п/п	Найменування пам'ятки (матеріал)	Адреса	Дата спорудження
1	2	3	4
Володимир-Волинський район			
	Святогорський монастир (мур.)	с. Зимне	
1	Успенська церква (мур.)	-/-	1495 р.
2	Оборонні мури з баштами (мур.)	-/-	15 ст.
3	Гроїцька церква (мур.)	-/-	1567 р.
4	Грапезна Святогорського монастиря (мур.)	с. Зимне	
5	Миколаївська церква (дер.)	с. Лудин	1601 р.
6	Петропавлівська церква (мур.)	с. Новосілки	1783 р.
7	Михайлівська церква (дер.)	с. Хмелів	1770 р.
8	Будинок І.Ф.Стравінського (мур.)	м. Устилуг	20 ст.
9	Млин (мур.)	с. Зимне	19 ст.
10	Вітряний млин (дер.)	с. Красностав	19 ст.
11	Будинок Г. Носенко (мур.)	м. Устилуг	1900 р.
12	Михайлівська церква (мур.)	с. Селець	1840 р.
13	Дзвіниця (мур.)	с. Селець	1840 р.
14	Василівська церква (дер.)	с. Красностав	1741-1903 рр.
15	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с.Могильне (Жовт-неве)	1903 р.
16	Симеонівська церква (дер.)	с. Суходоли	1777-1905 рр.
17	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с.Чесний Хрест (Світанок)	1904 р.
18	Будинок залізничної станції (мур.)	с. Бубнів	1930 р.
19	Соборобогородицька церква (дер.)	с. Микуличі	1778 р.
20	Гроїцька церква (мур.)	с. Микуличі	1880 р.
21	Покровська церква (дер.)	с. Бобичі	1904 р.
22	Петропавлівська церква (дер.)	с. Воцатин	1877 р.
23	Борисоглібська церква (мур.)	с. Нехвороша	1899 р.
24	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с. Хворостів	1876 р.
25	Церква Флора і Лавра (мур.)	с. Яковичі	1877 р.
Горіхівський район			
1	Троїцький костел (мур.)	м. Берестечко	1711 р.
2	Дзвіниця (мур.)	м. Берестечко	2 пол. 18 ст.
3	Теклівська каплиця (мур.)	м. Берестечко	17 ст.
4	Миколаївська церква (дер.)	с. Борочиче	1678 р.
5	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с. Вільхівка	1782 р.
6	Дзвіниця Хрестовоздвиженської церкви (дер.)	с. Вільхівка	1782 р.
7	Преображенська церква (дер.)	с. Квасів	1765 р.
8	Дзвіниця Преображенської церкви (дер.)	с. Квасів	1765 р.

Продовження додатка Г2

9	Георгіївська церква (дер.)	с. Кутрів	1761 р.
10	Миколаївська церква (мур.)	с. Охлопів	1638 р.
11	Аннозачаттівська церква (дер.)	с. Підбереззя	17 ст.
12	Дзвіниця Аннозачаттівської церкви (дер.)	с. Підбереззя	17 ст.
13	Аннозачаттівська церква (дер.)	с. Ржищів	1756-1779 рр.
14	Покровська церква (дер.)	с. Брани	1725 р.
15	Михайлівська церква (дер.)	с. Смолява	1783 р.
	Ансамбль Вознесенської церкви	м. Горохів	1844 р.
16	Вознесенська церква (УР.)	м. Горохів	1844 р.
17	Дзвіниця (УР.)	м. Горохів	1844 р.
18	Троїцька церква (УР.)	м. Берестечко	1910 р.
19	Синагога (УР.)	м. Берестечко	18 ст.
20	Церква Різдва (дер.)	с. Гумнище	1785 р.
21	Михайлівська церква (дер.)	с. Довгів	1740-1920 рр.
22	Дзвіниця (дер.)	с. Довгів	1740-1920 рр.
23	Преображенська церква (дер.)	с. Новосілки	1765 р.
24	Дзвіниця (дер.)	с. Новосілки	1765 р.
25	Ювілейська церква (дер.)	с. Борисковичі	1902 р.
26	Михайлівська церква (УР.)	с. Бужани	1902 р.
27	Покровська церква (дер.)	с. Диковини	1715-1720 рр.
28	Петропавлівська церква (дер.)	с. Жабче	1883 р.
29	Дмитрівська церква (УР.)	с. Журавники	1902 р.
30	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Ковбань	1902 р.
31	Миколаївська церква (дер.)	с. Колмів	1879 р.
32	Дмитрівська церква (дер.)	с. Липа	18-20 ст.
33	Церква Різдва Богородиці (УР.)	с. Мерва	18-20 ст.
34	Михайлівська церква (дер.)	с. Мирків	18-19 ст.
35	Миколаївська церква (дер.)	с. Новостав	кін. 19 ст.
36	Покровська церква (дер.)	с. Перемиль	1880 р.
	Ансамбль Георгіївської церкви	с. Піски	2 пол. 19 ст.
37	Георгіївська церква (УР.)	с. Піски	1854-1869 рр.
38	Дзвіниця (УР.)	с. Піски	1854-1869 рр.
39	Огорожа з брамою (УР.)	с. Піски	кін. 19 ст.
40	Введенська церква (дер.)	с. Печихвости	1708-1931 рр.
41	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Пильгани	1856 р.
42	Семеонівська церква (УР.)	с. Сільце	1885 р.
43	Миколаївська церква (УР.)	с. Скобелка	1814 р.
44	Успенська церква (дер.)	с. Скригове	18-20 ст.
45	Хрестовоздвиженська церква (УР.)	с. Угринів	1854 р.
46	Введенська церква (дер.)	с. Дегів	1890 р.
	Ансамбль Борисоглібської церкви	с. Шклінь	1864 р.
47	Бористоглібська церква (дер.)	с. Шклінь	1864 р.
48	Дзвіниця (дер.)	с. Шклінь	1864 р.
49	Келії Тринітарського монастиря	м. Берестечко	1711 р.
50	Палац Плятерів (УР.)	м. Берестечко	1802 р.
51	Флігель палацу Плятерів (УР.)	м. Берестечко	17-18 ст.

Продовження додатка Г2

52	Успальниця князя С.Пронського (мур.)	м. Берестечко	1331 р.
53	Кладовищенська каплиця (УР.)	м. Берестечко	18 ст.
Іваничівський район			
1	Богородицька церква (дер.)	с. Бужковичі	1776 р.
2	Дзвіниця Богородицької церкви (дер.)	с. Бужковичі	18 ст.
3	Церква Різдва (дер.)	с. Мовники	1713 р.
	Комплекс Успенської церкви (зміш.)	с. Низкиничі	17 ст.
4	Успенська церква (УР.)	с. Низкиничі	1653 р.
5	Дзвіниця (дер.)	с. Низкиничі	17 ст.
6	Мур (УР.)	с. Низкиничі	17 ст.
7	Михайлівська церква (дер.)	с. Стара Лишня	1773-1778 рр.
8	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с. Колона	1779 р.
9	Параскевська церква (УР.)	с. Милятин	1778 р.
10	Успенська церква (дер.)	с. Старий Порицьк	1784 р.
11	Церква сорока мучеників (дер.)	смт. Іваничі	18-19 ст.
12	Церква Параскеви П'ятиці (УР.)	с. Соснина	кін. 18 ст.
13	Михайлівська церква (дер.)	с. Біличі	1930 р.
14	Покровська церква (дер.)	с. Грибовиця	поч. 18 ст.
15	Церква Різдва Богородиці (УР.)	с. Грушів	1803 р.
16	Миколаївська церква (дер.)	с. Жашковиці	1875 р.
17	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с. Заболотці	1906 р.
18	Введенська церква (дер.)	с. Литовеж	1791 р.
19	Ризоположенська церква (дер.)	с. Менчичі	1887 р.
20	Миколаївська церква (УР.)	с. Мишів	1885 р.
21	Покровська церква (УР.)	с. Ориці	1920 р.
22	Михайлівська церква (мур.)	с. Павлівка	1650 р.
23	Покровська церква (дер.)	с. Поромів	1750-1880 рр.
24	Михайлівська церква (дер.)	с. Топилище	1904 р.
25	Церква зачаття Іоана Предтечі (мур.)	с. Тишковиці	1934 р.
Камінь-Каширський район			
1	Церква Різдва (дер.)	м.Камінь-Каширський вул. Волі, 100	1723 р.
2	Іллінська церква (дер.)	м.Камінь-Каширський вул. Волі,3	
3	Каплиця Домініканського монастиря (мур.)	м. Камінь-Каширський	17 ст.
4	Михайлівська церква (дер.)	с. Верхи	1742 р.
5	Михайлівська церква (дер.)	с. Грудки (Ольбле-Руське)	1775 р.
6	Успенська церква (дер.)	с. Качин	1589 р.
7	Стрітенська церква (дер.)	с. Видричі (Михнівка)	1642 р.
8	Преображенська церква (дер.)	с.Нуйно (Ольбле-Лядське)	1600 р.
9	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Видерта	1737 р.

Продовження додатка Г2

10	Успенська церква (дер.)	с. Запруддя	1795 р.
11	Параскевська церква (дер.)	с. Осовці	1777 р.
12	Михайлівська церква (дер.)	с. Хотешів	1790 р.
13	Церква Іоанна Предтечі (дер.)	с. Гута Каменська	поч. 18 ст.
14	Покровська церква (дер.)	с. Ворокомле	1889 р.
15	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с. Личини	1907 р.
16	Покровська церква (дер.)	с.Нуйно (Ольбле-Лядське)	1841 р.
17	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Полиці	1825 р.
18	Благовіщенська церква (дер.)	с. Раків Ліс	1914 р.
19	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Сошично	1902 р.
Ківерцівський район			
	Комплекс колегіати	смт. Олика	17 ст.
1	Троїцький костел (колегіата) (мур.)	смт. Олика	1640 р.
2	Дзвіниця (мур.)	смт. Олика	1650 р.
3	Мури з баштами та брамами (мур.)	смт. Олика	1650 р.
4	Замок Радзивіла (мур.)	смт. Олика	1564 р.
5	Петропавлівський костел (мур.)	смт. Олика	1450-1612 рр.
6	Миколаївський монастир	с. Жидичин	1703 р.-19 ст.
7	Миколаївська церква (УР.)	с. Жидичин	1723 р.
8	Дзвіниця (УР.)	с. Жидичин	17 ст.
9	Будинок митрополита (УР.)	с. Жидичин	1723 р.
10	Стрітенська церква (УР.)	с. Залісочне	1784 р.
11	Дзвіниця Стрітенської церкви (дер.)	с. Залісочне	1806 р.
12	Михайлівська церква (дер.)	с. Липне	1770 р.
13	Дзвіниця Михайлівської церкви (дер.)	с. Липне	кін. 19 ст.
14	Михайлівська церква (дер.)	с. Макаревичі	1776 р.
15	Дзвіниця Михайлівської церкви (дер.)	с. Макаревичі	1776 р.
16	Покровська церква (дер.)	с. Метельне	1810 р.
17	Дзвіниця Покровської церкви (дер.)	с. Метельне	кін. 19 ст.
18	В'їздна (Луцька) брама міських укріплень (УР.)	смт. Олика	30-і роки 17 ст.
19	Костел (УР.)	м. Ківерці	1930 р.
20	Церква Святої Трійці (УР.)	с. Тростянець	1650 р.
21	Покровська церква (УР.)	смт. Цумань	1843 р.
22	Церква Іоанна Богослова (дер.)	с. Сильне	1825 р.
23	Адмінбудівля (УР.)	смт. Олика, Радянська, 5	1901 р.
24	Житловий будинок (УР.)	смт. Олика, Радянська, 3	поч. 20 ст.
25	Житловий будинок	смт. Олика, Радянська, 3а	поч. 20 ст.
26	Костел (УР.)	смт. Олика, Біганського	20 ст.
27	Миколаївська церква (дер.)	с. Журавичі	20 ст.
28	Кірха (Вознесенська церква) (УР.)	с. Завітне	1920 р.

Продовження додатка Г2

29	Воскресенська церква (дер.)	с. Звірів	20 ст.
30	Покровська церква (дер.)	с. Озеро	1900 р.
31	Троїцька церква (дер.)	смт. Олика	1886 р.
32	Церква Іоанна Предтечі (дер.)	с. Прилуцьке	1932 р.
33	Костел	смт. Цумань	20 ст.
Ковельський район			
1	Успенська церква (УР.)	с. Доротище	1769 р.
2	Дзвіниця Успенської церкви (дер.)	с. Доротище	кін. 19 ст.
3	Михайлівська церква (дер.)	с. Дроздні	1710 р.
4	Михайлівський костел (УР.)	смт. Голоби, Грушевського, 3	1711-1728 рр.
	Садиба Вільгів (УР.)	смт. Голоби	18-поч.20ст.ст.
5	Садибний будинок (УР.)	вул. Шевченка, 14	поч. 20 ст.
6	В'їзна брама садиби (УР.)	вул. Шевченка, 14	18 ст.
7	Георгіївська церква (УР.)	вул. Грушевського, 6	1783 р.
8	Дзвіниця Георгіївської церкви (дер.)	вул. Грушевського, 6	18 ст.
9	Дмитрівська церква (дер.)	с. Гішин	1567 р.
10	Поштова станція (УР.)	с. Воля Любитівська	19 ст.
11	Будинок залізничної станції (УР.)	смт. Голоби	1903 р.
12	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с. Козлинці	1888 р.
13	Покровська церква (дер.)	с. Любитів	17-19 ст.
14	Костел (УР.)	с. Мельниця	1802-1881 рр.
15	Михайлівська церква (дер.)	с. Пісочне	1866 р.
16	Дмитрівська церква (дер.)	с. Підліси	1910 р.
17	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Погиньки	1903 р.
18	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Рокитниця	1784 р.
19	Церква Іоанна Богослова (дер.)	с. Скулин	1878 р.
Локачинський район			
	Комплекс Михайлівської церкви (мур.)	с. Кисилин	1632-1677 рр.
1	Михайлівська церква (мур.)	с. Кисилин	1632-1677 рр.
2	Дзвіниця (мур.)	с. Кисилин	сер. 17 ст.
3	Мур з брамою(мур.)	с. Кисилин	сер. 17 ст.
4	Лукинська церква (дер.)	с. Сирнички	1788 р.
5	Михайлівська церква (мур.)	с. Великий Окорськ	1787 р.
6	Дзвіниця Михайлівської церкви	с. Великий Окорськ	кін. 18 ст.
7	Костел Святої Трійці (мур.)	с. Затурці	1642 р.
8	Миколаївська церква (дер.)	смт. Локачі	1912 р.
9	Каплиця церкви Преображення (мур.)	смт. Локачі	18 ст.
10	Церква Різдва Богородиці (мур.)	с. Новий Загорів	сер. 18 ст.
	Комплекс монастиря кармелітів	с. Кисилин	17-18 ст.
11	Костел (мур.)	с. Кисилин	1691-1720 рр.
12	Келії монастиря кармелітів (мур.)	с. Кисилин	1691-1720 рр.
13	Церква Різдва Богородиці (мур.)	с. Губин	1900 р.
14	Покровська церква (дер.)	с. Дорогиничі	1825 р.
15	Палац родини Липинських (мур.)	с. Затурці	поч. 19 ст.

Продовження додатка Г2

16	Церква нерукотворного Спаса (мур.)	с. Колпитів	1900 р.
17	Михайлівська церква (дер.)	с. Лінів	1873 р.
18	Миколаївська церква (дер.)	с. Тумин	1900 р.
19	Онуфрійська церква (дер.)	с. Хорів	1876 р.
Луцький район			
1	Михайлівська церква (дер.)	с. Несвіч	1771 р.
2	Дзвіниця Михайлівської церкви (дер.)	с. Несвіч	1771 р.
3	Покровська церква (мур.)	с. Піддубці	1745 р.
4	Брама (мур.)	с. Піддубці	1745 р.
5	Михайлівська церква (мур.)	с. Білосток	1636 р.
6	Успенська церква (дер.)	с. Шепель	1780 р.
	Комплекс церкви Різдва Богородиці (мур.)	с. Воротнів	1785-1869 рр.
7	Церква Різдва Богородиці(мур.)	с. Воротнів	1785 р.
8	Дзвіниця церква Різдва Богородиці (м)	с. Воротнів	1869 р.
9	Мур з брамою(мур.)	с. Воротнів	1869 р.
10	Хрестовоздвиженська церква (мур.)	с. Коршів	1777 р.
11	Миколаївська церква (дер.)	с. Смолигів	1743 р.
12	Дзвіниця (дер.)	с. Смолигів	18 ст.
13	Церква Св. Луки (дер.)	с. Усичі	17 ст.
14	Церква Параскеви (дер.)	с. Милуші	поч. 17 ст.
15	Церква Іоанна Богослова (дер.)	с. Сьомаки	1875 р.
16	Церква Олександра Невського (дер.)	с. Підгайці	1868 р.
17	Успенська церква (дер.)	с. Баїв	1875 р.
18	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с. Буків	1768 р.
19	Миколаївська церква (дер.)	с. Городище	1920 р.
20	Громадська будівля (мур.)	с. Забороль	поч. 18 ст.
21	Соборобогородицька церква (мур.)	с. Забороль	1920 р.
22	Миколаївська церква (дер.)	с. Городок	1890 р.
23	Житловий будинок (дер.)	с. Одереди	поч. 19 ст.
24	Кірха (мур.)	с. Озеряни	1920 р.
25	Василівська церква (дер.)	с. Боголюби	1883 р.
26	Михайлівська церква (дер.)	с. Промінь	1885 р.
27	Борисоглібська церква (дер.)	с. Романів	1885 р.
28	Казанська церква (мур.)	с. Садів	1910 р.
29	Школа (мур.)	смт. Торчин	1920 р.
Любешівський район			
1	Іосафівська церква (Іоанна Богослова) (дер.)	с. Бірки	1769 р.
2	Успенська церква (дер.)	с. Велика Глуша	1779 р.
3	Келії монастиря піарів (мур.)	Любешів, вул. Незалежності, 54	1684 р.
4	В'їзна арка садиби (мур.)	Любешів, вул. Бондаренка, 75	18 ст
5	Костел і келії монастиря капуцинів (м)	Любешів, вул. Незалежності, 95	18 ст.
6	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с. Бихів	1757 р.

Продовження додатка Г2

7	Почасво-Богородицька церква (дер.)	с. Залізня	1773 р.
8	Покровська церква (дер.)	с. Залізня	1745 р.
9	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Мала Глуша	1811 р.
Любомльський район			
1	Георгіївська церква (мур.)	м.Любомль, вул.Незалежності, 12	1264 р.
2	Троїцький костел (мур.)	м.Любомль, вул.Самохіна, 2	1412 р.
3	Дзвіниця (мур.)	м.Любомль, вул.Самохіна, 2	1640 р.
4	Палац Браницьких (мур.)	м.Любомль, вул. 1-го Травня, 1	18 ст.
5	Дмитрівська церква (дер.)	с. Згорани	1674 р.
6	Дзвіниця Дмитрівської церква (дер.)	с. Згорани	1674 р.
7	Успенська церква (мур.)	с. Радехів	1701 р.
8	Церква Іоанна Богослова (мур.)	с. Штунь	1777 р.
9	Дзвіниця церкви Іоанна Богослова (м)	с. Штунь	1777 р.
10	Троїцька церква (мур.)	смт. Головно	1841 р.
11	Надбрамна дзвіниця Троїцької церкви (мур.)	смт. Головно	1841 р.
12	Забудова центральної площі	м. Любомль	поч. 20 ст.
13	Церква Різдва Богородиці (дер.)	м. Любомль	1884 р.
14	Козьмодем'янська церква (дер.)	с. Вишнів	1860 р.
15	Лукинська церква (дер.)	с. Городно	1745 р.
16	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с. Нудиже	1868 р.
17	Святодухівська церква (дер.)	с. Олесь	1889 р.
18	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Хворостів	1884 р.
Маневицький район			
1	Михайлівська церква (дер.)	с. Карасин	1691 р.
2	Костел домініканців (мур.)	с. Старий Чортор- рийськ	1736-1741 рр.
3	Дзвіниця церкви Різдва (дер.)	с. Троянівка	1772 р.
4	Преображенська церква (мур.)	с. Четвертня	1600 р.
5	Дзвіниця Преображенської церкви (мур.)	с. Четвертня	поч. 20 ст.
6	Залізничний вокзал (мур.)	смт. Маневичі	1904 р.
7	Костел (мур.)	смт. Маневичі	1920 р.
8	Дмитрівська церква (дер.)	с. Нова Руда	1742 р.
9	Дзвіниця (дер.)	с. Нова Руда	
10	Успенська церква (дер.)	с. Оконськ	17-18 ст.
11	Дзвіниця (дер.)	с. Оконськ	17-18 ст.
12	Успенська церква (дер.)	с. Лишнівка	17-18 ст.
13	Дзвіниця (дер.)	с. Лишнівка	поч. 18 ст.
14	Церква Різдва Богородиці (мур.)	с. Боровичі	1930 р.

Продовження додатка Г2

15	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Велика Ведмежка	1834-1881 рр.
16	Михайлівська церква (дер.)	с. Градиськ	17-19 ст.
17	Вітряний млин (дер.)	с. Карасин	1920 р.
	Ансамбль Хрестовоздвиженської церкви	смт. Колки	1825 р.
18	Хрестовоздвиженська церква (мур.)	смт. Колки	1825 р.
19	Дзвіниця (мур.)	смт. Колки	1825 р.
20	Дзвіниця (дер.)	с. Криничне	поч. 19 ст.
21	Церква Іоанна Богослова (дер.)	с. Ситниця	18-19 ст.
22	Климентівська церква (мур.)	с. Старосілля	1918-1920 рр.
Ратнівський район			
1	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	смт. Заболоття	1795 р.
2	Дзвіниця Хрестовоздвиженської церкви	смт. Заболоття	1877 р.
3	Миколаївська церква (дер.)	с. Тур	1778 р.
4	Дзвіниця Миколаївської церкви (дер.)	с. Тур	1778 р.
5	Михайлівська церква (дер.)	с. Замшани	1809 р.
6	Церква Параскеви (дер.)	с. Заліси	1794 р.
7	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Здомишель	17 ст., 1784 р.
8	Успенська церква (дер.)	с. Краска	1783 р.
9	Церква Параскеви (дер.)	с. Самари	1830 р.
10	Дзвіниця церкви Параскеви (дер.)	с. Самари	1876 р.
	Ансамбль Покровської церкви	с. Велимче	
11	Церква Різдва Богородиці (дер.)	смт. Ратно	18-19 ст.
12	Покровська церква (дер.)	с. Велимче	1661-1825 рр.
13	Дзвіниця (дер.)	с. Велимче	1825 р.
14	Дзвіниця (дер.)	с. Гірники	
15	Церква Іоанна Богослова (дер.)	с. Заброди	2 пол. 17 ст.
16	Михайлівська церква (дер.)	с. Гута	1934 р.
	Ансамбль Хрестовоздвиженської церкви	с. Датинь	
17	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с. Датинь	1860 р.
18	Дзвіниця (дер.)	с. Датинь	20 ст.
19	Воскресенська церква (дер.)	с. Датинь	1856 р.
20	Каплиця (дер.)	с. Заброди	поч. 20 ст.
21	Успенська церква (дер.)	с. Самари	1865 р.
Рожищанський район			
1	Петропавлівська церква (мур.)	с. Іванівка	1629 р.
2	Стефанівська церква (дер.)	с. Пожарки	1788 р.
3	Дзвіниця Стефанівської церкви (дер.)	с. Пожарки	поч. 19 ст.
4	Успенська церква (мур.)	с. Сокіл	р.
5	Михайлівська церква (дер.)	с. Щурин	1661-1767 рр.
6	Дзвіниця Михайлівської церкви (дер.)	с. Щурин	18 ст.
7	Костел (дер.)	с. Вишеньки (перенесений до м. Ковеля)	1771 р.
8	Покровська церква (дер.)	с. Городині	1762 р.
9	Церква Св. Луки (дер.)	с. Доросині	17-18 ст., 1881 р

Продовження додатка Г2

10	Поштова станція (мур.)	с. Копачівка	сер. 19 ст.
11	Троїцька церква (дер.)	с. Рудка Козинська	1786 р.
12	Михайлівська церква (мур.)	м. Рожище	1920 р.
13	Костел (мур.)	м. Рожище	1920 р.
14	Троїцька церква (дер.)	с. Сокіл	1661-1825 рр.
15	Дзвіниця (дер.)	с. Сокіл	
16	Церква Казанської Богоматері (мур.)	с. Озденіж	1877 р.
17	Параскевська церква (дер.)	с. Підгірне	1787 р.
18	Костел (мур.)	с. Сокіл	1907 р.
Старовижівський район			
1	Преображенська церква (дер.)	сmt. Стара Вижівка	18 ст.
2	Дзвіниця Преображенської церкви (дер.)	сmt. Стара Вижівка	
	Миколаївський монастир (мур.)	с. Мильці	16-19 ст.
3	Миколаївська церква (мур.)	с. Мильці	1542 р.
4	Корпус келій з теплою трапезною церквою (мур.)	с. Мильці	кін. 18 ст.
5	Будинок ігумена (мур.)	с. Мильці	поч. 18 ст.
6	Дзвіниця (мур.)	с. Мильці	1901 р.
7	Онуфрійська церква (мур.)	с. Мильці	1723 р.
8	Казансько-Богородична церква (дер.)	с. Буцинь	1864 р.
9	Покровська церква (дер.)	с. Дубечне	1900 р.
10	Ризоположенська церква (дер.)	с. Кримне	1756-1885 рр.
11	Михайлівська церква (дер.)	с. Кримне	1861 р.
12	Симеонівська церква (дер.)	с. Любохини	1867 р.
13	Михайлівська церква (дер.)	с. Секунь	1868 р.
14	Параскевська церква (дер.)	с. Секунь	1588-1894 рр.
15	Церква Успіння Богородиці	с. Сереховичі	1888 р.
16	Ансамбль Троїцької церкви	с. Чевель	
17	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Чевель	18 ст.
18	Дзвіниця (дер.)	с. Чевель	18 ст.
	Ансамбль Вознесенської церкви	с. Яревище	
19	Вознесенська церква (дер.)	с. Яревище	1865 р.
20	Дзвіниця (дер.)	с. Яревище	1865 р.
Турійський район			
1	Михайлівська церква (дер.)	с. Оса	1772 р.
2	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с. Туропин	1777 р.
3	Костел Анни (мур.)	сmt. Луків	16 ст.
4	Церква Св. Параскеви (мур.)	сmt. Луків	1723 р.
5	Дзвіниця церкви Св. Параскеви (дер.)	сmt. Луків	1723 р.
6	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Новосілки	1676 р.
7	Хрестовоздвиженська церква (мур.)	с. Обенижі	1821 р.
8	Дзвіниця Хрестовоздвиженської церкви (мур.)	с. Обенижі	1821 р.
9	Церква різдва Богородиці (дер.)	с. Вербичне	1881 р.

Продовження додатка Г2

10	Покровська церква (дер.)	с. Клюськ	1920 р.
11	Преображенська церква (мур.)	с. Купичів	1920 р.
12	Троїцька церква (мур.)	с. Купичів	1825 р.
13	Костел (мур.)	с. Купичів	1900 р.
14	Палац (мур.)	смт. Лукив	поч. 19 ст.
15	Успенська церква (дер.)	с. Мокрець	1881 р.
16	Каплиця (мур.)	с. Новосілки	19 ст.
17	Миколаївська церква (мур.)	с. Осетрів	1856 р.
18	Успенська церква (дер.)	с. Перевали	1767-1881 рр.
19	Святодухівська церква	с. Рядовичі	1888 р.
20	Михайлівська церква (дер.)	с. Тупали	1889 р.
21	Церква Іоанна Предтечі (дер.)	с. Чорнів	1885 р.
Шацький район			
1	Казанська церква (дер.)	с. Піща	1801 р.
2	Петропавлівська церква (мур.)	с. Світязь	1846 р.
3	Дзвіниця Петропавлівської церкви (мур.)	с. Світязь	1846 р.
4	Церква Різдва Богородиці (мур.)	смт. Шацьк	1838 р.
5	Варварівська церква (дер.)	с. Острів'я	поч. 18 ст.
	Ансамбль садиби Гутовського	с. Піща	
6	Будинок Гутовського (мур.)	с. Піща	1890 р.
7	Млин (мур.)	с. Піща	1890 р.
8	Каплиця (мур.)	с. Піща	19 ст.
9	Господарські будівлі (мур.)	с. Піща	1890 р.
10	Миколаївська церква (дер.)	с. Пульмо	1895 р.
м. Луцьк			
	Замок (Верхній) (мур.)	м. Луцьк, вул. Кафедральна, 1а	кін. 13 ст.
1	В'їздна (Надбрамна) башта (мур.)	-/-	кін. 13 ст.
2	Башта Стирова (Свидригайла) (мур.)	-/-	14-15 ст.ст.
3	Владича башта (мур.)	-/-	13-15 ст.ст.
4	Замкові мури (мур.)	-/-	кін.13-15 ст.ст.
5	Шляхетський будинок (мур.)	-/-	1789 р.
6	Єпископський будинок (мур.)	-/-	1814 р.
	Монастир бернардинів (мур.)	вул. Л.Українки, 60	арх. П.Гижицький
7	Костел монастиря бернардинів (Троїцький кафедральний собор)(мур.)	-/-	1752-1755 рр.
8	Келії (мур.)	пр-т. Волі, 2	1752-1755 рр.
	Монастир єзуїтів (мур.)	вул. Кафедральна, 6	арх. Я. Бріано
9	Костел Петра і Павла (мур.)	-/-	1606-1610 р.р.
10	Дзвіниця (мур.)	вул. Кафедральна, 17	1539 р.
11	Келії монастиря (мур.)	вул. Кафедральна, 6	1606-1610 р.р.
12	Покровська церква (мур.)	вул. Д.Галицького, 14	15 ст.
13	Хрестовоздвиженська церква (мур.)	вул. Д.Галицького, 2	1619-1887 р.р.
	Монастир домініканів (мур.)	вул. Драгоманова, 26	1752 р.
14	Келії монастиря домініканів (мур.)	вул. Драгоманова, 26	1752 р.

Продовження додатка Г2

15	Монастир тринітаріїв (мур.)	вул. Медведєва, 4	1729 р.
16	Житловий будинок (мур.)	вул. Братковського, 35	16-17 ст.
17	Монастир василіан (мур.)	вул. Кондзелевича, 5	1647 р.
18	Монастир бригіток (мур.)	вул. Кафедральна, 16	1624 р.
19	Монастир шариток (мур.)	вул. Кафедральна, 17,19	15-17 ст.
20	Житловий будинок Пузини (мур.)	вул. Кафедральна, 23	16 ст.
21	Синагога (мур.)	вул. Д.Галицького, 19	кін.14ст.-1629р.
22	Житловий будинок (мур.)	вул. Пушкіна, 2	17-19 ст.
23	Оборонна башта з муром (мур.)	Старе місто	14-15 ст.ст.
24	Кінотеатр (мур.)	вул. Горького, 12	1939 р.
25	Площа з адміністративними будівлями, житловими будинками, сквером	пр. Волі	1950 р.
26	Житловий будинок (мур.)	пр. Волі, 8	1959 р.
27	Житловий будинок (мур.)	пр. Волі, 10	1959 р.
28	Житловий будинок (мур.)	пр. Волі, 11	1960 р.
29	Будівля обкому партії та облвиконкому (мур.)	пр. Волі, 13	1958 р.
30	Житловий будинок (мур.)	пр. Волі, 15	1959 р.
31	Головпочтамт (мур.)	вул. Кривий Вал, 19	1938 р.
32	Житловий будинок (мур.)	вул. Л.Українки, 2	поч. 20 ст.
33	Житловий будинок (мур.)	вул. Л.Українки, 5	поч. 19 ст.
34	Житловий будинок (мур.)	вул. Л.Українки, 7	поч. 20 ст.
35	Житловий будинок (мур.)	вул. Л.Українки, 13	поч. 20 ст.
36	Житловий будинок (мур.)	вул. Л.Українки, 12	поч. 20 ст.
37	Житловий будинок (мур.)	вул. Л.Українки, 32	поч 20 ст.
38	Земельний банк (мур.)	вул. Винниченка, 8	1930 р.
39	Житловий будинок (мур.)	вул. Ярошука, 16	1934 р.
40	Кірха (мур.)	вул. Караїмська, 16	19 ст.
41	Житловий будинок (мур.)	вул. Драгоманова, 23	19 ст.
42	Житловий будинок (мур.)	вул. Драгоманова, 29	19 ст.
43	Церква Іоанна Богослова (мур.)	вул. Кафедральна, 1а	12 ст.
44	Княжий палац (мур.)	вул. Кафедральна, 1а	14 ст.
45	Житловий будинок (мур.)	вул. Плитниця, 1	19 ст.
46	Житловий будинок (мур.)	вул. Плитниця, 7	18 ст.
47	Житловий будинок (мур.)	вул. Драгоманова, 1	поч. 20 ст.
48	Житловий будинок з підвалами (мур.)	вул. Драгоманова, 2	16-19 ст.
49	Житловий будинок з підвалами (мур.)	вул. Драгоманова, 4	16-19 ст.
50	Житловий будинок з підвалами (мур.)	вул. Драгоманова, 11	16-19 ст.
51	Житловий будинок з підвалами (мур.)	вул. Драгоманова, 11а	16-19 ст.
52	Житловий будинок з підвалами (мур.)	вул. Драгоманова, 15	16-19 ст.
53	Житловий будинок з підвалами (мур.)	вул. Драгоманова, 17	16-19 ст.
54	Гостинний двір (мур.)	вул. Кафедральна, 4	поч. 20 ст.
55	Житловий будинок з підвалами (мур.)	вул. Драгоманова, 7	16-19 ст.
56	Житловий будинок з підвалами (мур.)	вул. Драгоманова, 19	16-19 ст.

Продовження додатка Г2

57	Житловий будинок з підвалами (мур.)	вул. Драгоманова, 21	16-19 ст.
58	Будинок урочистих подій (мур.)	пр. Соборності, 18	1985 р.
59	Житловий будинок (мур.)	вул. Д.Галицького, 5	поч. 20 ст.
60	Житловий будинок (мур.)	вул. Д.Галицького, 12	1 пол. 19 ст.
61	Житловий будинок (мур.)	вул. Д.Галицького, 20	кін.19 - п.20 ст.
62	Житловий будинок (мур.)	вул. Д.Галицького, 22	1 пол. 20 ст.
63	Житловий будинок (мур.)	вул. Братковського, 10	сер. 19 ст.
64	Житловий будинок	вул. Братковського, 19	поч. 20 ст.
65	Костельний будинок м(мур.)	вул. Братковського, 20	19 ст.
66	Житловий будинок (мур.)	вул. Братковського, 22	поч. 20 ст.
67	Дохідний дім (мур.)	вул. П.Савельєвої, 6	поч. 20 ст.
68	Житловий будинок (мур.)	вул. П.Савельєвої, 7	1 пол. 20 ст.
69	Житловий будинок (мур.)	вул. П.Савельєвої, 8	поч. 20 ст.
70	Вірменська церква (мур.)	вул. П.Савельєвої, 12	16 ст.
71	Дохідний дім (мур.)	вул. П.Савельєвої, 12а	поч. 20 ст.
72	Житловий будинок (мур.)	вул. Караїмська, 9	поч. 20 ст.
73	Церковно-приходська школа (мур.)	вул. Караїмська, 11	поч. 20 ст.
74	Будинок пастора (мур.)	вул. Караїмська, 16	1906-1907 рр.
75	Житловий будинок (мур.)	вул. Драгоманова, 12	2 пол. 19 ст.
76	Житловий будинок (мур.)	вул. Драгоманова, 27	к. 19 – п. 20 ст.
77	Будинок (мур.)	вул. Кафедральна, 25	к. 19 – п. 20 ст.
78	Костел монастиря домініканів	вул. Драгоманова, 26	1 чв. 20 ст.
79	Житловий будинок (мур.)	вул. Братковського, 4	поч. 20 ст.
80	Ангеліна (мур.)	вул. Братковського, 31	18 ст.
81	Замковий міст	Замкова площа	
	Комплекс гарнізонних споруд	вул.Стрілецька	19-20 ст.ст.
82	Гарнізонний житловий будинок	вул.Стрілецька,	19-20 ст.ст.
83	Гарнізонна казарма	вул.Стрілецька,	19-20 ст.ст.
84	Гарнізонна церква	вул.Стрілецька,	19-20 ст.ст.
85	Гарнізонний штабний будинок	вул.Стрілецька,	19-20 ст.ст.
86	Гарнізонна казарма	вул.Стрілецька,	19-20 ст.ст.
87	Будівля	вул.Стрілецька,	19-20 ст.ст.
88	Єврейська гміна (мур.)	вул.Б.Хмельницького, 6	1921 р.
м.Володимир-Волинський			
	Комплекс Успенського собору	вул. Соборна	12-17 ст.ст.
1	Успенський собор (Метиславів храм)(мур.)	вул. Соборна, 25	1156 р.
2	Будинок з дзвіницею (мур.)	вул. Соборна, 27	1494 р.
3	Мури з брамами (мур.)	вул. Соборна	17 ст.
4	Василівська церква (мур.)	вул. Князя Всеволода, 28	14-15 ст.ст.
5	Костел Іоакима і Анни (мур.)	вул. Князя Василька, 2	1752 р.
6	Миколаївська церква (мур.)	вул. Цинкаловського, 1	1780 р.

Продовження додатка Г2

7	Костел послання Апостолів (собор Різдва Христового) (мур.)	вул. Цинкаловського, 20	1766 р.
8	Земляні вали замку	вул. Підзамче	13-14 ст.ст.
9	Адміністративна споруда (мур.)	вул. Січових стрільців, 15	1900 р.
10	Житловий будинок (мур.)	вул. І.Франка, 1	1912 р.
11	Кінотеатр ім. Шевченка (мур.)	вул. Устилузька, 10	1960 р.
12	Адміністративна споруда (мур.)	вул. Устилузька, 19	1890 р.
13	Гімназія ім. В. Мономаха (мур.)	вул. Устилузька, 42	1918 р.
14	Адміністративна споруда (мур.)	вул. Соборна, 12	1890 р.
15	Житловий будинок (дер.)	вул. Цинкаловського, 15	1889 р.
16	Житловий будинок (мур.)	вул. Ковельська, 29	поч. 20 ст.
17	Кірха (мур.)	вул. Ковельська, 45	19 ст.
18	Житловий будинок (мур.)	вул. Ковельська, 47	1939 р.
19	Георгіївська церква (мур.)	вул. Ковельська, 186	1900 р.
20	Келії Христорождественського монастиря(мур.)	вул. Миколаївська, 18	18 ст.
21	Домініканський монастир (мур.)	вул. Д.Галицького,2	1789 р.
22	Культова споруда (каплиця) (мур)	вул. Соборна, 1	1888 р.
23	Стара катедра (мур.)	урочище “Федорівка”	10 ст.
м.Ковель			
1	Культова споруда (мур.)	вул. Незалежності	1700 р.
2	Михайлівська церква (мур.)	вул. Незалежності	1910 р.
3	Дзвіниця (мур.)	вул. Незалежності	1910 р.
4	Житловий будинок (мур.)	вул. Ветеранів, 22	1920 р.
5	Житловий будинок (мур.)	вул. Ветеранів, 16	20 ст.
6	Водонапірна башта (мур.)	вул. Ветеранів, 16	20 ст
7	Споруда (мур.)	вул. Ветеранів, 16	1920 р.
8	Житловий будинок (мур.)	вул. Косачів, 26	1910 р.
9	Житловий будинок (мур.)	вул. Незалежності, 89	1900 р.
10	Житлова споруда (мур.)	вул. Незалежності	
11	Головний корпус (мур.)	вул. Незалежності, 120	1900 р.
12	Дворовий корпус (мур.)	вул. Незалежності, 122	1910 р.
13	Споруда колишньої російської гімназії (мур.)	вул. Театральна, 21	1910 р.
14	Споруда колишньої школи (мур.)	вул. Театральна, 11	1910 р.
15	Споруда (мур.)	вул. С.Бандери, 16	20 ст.
16	Синагога (мур.)	вул. Незалежності, 125	2 пол. 19 ст.
17	Воскресенська церква (мур.)	вул. Незалежності, 124	1877 р.
18	Споруда школи (мур.)	вул. Брестська, 23	1907 р.
19	Житловий будинок (мур.)	вул. М.Левицького, 6	20 ст.

Продовження додатка Г2

20	Житловий будинок (мур.)	вул. Незалежності, 132	1990 р.
21	Особняк (мур.)	вул. С.Бандери, 18	1920 р.
22	Залізничний вокзал (мур.)		20 ст.
23	Споруда (мур.)	вул. Шевченка, 14	1897 р.

**Перелік пам'яток історії Волинської області,
що перебувають під охороною держави**

№п/п	Місцезнаходження пам'ятника, його адреса	Найменування пам'ятника	Датування
1	2	3	4
Володимир-Волинський район			
1	с.Березовичі	Могила братська радянських воїнів і пам'ятник землякам	1941; 1941-1945
2	с.Бубнів	Пам'ятник землякам	1941-1945
3	с.Вошатин	Могила братська радянських воїнів	1944
4	с.Вошатин	Пам'ятник членам КПЗУ Мацьохо Ф.П., Дядюку Ю.Т., Шейчуку С.Ф.	1941
5	с.Горичів	Могила Хандрука, матроса крейсера "Варяг"	
6	с.Заріччя	Пам'ятний знак на честь секретаря с/р Степковського А. Ф.	1944
7	с.Зимне	Пам'ятник землякам	1941-1945
8	с.Зимне	Пам'ятний знак на місці бою прикордонників 3-ої Машівської прикордонної комендатури 90-го Володимир-Волинського прикордонного загону	1941
9	с.Зоря	Пам'ятник землякам	1941-1945
10	с.Красностав	Пам'ятник землякам	1941-1945
11	с.Ласків	Могила братська радянських воїнів	1944
12	с.Лудин	Пам'ятник 50-річчя скасування кріпосного права в Росії	XIX ст.
13	с.Лудин	Пам'ятник землякам	1941-1945
14	с.Льотиче	Пам'ятник землякам	1941-1945
15	с.Микитичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
16	с.Микуличі	Пам'ятник на честь подвигу екіпажу льотчиків під командуванням Героя Радянського Союзу гвардії капітана С.В.Мілашенкова	1944
17	с.Овадне	Могила братська радянських воїнів	1944
18	с.Овадне	Пам'ятник землякам	1941-1945
19	с.Орані	Могила братська радянських воїнів	1944
20	с.Пархоменкове	Могила братська радянських прикордонників	1941

Продовження додатка ГЗ

21	с.Пархоменкове	Могила радянського прикордонника Земнухова Т.М.	1941
22	с.Пархоменкове	Могила радянського прикордонника Пархоменка ІІ.	1941
23	с.Пархоменкове	Пам'ятник радянським прикордонникам 3-ої застави	1941
24	с.П'ятидні	Пам'ятник землякам	1941-1945
25	с.П'ятидні	Могила братська жертв фашизму	1941-1944
26	с.Рогожани	Пам'ятник землякам	1941-1945
27	с.Рокитниця	Могила братська прикордонників	1941
28	с.Рокитниця	Пам'ятник працівникам НКВС	1941-1945
29	с.Рокитниця	Пам'ятник радянським прикордонникам	1941
30	с.Свійчів	Могила братська радянських воїнів	1941-1944
31	с.Селець	Могила братська радянських воїнів і пам'ятник землякам	1944, 1941-1945
32	с.Стенжаричі	Пам'ятник землякам	1941-1945
33	с.Суходоли	Пам'ятник землякам	1941-1945
34	с.Суходоли	Могила братська радянських воїнів	1944
35	с.Суходоли	Могила невідомого радянського воїна	1944
36	м.Устилуг	Могили братські радянських воїнів, серед яких похований Герой Радянського Союзу С.Г.Гуденко	1941-1945
37	м.Устилуг	Пам'ятник землякам	1941-1945
38	м.Устилуг	Пам'ятник радянським прикордонникам 4-ої застави	1941
39	м.Устилуг	Довгочасна вогнева точка	1941
40	м.Устилуг	Будинок, у якому жив і працював І.Стравинський	1907-1908
41	с.Хмелів	Могила братська радянських воїнів	1944
42	с.Хмелів	Могила Гаврися С.І., секретаря комсомольської організації с.Бубнів	1949
43	с.Хмелівка	Пам'ятник землякам	1941-1945
44	с. Хобултова	Могила братська радянських воїнів	1941-1944
45	с.Хобултова, хутір Підгайці	Могила братська радянських воїнів	1941
46	с.Хобултова	Пам'ятник на честь радянських воїнів, партизанів, підпільників і воїнів-односельчан	1941-1945
Горохівський район			
1	м. Горохів	Будинок, в якому в 1920р. знаходився горохівський революційний комітет	1920
2	м. Горохів	Меморіальний комплекс "Холм слави". Обеліск. Скульптурна група. Стела-стіна. Братські могили.	1941-1945

Продовження додатка ГЗ

3	м. Горохів	Могила секретаря комсомольської організації В.Румовського	1941
4	м. Горохів	Місце масового розстрілу євреїв	1942
5	м. Горохів	Могила братська розстріляних євреїв	1942
6	с. Бережанка	Пам'ятник землякам	1941-1945
7	с. Бережанка	Могила радянського воїна О.Могилка	1944
8	м. Берестечко, вул. Піонерська,6	Будинок, де в 1920р. знаходився штаб Першої Кінної Армії	1920
9	м. Берестечко, вул. Незалежності	Меморіальний комплекс на честь воїнів народно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, громадянської війни та Великої Вітчизняної війни.	1651р., 1920р., 1944р.
10	м. Берестечко	Місце масового розстрілу євреїв	1943
11	м. Берестечко	“Мурований стовп” (могила князя Пронського)	XVII ст.
12	м. Берестечко, кладовище	Могила братська воїнів УПА	
13	м. Берестечко, кладовище	Могила братська воїнів УГА	1920
14	м. Берестечко, кладовище	Могила братська російських воїнів	1916
15	с. Борочиче	Пам'ятник на честь радянських воїнів	1941-1945
16	с. Борочиче	Пам'ятник землякам	1941-1945
17	с. Брани	Пам'ятник на честь радянських воїнів	1944
18	с. Бужани	Пам'ятник землякам	1941-1945
19	с. Ватин	Пам'ятник землякам	1941-1945
20	с. Галичани	Пам'ятник землякам	1941-1945
21	с. Гектари	Пам'ятник землякам	1941-1954
22	с. Губин Перший	Пам'ятник землякам	1941-1945
23	с. Журавники	Пам'ятник землякам та радянським воїнам	1941-1945
24	с. Журавники	Місце масового розстрілу євреїв	1941
25	с. Звиняче	Пам'ятник на честь радянських воїнів, воїнів-односельчан	1941-1945
26	с. Квасів	Пам'ятник воїнам-визволителям і землякам	1941-1945
27	с. Ковбань	Пам'ятник землякам	1941-1945
28	с. Липа	Пам'ятник землякам	1941-1945
29	с. Лобачівка	Пам'ятник землякам	1941-1945
30	с. Лобачівка	Меморіальний комплекс полеглим в Афганістані воїнам-інтернаціоналістам	
31	смт. Мар'янівка	Пам'ятник землякам	1941-1945
32	с. Мерва	Пам'ятник землякам	1941-1945
33	с. Мирне	Пам'ятник землякам	1941-1945
34	с. Мислині	Пам'ятник землякам	1941-1945
35	с. Михлин	Пам'ятник землякам	1941-1945
36	с. Ниви-Губинські	Пам'ятник на честь заснування села	1872

Продовження додатка ГЗ

37	с. Новосілки	Пам'ятник землякам	1941-1945
38	с. Озерці	Пам'ятник землякам	1941-1945
39	с. Охлопів	Пам'ятник землякам	1941-1945
40	с. Перемиль	Пам'ятник землякам	1941-1945
41	с. Перемиль	Могила братська російських воїнів	1916
42	с. Печихвости	Пам'ятник землякам	1941-1945
43	с. Печихвости	Пам'ятник на честь радянських воїнів	1944
44	с. Підбереззя	Пам'ятник на честь радянських танкістів	1944
45	с. Підбереззя	Пам'ятник землякам	1941-1945
46	с. Пірванче	Пам'ятник землякам	1941-1945
47	с. Піски	Місце бою армії Богдана Хмельницького з польсько-шляхетським військом	1651
48	с. Пустомити	Пам'ятник землякам	1941-1945
49	с. Рачин	Пам'ятник землякам	1941-1945
50	смт. Сенкевичівка, вул. Лесі Українки	Могила братська радянських воїнів	1944
51	смт. Сенкевичівка	Місце масового розстрілу євреїв	1941
52	с. Сільце	Пам'ятник землякам	1941-1945
53	с. Скірче	Пам'ятник землякам	1941-1945
54	с. Скобелка	Пам'ятник землякам	1941-1945
55	с. Скригове	Могила лейтенанта радянської армії Крестьянінова А.К.	1944
56	с. Смолява	Пам'ятник землякам	1941-1945
57	с. Терешківці	Пам'ятник землякам	1941-1945
58	с. Угринів	Пам'ятник землякам	1941-1945
59	с. Угринів	Могила братська російських воїнів	1916
60	с. Холонів	Пам'ятник землякам	1941-1945
61	с. Холонів	Могила гвардії лейтенанта Якутіса В.В.	1944
62	с. Цегів	Пам'ятник землякам	1941-1945
63	с. Шклінь	Пам'ятник землякам	1941-1945
Іванчівський район			
1	смт.Іваничі	Меморіальний комплекс на честь радянських воїнів, партизан та воїнів-земляків	1941-1945
2	смт.Іваничі	Могила Героїв Радянського Союзу Д.З.Тарасова і Б.Д.Єрмоїна	
3	смт.Іваничі	Могила Лелюкова Ю.М.	1949-1984
4	с.Біличі	Пам'ятник землякам	1941-1945
5	с.Бортнів	Могила братська радянських воїнів	1944
6	с.Будятчі	Могила братська радянських воїнів	1944
7	с.Бужанка	Пам'ятник землякам	1941-1945
8	с.Грибовиця	Пам'ятник землякам	1941-1945
9	с.Гряди	Пам'ятник землякам	1941-1945
10	с.Жашковичі	Пам'ятник землякам	1941-1945

Продовження додатка ГЗ

11	с.Жашковичі	Могила О.Шума ("Вовчака"), заступника командира військової округи "Турів" УПА	1944
12	с.Заболотці	Могила братська прикордонників і начальника 11-ї прикордонної застави О.К.Уткіна	1941
13	с.Заболотці	Пам'ятник на честь воїнів-прикордонників	1941
14	с.Заболотці	Пам'ятник землякам	1941-1945
15	с.Завидів	Пам'ятник землякам та радянським воїнам	1941-1945
16	с.Завидів, ур.Прощаниця	Могила братська воїнів УПА	1943
17	с.Заставне	Пам'ятник на честь воїнів-прикордонників	1941
18	с.Заставне	Пам'ятник радянським воїнам та землякам	1941-1945
19	с.Клопочин	Пам'ятник землякам	1941-1945
20	с.Колона	Пам'ятник на честь радянських воїнів і воїнів-односельчан	1941-1945
21	с.Кречів	Пам'ятник прикордонникам 9-ї застави	1941
22	с.Литовеж	Пам'ятник землякам	1941-1945
23	с.Литовеж	Пам'ятник на честь воїнів-прикордонників	1941
24	с.Литовеж	Пам'ятник на честь радянських активістів	1941
25	с.Луковичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
26	с.Милятин	Могила полкового комісара Жиликова Г.І.	1941
27	с.Милятин	Пам'ятник землякам	1941-1945
28	с.Милятин	Могила майора П.М.Бурикіна	1941
29	с.Милятин	Могила невідомого радянського воїна	1941
30	с.Милятин	Могила лейтенанта Литвинова	1944
31	с.Мишів	Пам'ятник землякам	1941-1945
32	с.Мовники	Пам'ятник землякам	1941-1945
33	с.Морозовичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
34	с.Павлівка	Пам'ятник землякам	1941-1945
35	с.Павлівка	Пам'ятний знак військовим з'єднанням, які визволяли село	1944
36	с.Павлівка	Могила братська поляків - жертв війни	1943
37	с.Переславичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
38	с.Переславичі	Могила невідомого радянського воїна	1944
39	с.Переславичі	Місце масового розстрілу євреїв	1942
40	с.Петрове	Пам'ятник на місці загибелі Героя Радянського Союзу В.Петрова	1941
41	с.Поромів	Пам'ятник землякам	1941-1945
42	с.Радовичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
43	с.Риковичі	Пам'ятник землякам	1941-1945

Продовження додатка ГЗ

44	с.Соснина	Пам'ятник землякам	1941-1945
45	с.Стара Лішня	Пам'ятник землякам	1941-1945
46	с.Топилище	Пам'ятник землякам	1941-1945
47	с.Трубки	Могила комсомолки О.М.Заєць	1948
48	с.Трубки	Могила невідомого радянського воїна	1944
49	с.Шахтарське	Могила братська радянських воїнів	1944
Камінь-Каширський район			
1	м. Камінь-Каширський, вул. Шкільна	Дільниця братських могил радянських воїнів	1944
2	м. Камінь-Каширський, вул. Шевченка	Меморіальний комплекс на честь воїнів Радянської армії	1941-1945
3	м. Камінь-Каширський	Пам'ятник на честь радянських воїнів	1941-1945
4	м. Камінь-Каширський	Могила Коніщука М.П. – одного з організаторів партизанського руху на Волині	1948
5	м. Камінь-Каширський	Могила лейтенанта Гаврилова В.Т. – спецуповноваженого РВ МГБ	1950
6	м. Камінь-Каширський	Могила братська радянських громадян єврейської національності	1942
7	м. Камінь-Каширський	Могила розстріляних євреїв	1942
8	м. Камінь-Каширський	Могила розстріляних євреїв	1942
9	м. Камінь-Каширський	Пам'ятний знак на честь 50-річчя створення УПА	1942
10	с.Боровне	Пам'ятник землякам	1941-1945
11	с.Бронниця	Пам'ятник землякам	1941-1945
12	с.Бузак	Пам'ятник землякам	1941-1945
13	с.Великий Обзир	Пам'ятник землякам	1941-1945
14	с.Верхи	Пам'ятник землякам	1941-1945
15	с.Видерта	Пам'ятник землякам	1941-1945
16	с.Видричі	Пам'ятник землякам	1941-1945
17	с.Воєгоща	Пам'ятник землякам	1941-1945
18	с.Ворокомле	Пам'ятник землякам	1941-1945
19	с.Ворокомле	Могила радянських воїнів Шаманова і Данилюка	1944
20	с.Грудки	Пам'ятник землякам	1941-1945
21	с.Гута-Боровенська	Пам'ятник землякам	1941-1945
22	с.Гута-Боровенська	Могила радянських воїнів Ларіонова і Романюка	1944
23	с.Добре	Пам'ятник землякам	1941-1945
24	с.Добре	Могила радянського воїна Полозова В.І.	1944
25	с.Залісся	Пам'ятник землякам	1941-1945
26	с.Карасин	Пам'ятник землякам	1941-1945
27	с.Карасин	Могила братська поляків, жертв війни	1943
28	с.Качин	Пам'ятник землякам	1941-1945
29	с.Кримне	Пам'ятник землякам	1041-1945
30	с.Личини	Пам'ятник землякам	1941-1945

Продовження додатка ГЗ

31	с.Нуйно	Пам'ятник землякам	1941-1945
32	с.Нуйно	Пам'ятник землякам	1941-1945
33	с.Нуйно	Могила братська радянських воїнів	1944
34	с.Острівок	Могила радянського партизана Ковча Й.М.	1944
35	с.Пнівне	Пам'ятник землякам	1941-1945
36	с.Пнівне	Могила братська невідомих радянських воїнів	1944
37	с.Пнівне	Могила братська воїнів УПА	1944
38	с.Полиці	Пам'ятник землякам	1941-1945
39	с.Раків Ліс	Пам'ятник землякам	1941-1945
40	с.Сопичне	Пам'ятник землякам	1941-1945
41	с.Тоболи	Пам'ятник землякам	1941-1945
42	с.Тоболи	Пам'ятник на честь воїнів-партизан	1941-1945
43	с.Хотешів	Пам'ятник землякам	1941-1945
44	с.Хотешів	Могила братська воїнів УПА	1943
45	с.Хотешів	Могила розстріляних євреїв	1942
46	с.Черче	Пам'ятник землякам	1941-1945
47	с.Черче	Могила братська радянських воїнів	1944
Ківерцівський район			
1	с.Башлики	Могила радянського воїна Шаваріна	1941
2	с.Берестяне	Пам'ятник землякам	1941-1945
3	с.Борохів	Пам'ятник землякам	1941-1945
4	с.Городище	Могила братська радянських воїнів	1944
5	с.Гор'янівка	Могила радянського воїна Прядко	1944
6	с.Грем'яче	Пам'ятник землякам	1941-1945
7	с.Дачне	Німецьке кладовище часів другої світової війни	1942
8	с.Дерно	Пам'ятник землякам	1941-1945
9	с.Дідичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
10	с.Домашів	Пам'ятник землякам	1941-1945
11	с.Жидичин	Пам'ятник землякам	1941-1945
12	с.Жорнище	Пам'ятник землякам	1941-1945
13	с.Журавичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
14	с.Журавичі	Могила розстріляних євреїв	1942
15	с.Залісоче	Пам'ятник землякам	1941-1945
16	с.Звірів	Пам'ятник землякам	1941-1945
17	с.Звози	Могила радянських воїнів	1944
18	м.Ківерці	Могила братська радянських воїнів	1944
19	с.Клубочин	Могила братська мирних жителів	1942
20	с.Кульчин	Могила радянського льотчика Гуськова В.Б.	1941
21	с.Липне	Пам'ятник землякам	1941-1945
22	с.Личани	Пам'ятник землякам	1941-1945
23	с.Макаревичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
24	с.Метельне	Могила радянського воїна	1944
25	с.Озеро	Пам'ятник землякам	1941-1945

Продовження додатка ГЗ

26	с.Озеро, на кладовище	Могила братська радянських воїнів	1944
27	смт.Олика	Могила братська радянських воїнів	1944
28	смт.Олика	Могила розстріляних євреїв	1942
29	с.Пальче	Могила братська радянських воїнів та пам'ятник землякам	1944; 1941-1945
30	с.Покащів	Пам'ятник землякам	1941-1945
31	с.Покащів	Пам'ятний знак на місці загибелі комсомольця А.Данилевича	1930-1945
32	с.Прилуцьке	Пам'ятник землякам	1941-1945
33	с.Прилуцьке	Будинок, в якому проживала письменниця Г.Запольська	XIXст.
34	с.Ромашківка	Дільниця братських могил російських воїнів	1916
35	с.Словатичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
36	с.Сокиричі	Пам'ятник землякам	1941-1945
37	с.Суськ	Пам'ятник землякам	1941-1945
38	с.Тростянець	Пам'ятник землякам	1941-1945
39	с.Тростянець	Пам'ятник на честь Колківської Першотравневої демонстрації	1935
40	с.Тростянець	Могила розстріляних євреїв	1942
41	с.Холоневичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
42	с.Хопнів	Місце дислокації частин 1-ої армії Війська Польського	1944
43	с.Хопнів	Могила партизана лейтенанта Левицького С.В.	1943
44	с.Хорлупи	Пам'ятник землякам	1941-1945
45	с.Хорлупи	Пам'ятник землякам	1941-1945
46	смт.Цумань	Група братських могил радянських воїнів	1944
Ковельський район			
1	с.Бахів	Могила радянських громадян єврейської національності	1943
2	с.Білашів	Могила братська радянських воїнів	1944
3	с.Білашів	Пам'ятник землякам	1941-1945
4	с.Білин	Пам'ятник землякам	1941-1945
5	с.Білин, на кладовищі	Могила льотчика Некрасова О.П.	1944
6	с.Білин	Могила невідомого радянського воїна	1944
7	с.Велицьк	Пам'ятник землякам	1941-1945
8	с.Велицьк	Могила братська радянських льотчиків	1944
9	с.Гішин	Могила братська невідомих радянських воїнів	1944
10	смт.Голоби	Могили братські (3) радянських воїнів	1944
11	смт.Голоби	Могила Бенделіані Ч.К. – Героя Радянського Союзу	1944
12	смт.Голоби	Пам'ятник землякам	1941-1945
13	смт.Голоби, на кладовищі	Могила братська партизан, серед яких поховано Мартинюка Г.Ф.	1944

Продовження додатка ГЗ

14	с.Городище	Пам'ятник землякам	1941-1945
15	с.Городище	Могила братська радянських воїнів	1944
16	с.Доротище	Пам'ятник землякам	1941-1945
17	с.Дроздні	Пам'ятник землякам	1941-1945
18	с.Дубове	Пам'ятник землякам	1941-1945
19	с.Дубове	Пам'ятний знак на місці подвигу Героя Радянського Союзу Олійника В.К.	1944
20	с.Зелена, біля лісу	Пам'ятник на місці бою 175-ої стрілецької дивізії з фашистами при визволенні Ковеля	1944
21	с.Зелена, в лісі	Могила братська (11) радянських воїнів, серед яких поховано Кривобоква М.А.	1944
22	с.Зелена, в лісі	Могила братська (5) радянських воїнів	1944
23	с.Зелена, в лісі	Могила братська (4) радянських воїнів	1944
24	с.Зелена, в лісі біля дороги	Могила братська (2) радянських воїнів-танкістів	1944
25	с.Зелена, в лісі	Могила братська радянських воїнів (2)	1944
26	с.Кашівка, на кладовищі	Могила гвардії сержанта Кулісова М.А.	1944
27	с.Козлиничі	Пам'ятник землякам	1941-1945
28	с.Колодниця	Могила братська партизан	1944
29	с.Колодниця	Могила Лаховського Ф.С.	1944
30	с.Колодяжне	Садиба Лесі Українки	1881-1907
31	с.Колодяжне	Будинок, де жила Леся Українка ("сірий будинок Косачів")	1890; 1949- (копія)
32	с.Колодяжне	Будинок, де жила Леся Українка ("білий будинок Косачів")	1890; 1949- (копія)
33	с.Колодяжне	Пам'ятник землякам	1941-1945
34	с.Колодяжне, біля залізниці	Могила невідомого радянського воїна	1944
35	с.Колодяжне, на кладовищі	Могила невідомого радянського воїна	1944
36	с.Колодяжне, на кладовищі	Могила радянського воїна Косенкова	1944
37	с.Кричевічі	Пам'ятник землякам	1941-1945
38	с.Любитів	Могили братські (2) радянських воїнів	1941
39	с.Любитів	Пам'ятник землякам	1941-1945
40	с.Любитів, на кладовищі	Могила революціонерки Аліксівської Є.З.	1945
41	с.Любитів	Могила старшого лейтенанта Торопова	1944
42	с.Майдан	Пам'ятник землякам	1941-1945
43	с.Мельниця	Могили братські радянських воїнів (6)	1944
44	с.Мельниця	Пам'ятник землякам	1941-1945
45	с.Мельниця	Могила 1200 радянських громадян єврейської національності	1942
46	с.Мельниця	Могила радянського воїна-водія	1944
47	с.Мошена	Пам'ятник землякам	1941-1945

Продовження додатка ГЗ

48	с.Мощена	Пам'ятний знак на місці подвигу Героя Радянського Союзу Зеленського Г.М.	1944
49	с.Новий Мосир	Пам'ятник землякам	1941-1945
50	с.Облапи	Могили братські радянських воїнів (2), в одній з яких поховано Героя Радянського Союзу Г.М.Зеленського	1944
51	с.Облапи	Пам'ятний знак на місці подвигу Героїв Радянського Союзу Подколднова В.Г. і Смирнова В.А.	1944
52	с.Підріжжя	Пам'ятник землякам	1941-1945
53	с.Пісочне	Пам'ятник землякам	1941-1945
54	с.Пісочне, на кладовище	Могила братська (6) радянських воїнів	1944
55	с.Пісочне, на кладовищі	Могила двох невідомих радянських воїнів	1944
56	с.Пісочне, на кладовищі	Могила рядового Лискіна Г.С.	1944
57	с.Поворськ	Пам'ятник землякам	1941-1945
58	с.Поворськ	Могила розстріляних євреїв	1942
59	с.Поповичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
60	с.Радошин	Пам'ятник землякам	1941-1945
61	с.Радошин	Пам'ятний знак на місці подвигу Героя Радянського Союзу Бенделані Ч.К.	1944
62	с.Рокитниця	Могила братська комсомолок	1946
63	с.Рокитниця, на кладовищі	Могила братська радянських воїнів	1944
64	с.Свидники	Пам'ятник воїнам, що загинули під час I світової війни	1918
65	с.Сільце	Пам'ятник землякам	1941-1945
66	с.Скулин	Пам'ятник землякам	1941-1945
67	с.Старий Мосир	Могили братські радянських воїнів (2)	1944
68	с.Старі Кошари	Пам'ятник землякам	1941-1945
69	с.Тойкут	Пам'ятник землякам	1941-1945
70	с.Уховецьк	Могила братська радянських воїнів	1944
71	с.Уховецьк, на тракторній бригаді	Могила братська комсомольців	1932
72	с.Уховецьк, на кладовищі	Могила членів КПЗУ Васюти А.А, Васюти С.А.	1934
73	с.Уховецьк, на кладовищі	Могила Васюти М.А.	1943
74	с.Уховецьк,	Могила Васюти П. В.	1979
75	с.Черемошне, на кладовище	Могила братська (2) невідомих радянських воїнів	1944
Локачинський район			
1	смт.Локачі	Пам'ятник землякам	1941-1945
2	смт.Локачі	Могила братська радянських воїнів	1944
3	смт.Локачі	Могила братська жертв фашизму	1943
4	с.Білопіль	Пам'ятник землякам	1941-1945
5	с.Бубнів	Пам'ятник землякам	1941-1945
6	с.Великий Окорськ	Пам'ятник землякам	1941-1945

Продовження додатка ГЗ

7	с.Війниця	Могила капітана Червоної Армії Гоменюка Д.Г.	1941
8	с.Войнин	Пам'ятник землякам	1941-1945
9	с.Губин	Пам'ятник землякам та радянським воїнам	1941-1945
10	с.Губин	Могила екіпажу радянських льотчиків	1941
11	с.Губин	Могила невідомого радянського воїна	1941
12	с.Губин	Могила братська жертв фашизму	1941
13	с.Дорогиничі	Пам'ятник землякам	1941-1945
14	с.Замличі	Пам'ятник землякам	1941-1945
15	с.Затурці	Група братських могил радянських воїнів	1944
16	с.Затурці	Пам'ятник на честь радянських артиле- ристів	1941
17	с.Затурці	Могила В.Липинського	1931
18	с.Затурці	Садиба В.Липинського	1882
19	с.Заячиці	Пам'ятник землякам	1941-1945
20	с.Зубильне	Пам'ятник землякам	1941-1945
21	с.Кисилин	Пам'ятник землякам	1941-1945
22	с.Кисилин	Кисилинський монастир	1614
23	с.Кисилин	Могила братська поляків	1942
24	с.Кисилин	Могила розстріляних євреїв	1942
25	с.Козлів	Пам'ятник землякам	1941-1945
26	с.Колпитів	Пам'ятник землякам	1941-1945
27	с.Конюхи	Пам'ятник землякам	1941-1945
28	с.Коритниця	Пам'ятник землякам	1941-1945
29	с.Крухниничі	Пам'ятник землякам	1941-1945
30	с.Линів	Пам'ятник землякам	1941-1945
31	с.Марковичі	Пам'ятник землякам та радянським воїнам	1941-1945
32	с.Новий Загорів	Пам'ятник землякам	1941-1945
33	с.Новий Загорів	Загорівський монастир	1492
34	с.Новий Загорів	Могила братська воїнів УПА	1945
35	с.Озютичі	Пам'ятник на честь радянських воїнів	1944
36	с.Озютичі	Могила братська радянських воїнів	1944
37	с.Привітне	Пам'ятник землякам	1941-1945
38	с.Старий Загорів	Пам'ятник землякам	1941-1945
39	с.Тумин	Пам'ятник землякам	1941-1945
40	с.Холопичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
41	с.Шельвів	Пам'ятник землякам	1941-1945
Луцький район			
1	с.Баїв	Пам'ятник землякам	1941-1945
2	с.Білосток	Пам'ятник землякам	1941-1945
3	с.Боратин	Пам'ятник землякам	1941-1945
4	с.Боратин	Могила розвідника К.Сивого	1915
5	с.Буяни	Могила братська мирних жителів	1943
6	с.Буяни	Пам'ятник землякам	1941-1945

Продовження додатка ГЗ

7	с.Вербаїв	Могила братська жертв фашизму	1943
8	с.Веселе	Пам'ятник землякам	1941-1945
9	с.Воротнів	Могила розстріляних євреїв	1942
10	с.Воютин	Пам'ятник землякам	1941-1945
11	с.Воютин, хутір Гать	Могила 3 радянських воїнів	1944
12	с.Гаразда	Могила письменника М.П.Левицького	1932
13	с.Городище, на кладовищі	Могила невідомого радянського воїна	1944
14	с.Городище, на кладовищі	Могила невідомого радянського воїна	1944
15	с.Григоровичі	Могила невідомого радянського воїна	1944
16	с.Григоровичі, на кладовищі	Могила невідомого радянського воїна	1944
17	с.Забороль	Будинок, в якому зупинявся Петро І	1707
18	с.Забороль	Пам'ятник землякам	1941-1945
19	с.Забороль	Військове кладовище	1944
20	с.Коршів	Пам'ятник землякам	1941-1945
21	с.Лаврів	Пам'ятник землякам	1941-1945
22	с.Липини	Могила братська радянських воїнів	1944
23	с.Липини	Пам'ятник воїнам-визволителям	1941-1945
24	с.Лище	Пам'ятник землякам	1941-1945
25	с.Маяки	Пам'ятник землякам	1941-1945
26	с.Милуші	Місце, де загинув Герой Радянського Союзу П.М.Тарасов	1944
27	с.Несвіч	Пам'ятник радянським воїнам та землякам	1941-1945
28	с.Одерادي	Пам'ятник землякам	1941-1945
29	с.Одерادي	Могила братська жертв фашизму	1943
30	с.Першотрав-неве	Пам'ятник землякам	1941-1945
31	с.Підгайці	Пам'ятник землякам	1941-1945
32	с.Піддубці	Пам'ятник землякам	1941-1945
33	с.Піддубці	Могила братська радянських воїнів	1941
34	с.Промінь	Пам'ятник землякам	1941-1945
35	с.Радомишль	Пам'ятник землякам	1941-1945
36	с.Ратнів	Пам'ятник землякам	1941-1945
37	с.Романів	Пам'ятник землякам	1941-1945
38	с.Романів, на кладовищі	Могила лейтенанта медичної служби Н.Гришиної	1944
39	с.Садів	Пам'ятник землякам	1941-1945; 1946-1949
40	смт.Торчин	Ділянка братських могил радянських воїнів	1944
41	смт.Торчин	Пам'ятник землякам	1941-1945
42	смт.Торчин	Могила розстріляних євреїв	1942
43	с.Чаруків	Пам'ятник землякам	1941-1945
44	с.Чаруків	Могила жертв епідемії чуми	XVIII ст.
45	с.Шерпель	Могила братська радянських воїнів	1944

Продовження додатка Г3

Любешівський район			
1	смт.Любешів	Будинок колишньої монастирської школи, в якій навчався Тадеуш Костюшко	Кінець XVIIIст.
2	смт.Любешів	Могила братська радянських воїнів та партизан	1944
3	смт.Любешів	Пам'ятник землякам	1941-1945
4	смт.Любешів	Могила розстріляних євреїв	1943
5	с.Березичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
6	с.Березичі	Могила партизана Лозенка І.І.	1944
7	с.Березна Воля	Пам'ятник землякам	1941-1945
8	с.Бихів	Пам'ятник землякам	1941-1945
9	с.Бірки	Пам'ятник землякам	1941-1945
10	с.Бучин	Могила братська радянських воїнів та партизан	1944
11	с.Бучин	Могила братська російських воїнів	1916
12	с.Велика Глуша	Могила братська радянських воїнів та партизан	1944
13	с.Велика Глуша	Пам'ятник землякам	1941-1945
14	с.Гірки	Пам'ятник землякам	1941-1945
15	с.Дольськ	Пам'ятник землякам	1941-1945
16	с.Залаззя	Пам'ятник землякам	1941-1945
17	с.Залаззя	Могила братська радянських воїнів Чернухи О.К. і Флєсюка	1944
18	с.Залізниця	Пам'ятник жертвам фашизму	1942
19	с.Зарудчі	Могила братська радянських воїнів та партизан	1944
20	с.Лобна	Меморіальний комплекс "Партизанська слава" і могила братська радянських партизан, в якій поховано Героя Радянського Союзу В.І.Бондаренка	1943-1941
21	с.Люб'язь	Могила братська червоноармійців	1920
22	с.Люб'язь	Пам'ятник землякам	1941-1945
23	с.Мала Глуша	Пам'ятник землякам	1941-1945
24	с.Підкормілля	Пам'ятник землякам	1941-1945
25	с.Седлище	Пам'ятник землякам	1941-1945
26	с.Седлище	Могила старшого лейтенанта Б.С.Германа	1944
27	с.Седлище	Могила трьох невідомих воїнів	1945
28	с.Седлище	Могила радянського воїна Карташова	1945
29	с.Судче	Пам'ятник землякам	1941-1975
30	с.Судче	Могила розстріляних євреїв	1942
31	с.Судче, вул. Партизанська	Могила братська російських воїнів	1916
32	с.Судче	Могила невідомого радянського льотчика	1944
33	с.Хоцунь	Пам'ятник землякам	1941-1945

Продовження додатка ГЗ

34	с.Хоцунь, на кладовищі	Могила невідомого радянського воїна	1944
35	с.Цир	Пам'ятник землякам	1941-1945
36	с.Цир	Могила невідомих радянських воїнів	1944
37	с.Шлапань	Могила невідомого радянського воїна	1944
Любомльський район			
1	м.Любомль	Будинок, в якому в 1920р. знаходився Любомльський районний ревком	1920
2	м.Любомль	Меморіальний комплекс на честь радянських воїнів, партизан та підпільників	1941-1945
3	м.Любомль	Могила Антонова Ф.П, комісара 219-го Домашівського полку 25-ої Чапаської дивізії	1898-1920
4	м.Любомль	Будинок, де народилася і провела дитячі роки народна артистка СРСР Н.Ужвій	XIX ст.
5	м.Любомль	Могила братська жертв фашизму	1942-1943
6	м.Любомль	Палац Браницьких	XVIII ст.
7	с.Бережці	Група братських могил радянських воїнів	1944
8	с.Бірки	Група братських могил радянських воїнів	1944
9	с.Висоцьк	Група братських могил радянських воїнів	1944
10	с.Висоцьк	Могила братська радянських прикордонників	1941
11	с.Вишнів	Дві братські могили радянських воїнів і активістів села	1942-1944
12	смт.Головне	Дві братські могили радянських воїнів	1944
13	смт.Головне	Пам'ятник землякам	1941-1945
14	с.Гуменці	Пам'ятник землякам	1941-1945
15	с.Гуца	Пам'ятник землякам	1941-1945
16	с.Забужжя	Могила братська радянських воїнів	1944
17	с.Забужжя	Пам'ятник землякам	1941-1945
18	с.Замлиння	Могила братська радянських воїнів	1944
19	с.Запілля	Могила братська радянських воїнів	1944
20	с.Запілля	Пам'ятник землякам	1941-1945
21	с.Зачернеччя	Пам'ятник землякам	1941-1945
22	с.Згорани	Пам'ятник землякам	1941-1945
23	с.Коцюри	Дві братські могили радянських воїнів	1944
24	с.Красноволя	Братська могила радянських воїнів	1944
25	с.Куснища	Могила братська радянських воїнів	1944
26	с.Куснища	Пам'ятник землякам	1941-1945

Продовження додатка Г3

27	с.Ладинь	Пам'ятник землякам	1941-1945
28	с.Ладинь, на кладовищі	Могила радянського стрільця-радиста	1944
29	с.Машів	Пам'ятник землякам	1941-1945
30	с.Мосир	Могили радянських воїнів	1941-1945
31	с.Олеськ	Пам'ятник землякам	1941-1945
32	с.Підгородне	Могила братська радянських воїнів та пам'ятник землякам	1944; 1941-1945
33	с.Полапи	Пам'ятник землякам	1941-1945
34	с.Почапи	Пам'ятник землякам	1941-1945
35	с.Радехів	Пам'ятник землякам	1941-1945
36	с.Радехів	Пам'ятник на честь перших трактористів, які працювали на полях Волині	1940-1966
37	с.Радехів	Могила братська радянських воїнів	1944
38	с.Римачі	Дві братські могили радянських воїнів	1944
39	с.Римачі	Пам'ятник землякам	1941-1945
40	с.Рівне	Пам'ятник землякам	1941-1945
41	с.Руда	Могила братська радянських воїнів	1944
42	с.Старовойтове	Могила братська радянських прикордонників і пам'ятник прикордонникам	1941
43	с.Терехи	Група братських могил радянських воїнів	1944
44	с.Хворостів	Пам'ятник землякам	1941-1945
45	с.Хворостів	Пам'ятник на честь перших трактористів, які працювали на полях Волині	1940-1968
46	с.Черемошна Воля	Пам'ятник землякам	1941-1945
47	с.Чмикос	Могила братська радянських воїнів	1944
48	с.Штунь	Дві братські могили радянських воїнів	1944
Маневський район			
1	смт.Маневичі	Могила братська радянських воїнів та партизан	1944
2	смт.Маневичі	Пам'ятник на честь радянських воїнів, партизан, підпільників, воїнів-земляків та активу району	1941-1945
3	смт.Маневичі	Могила розстріляних євреїв	1943
4	с.Боровичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
5	с.Боровичі	Могила братська червоноармійців	1939
6	с.Будки	Пам'ятник землякам	1941-1945
7	с.Будки, на кладовищі	Могила радянського воїна М.М.Шебаршова	1944
8	с.Велика Ведмежка	Пам'ятник землякам	1941-1945
9	с.Велика Осниця	Пам'ятник землякам	1941-1945
10	с.Годомичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
11	с.Годомичі	Могила братська партизанів	1943
12	с.Годомичі	Могила розстріляних поляків	1943

Продовження додатка ГЗ

13	с.Городок	Могила Ольховика М.М. – учасника Першотравневої демонстрації 1931р.	1931
14	с.Городок, біля школи	Пам'ятник на честь воїнів-односельчан	1941-1945
15	с.Градиськ	Пам'ятник землякам	1941-1945
16	с.Градиськ, в лісі	Пам'ятник на честь працівника РВ НКВС Шалохвостова А.К.	1944
17	с.Грузятин	Пам'ятник землякам	1941-1945; 1946-1950
18	с.Грузятин, на кладовищі	Могила братська червоноармійців	1939
19	с.Карасин	Могила братська радянських воїнів та могила партизана	1944
20	смт.Колки	Група братських могил радянських воїнів та партизан, серед яких похований Герой Радянського Союзу Васильєв Д.П.	1944
21	смт.Колки	Пам'ятник на місці розстрілу польською поліцією Колківської Першотравневої демонстрації	1935
22	смт.Колки	Пам'ятник на честь перших трактористів, які працювали на полях Волині	1941; 1944-1957
23	смт.Колки	Могила Будецького, секретаря Колківського райкому КПЗУ	1897-1939
24	смт.Колки	Могила розстріляних євреїв	1943
25	смт.Колки	Могила братська мирних жителів	1943
26	смт.Колки	Пам'ятний знак на честь 55-річчя утворення Колківської республіки	1943
27	с.Комарове	Пам'ятник землякам	1941-1945
28	с.Копилля	Пам'ятник землякам	1941-1945
29	с.Копилля	Могила братська комсомольців	1945
30	с.Костюхівка	Пам'ятник землякам	1941-1945
31	с.Красноволя	Пам'ятник землякам	1941-1945
32	с.Криничне	Пам'ятник землякам	1939; 1941-1945; 1946-1950
33	с.Криничне, на кладовищі	Могила політрука Червоної Армії	1941
34	с.Кукли	Пам'ятник землякам	1941-1945
35	с.Куликовичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
36	ур.Кухів Груд, за 9 км від с.Лишнівка	Меморіальний комплекс на місці перебування партизанського з'єднання під командуванням А.П.Бринського	1942-1943
37	с.Прилісне	Пам'ятник на честь Першотравневої демонстрації	1931
38	с.Прилісне	Могила Г.П.Коснюка – учасника Першотравневої демонстрації 1931р.	1931
39	с.Прилісне	Могила К.О.Халика – учасника Першотравневої демонстрації 1931р.	1931

Продовження додатка ГЗ

40	с.Прилісне	Могила Є.С.Ковальчука – учасника Першотравневої демонстрації 1931р.	1931
41	с.Прилісне	Пам'ятник на місці розстрілу Першотравневої демонстрації трудящих 1931р.	1931
42	с.Прилісне	Пам'ятник землякам	1941-1945
43	с.Рудники	Пам'ятник землякам	1941-1945
44	с.Рудники	Могила невідомого радянського воїна	1944
45	с.Старий Чорторийськ	Могила братська радянських воїнів, серед яких поховані Герої Радянського Союзу Єршов В.Г. і Хакімов Н.	1944
46	с.Старий Чорторийськ	Могила Сокола І.Г. – Героя Радянського Союзу	1974
47	с.Старий Чорторийськ	Могила розстріляних євреїв	1943
48	с.Старий Чорторийськ	Могила розстріляних євреїв	1943
49	с.Старосілля	Пам'ятник землякам	1941-1945
50	с.Тельчі, на кладовищі	Могила невідомого радянського воїна	1944
51	с.Троянівка	Дільниця братських могил російських воїнів	1915-1916
52	с.Троянівка	Пам'ятник землякам	1941-1945
53	с.Троянівка	Могила розстріляних євреїв	1942
54	с.Цміни	Пам'ятник землякам	1941-1945
55	с.Цміни	Могила розстріляних євреїв	1942
56	с.Четвертня	Пам'ятник землякам	1941-1945
57	с.Четвертня	Могила радянського воїна Вівдича	1944
58	с.Четвертня	Могила розстріляних євреїв	1943
59	с.Четвертня	Млин вітряний	XIX ст.
60	с.Чорниж	Пам'ятник землякам	1941-1945
61	с.Чорниж	Могила партизана-політрука Чуніхіна В.П.	1944
62	с.Чорниж	Могила російських воїнів	1916
Ратнівський район			
1	смт.Ратне, вул. Заболотівська	Група братських могил радянських воїнів	1944
2	смт.Ратне, вул. Кірова	Пам'ятник землякам	1941-1945
3	с.Велимче	Пам'ятник землякам	1941-1945
4	с.Велимче	Могила радянських воїнів Курілова і Хохлачова	1944
5	с.Велимче, хут.Дошно	Могила радянського воїна Рязанського	1944
6	с.Видраниця	Пам'ятник землякам	1941-1945
7	с.Видраниця	Могила братська невідомих воїнів	1944
8	с.Височне	Пам'ятник на місці подвигу В.П.Газіна	1944
9	с.Гута	Пам'ятник землякам	1941-1945
10	с.Датинь	Пам'ятник землякам	1941-1945
11	с.Жиричі	Могила братська радянських воїнів	1944
12	с.Жиричі	Могила невідомого радянського воїна	1944

Продовження додатка ГЗ

13	смт.Заболоття	Могила братська радянських воїнів	1941
14	смт.Заболоття	Пам'ятник землякам	1941-1945
15	смт.Заболоття	Могила братська мирних жителів	1941
16	смт.Заболоття	Могила мирних жителів	1943
17	смт.Заболоття	Могила молоді с.Заліси	1943
18	с.Заброди	Пам'ятник землякам	1941-1945
19	с.Замшани	Пам'ятник землякам	1941-1945
20	с.Замшани	Могила братська мирних жителів	
21	с.Здомишель	Пам'ятник землякам	1941-1945
22	с.Кортеліси	Меморіальний комплекс жертвам фашизму	1942
23	с.Кортеліси	Могила Карпука Я.С., члена КПЗУ, комісара партизанського загону ім.Щорса	1943
24	с.Краска, на кладовищі	Могила братська радянських воїнів	1944
25	с.Межисить, хут.Бродятино	Могила невідомого радянського воїна	1944
26	с.Млинове	Могила розстріляних євреїв	1942
27	с.Млинове	Могила невідомого радянського воїна	1942
28	с.Поступель	Пам'ятник землякам	1941-1945
29	с.Поступель	Пам'ятник на місці загибелі Голубенка, працівника РК ЛКСМУ	
30	с.Прохід	Могила розстріляних євреїв	1942-1943
31	с.Річниця	Могила братська радянських воїнів	1944
32	с.Самари, хут.Бірки	Могила невідомого радянського воїна, офіцера	1944
33	с.Тур	Могила братська мирних жителів	1943
34	с.Тур	Пам'ятник землякам	1941-1945
35	с.Щедрогір	Пам'ятник землякам	1941-1945
36	с.Язавні	Пам'ятник на місці подвигу Газіна В.П.	1944
Рожищанський район			
1	м Рожище, над дорогою в с.Кременець	Дільниця братських могил радянських воїнів	1944
2	м .Рожище	Пам'ятник землякам	1941-1945
3	м Рожище	Пам'ятник Коте Шилакадзе	1941
4	смт.Рожище	Пам'ятник О.Степанюку, члену окружному КПЗУ	1933
5	смт.Рожище	Могила розстріляних євреїв	1943
6	с.Березолуки	Пам'ятник землякам	1941-1945
7	с.Береськ	Пам'ятник землякам	1941-1945
8	с.Вітоніж	Пам'ятник землякам	1941-1945
9	с.Вічині	Пам'ятник землякам	1941-1945
10	с.Городині	Могила братська радянських воїнів	1944
11	с.Доросині	Пам'ятник землякам	1941-1945
12	с.Залісці	Пам'ятник землякам	1941-1945
13	с.Іванівка, на кладовищі	Могила сім'ї радянського активіста Пацифевича	1943

Продовження додатка ГЗ

14	с.Іванівка, на кладовищі	Могила сім'ї голови колгоспу Демидо-ка П.Ф.	1943
15	с.Квітневе	Могила російських воїнів	1916
16	с.Копачівка	Пам'ятник землякам	1941-1945
17	с.Кременець	Пам'ятник землякам	1941-1945
18	с.Крижівка	Пам'ятник землякам	1941-1945
19	с.Крижівка	Могила братська радянських воїнів	1944
20	с.Линівка	Могила радянського воїна М.Г.Березика	1944
21	с.Літогоща	Пам'ятник землякам	1941-1945
22	с.Літогоща, на кладовищі	Могила сім'ї Гаврилюка М.Г.	1943
23	с.Літогоща, на кладовищі	Могила сім'ї Войдюка Ф.П.	1943
24	с.Літогоща, на кладовищі	Могила сім'ї голови с/р Дегоди А.С.	1943
25	с.Літогоща, на кладовищі	Могила радянського активіста Джуся С.А.	1943
26	с.Луків	Пам'ятник землякам	1941-1945
27	с.Любче	Пам'ятник землякам	1941-1945
28	с.Мильськ	Пам'ятник землякам	1941-1945
29	с.Навіз	Пам'ятник землякам	1941-1945
30	с.Немир	Пам'ятник землякам	1941-1945
31	с.Переспа	Пам'ятник землякам	1941-1945
32	с.Підліски	Могила братська радянських воїнів	1944
33	с.Пожарки	Пам'ятник землякам	1941-1945
34	с.Пожарки, на кладовищі	Могила невідомого радянського лейтенанта	1941
35	с.Рудка-Козинська	Пам'ятник землякам	1941-1945
36	с.Рудня	Пам'ятник на честь воїнів-визволителів	1944
37	с.Рудня	Пам'ятник землякам	1941-1945
38	с.Сокіл	Дільниця братських могил радянських воїнів	1944
39	с.Тихотин	Пам'ятник землякам	1941-1945
40	с.Топільне	Пам'ятник землякам	1941-1945
41	с.Трилісці	Могила радянського воїна М.А.Бехреєва	1944
42	с.Трилісці	Могила радянського воїна Ю.С.Котельнікова	1944
43	с.Тристеня	Могила радянського воїна В.В.Воробйова	1944
44	с.Уляники	Пам'ятник землякам та радянським воїнам	1941-1945
45	с.Щурин	Пам'ятник землякам	1941-1945
46	с.Ясенівка	Пам'ятник землякам	1941-1945
47	с.Ясенівка	Могила радянського воїна І.Т.Остапенка	1944
Старовижівський район			
1	смт. Стара Вижівка	Меморіальний комплекс на честь радянських воїнів-визволителів, партизан	1941-1945

Продовження додатка ГЗ

2	смт. Стара Вижівка	Могила братська радянських воїнів Губаря С.В., Коваля Г.В., Михайленка В.А.	1944
3	смт. Стара Вижівка	Могила братська радянських воїнів і партизан	1944
4	с.Брунетівка	Могила братська радянських воїнів	1944
5	с.Буцин	Пам'ятник землякам	1941-1945
6	с.Буцин	Могила радянського воїна В.І.Меткіна	1944
7	с.Глухи	Пам'ятник землякам	1941-1945
8	с.Глухи, хут.Чоповник	Могила радянських воїнів Денисова і Дюжикова	1944
9	с.Дубечне, біля гуртожитку	Могила Марченка Є.І. – полковника Радянської Армії	1944
10	с.Дубечне, біля будинку культури	Пам'ятник землякам, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни	1941-1945
11	с.Журавлине	Могила братська радянських воїнів	1944
12	с.Журавлине	Пам'ятник землякам	1941-1945
13	с.Залюття, біля лісу	Могила братська радянських воїнів	1944
14	с.Кримне	Пам'ятник землякам	1941-1945
15	с.Кримне	Могила розстріляних євреїв	1943
16	с.Любохини	Пам'ятник землякам	1941-1945
17	с.Лютка, на кладовищі	Могила Воробйова – лейтенанта Радянської Армії	1944
18	с.Лютка, на кладовищі	Могила Юдічева Ф.С. – молодшого сержанта Радянської Армії	1944
19	с.Лютка, на кладовищі	Могила Сулеви С.Й. – члена КПЗУ	1948
20	с.Мизове	Пам'ятник членам КПЗУ Коптію В.Г., Сарапину І.Ф., Сарапину Н.Ф.	1935
21	с.Мизове	Пам'ятник воїнам-землякам	1941-1945; 50 рр.
22	с.Мизове	Могила Васильєва - сапера	1944
23	с.Мильці	Могила Богатирьова В.С. – радянсь- кого льотчика	1944
24	с.Нова Вижва, біля дороги	Могила братська двох невідомих радянських воїнів	1944
25	с.Нова Вижва	Могила невідомого радянського воїна	1944
26	с.Нова Вижва	Пам'ятник землякам	1941-1945
27	с.Паридуби	Могила братська радянських воїнів	1944
28	с.Поліське	Пам'ятник землякам	1941-1945
29	с.Поліське	Могила братська радянських воїнів	1944
30	с.Рудня	Пам'ятник землякам	1941-1945
31	с.Седлище	Пам'ятник землякам	1941-1945
32	с.Секунь	Пам'ятник землякам	1941-1945
33	с.Секунь, на кладовищі	Могила братська 7 радянських воїнів	1944
34	с.Сереховичі	Пам'ятник землякам	1941-1945

Продовження додатка ГЗ

35	с.Синове	Пам'ятник землякам	1941-1945, 1946-1949
36	с.Синове	Могила братська радянських воїнів	1944
37	с.Смідин	Пам'ятник на честь воїнів Радянської Армії, партизан, земляків	1941-1945
38	с.Смідин, на кладовищі	Могила братська радянських воїнів	1944
39	с.Смоляри	Пам'ятник землякам	1941-1945
40	с.Соколище	Пам'ятник землякам	1941-1945
41	с.Солов'ї	Пам'ятник землякам	1941-1945
42	с.Стара Гута, на кладовищі	Могила радянського воїна Метієнка	1944
43	с.Хотивель	Могила радянського воїна Назарова І.К.	1944
44	с.Чевель	Могила братська радянських воїнів	1944
45	с.Чевель	Могила радянського льотчика	1944
46	с.Яревище	Могила братська жертв фашизму	1943
Турійський район			
1	смт. Турійськ, вул. Володимирська	Могила братська радянських воїнів	1944
2	смт.Турійськ	Могила розстріляних євреїв	1942
3	с.Блаженник	Пам'ятний знак на честь подвигу героїв Радянського Союзу Іванова О.Г., Солодова Ю.М., Харламова В., Саранчі М.	1941-1944
4	с.Блаженник	Могила братська радянських воїнів	1944
5	с.Бобли	Пам'ятник землякам	1941-1945
6	с.Вербичне	Пам'ятник на честь секретаря Турійського райкому комсомолу В.І.Музиченка	1944
7	с.Гайки	Пам'ятник землякам	1941-1945
8	с.Годовичі	Могила радянських воїнів Самойленка І.І. та Коромислова Д.О.	1944
9	с.Дольськ	Пам'ятник радянським воїнам та землякам	1941-1945
10	с.Дольськ	Могила радянського воїна Кондратюка П.Г.	1944
11	с.Дольськ	Могила радянського воїна Козлова П.А.	1944
12	с.Дольськ	Могила радянського воїна Бегельмана Л.З.	1944
13	с.Дольськ	Могила радянського воїна Коржавіна К.О.	1944
14	с.Дольськ	Могила радянського воїна Слюсаревського А.О.	1944
15	с.Дуліби	Пам'ятник землякам	1941-1945
16	с.Дуліби	Могила старшого лейтенанта Поповича П.П.	1944
17	с.Дуліби	Могила невідомого радянського воїна	1944

Продовження додатка ГЗ

18	с.Дуліби	Могила невідомого радянського воїна	1944
19	с.Дуліби	Могила невідомого радянського воїна	1944
20	с.Дуліби	Могила невідомого радянського воїна	1944
21	с.Залісці	Могила радянського воїна Бакунова	1944
22	с.Зілове	Могила братська радянських воїнів	1944
23	с.Клюськ	Пам'ятник землякам	1941-1945
24	с.Клюськ	Могила радянського воїна Бергшивілі П.І.	1944
25	с.Кульчин	Могила Токарської-Карпук К.Т.	1910-1944
26	с.Кульчин	Пам'ятник землякам	1941-1945
27	с.Купичів	Могила братська радянських воїнів	1944
28	с.Купичів	Могила братська воїнів російської армії	1915
29	с.Кустичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
30	с.Кустичі	Могила невідомого радянського воїна	1944
31	с.Кустичі	Могила братська рядового Лисиці і 2-х невідомих радянських воїнів	1944
32	смт.Луків	Могила братська радянських воїнів	1944
33	смт.Луків	Могила лейтенанта Сафонова	1939
34	смт.Луків	Могила розстріляних євреїв	1942
35	смт.Луків	Могила розстріляних євреїв	1944
36	с.Маковичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
37	с.Миляновичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
38	с.Миляновичі	Могила братська радянських воїнів	1944
39	с.Мокрець	Пам'ятник радянським воїнам, партизанам	1943
40	с.Мокрець	Пам'ятник землякам	1941-1945
41	с.Мочалки	Могила радянського воїна І.С.Гурова	1944
42	с.Новий Двір	Пам'ятник землякам	1941-1945
43	с.Новосілки	Пам'ятник землякам	1941-1945
44	с.Обенижі	Пам'ятник землякам	1941-1945
45	с.Овлочин	Пам'ятник землякам	1941-1945
46	с.Озеряни	Пам'ятник землякам	1941-1945
47	с.Озеряни	Могила братська радянських воїнів	1944
48	с.Озеряни	Могила лейтенанта Крячкова М.Я.	1944
49	с.Озеряни	Могила невідомого радянського воїна	1944
50	с.Озеряни	Могила невідомого радянського воїна	1944
51	с.Озеряни	Могила невідомого радянського воїна	1944
52	с.Озеряни	Могила невідомого радянського воїна	1944
53	с.Окунин, в лісі	Могила розстріляних євреїв	1942
54	с.Оса	Пам'ятник землякам	1941-1945
55	с.Осьмиговичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
56	с.Перевали	Пам'ятник землякам та радянським воїнам	1941-1945
57	с.Радовичі	Могила лейтенанта Зуєва А.Г.	1944
58	с.Радовичі	Могила лейтенанта Плескача П.	1944
59	с.Радовичі	Могила рядового Абрашина В.Ф.	1944

продовження додатка ГЗ

60	с.Ружин	Пам'ятник землякам	1941-1945
61	с.Ружин	Могила радянського воїна майора Аманова Байрама	1944
62	с.Ружин	Могила радянського воїна Косаря І.Д.	1944
63	с.Ружин	Могила радянського воїна Ніни	1944
64	с.Свинарин	Пам'ятник землякам	1941-1945
65	с.Свинарин	Могила радянського воїна Коточилова	1944
66	с.Свинарин	Могила братська радянських воїнів	1944
67	с.Селець	Пам'ятник землякам та партизанам	1941-1945
68	с.Соловичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
69	с.Соловичі	Могила братська радянських воїнів	1944
70	с.Соловичі	Могила невідомого радянського воїна	1944
71	с.Соловичі	Могила невідомого радянського воїна	1944
72	с.Сушибаба	Могила розстріляних євреїв	1942
73	с.Туличів	Пам'ятник землякам	1941-1945
74	с.Тупали	Пам'ятник на честь члена КПЗУ М.С.Солодюка	1898-1936
75	с.Тупали	Могила радянського воїна Запотилока	1944
76	с.Турчани	Могила братська радянських воїнів	1944
77	с.Туропин	Пам'ятник землякам	1941-1945
78	с.Туропин	Могила невідомого радянського воїна	1944
Шацький район			
1	смт. Шацьк	Могила братська радянських воїнів	1944
2	смт. Шацьк	Пам'ятник землякам	1941-1945
3	смт. Шацьк	Могила розстріляних євреїв	1942
4	с.Вілиця	Пам'ятник землякам	1941-1945
5	с.Вільшанка	Могила братська радянських воїнів	1944
6	с.Грабове	Могила братська радянських воїнів	1944
7	с.Грабове	Пам'ятник землякам	1941-1945
8	с.Кропивники	Могила братська радянських воїнів та партизан	1944
9	с.Кропивники, на кладовищі	Могила партизанки Я.Смоляр	1926-1942
10	с.Острів'я	Могила братська радянських воїнів	1944
11	с.Перешпа	Могила братська радянських воїнів та партизана	1943-1944
12	с.Піща	Могила братська радянських воїнів	1944
13	с.Піща	Могила братська мирних жителів	1942
14	с.Піща	Пам'ятник землякам	1941-1945
15	с.Прип'ять	Могила братська радянських воїнів	1944
16	с.Пулемець	Могила братська радянських воїнів	1944
17	с.Пулемець	Місце розстрілу мирних жителів	1943
18	с.Пулемець	Могила невідомих радянських воїнів	1944
19	с.Пульмо	Могила братська радянських воїнів	1944

продовження додатка Г3

20	с.Пульмо	Пам'ятник землякам	1941-1945
21	с.Ростань	Пам'ятник землякам	1941-1945
22	с.Самійличі	Пам'ятник землякам	1941-1945
23	с.Світязь	Могила братська радянських воїнів	1944
24	с.Світязь	Пам'ятник землякам	1941-1945
25	с.Смоляри-Світязькі	Могила братська радянських воїнів	1944
26	с.Хрипськ	Могила братська радянських воїнів	1944
м.Володимир-Волинський			
1	вул.Соборна, 14	Будинок, в якому знаходився повітовий ревком	1920
2	пд.-зх. околиця міста	Меморіальний комплекс жертвам фашизму	1941-1945
3	вул.Незалежності	Могила братська воїнів російської армії	1914
4	вул.Незалежності	Могила братська радянських воїнів	1941
5	вул.Незалежності	Могила братська радянських воїнів	1942
6	вул.Незалежності	Могила братська радянських воїнів 1944	
7	Центральна площа	Могила братська радянських воїнів, пам'ятник на честь радянських воїнів, партизан і підпільників	1941-1944
8	вул.Незалежності	Ділянка братських могил радянських воїнів	1944
9	вул.Устилузька	Пам'ятник на честь радянських танкістів	1941
10	вул.Князя Мстислава, 1	Будинок, в якому знаходився шпиталь, де працювала М.І.Ульянова	1915
11	вул.І.Франка, 1	Будинок, в якому знаходився міськом КП(б)У і міськрада	1940-1941
12	вул.Незалежності	Могила підполковника Героя Радянського Союзу Олейника Г.М.	1953
13	вул.Незалежності	Могила члена КПЗУ, голови Зарічанської с/р Стемпковського А.Ф.	1944
14	біля педучилища	Погруддя А.Ю.Кримського	1871-1942
15	кладовище	Могила братська Січових стрільців та громадян, розстріляних НКВС	1941; 1917
м.Ковель			
1	вул. Незалежності, 38	Будинок, в якому знаходився Ковельський ревком	1920
2	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила братська воїнів IV російської армії	1915-1918
3	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила братська воїнів Червоної армії	1939
4	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила братська радянських воїнів	1944

Продовження додатка ГЗ

5	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила Героя Радянського Союзу Олійника В.К.	1944
6	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила Героя Радянського Союзу Подколоднова В.Г.	1944
7	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила Героя Радянського Союзу Смирнова В.А.	1944
8	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила братська радянських партизан	1944
9	біля залізничного мосту	Пам'ятник на честь радянських воїнів	1941-1945
10	сквер локомотивного депо	Меморіал на честь робітників локомотивного депо, що загинули в роки промадянської і Великої Вітчизняної війни	1920; 1941-1945
11	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могили братські радянських воїнів	1944
12	вул. Незалежності	Пам'ятник на честь радянських воїнів-визволителів	1944
13	Пд.-сх. околиця міста, зліва на трасі Луцьк-Ковель	Пам'ятник на честь радянських артилеристів	1944
14	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила братська полковника Моргуліса А.В., підполковника Беседнова А.Я.	1944
15	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила братська підполковників Фадєєва Ф.С., Полякова В.Ф.	1944
16	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила братська екіпажу паровоза Э4 701-27 32-ї колони НКПС	1945
17	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила капітана Яковлева О.Я.	1945
18	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила гвардії молодшого сержанта Костіна В.К.	1945
19	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила капітана Григор'єва	1944
20	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила лейтенанта Лещука	1944
м. Луцьк			
1	вул. Пушкіна, 2	Будинок, в якому в 1709р. зупинявся Петро I	XVIIст.
2	вул. Драгоманова, 23	Будинок, в якому жила Леся Українка у 1890-1891рр.	1890-1891
3	вул. Лесі Українки, 2	Будинок, в якому була проголошена Радянська влада в Луцьку	1917
4	вул. Горького, 10	Будинок, в якому знаходився Луцькій повітовий ревком	1920
5	вул. Б.Хмельницького, 12	Будинок колишньої гімназії, де працював вчителем Я.Галан	1928-1929
6	вул. П.Савельєвої, 8	Будинок, в якому жила П.Савельєва	1940-1944
7	вул. Хакімова, 16	Будинок, в якому знаходилась конспіративна квартира Луцького підпілля	1941-1943

Продовження додатка ГЗ

8	вул.Теремнів-ська	Ділянка братських могил радянських воїнів	1944
9	вул. Львівська	Ділянка братських могил радянських воїнів	1944
10	вул. Шопена,20	Будинок, в якому знаходився штаб 5-ої армії	1941
11	пр. Волі,2	Будинок, в якому знаходилось Тимчасове управління	1939
12	вул. Винниченка, 15	Будинок Луцької міської Ради	1939
13	вул. Б.Хмельницького, 19	Будинок, в якому знаходився Волинський обком КП(б)У	1940
14	вул. Кривий Вал, 28	Будинок, в якому знаходився Луцький міськком КП(б)У	1939
15	вул. Дубнівська, 30	Будинок, в якому знаходився перший на Волині ВУЗ	1940
16	вул. Кондзелевича, 5	Будинок Луцької братської школи	XVII ст.
17	вул.Кафедральна, 16	Тюрма окружна політичних в'язнів	1920-1939; 1941-1944
18	вул. Медведєва, 4	Будинок колишнього окружного суду, в якому проходив "Луцький процес" 57 членів КПЗУ	1934
19	вул. Кафедральна, 16	Місце розстрілу членів Луцького антифашисткого підпілля	1944
20	вул. Гнідавська	Пам'ятник жертвам фашизму	1941-1944
21	Південна околиця міста, ур."Причищена"	Могила братська мирних жителів, жертв фашизму	1942
22	вул. Б.Хмельницького, 18	Будинок, в якому у 1917-1918рр. знаходилась Луцька міська Рада робітничих, солдатських і селянських депутатів	1917-1918
23	вул. Винниченка,15	Будинок, в якому проходила обласна комсомольська конференція	1940
24	вул. Стрілецька,47	Будинок, в якому у 1944р. знаходився штаб І-го гвардійського кавалерійського корпусу	1944
25	Вул. Шевченка, 50	Будинок, в якому в 1944р. знаходився штаб 7-ої гвардійської Житомирської Червонопрапорної кавалерійської дивізії	1944
26	вул. Шопена, ріг пр.Перемоги	Меморіальний комплекс "Вічної Слави"	1941-1945
27	вул. Кафедральна	Замок середньовічний	XIV-XVIII ст.
28	міське кладовище (с.Гараджя)	Могила поетеси Лежанської	1947-1981
29	міське кладовище (с.Гараджя)	Могила письменниці Малиновської	1941-1983

Продовження додатка ГЗ

30	вул.Кафедраль-на	Місце масових знищень жертв сталінських репресій	1941
31	кладовище	Могила поета О.Богачука	1994
32	вул.Б.Хмельни-цького, 10	Будинок В.Липинського	1-а пол. XX ст.
м.Нововолинськ			
1.	пр.Незалежності	Пам'ятник на честь радянських прикордонників	1941

Додаток Г4

**Перелік пам'яток монументального мистецтва Волинської області,
що охороняються державою**

№п/п	Місцезнахо-дження пам'ятника, його адреса	Найменування пам'ятника	Датування
1	2	3	4
Володимир-Волинський район			
1	с.Амбуків	Пам'ятник Герою Радянського Союзу В.В.Петрову	1941
2	с.Микитичі	Пам'ятник Герою Радянського Союзу А.С.Грисюку	1944
3	м.Устилуг	Погруддя І.Ф.Стравінського	1882-1971
Горохівський район			
1	м. Берестечко, вул. Незалежності	Пам'ятник Богдану Хмельницькому	? -1657
2	м. Берестечко, вул. Незалежності	Пам'ятник Т.Г.Шевченку	1814-1861
3	с. Мерва	Пам'ятник Богдану Хмельницькому	? -1657
Ківерцівський район			
1	с.Дубище	Пам'ятник генералу армії, Герою Радянського Союзу М.Ф.Вагугіну	1901-1944
2	с.Суськ	Пам'ятник Герою Радянського Союзу В.О.Киричку	1944
3	смт.Цумань	Пам'ятник герою Радянського Союзу Д.П.Васильєву	1944
4	с.Човниця	Погруддя Кравчука М.П., академіка АН УРСР	1892-1942
Ковельський район			
1	с.Дубове	Пам'ятник Т.Г.Шевченку	1814-1861
2	с.Дубове	Пам'ятник Олійнику В.К., Герою Радянського Союзу	1944
3	с.Колодажне	Пам'ятник Лесі Українці	1871-1913
4	с.Колодажне	Пам'ятник Лесі Українці	1871-1913
5	с.Поповичі	Пам'ятник Мартиноку Г.Ф.	1907-1944
6	с.Уховецьк	Пам'ятник Васюті М.А.	1911-1943
Луцький район			
1	с.Коршів	Пам'ятник Лесі Українці	1870-1914
2	смт.Торчин	Пам'ятник С.Ф.Гнатюку	1945
Любомльський район			
1	м.Любомль, вул. Привокзальна	Пам'ятник Богдану Хмельницькому	1595-1657

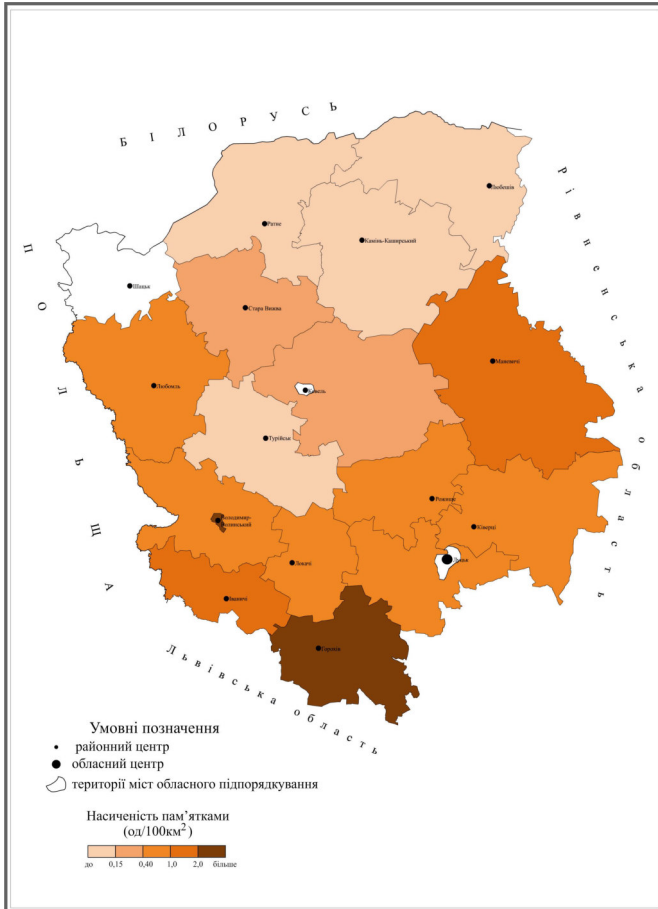
Продовження додатка Г4

Маневицький район			
1	смт.Маневичі, біля СШ №2	Пам'ятник Герою Радянського Союзу А.Бринському	
2	с.Старий Чорторийськ, біля контори колгоспу	Пам'ятник Соколу І.Г. – Герою Радянського Союзу	1941-1945
Ратнівський район			
1	смт.Ратне	Пам'ятник Герою Радянського Союзу Газіну В.П.	1920-1944
Рожищанський район			
1	м.Рожище	Пам'ятник Богдану Хмельницькому	1595-1657
2	с.Топільне	Пам'ятник М.Ф.Ватутіну	
Турійський район			
1	с.Бобли	Пам'ятник Герою Соціалістичної праці Панасюку О.С.	1906-1980
м.Луцьк			
1	вул. Корольова	Пам'ятник Т.Г.Шевченку	1814-1861
2	вул. Глушець, парк ім. Лесі Українки	Пам'ятник Лесі Українці	1871-1913
3	вул. Лесі Українки	Пам'ятник С.І.Бойку	1901-1930
4	вул. Плитниця	Пам'ятник П.Савельєвій	1941-1945
5	пл. Театральна	Пам'ятник Лесі Українці	1871-1913
6	пр.Волі	Пам'ятник Т.Г.Шевченку	1814-1861
м.Ковель			
1	вул. Котовського	Пам'ятник Богдану Хмельницькому	

Додаток Д1

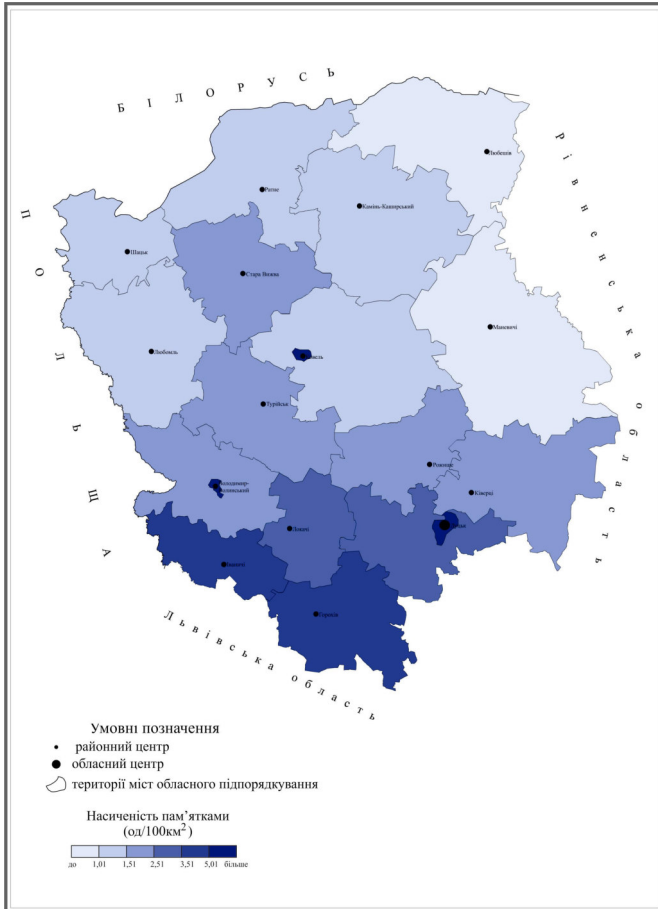
Насиченість території пам'ятками археології
(у межах адміністративних територій)

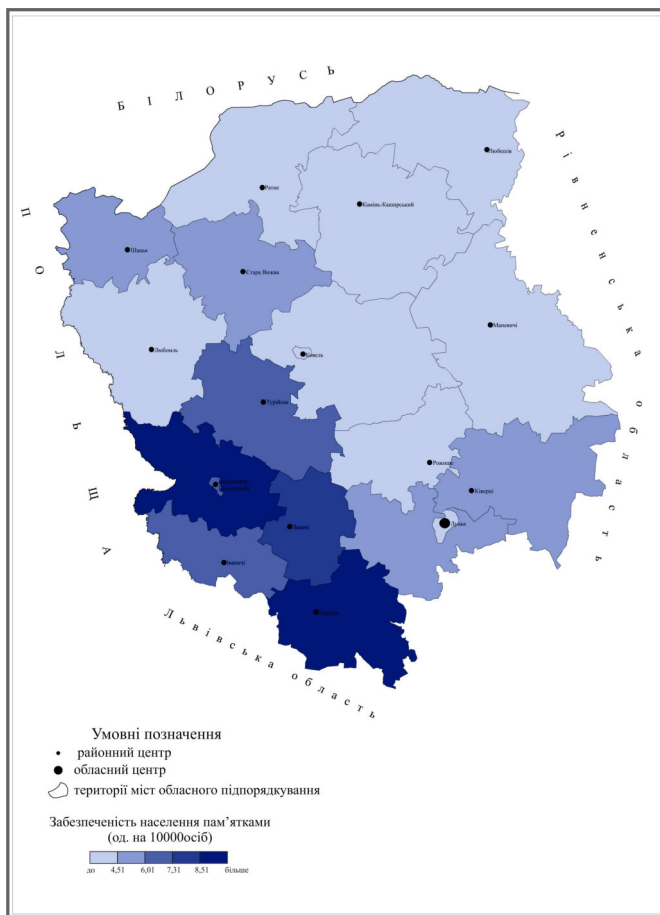
Насиченість території ПАМ (у межах адміністративних територій)

Додаток Е2

Забезпеченість населення ПАМ (у межах адміністративних територій)

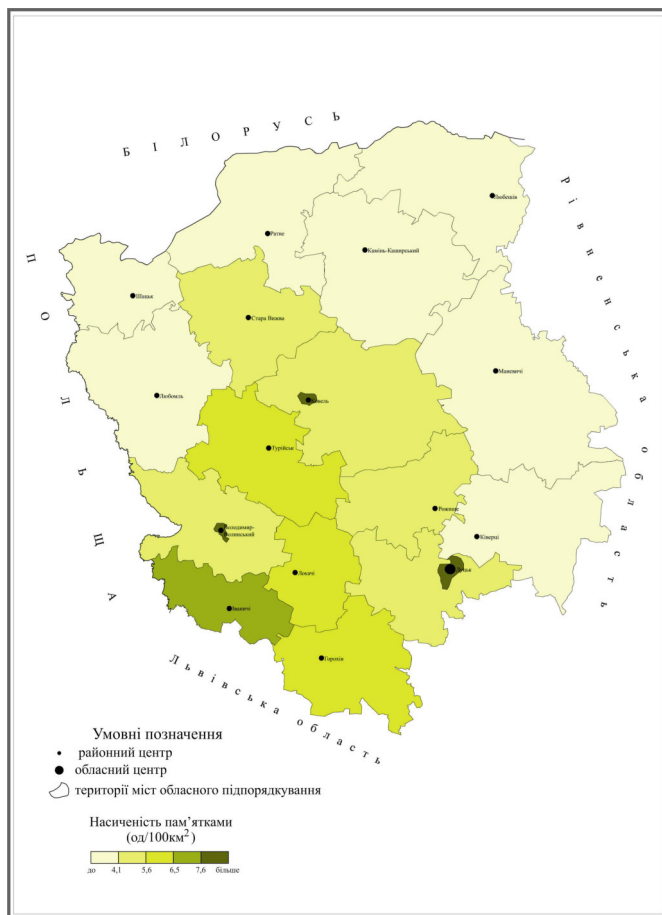

Додаток Ж1

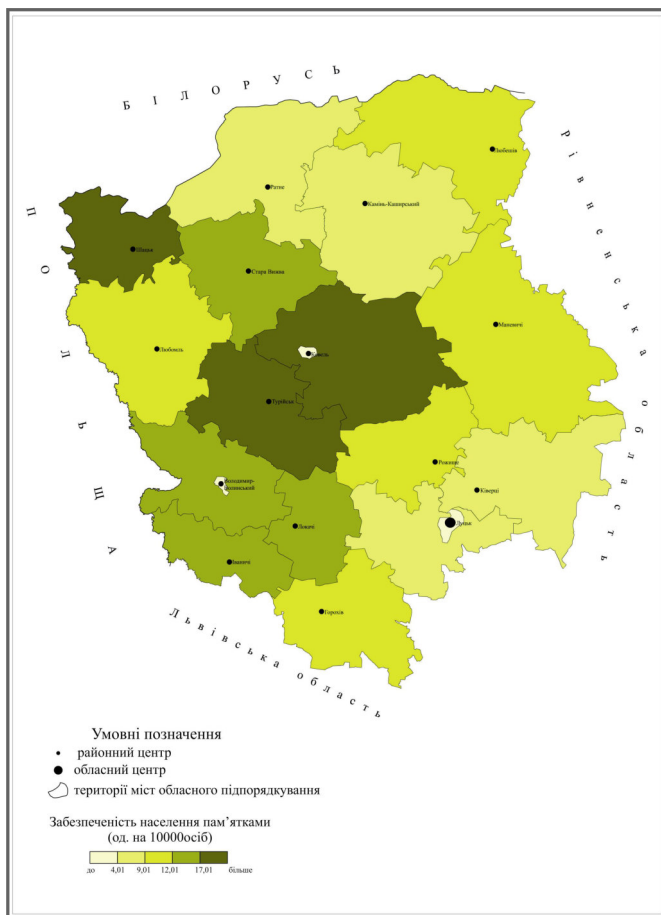
Насиченість території пам'ятками історії (у межах адміністративних територій)

Додаток Ж2

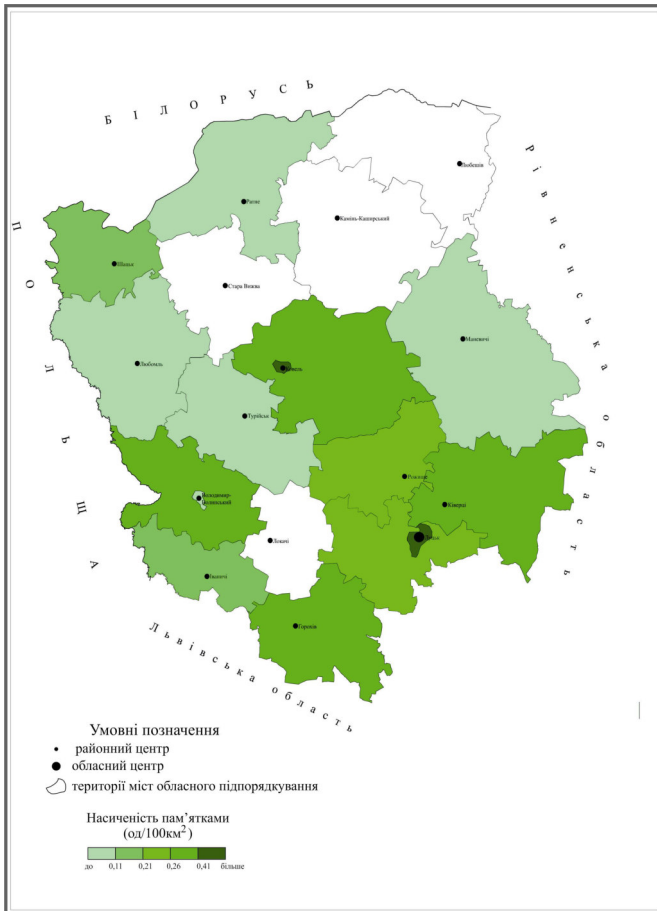
Забезпеченість населення пам'ятками історії (у межах адміністративних територій)

Додаток К1

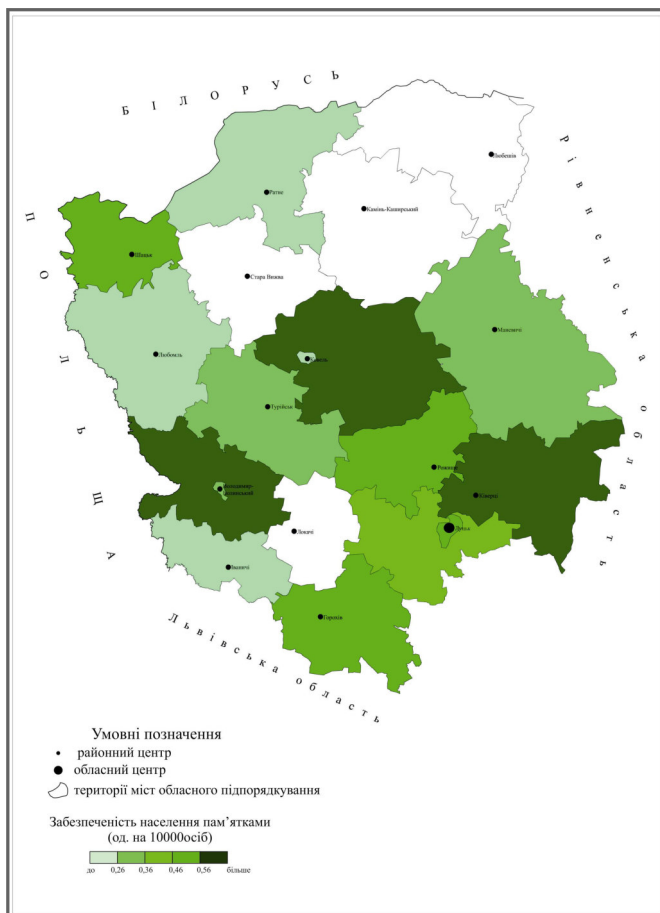
Насиченість території пам'ятками монументального мистецтва та подієвими ресурсами (у межах адміністративних територій)

Додаток К2

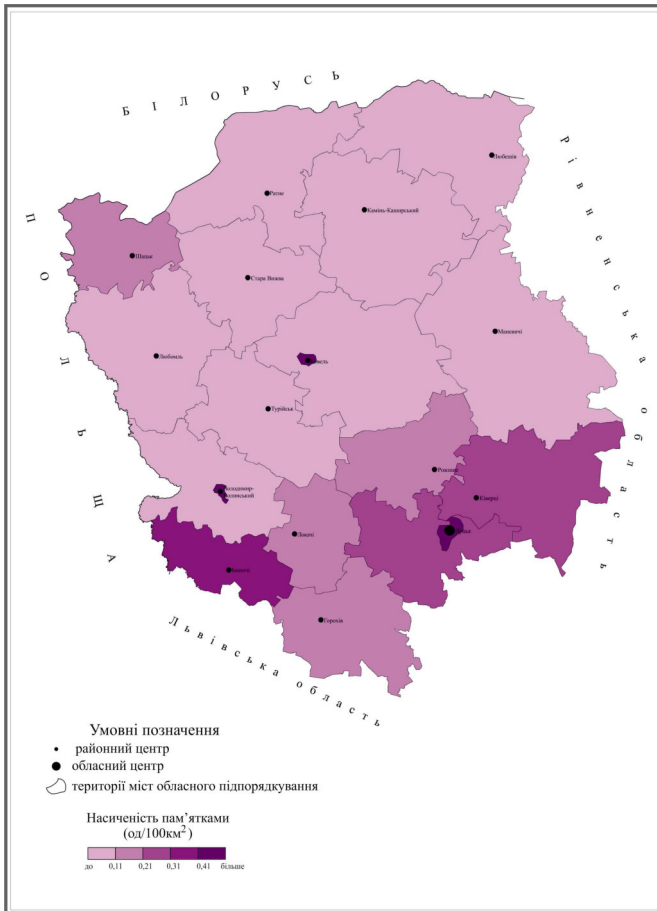
Забезпеченість населення пам'ятками монументального мистецтва та подієвими ресурсами (у межах адміністративних територій)

Додаток Л1

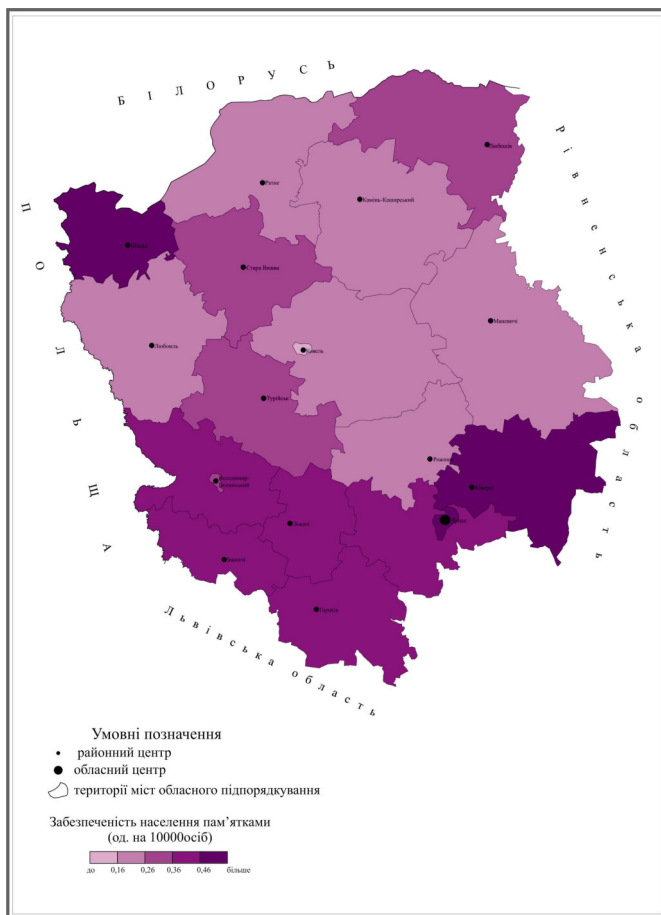
Насиченість території музейними установами
(у межах адміністративних територій)

Додаток Л2

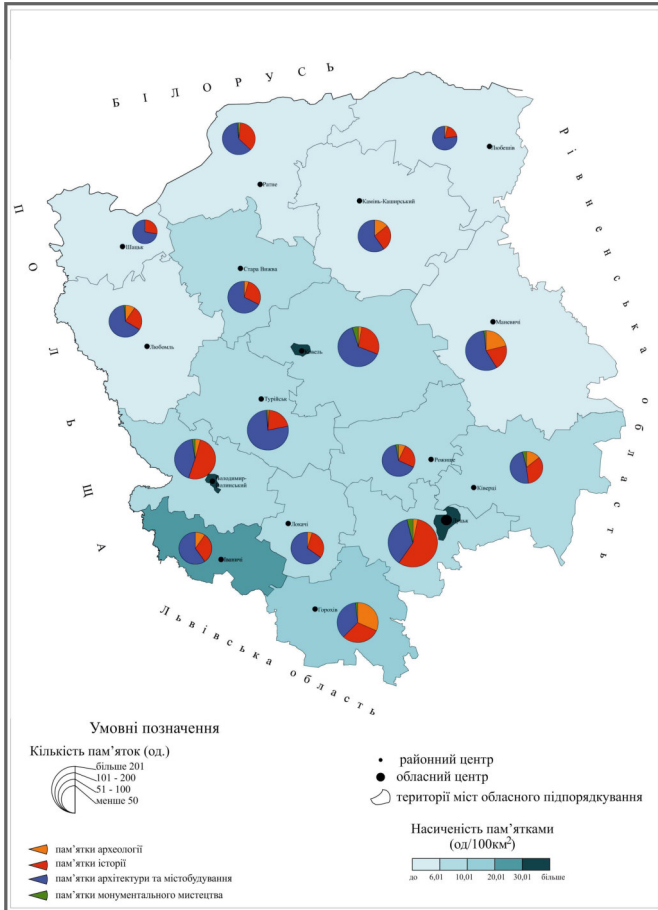
Забезпеченість населення музейними установами (у межах адміністративних територій)

Додаток М1

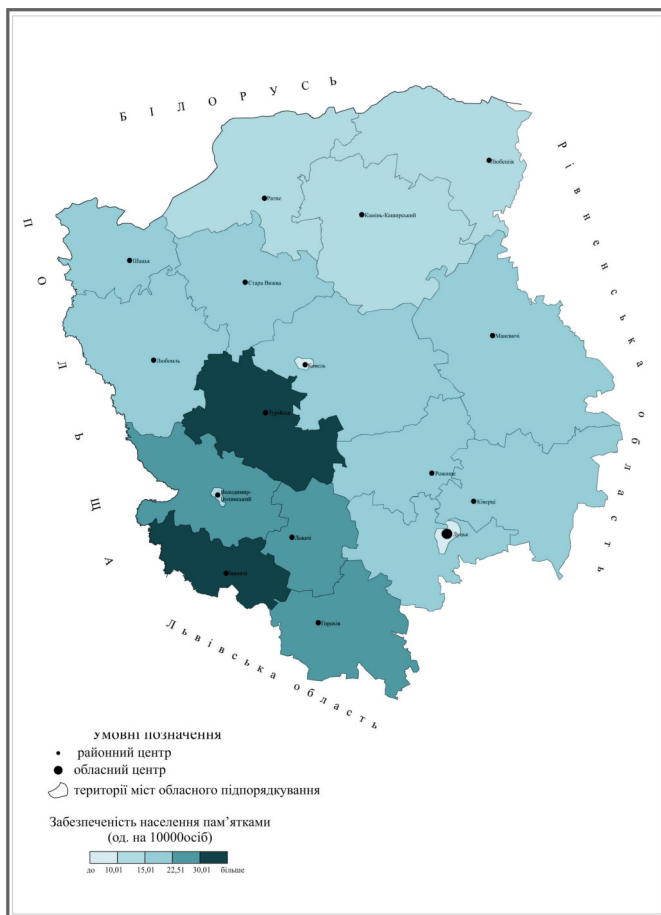
Насиченість території історико-культурними атракціями
(у межах адміністративних територій)

Додаток М2

Забезпеченість населення історико-культурними атракціями (у межах адміністративних територій)

Додаток Н1

Історико-культурні рекреаційні пункти першого порядку

№ п/п	Населений пункт, який є ІКРПн, адміністративний район	Історико-культурні пам'ятки
1	2	3
<i>Володимир-Волинський район</i>		
1.	Березовичі	могила братська радянських воїнів і пам'ятник землякам 1941-1945рр.
2.	Горичів	могила Хандрука, матроса крейсера "Варяг"
3.	Заріччя	пам'ятний знак на честь секретаря с/р Стемповського А. Ф. 1944р.
4.	Зоря	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
5.	Ласків	могила братська радянських воїнів 1944р.
6.	Льотниче	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
7.	Орані	могила братська радянських воїнів 1944р.
8.	Рогожани	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
9.	Свійчів	могила братська радянських воїнів 1941-1944рр.
10.	Стенжаричі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
11.	Хмелівка	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
12.	Бобичі	дерев'яна Покровська церква 1902р.
13.	Новосілки	мурована Петропавлівська церква 1783р.
14.	Чесний Хрест	дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1904р.
15.	Жовтневе	дерев'яна церква Різдва Богородиці 1903р.
16.	Нехвороша	мурована Борисоглібська церква 1899р.)
17.	Хворостів	дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1876р.
18.	Яковичі	мурована церква Флора і Лавра 1877р.
19.	Амбуків	пам'ятник Герою Радянського Союзу В.В.Петрову
<i>Горохівський район</i>		
20.	Гектари	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
21.	Мар'янівка	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
22.	Мирне	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
23.	Михлин	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
24.	Ниви Губинські	пам'ятник на честь заснування села
25.	Озерці	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
26.	Пустомити	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
27.	Рачин	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
28.	Скірче	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
29.	Гумнище	дерев'яна церква Різдва 1785р.
30.	Кутрів	дерев'яна Георгіївська церква 1761р.
31.	Ржищів	Михайлівська дерев'яна церква 1756-1779рр.
32.	Диковини	дерев'яна Покровська церква 1715-1720рр.
33.	Жабче	дерев'яна Петропавлівська церква 1883р.
34.	Пильгани	дерев'яна церква Різдва Богородиці 1856р.
35.	Красів	багатошарове поселення

Продовження додатка Н1

36.	Кумовище	багатошарове поселення
37.	Волиця Дружкопільська	багатошарове поселення
38.	Горішне	багатошарове поселення
<i>Іваничівський район</i>		
39.	Будятичі	братська могила радянських воїнів 1944р.
40.	Бортнів	братська могила радянських воїнів 1944р.
41.	Бужанка	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
42.	Грибовиця	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
43.	Гряди	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
44.	Клопочин	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
45.	Кречів	пам'ятник прикордонникам 9-ї застави 1941р.
46.	Луковичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
47.	Завидів	пам'ятник землякам та радянським воїнам 1941-1945рр.
48.	Морозовичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
49.	Петрове	пам'ятник на місці загибелі Героя Радянського Союзу В.Петрова 1941р.
50.	Радовичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
51.	Риковичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
52.	Шахтарське	братська могила радянських воїнів 1944р.
53.	Грушів	церква Різдва Богородиці мурована 1803р.
54.	Грибовиця	дерев'яна Покровська церква поч. XVIIIст.
55.	Менчичі	Ризоположенська дерев'яна церква 1887р.
56.	Старий Порицьк	дерев'яна Успенська церква 1784р.
57.	Соснина	мурована церква Параскеви П'ятниці кінця XVIIIст.
58.	Орищі	мурована Покровська церква 1920р.
59.	Тишковичі	мурована цеква зачаття Іоанна Предтечі 1934р.
60.	Лежниця	городище XI-XIIIст.
<i>Камінь-Каширський район</i>		
61.	Брониця	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
62.	Бузаки	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
63.	Воєгоща	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
64.	Залісся	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
65.	Кримне	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
66.	Острівок	могила радянського партизана Ковча Й.М. 1944р.
67.	Запруддя	дерев'яна Успенська церква 1795р.
68.	Осівці	дерев'яна Параскевська церква 1777р.
69.	Гута Каменська	дерев'яна церква Іоанна Предтечі поч. XVIIIст.
70.	Стобихва	поселення середньовіччя
<i>Ківерцівський район</i>		
71.	Башлики	могила радянського воїна Шаваріна 1941р.
72.	Берестяне	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
73.	Борохів	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
74.	Гор'янівка	могила радянського воїна Прядко 1944р.
75.	Грем'яче	пам'ятник землякам 1941-1945рр.

Продовження додатка Н1

76.	Дачне	німецьке кладовище часів другої світової війни 1942р.
77.	Дерно	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
78.	Дідичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
79.	Домашів	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
80.	Жорнище	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
81.	Дубище	пам'ятник генералу армії, Герою Радянського Союзу М.Ф.Ватутіну
82.	Звози	могила радянських воїнів 1944р.
83.	Клубочин	братьська могила мирних жителів 1942р.
84.	Кульчин	могила радянського льотчика Гуськова В.Б. 1941р.
85.	Личани	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
86.	Ромашківці	дільниця братських могил російських воїнів 1916р.
87.	Словатичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
88.	Сокиричі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
89.	Холоневичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
90.	Завітне	кірха, зараз Вознесенська церква 1920р.
91.	Сильне	дерев'яна церква Іоанна Богослова 1825р.
92.	Веснянка	ранньозалізне поселення
93.	Конопелька	багатошарове поселення
94.	Одєради	городище XI-XIIIст.
95.	Олександрія	багатошарове поселення
<i>Ковельський район</i>		
96.	Бахів	могила радянських громадян єврейської національності 1943р.
97.	Кашівка	могила гвардії сержанта Кулісова М.А. 1944р.
98.	Кричевичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
99.	Майдан	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
100.	Новий Мосир	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
101.	Підріжжя	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
102.	Воля Любитівська	поштова станція XIXст.
103.	Свидники	пам'ятник воїнам, що загинули під час I світової війни 1918р.
104.	Сільце	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
105.	Старі Кошари	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
106.	Тойкут	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
107.	Підліси	дерев'яна Дмитрівська церква 1910р.
108.	Погиньки	дерев'яна церква Різдва Богородиці 1903р.
109.	Кривлин	городище XIV-XVІст.
110.	Нові Кошари	городище XII-XIVст.
<i>Локачинський район</i>		
111.	Білопіль	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
112.	Бубнів	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
113.	Війниця	могила капітана Червоної Армії Гоменюка Д.Г. 1941р.

Продовження додатка Н1

114.	Войнин	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
115.	Замличі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
116.	Заячиці	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
117.	Зубильне	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
118.	Козлів	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
119.	Конюхи	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
120.	Коритниця	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
121.	Крухиничі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
122.	Марковичі	пам'ятник землякам та радянським воїнам 1941-1945рр.
123.	Старий Загорів	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
124.	Холопичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
125.	Шельвів	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
126.	Сірнички	дерев'яна Лукинська церква 1788р
127.	Хорів	дерев'яна Онуфріївська церква 1876р.
<i>Луцький район</i>		
128.	Вербаїв	могила братська жертв фашизму 1943р.
129.	Веселе	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
130.	Гаразджа	могила письменника М.П.Левицького 1932р.
131.	Лаврів	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
132.	Лище	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
133.	Маяки	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
134.	Першотравнев	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
135.	Радомишль	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
136.	Ратнів	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
137.	Буків	дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1768р.
138.	Боголюби	дерев'яна Василівська церква 1883р.
139.	Городок	дерев'яна Миколаївська церква 1890р.
140.	Озеряни	кірха 1920р.
141.	Сьомаки	дерев'яна церква Іоанна Богослова 1875р.
142.	Горзвин	городище XI-XIIIст.
<i>Лобешівський район</i>		
143.	Воля Березна	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
144.	Гірки	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
145.	Дольськ	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
146.	Зарудчі	могила братська радянських воїнів та партизан 1944р.
147.	Лобна	меморіальний комплекс "Партизанська слава" і братська могила радянських партизан
148.	Підкормілля	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
149.	Шлапань	могила невідомого радянського воїна 1944р.
150.	Ветли	городище XI-XIIIст.
<i>Любомльський район</i>		
151.	Бережці	група братських могил радянських воїнів 1944р.
152.	Бірки	група братських могил радянських воїнів 1944р.
153.	Гуменці	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
154.	Замлиння	могила братська радянських воїнів 1944р.

Продовження додатка Н1

155.	Зачернеччя	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
156.	Коцюри	братська могила радянських воїнів 1944р.
157.	Красноволля	братська могила радянських воїнів 1944р.
158.	Машів	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
159.	Мосир	могили радянських воїнів 1941-1945рр.
160.	Полапи	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
161.	Почапи	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
162.	Рівне	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
163.	Руда	могила братська радянських воїнів 1944р.
164.	Терехи	група братських могил радянських воїнів 1944р.
165.	Воля Черемошна	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
166.	Чмикос	могила братська радянських воїнів 1944р.
167.	Старовойтове	могила братська радянських прикордонників і пам'ятник прикордонникам 1941р.
168.	Городно	дерев'яна Лукинська церква 1745р.
169.	Нудиче	дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1868р.
170.	Лисняки	курганний могильник невизначеного часу
171.	Новоугрузьке	городище XII-XIIIст.
<i>Маневський район</i>		
172.	Велика Осниця	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
173.	Костюхівка	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
174.	Красноволля	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
175.	Кукли	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
176.	Тельчі	могила невідомого радянського воїна 1944р.
177.	Боровичі	мурована церква Різдва Богородиці 1930р.
178.	Ситниця	дерев'яна церква Іоанна Богослова XVIII-XIXст.
179.	Гораймівка	поселення XI-XIIст.
180.	Мала Осниця	мезолітична стоянка
181.	Нічогівка	поселення епохи бронзи
182.	Новосілки	поселення XI-XIIст.
183.	Розничі	неолітичне поселення
184.	Серхів	мезолітична стоянка
185.	Старі Підцаревичі	багатощарове поселення
<i>Ратнівський район</i>		
186.	Височне	пам'ятник на місці подвигу В.П.Газіна 1944р.
187.	Прохід	могила розстріляних євреїв 1942-1943рр.
188.	Річиця	могила братська радянських воїнів 1944р.
189.	Щедрогір	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
190.	Язавні	пам'ятник на місці подвигу Газіна В.П. 1944р.
191.	Гірники	дерев'яна дзвіниця
192.	Заліси	дерев'яна церква Параскеви 1794р.
<i>Рожницький район</i>		
193.	Березолуки	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
194.	Береск	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
195.	Вітоніж	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
196.	Вічині	пам'ятник землякам 1941-1945рр.

Продовження додатка Н1

197.	Залізці	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
198.	Квітневе	могила російських воїнів 1916р.
199.	Кременець	пам'ятник землякам 1941-1945рр
200.	Линівка	могила радянського воїна М.Г.Березика 1944р.
201.	Луків	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
202.	Мильськ	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
203.	Немир	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
204.	Переспа	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
205.	Підліски	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
206.	Тихотин	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
207.	Трилісці	могила радянського воїна В.В.Воробйова 1944р.
208.	Уляники	пам'ятник землякам та радянським воїнам 1941-1945рр.
209.	Озденіж	мурована церква Казанської Богоматері 1877р.
210.	Підгірне	дерев'яна церква Параскеви 1787р.
211.	Ворончин	поселення 1500-1250 рр. До н.е.
212.	Носачевичі	багатошарове поселення
<i>Старовижівський район</i>		
213.	Брунетівка	могила братська радянських воїнів 1944р.
214.	Залюття	братська могила радянських воїнів 1944р.
215.	Паридуби	могила братська радянських воїнів 1944р
216.	Рудня	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
217.	Седлище	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
218.	Смоляри	пам'ятник землякам 1941-1945рр
219.	Соколищ	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
220.	Солов'ї	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
221.	Стара Гута	могила радянського воїна Метієнка 1944р.
222.	Хотивель	могила радянського воїна Назарова І.К. 1944р.
223.	Текля	курган IX-XIст.
<i>Турійський район</i>		
224.	Гайки	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
225.	Годоровичі	могила радянських воїнів Самойленка І.І. та Коромислова Д.О. 1944р.
226.	Залізці	могила радянського воїна Бакунова 1944р.
227.	Зілове	могила братська радянських воїнів 1944р.
228.	Марковичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
229.	Мочалки	могила радянського воїна І.С.Гурова 1944р.
230.	Овлочин	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
231.	Окунин	могила невідомого радянського воїна 1942р.
232.	Осьмиговичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр
233.	Селець	пам'ятник землякам та партизанам 1941-1945рр.
234.	Сушибаба	могила розстріляних євреїв 1942р.
235.	Туричани	могила братська радянських воїнів 1944р.
236.	Туличів	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
237.	Осетрів	мурована Миколаївська церква 1856р.
238.	Чорнів	дерев'яна церква Іоанна Предтечі 1885р.
<i>Шацький район</i>		

Продовження додатка Н1

239.	Волиця	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
240.	Вільшанка	могила братська радянських воїнів 1944р.
241.	Перешпа	могила братська радянських воїнів та партизана 1943-1944рр.
242.	Прип'ять	могила братська радянських воїнів 1944р.
243.	Ростань	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
244.	Смоляри Світязькі	могила братська радянських воїнів 1944р.
245.	Хрипськ	могила братська радянських воїнів 1944р.
246.	Самійличі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
247.	Пульмо	могила братська радянських воїнів 1944р.
248.	м.Нововолинськ	пам'ятник на честь радянських прикордонників 1941р.

Історико-культурні рекреаційні пункти другого порядку

№ п/п	Населений пункт, який є ІКРП ₂ , адміністративний район	Історико-культурні пам'ятки
<i>Володимир-Волинський район</i>		
1.	Овадне	братьська могила радянських воїнів 1944р, пам'ятник землякам 1941-1945рр.
2.	Микитичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та пам'ятник Герою Радянського Союзу А.С.Грисяку
3.	П'ятидні	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та могила брательська жертв фашизму 1941-1944р.
4.	Бубнів	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та приміщення залізничної станції 1930р.
<i>Горохівський район</i>		
5.	Бережанка	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та могила радянського воїна О.Могилка
6.	Лобачівка	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та меморіальний комплекс полеглим в Афганістані воїнам-інтернаціоналістам
7.	Сенкевичівка	брательська могила воїнів 1944р. та місце масового розстрілу євреїв 1941р.
8.	Вільхівка	дерев'яні Хрестовоздвиженська церква та її дзвінниця 1782р.
9.	Марковичі	багатошарове поселення, курган невизначеного часу
10.	Мирків	багатошарове поселення та Михайлівська дерев'яна церква XVIII-XIXст.
11.	Новостав	багатошарове поселення та дерев'яна Михайлівська церква кінця XIXст.
12.	Хмельницьке	багатошарове поселення та курган невизначеного часу
13.	Брани	пам'ятник на честь радянських воїнів 1944р. та дерев'яна Покровська церква 1725р.
14.	Бужани	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та мурована Михайлівська церква 1902р.
15.	Ватин	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та курган невизначеного часу
16.	Губин	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та мурована церква Різдва Богородиці 1900р.
17.	Ковбань	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна церква Різдва Богородиці 1902р.
18.	Липа	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Дмитрівська церква XVIII-XXст.
19.	Мислині	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та курган невизначеного часу

Продовження додатка Н2

20.	Охлопів	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та мурована Миколаївська церква 1648р.
21.	Сільце	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та мурована Симеонівська церква 1885р.
22.	Скригове	дерев'яна Успенська церква XVIII-XXст. та могила лейтенанта радянської армії Крест'янінова А.К.
23.	Смолява	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Михайлівська церква 1783р.
24.	Терешківці	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та поселення епохи бронзи
25.	Цегів	Введенська дерев'яна церква 1890р., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
<i>Іваничівський район</i>		
26.	Трубки	могила комсомолки О.М.Заєць 1948р., могила невідомого радянського воїна 1944р.
27.	Бужковичі	дерев'яна Богородицька церква 1776р. та її дзвіниця XVIIIст.
28.	Біличі	пам'ятник землякам 1941-1945рр., Михайлівська дерев'яна церква 1930р.
29.	Колона	пам'ятник на честь радянських воїнів і воїнів-односельчан 1941-1945рр. та дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1779р.
30.	Мишів	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та мурована Миколаївська церква 1885р.
31.	Мовники	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна церква Різдва Богородиці 1713р.
32.	Поромів	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Покровська церква 1750-1880р.
33.	Стара Лішня	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Михайлівська церква 1773-1778рр.
34.	Топилище	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Михайлівська церква 1904р.
35.	Соснина	пам'ятник землякам 1941-1945рр., мурована церква Параскеви П'ятилиці, кін. XVIIIст.
<i>Камінь-Каширський район</i>		
36.	Гута Боровенська	могила радянських воїнів Ларіонова і Романюка 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
37.	Добре	могила радянського воїна Полозова В.І. 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
38.	Карасин	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та могила братська поляків, жертв війни 1943р.
39.	Тоболі	пам'ятник на честь воїнів-партизан 1941-1945рр. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
40.	Черче	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та братська могила радянських воїнів 1944р.
41.	Боровне	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та багатощарове поселення

Продовження додатка Н2

42.	Верхи	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Михайлівська церква 1742р.
43.	Видерта	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна церква Різдва 1737р.
44.	Видричі	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Стрітенська церква 1642р.
45.	Качин	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Успенська церква 1589р.
46.	Личини	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1907р.
47.	Полиці	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна церква Різдва Богородиці 1825р.
48.	Раків Ліс	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Благовіщенська церква 1914р.
49.	Сошичне	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна церква Різдва Богородиці 1902р.
<i>Ківерцівський район</i>		
50.	Покаців	пам'ятний знак на місці загибелі комсомольця А.Данилевича 1930-1945рр. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
51.	Суськ	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та пам'ятник Герою Радянського Союзу В.О.Киричуку 1944р.
52.	Холопнів	місце дислокації частин 1-ої армії Війська Польського 1944р., могила партизана лейтенанта Левицького С.В. 1943р.
53.	Городище	могила братська радянських воїнів 1944р. та городище XI-XIIIст.
54.	Ківерці	могила братська радянських воїнів 1944р., мурований костел 1930р.
<i>Ковельський район</i>		
55.	Білашів	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та братська могила радянських воїнів 1944р.
56.	Велицьк	могила братська радянських льотчиків 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
57.	Городище	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та братська могила радянських воїнів 1944р.
58.	Колодниця	братська могила партизан та могила Лаховського Ф.С. 1944р.
59.	Мошена	пам'ятний знак на місці подвигу Героя Радянського Союзу Зеленського Г.М. 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
60.	Поворськ	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та могила розстріляних євреїв 1942р.
61.	Поповичі	пам'ятник Мартинуку Г.Ф. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
62.	Старий Мосир	дві братські могили радянських воїнів 1944р.
63.	Черемошне	дві братські могили радянських воїнів 1944р.

Продовження додатка Н2

64.	Гішин	могила братська невідомих радянських воїнів 1944р. та дерев'яна Дмитрівська церква 1567р.
65.	Дроздні	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Михайлівська церква 1710р.
66.	Козлиничі	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1888р.
67.	Скулин	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна церква Іоанна Богослова 1878р.
<i>Локачинський район</i>		
68.	Озютичі	пам'ятник на честь радянських воїнів 1944р. та могила братська радянських воїнів 1944р.
69.	Дорогиничі	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Покровська церква 1825р.
70.	Колпитів	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та мурована церква нерукотворного Спаса 1900р.
71.	Линів	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Михайлівська церква 1873р.
72.	Привітне	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та курган невизначеного часу
73.	Тумин	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Миколаївська церква 1900р.
<i>Луцький район</i>		
74.	Боратин	могила розвідника К.Сивого 1915р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
75.	Буяни	могила братська мирних жителів 1943р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
76.	Воютин	могила трьох радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
77.	Григоровичі	дві могили невідомого радянського воїна
78.	Липини	пам'ятник воїнам-визволителям 1941-1945рр., братська могила воїнів 1944р.
79.	Чаруків	могила жертв епідемії чуми XVIIIст., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
80.	Смолигів	дерев'яна Миколаївська церква 1743р. та її дзвіниця XVIIIст.
81.	Усичі	городище XI-XIIIст., дерев'яна церква Святого Луки XVIIст.
82.	Баїв	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Успенська церква 1875р.
83.	Милуші	місце, де загинув Герой Радянського Союзу П.М.Тарасов 1944р. та дерев'яна церква Параскеви поч.XVIIст.
84.	Підгайці	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна церква Олександра Невського 1868р.
85.	Промінь	дерев'яна Михайлівська церква 1885р., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
86.	Садів	пам'ятник землякам 1941-1945рр., мурована Казанська церква 1910р.

Продовження додатка Н2

<i>Любешівський район</i>		
87.	Березичі	могила партизана Лозенка І.І. 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
88.	Бучин	могила братська радянських воїнів та партизан 1944р. та могила братська російських воїнів 1916р.
89.	Хоцунь	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила невідомого радянського воїна 1944р.
90.	Цир	могила невідомих радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
91.	Бихів	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1757р.
92.	Бірки	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та Іосафівська дерев'яна церква 1769р.
93.	Залізниця	пам'ятник жертвам фашизму 1942р. та дерев'яна Покровська церква 1745р.
94.	Мала Глуша	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна церква Різдва Богородиці 1811р.
<i>Любомльський район</i>		
95.	Висоцьк	група братських могил радянських воїнів 1944р. та могила братська радянських прикордонників 1941р.
96.	Забужжя	могила братська радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
97.	Запілля	могила братська радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
98.	Куснище	братська могила радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
99.	Ладинь	могила радянського стрільця-радиста 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
100.	Підгородне	могила братська радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
101.	Римачі	братські могили радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
102.	Вишнів	братська могила радянських воїнів і активістів села 1942-1944рр. та дерев'яна Козьмодем'янівська церква 1860р.
103.	Гуца	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та городище X-XIст.
104.	Олеськ	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та Святодухівська дерев'яна церква 1889р.
<i>Маневицький район</i>		
105.	Боровичі	братська могила червоноармійців 1939р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
106.	Будки	могила радянського воїна М.М.Шебаршова та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
107.	Грузятин	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та могила братська червоноармійців 1939р.

Продовження додатка Н2

108.	Рудники	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила невідомого радянського воїна 1944р
109.	Цміни	могила розстріляних євреїв 1942р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
110.	Лишнівка	дерев'яна Успенська церква XVII-XVIIIст. та її дзвіниця поч. XVIIIст.
111.	Оконськ	дерев'яна Успенська церква XVII-XVIIIст. та її дзвіниця поч. XVIIIст.
112.	Нова Руда	дерев'яна Дмитрівська церква 1742р. та її дзвіниця
113.	Майдан-Липненський	поселення XIст., поселення XIIст.
114.	Семки	поселення раннього заліза, городище XIст.
115.	Велика Ведмежка	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна церква Різдва Богородиці 1834-1881рр.
116.	Куликовичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та багаточислове поселення
<i>Ратнівський район</i>		
117.	Видранця	могила невідомих воїнів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
118.	Жиричі	могила братська радянських воїнів 1944р. та могила невідомого радянського воїна 1944р.
119.	Кортеліси	меморіальний комплекс жертвам фашизму 1942р., могила Карпука Я.С., члена КПЗУ, комісара партизанського загону ім.Щорса 1943р.
120.	Млинове	могила розстріляних євреїв 1942р. та могила невідомого радянського воїна 1944р
121.	Поступель	пам'ятник на місці загибелі Голубенка, працівника РК ЛКСМУ та пам'ятник землякам 1941-1945рр
122.	Гута	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Михайлівська церква 1934р.
123.	Здомишель	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна церква Різдва Богородиці XVIIст.
124.	Краска	могила братська радянських воїнів 1944р., дерев'яна Успенська церква 1783р.
<i>Рожницький район</i>		
125.	Крижівка	могила братська радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
126.	Рудня	пам'ятник на честь воїнів-визволителів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
127.	Топільне	пам'ятник землякам 1941-1945рр., пам'ятник М.Ф.Ватугіну
128.	Трилісці	могила радянського воїна М.А.Бехресва 1944р., могила радянського воїна Ю.С.Котельнікова 1944р
129.	Ясенівка	могила радянського воїна І.Т.Остапенка 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.

Продовження додатка Н2

130.	Городині	могила братська радянських воїнів 1944р., дерев'яна Покровська церква 1762р.
131.	Доросині	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна церква Святого Луки XVII-XVIIIст.
132.	Копачівка	пам'ятник землякам 1941-1945рр., поштова станція сер. XIXст.
133.	Любче	пам'ятник землякам 1941-1945рр., городище XI-XIIIст.
134.	Навіз	пам'ятник землякам 1941-1945рр., поселення XI-XIIIст.
135.	Рудка-Козинська	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Троїцька церква 1786р.
<i>Старовижівський район</i>		
136.	Глухи	могила радянських воїнів Денисова і Дюжикова 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
137.	Журавлине	братська могила радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
138.	Поліське	могила братська радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
139.	Синове	братська могила радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
140.	Любохини	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Симеонівська церква 1867р.
141.	Сереховичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та церква Успіння Богородиці 1888р.
<i>Турійський район</i>		
142.	Турійськ	могила братська радянських воїнів 1944р., могила розстріляних євреїв 1942р.
143.	Блаженник	пам'ятний знак на честь подвигу героїв Радянського Союзу Іванова О.Г., Солодова Ю.М., Харламова В., Саранчі М. 1944р., могила братська радянських воїнів 1944р.
144.	Бобли	пам'ятник Герою Соціалістичної праці Панасюку О.С. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
145.	Кульчин	могила Токарської-Карпук К.Т. 1910-1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
146.	Милянковичі	могила братська радянських воїнів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
147.	Вербичне	пам'ятник на честь секретаря Турійського райкому комсомолу В.І.Музиченка 1944р., дерев'яна церква Різдва Богородиці 1881р.
148.	Новий Двір	пам'ятник землякам 1941-1945рр., городище XI-XIIIст.
149.	Оса	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Михайлівська церква 1772р.
150.	Перевали	пам'ятник землякам та радянським воїнам 1941-1945рр., дерев'яна Успенська церква 1767-1881рр.

Продовження додатка Н2

<i>Шацький район</i>		
151.	Грабове	могила братська радянських воїнів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
152.	Кропивники	могила братська радянських воїнів та партизан 1944р., могила партизанки Я.Смоляр 1926-1942рр.
153.	Острів'я	могила братська радянських воїнів 1944р. та дерев'яна Варварівська церква поч.ХVІІІст.

Історико-культурні рекреаційні центри першого порядку

№ п/п	Населений пункт, який є ІКРЦ, адміністративний район	Історико-культурні пам'ятки
1	2	3
<i>Володимир-Волинський район</i>		
1.	Красностав	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яний вітряний млин ХІХст., Василівська церква 1741р.
2.	Микуличі	пам'ятник на честь подвигу екіпажу льотчиків під командуванням Героя Радянського Союзу гвардії капітана С.В.Мілашенкова, дерев'яна Соборобородицька церква 1778р. та мурована Троїцька церква 1880р.
3.	Селець	могила братська радянських воїнів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., муровані Михайлівська церква та дзвінниця 1840р.
4.	Вошатин	могила братська радянських воїнів 1944р., пам'ятник членам КПЗУ Машьосі Ф.П., Дядюку Ю.Г., Шейчуку С.Ф., 1941р. та дерев'яна Петропавлівська церква 1877р.
5.	Лудин	пам'ятник 50-річчя скасування кріпосного права в Росії, пам'ятник землякам 1941-1945рр. та Миколаївська церква (1601р.)
6.	Пархоменкове	могила братська радянських прикордонників, могила радянського прикордонника Земнухова Т.М., могила радянського прикордонника Пархоменка І.І., пам'ятник радянським прикордонникам 3-ої застави всі 1941р.
7.	Рокитниця	могила братська прикордонників, пам'ятник працівникам НКВС, пам'ятник радянським прикордонникам
8.	Суходоли	пам'ятник землякам 1941-1945рр., братська могила радянських воїнів та могила невідомого радянського воїна 1944р., дерев'яна Симеонівська церква 1777р.
9.	Хмелів	братська могила радянських воїнів 1944р, могила Гаврися С.І., секретаря комсомольської організації с.Бубнів 1949р., дерев'яна Михайлівська церква 1770р.
10.	Хобултова	дві братські могили радянських воїнів 1944р, пам'ятник на честь радянських воїнів, партизанів, підпільників і воїнів-односельчан 1941-1945рр.
<i>Горохівський район</i>		
11.	Галичани	пам'ятник землякам 1941-1945рр., два багатощарових поселення та курган невизначеного часу

Продовження додатка П1

12.	Журавники	пам'ятник землякам та радянським воїнам 1941-1945рр. та місце масового розстрілу євреїв 1941р., пам'ятка археології національного значення середньовічне городище, мурована Дмитрівська церква 1902р.
13.	Звиняче	пам'ятник на честь радянських воїнів, воїнів-односельчан 1941-1945рр., два середньовічних городища та три багатощарових поселень
14.	Квасів	пам'ятник воїнам-визволителям і землякам 1941-1945рр., дерев'яні Преображенська церква та її дзвіниця 1765р.
15.	Мерва	пам'ятник землякам 1941-1945рр., пам'ятник Богдану Хмельницькому, мурована церква Різдва Богородиці XVIII-XXст.
16.	Новосілки	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яні Преображенська церква та її дзвіниця 1765р.
17.	Перемиль	братська могила російських воїнів 1916р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., городище XI-XIIIст., дерев'яна Покровська церква 1880р.
18.	Підбереззя	пам'ятник на честь радянських танкістів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., Аннозачатівська дерев'яна церква та її дзвіниця XVIIст.
19.	Пірванче	пам'ятник землякам 1941-1945рр., два багатощарових поселення
20.	Піски	місце бою армії Богдана Хмельницького з польсько-шляхетським військом у 1651р. та ансамбль Георгіївської церкви, а саме: муровані церква та дзвіниця 1854-1869рр., огорожа з брамою кінця XIXст.
21.	Скобелка	пам'ятник землякам 1941-1945рр., багатощарова курганна група, майстерня і поселення епохи бронзи, мурована Миколаївська церква 1814р.
22.	Холонів	могила гвардії лейтенанта Якутіса В.В. 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., два багатощарових поселення
23.	Шклінь	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яні Бористолюбська церква та її дзвіниця 1864р.
24.	Печихвости	пам'ятник на честь радянських воїнів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Введенська церква 1708р.
25.	Угринів	могила братська російських воїнів 1916р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., мурована Хрестовоздвиженська церква 1854р.
26.	Іванівка	чотири багатощарових поселення, поселення бронзи та середньовічне городище
27.	Колмів	чотири багатощарових поселення і одне середньовічне городище, дерев'яна Миколаївська церква 1879р.

Продовження додатка П1

28.	Борисковичі	багатошарове поселення XI-XIIIст. та городище XI-XIIIст., дерев'яна Іовлінська церква 1902р.
29.	Довгів	середньовічне городище, дерев'яні Михайлівська церква та її дзвіниця 1740р.
30.	Ощів	три багатошарових поселення, поселення епохи бронзи, городище невизначеного часу
<i>Іваничівський район</i>		
31.	Литовеж	пам'ятник на честь воїнів-прикордонників 1941р., пам'ятник на честь радянських активістів 1941р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., два городища XI-XIIIст., дерев'яна Введенська церква 1791р.
32.	Іваничі	меморіальний комплекс на честь радянських воїнів, партизан та воїнів-земляків 1941-1945рр., могила Героїв Радянського Союзу Д.З.Тарасова і Б.Д.Єрьоміна, могила Лелюкова Ю.М., дерев'яна церква Сорока мучеників XVIII-XIXст.
33.	Жашковичі	могила О.Шума ("Вовчака"), заступника командира військової округи "Турів" УПА 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Миколаївська церква 1875р.
34.	Заболотці	могила братська прикордонників і начальника 11-ї прикордонної застави О.К.Уткіна 1941р., пам'ятник на честь воїнів-прикордонників 1941 р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1906р.
35.	Заставне	пам'ятник землякам та радянським воїнам 1941-1945рр., пам'ятник на честь воїнів-прикордонників 1941р., городище XI-XIIIст.
36.	Павлівка	пам'ятний знак військовим з'єднанням, які визволяли село 1944р., могила братська поляків - жертв війни 1943р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., мурована Михайлівська церква 1650р.
37.	Переславичі	могила невідомого радянського воїна 1944р., місце масового розстрілу євреїв 1942р., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
38.	Низкиничі	мурована Успенська церква 1653р., дерев'яна дзвіниця XVст., мурований мур XVIIст.
<i>Камінь-Каширський район</i>		
39.	Грудки	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Михайлівська церква 1775р. та її дзвіниця
40.	Ворокомле	могила радянських воїнів Шаманова і Данилюка 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Покровська церква 1889р.
41.	Нуйно	два пам'ятники землякам 1941-1945рр., братська могила радянських воїнів 1944р., дерев'яна Преображенська церква 1600р. та дерев'яна Покровська церква 1841р.

Продовження додатка П1

42.	Пнівне	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила братська невідомих радянських воїнів 1944р., братська могила воїнів УПА 1944р.
43.	Хотешів	братська могила воїнів УПА 1943р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., місце масового розстрілу євреїв 1942р., дерев'яна Михайлівська церква 1790р.
<i>Ківерцівський район</i>		
44.	Жидичин	пам'ятник землякам 1941-1945рр., Миколаївська мурована церква 1723р., мурована дзвіниця ХVІст., будинок митрополита 1723р.
45.	Залісоче	пам'ятник землякам 1941-1945рр., мурована Стрітенська церква 1784р., дерев'яна дзвіниця 1806р.
46.	Звірів	пам'ятник землякам 1941-1945рр., городище та поселення ХІ-ХІІІст., Воскресенська дерев'яна церква ХХст.
47.	Липне	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Михайлівська церква 1770р., та її дзвіниця кінця ХІХст.
48.	Макаревичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яні Михайлівська церква та дзвіниця 1776р.
49.	Метельне	могила невідомого солдата 1944р., дерев'яна Покровська церква 1810р. та її дзвіниця кін.ХІХст.
50.	Пальче	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила братська радянських воїнів 1944р., два багатощарових та два ранньозалізних поселень
51.	Прилуцьке	будинок, в якому проживала письменниця Г.Запольська ХІХст., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна церква Іоанна Предтечі 1932р.
52.	Човниця	погруддя Кравчука М.П., академіка АН УРСР, багатощарове поселення, городище ХІст.
53.	Цумань	група братських могил радянських воїнів 1944р., мурована Покровська церква 1843р., костел ХХст., пам'ятник герою Радянського Союзу Д.П.Васильєву 1944р.
54.	Журавичі	могила розстріляних євреїв 1942р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Миколаївська церква ХХст.
55.	Озеро	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила братська радянських воїнів 1944р., дерев'яна Покровська церква 1900р.
56.	Тростянець	пам'ятник землякам 1941-1945рр., пам'ятник на честь Колківської Першотравневої демонстрації 1935-1945рр., могила розстріляних євреїв 1942р., мурована церква Святої Трійці 1648р.
57.	Хорлупи	два пам'ятники землякам 1941-1945рр., багатощарове поселення
<i>Ковельський район</i>		

Продовження додатка П1

58.	Доротище	пам'ятник землякам 1941-1945рр., мурована Успенська церква 1769р. та її дерев'яна дзвіниця кінця XIXст.
59.	Білин	могила льотчика Некрасова О.П. 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила невідомого радянського воїна 1944р.
60.	Дубове	пам'ятний знак на місці подвигу Героя Радянського Союзу Олійника В.К. 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., пам'ятник Олику В.К., Герою Радянського Союзу, пам'ятник Т.Г.Шевченку
61.	Зелене	пам'ятник на місці бою 175-ої стрілецької дивізії з фашистами при визволенні Ковеля, братська могила радянських воїнів, серед яких поховано Кривобокова М.А., чотири братських могили 1944р.
62.	Любитів	дві братські могили радянських воїнів 1941р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила революціонерки Аліксіївської Є.З. 1945р., могила старшого лейтенанта Торопова 1944р., дерев'яна Покровська церква XVII-XIXст.
63.	Мельниця	братська могила радянських воїнів 1941р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила радянського воїна-водія 1944р., городище X-XIIIст., костел 1802-1881рр.
64.	Пісочне	дві братські могили радянських воїнів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила рядового Лискіна Г.С 1944р., дерев'яна Михайлівська церква 1866р.
65.	Облапи	дві братські могили радянських воїнів, в одній з яких поховано Героя Радянського Союзу Г.М.Зеленського 1944р., пам'ятний знак на місці подвигу Героїв Радянського Союзу Подколюдова В.Г. і Смирнова В.А. 1944р.
66.	Радошин	пам'ятний знак на місці подвигу Героя Радянського Союзу Бенделіані Ч.К. 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., курган X-XIIIст.
67.	Рокитниця	братська могила радянських воїнів 1944р. та братська могила комсомолок 1946р., дерев'яна церква Різдва Богородиці 1784р.
68.	Уховецьк	братська могила радянських воїнів 1944р., братська могила комсомольців 1932р., могила членів КПЗУ Василю А.А, Василю С.А. 1934р., могила Василю М.А. 1943р., могила Василю П. В. 1979р., пам'ятник Василю М.А.

Продовження додатка П1

<i>Локачинський район</i>		
69.	Локачі	братська могила радянських воїнів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., братська могила жертв фашизму 1943р., городище XI-XIIIст., дерев'яна Миколаївська церква 1912р., мурована каплиця церкви Преображення XVIIIст
70.	Великий Окорськ	пам'ятник землякам 1941-1945рр., мурована Михайлівська церква 1787р. та її дзвіниця кінця XVIIIст.
71.	Новий Загорів	пам'ятник землякам та радянським воїнам 1941-1945рр., Загорівський монастир 1492р., братська могила воїнів УПА 1945р., мурована церква Різдва Богородиці середини XVIIIст.
72.	Губин	пам'ятник землякам та радянським воїнам 1941-1945рр., могила екіпажу радянських льотчиків 1941р., могила невідомого радянського воїна 1941р., братська могила жертв фашизму 1941р., мурована церква Різдва Богородиці 1900р.
<i>Луцький район</i>		
73.	Білосток	пам'ятник землякам 1941-1945рр., городище XI-XIIIст., мурована Михайлівська церква 1636р
74.	Воротнів	могила розстріляних євреїв 1942р., мурована церква Різдва Богородиці 1785р., дзвіниця 1869р. та мур з брамою 1869р.
75.	Городище	дві могили невідомого радянського воїна 1944р., городище XI-XIIIст., дерев'яна Миколаївська церква 1920р.
76.	Коршів	пам'ятник землякам 1941-1945рр., городище XI-XIIIст., мурована Хрестовоздвиженська церква 1777р., мур з брамою кінця XVIIIст., пам'ятник Лесі Українці
77.	Несвіч	пам'ятник радянським воїнам та землякам 1941-1945рр., дерев'яна Михайлівська церква 1771р. та її дзвіниця 1771р.
78.	Піддубці	пам'ятник землякам 1941-1945рр., братська могила радянських воїнів 1944р., мурована Покровська церква 1745р. та мурована брама 1745р.
79.	Торчин	ділянка братських могил радянських воїнів 1944р., могила розстріляних євреїв 1942р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., городище XI-XIIIст., школа 1920р., пам'ятник С.Ф.Гнатюку
80.	Шепель	могила братська радянських воїнів 1944р., городище XI-XIIIст., дерев'яна Успенська церква 1780р.
81.	Забороль	будинок, в якому зупинявся Петро I у 1707р., військове кладовище, пам'ятник землякам 1941-1945рр., громадська будівля поч. XVIIIст., мурована Соборобогородицька церква 1920р.

Продовження додатка П1

82.	Одеради	могила братська жертв фашизму 1943р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., житловий будинок поч.ХІХст.
83.	Романів	могила лейтенанта медичної служби Н.Гришиної 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Борисоглібська церква 1885р.
<i>Любецький район</i>		
84.	Велика Глуша	могила братська радянських воїнів та партизан 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Успенська церква 1779р.
85.	Залаззя	могила братська радянських воїнів Чернухи О.К. і Флєсюка 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Почаєво-Борогодицька церква 1773р.
86.	Люб'язь	могила братська червоноармійців 1920р., поселення кам'яного віку та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
87.	Седлище	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила старшого лейтенанта Б.С.Германа 1944р., могила трьох невідомих воїнів 1945р., могила радянського воїна Карташова 1945р.
88.	Судче	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила розстріляних євреїв 1942р., могила братська російських воїнів 1916р., могила невідомого радянського льотчика 1944р.
<i>Любомльський район</i>		
89.	Згорани	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Дмитрівська церква 1674р. та її дзвіниця 1674р.
90.	Штунь	дві братські могили радянських воїнів 1944р., мурована церква Іоанна Богослова 1777р. та її дзвіниця 1777р.
91.	Радехів	пам'ятник на честь перших трактористів, які працювали на полях Волині, пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила братська радянських воїнів 1944р., мурована Успенська церква 1701р.
92.	Хворостів	пам'ятник на честь перших трактористів, які працювали на полях Волині та пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна церква Різдва Богородиці 1884р.
<i>Маневицький район</i>		
93.	Маневичі	могила братська радянських воїнів та партизан 1944р., пам'ятник на честь радянських воїнів, партизан, підпільників, воїнів-земляків та активу району 1941-1945рр., могила розстріляних євреїв 1943р., залізничний вокзал 1904р., мурований костел 1920р., пам'ятник Герою Радянського Союзу А.Бринському
94.	Карасин	могила братська радянських воїнів та могила партизана 1944р. та дерев'яна Михайлівська церква 1691р., дерев'яний вітряний млин 1920р.
95.	Комарове	пам'ятник землякам 1941-1945рр., поселення ХІІ-ХІІІст., поселення ХІ-ХІІст.

Продовження додатка П1

96.	Старосілля	пам'ятник землякам 1941-1945рр., багаточарове поселення, курган IX-Xст., мурована Климентіївська церква 1918-1920рр.
97.	Городомичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила братська партизанів 1943р., могила розстріляних поляків 1943р.
98.	Городок	могила Ольховика М.М. – учасника Першотравневої демонстрації 1931р., пам'ятник на честь воїнів-односельчан 1941-1945рр., городище XI-XIIIст.
99.	Градиськ	пам'ятник на честь працівника РВ НКВС Шалоховстова А.К. 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Михайлівська церква XVII-XIXст.
100.	Копилля	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила братська комсомольців 1945р., поселення XII-XIIIст.
101.	Криничне	могила політрука Червоної Армії 1941р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна дзвіниця поч. XIXст.
102.	Прилісне	пам'ятник на честь Першотравневої демонстрації 1931р., могила Г.П.Коснюка – учасника Першотравневої демонстрації 1931р., могила К.О.Халика – учасника Першотравневої демонстрації 1931р., могила С.Є.Ковальчука – учасника Першотравневої демонстрації 1931р., пам'ятник на місці розстрілу Першотравневої демонстрації трудящих 1931р., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
103.	Троянівка	дільниця братських могил російських воїнів 1915-1916рр., могила розстріляних євреїв 1942р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна дзвіниця церкви Різдва 1772р.
104.	Чорниж	могила партизана-політрука Чуніхіна В.П. 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила російських воїнів 1916р., поселення XII-XIIIст.
<i>Ратнівський район</i>		
105.	Ратне	група братських могил радянських воїнів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., городище X-XIIIст., дерев'яна церква Різдва Богородиці XVIII-XIXст., пам'ятник Герою Радянського Союзу Газну В.П.
106.	Датинь	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1860р., дерев'яна дзвіниця XXст., дерев'яна Воскресенська церква 1856р.
107.	Заброди	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна церква Іоанна Богослова другої пол.XVIIст., дерев'яна каплиця поч. XXст.

Продовження додатка П1

108.	Самари	могила невідомого радянського воїна, офіцера 1944р., дерев'яна церква Параскеви 1830р. та її дерев'яна дзвіниця 1876р., дерев'яна Успенська церква 1865р.
109.	Тур	могила братська мирних жителів 1943р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Миколаївська церква 1778р. та її дзвіниця 1778р.
110.	Велимче	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила радянських воїнів Курілова і Хохлачова 1944р., могила радянського воїна Рязанського 1944р., дерев'яна Покровська церква 1661р. та її дерев'яна дзвіниця 1825р.
111.	Замшани	могила братська мирних жителів 1943р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Михайлівська церква 1809р.
<i>Рожищенський район</i>		
112.	Пожарки	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила невідомого радянського лейтенанта 1941р., дерев'яна Стефанівська церква 1778р., дерев'яна дзвіниця поч.ХІХст.
113.	Сокіл	дільниця братських могил радянських воїнів 1944р., городище ХІ-ХІІст., мурована Успенська церква, дерев'яна Троїцька церква та її дзвіниця 1661-1825рр., костел 1907р.
114.	Щурин	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Михайлівська церква 1661-1767рр., її дзвіниця ХVІІІст.
115.	Іванівка	могила сім'ї радянського активіста Пацифевича 1943р., могила сім'ї голови колгоспу Демидюка П.Ф. 1943р., мурована Петропавлівська церква 1629р.
116.	Літогоща	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила сім'ї Гаврилюка М.Г. 1943р., могила сім'ї Войдюка Ф.П. 1943р., могила сім'ї голови с/р Дегоди А.С. 1943р., могила радянського активіста Джуса С.А. 1943р.
<i>Старовижівський район</i>		
117.	Кримне	могила розстріляних євреїв 1943р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Ризоположенська церква 1756-1885рр., дерев'яна Михайлівська церква 1861р.
118.	Мильці	могила Богатирьова В.С. – радянського льотчика 1944р., мурована Миколаївська церква 1542р., корпус келій з теплою трапезною церквою кін.ХVІІІст., будинок ігумена поч. ХVІІІст., мурована дзвіниця 1901р. та мурована Онуфрійська церква 1723р.
119.	Секунь	могила братська 7 радянських воїнів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Михайлівська церква 1868р., дерев'яна церква Параскеви 1588-1894рр.

Продовження додатка П1

120.	Чевель	могила братська радянських воїнів 1944р., могила радянського льотчика 1944р., дерев'яна церква Різдва Богородиці XVIIIст. та її дерев'яна дзвіниця XVIIIст.
121.	Яревище	могила братська жертв фашизму 1943р., городище XII-XIVст., дерев'яна Вознесенська церква 1865р. та її дерев'яна дзвіниця 1865р.
122.	Стара Вижівка	меморіальний комплекс на честь радянських воїнів-визволителів, партизан 1941-1945рр., могила братська радянських воїнів 1944р., могила братська радянських воїнів і партизан, радянського партизиву 1944р., дерев'яна Преображенська церква та її дерев'яна дзвіниця XVIIIст.
123.	Буцин	могила радянського воїна В.І.Меткіна 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Казансько-Богородична церква 1864р.
124.	Дубечне	могила Марченка Є.І. – полковника Радянської Армії 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Покровська церква 1900р.
125.	Лютка	могила Воробйова – лейтенанта Радянської Армії 1944р., могила Юдічева Ф.С. – молодшого сержанта Радянської Армії 1944р., могила Сулеви С.Й. – члена КПЗУ 1948р.
126.	Мизове	пам'ятник членам КПЗУ Коптію В.Г., Саралину І.Ф., Саралину Н.Ф. 1935р., могила Васильєва – сапера 1944р., пам'ятник воїнам-землякам 1941-1945рр., 1951р.
127.	Нова Вижва	могила братська двох невідомих радянських воїнів 1944р., могила невідомого радянського воїна 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
128.	Смідин	пам'ятник на честь воїнів Радянської Армії, партизан, земляків 1941-1945рр., могила братська радянських воїнів 1944р., курганний могильник невідомого часу
<i>Турійський район</i>		
129.	Купичів	могила братська радянських воїнів 1944р., могила братська воїнів російської армії 1915р., мурована Преображенська церква 1920р., мурована Троїцька церква 1825р., мурований костел 1900р.
130.	Новосілки	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна церква Різдва Богородиці 1676р., мурована каплиця XIXст.
131.	Обенижі	пам'ятник землякам 1941-1945рр., мурована Хрестовоздвиженська церква 1821р. та її мурована дзвіниця 1821р.

Продовження додатка П1

132.	Дольськ	пам'ятник радянським воїнам та землякам 1941-1945рр., могила радянського воїна Кондратюка П.Г. 1944р., могила радянського воїна Козлова П.А. 1944р., могила радянського воїна Бегельмана Л.З. 1944р., могила радянського воїна Коржавіна К.О. 1944р., могила радянського воїна Слюсаревського А.О. 1944р.
133.	Дулби	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила старшого лейтенанта Поповича П.П. 1944р., чотири могили невідомих радянських воїнів
134.	Клоськ	могила радянського воїна Бертшівилі П.І. 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Покровська церква 1920р.
135.	Кустичі	могила невідомого радянського воїна 1944р., могила братська рядового Лисиці і 2-х невідомих радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
136.	Мокрець	пам'ятник радянським воїнам, партизанам 1943р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Успенська церква 1881р.
137.	Радовичі	могила лейтенанта Зуєва А.Г. 1944р., могила лейтенанта Плєскача П. 1944р., могила рядового Абрашина В.Ф. 1944р., Святодухівська церква 1888р.
138.	Ружин	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила радянського воїна майора Аманова Байрама 1944р., могила радянського воїна Косаря І.Д. 1944р., могила радянського воїна Ніни 1944р.
139.	Свинарин	могила радянського воїна Коточилова 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила братська радянських воїнів 1944р.
140.	Соловичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила братська радянських воїнів 1944р., дві могили невідомих солдат 1944р.
141.	Тупали	пам'ятник на честь члена КПЗУ М.С.Солодюка 1898-1936рр., могила радянського воїна Запотілюка 1944р., дерев'яна Михайлівська церква 1889р.
142.	Туропин	могила невідомого радянського воїна 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1777р.
<i>Шацький район</i>		
143.	Світязь	могила братська радянських воїнів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., мурована Петропавлівська церква 1846р. та її мурована дзвіниця 1846р.
144.	Пульмо	могила братська радянських воїнів, пам'ятник землякам 1941-1945р., дерев'яна Миколаївська церква 1895р.

Продовження додатка П1

145.	Шацьк	могила братська радянських воїнів 1944р., могила розстріляних євреїв 1942р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., мурована церква Різдва Богородиці 1839р.
146.	Пулемецьке	могила братська радянських воїнів 1944р., місце розстрілу мирних жителів 1943р., могила невідомих радянських воїнів 1944р.

Історико-культурні рекреаційні центри другого порядку

№ п/п	Населений пункт, який є ІКРЦі, адміністративний район	Історико-культурні пам'ятки
1	2	3
<i>Володимир-Волинський район</i>		
1.	Устишуг	пам'ятник землякам 1941-1945рр., братські могили радянських воїнів 1941-1945рр., пам'ятник радянським прикордонникам 4-ої застави 1941р., місце довготривалої вогневої точки 1941р., будинок, у якому жив і працював І.Стравінський, городище IX-XIIIст., будинок Г.Носенко 1900р., погруддя Стравінського
<i>Горохівський район</i>		
2.	Горохів	будинок, в якому в 1920р. знаходився горохівський революційний комітет 1920р., меморіальний комплекс "Холм слави", Обеліск, Скульптурна група, Стела-стіна, Братські могили 1941-1945рр., могила секретаря комсомольської організації В.Румовського 1941р., місце масового розстрілу євреїв 1942р., могила братська розстріляних євреїв 1942р., мурована Вознесенська церква 1844р. та її мурована дзвіниця 1844р.
3.	Борочиче	могила братська російських воїнів 1916р., пам'ятник на честь радянських воїнів та пам'ятник землякам 1941-1945рр., чотири пам'ятки археології, а саме - багатошарових поселення, дерев'яна Миколаївська церква 1648р.
<i>Камінь-Каширський район</i>		
4.	Великий Обзир	пам'ятник землякам 1941-1945рр., чотири багатошарових поселень, два поселення часів середньовіччя і одне невизначеного часу
<i>Ковельський район</i>		
5.	Колодяжне	садиба Лесі Українки, будинок, де жила Леся Українка ("сірий будинок Косачів") будинок, де жила Леся Українка ("білий будинок Косачів"), пам'ятник землякам 1941-1945рр., дві могили невідомого радянського воїна 1944р., могила радянського воїна Косенкова 1944р. та два пам'ятника Лесі Українці
<i>Локачинський район</i>		
6.	Затурці	група братських могил радянських воїнів 1944р., пам'ятник на честь радянських артилеристів 1941р., могила В.Липинського, садиба В. Липинського, городище XI-XIIIст., мурований костел Святої Трійці 1642р., палац родини Липинських поч.ХІХст.

Продовження додатка П2

7.	Кисилін	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила братська поляків 1942р., могила розстріляних євреїв 1942р., кисилінський монастир 1614р., мурована Михайлівська церква 1632-1677рр., її дзвінниця та мур з брамою середини XVIIIст., костел кармелітів та келії монастиря кармелітів 1691-1720рр.
<i>Любешівський район</i>		
8.	Любешів	будинок колишньої монастирської школи, в якій навчався Тадеуш Костюшко кінець XVIIIст., могила братська радянських воїнів та партизан 1944р., могила розстріляних євреїв 1943р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., келії монастиря піарів 1684р., в'їзна арка садиби кінця XVIIIст., костел і керлії монастиря капуцинів XVIIIст.
<i>Любомльський район</i>		
9.	Головне	дві братські могили радянських воїнів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., два могильники IVст. До н.е., мурована Троїцька церква 1841р. Та її надбрамна дзвіниця 1841р.
<i>Маневицький район</i>		
10.	Старий Чорторийськ	могила братська радянських воїнів, серед яких поховані Герої Радянського Союзу Єршов В.Г. і Хакімов Н 1944р., могила Сокола І.Г. – Героя Радянського Союзу 1974р., дві могила розстріляних євреїв 1943р., два городища XI-XIIIст., костел домініканців 1736-1741рр., пам'ятник Соколу І.Г. – Герою Радянського Союзу
11.	Четвертня	могила радянського воїна Вівдича 1944, пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила розстріляних євреїв 1942р., вітряний млин XIXст., городище XII-XIIIст., мурована Преображенська церква 1600р., її мурована дзвіниця поч.XXст.
<i>Ратнівський район</i>		
12.	Заболоття	могила братська радянських воїнів 1941р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дві могила братська мирних жителів 1941р. І 1943р., могила молоді с.Заліси 1943р., дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1795р. Та її дерев'яна дзвіниця 1877р.
<i>Рожищенський район</i>		
13.	Рожище	дільниця братських могил радянських воїнів 1944р., пам'ятник Коте Шилакадзе 1941р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., пам'ятник О.Степанюку, члену окружного КПЗУ 1933р., могила розстріляних євреїв 1943р., мурована Михайлівська церква 1920р., костел 1920р., пам'ятник Богдану Хмельницькому

Продовження додатка П2

<i>Турійський район</i>		
14.	Луків	братська могила радянських воїнів 1944р., могила братська радянських воїнів 1939р., дві могили розстріляних свреїв 1942р. і 1944р., мурований костел Анни XVI ст., мурована церква Святої Параскеви 1723р., її дерев'яна дзвіниця 1723р., палац поч.ХІХст.
15.	Озеряни	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила братська радянських воїнів 1944р., могила лейтенанта Крячкова М.Я. 1944р., чотири могили невідомих радянських воїнів 1944р.
<i>Шацький район</i>		
16.	Піща	могила братська радянських воїнів 1944р., могила братська мирних жителів 1942р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Казанська церква 1801р., будинок Гутовського 1890р., мурований млин 1890р., мурована каплиця ХІХст., господарські будівлі 1890р.

Додаток ПЗ

Історико-культурні рекреаційні центри третього порядку

№ п/п	Населений пункт, який є ІКРЦі, адміністративний район	Історико-культурні пам'ятки
1	2	3
<i>Володимир-Волинський район</i>		
1.	Зимне	пам'ятний знак на місці бою прикордонників 3-ої Машівської прикордонної комендатури 90-го Володимир-Волинського прикордонного загону 1941р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., городище VI-VIIIст., курган XIIIст., комплекс печей для обпалювання цегли XIV-XVст., комплекс Святогірського монастиря: мурована Успенська церква 1495р., оборонні мури з баштами XVст., мурована Троїцька церква 1567р., мурована трапезна монастиря, мурований млин XIXст.
<i>Іваничівський район</i>		
2.	Милятин	могила полкового комісара Жиликова Г.І. 1941р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила майора П.М.Бурикіна 1941р., могила невідомого радянського воїна 1941р., могила лейтенанта Литвинова 1941р., чотири багаточасарових поселення, мурована Параскевська церква 1778р.
<i>Ковельський район</i>		
3.	Голоби	три братські могили радянських воїнів 1944р., могила Бенделіані Ч.К. – героя Радянського Союзу 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила братська партизан, серед яких поховано Мартинюка Г.Ф. 1944р., мурований Михайлівський костел 1711-1728рр., садиба Вільгів - садибний будинок поч. XXст., в'їздна брама садиби XVIIIст., мурована Георгіївська церква 1783р. та її дерев'яна дзвіниця XVIIIст., будинок залізничної станції 1903р.

<i>Маневицький район</i>		
4.	Колки	група братських могил радянських воїнів та партизан, серед яких похований Герой Радянського Союзу Васильєв Д.П. 1944р., пам'ятник на місці розстрілу польською поліцією Колківської Першотравневої демонстрації 1935р., пам'ятник на честь перших трактористів, які працювали на полях Волині 1941р, 1944-1957рр., могила Будицького, секретаря Колківського райкому КПЗУ 1897-1939рр., могила розстріляних євреїв 1943р., могила братська мирних жителів 1943р., пам'ятний знак на честь 55-річчя утворення Колківської республіки 1943р., городище ХІст., мурована Хрестовоздвиженська церква 1825р. та її дзвіниця мурована 1825р.

Історико-культурні рекреаційні центри четвертого порядку

№ п/п	Населений пункт, який є ПКРЦ, адміністративний район	Історико-культурні пам'ятки
<i>Горохівський район</i>		
1.	Берестечко	будинок, де в 1920р. знаходився штаб Першої Кінної Армії, меморіальний комплекс на честь воїнів народно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, громадянської війни та Другої світової війни, місце масового розстрілу євреїв 1943р., мурований стовп (могила князя Пронського) XVIIст., дві братських могили воїнів УПА 1920р., братська могила російських воїнів 1916р., курган IX-XIст., курган 1658р., мурований троїцький костел 1711р., мурован дзвіниця друга пол.XVIIIст., мурована каплиця Святої Теклі XVIIст., мурована Троїцька церква 1910р., синагога XVIIIст., келії Тринітарського монастиря 1711р., палац Плятерів 1802р., флігель палацу Плятерів XVII - XVIIIст., усипальниця князя С.Пронського 1331р., кладовищенська каплиця XVIIIст., пам'ятник Богдану Хмельницькому, пам'ятник Т.Г.Шевченку
<i>Камінь-Каширський район</i>		
2.	Камінь-Каширський	городище XII-XIIIст., городище невідомого часу, дерев'яна церква Різдва 1723р., дерев'яна Іллінська церква 1700р., мурована каплиця Домініканського монастиря XVст., дільниця братських могил радянських воїнів, меморіальний комплекс на честь воїнів Радянської армії, пам'ятник на честь радянських воїнів, могила Коніщука М.П. – одного з організаторів партизанського руху на Волині, могила лейтенанта Гаврилова В.Т. – спецуповноваженого РВ МГБ, могила братська радянських громадян єврейської національності, дві могили розстріляних євреїв, пам'ятний знак на честь 50-річчя створення УПА
<i>Ківерцівський район</i>		
3.	Олика	могила братська радянських воїнів 1944р., могила розстріляних євреїв 1942р., комплекс колегіати - мурований Троїцький костел 1640р., дзвіниця та мури з баштами та брамами 1650р., замок Радзивілла 1654р., Петропавлівський костел 1450-1612рр., в'їздна (Луцька) брама міських укріплень 30-ті рр. XVIIIст., адміністративна будівля 1901р., два житлових будинки поч.XXст., костел XXст., дерев'яна Троїцька церква 1886р.
<i>Любомльський район</i>		
4.	Любомль	будинок, в якому в 1920р. знаходився Любомльський районний ревком 1920р., меморіальний комплекс на честь радянських воїнів, партизан та підпільників 1941-1945рр., могила Антонова Ф.П, комісара 219-го Домашівського полку 25-ої Чапаєвської дивізії 1898-1920рр., будинок, де народилась і провела дитячі роки народна артистка СРСР Н.Ужвій XIXст., могила братська жертв фашизму 1942-1943рр., палац Браницьких XVIIIст., городище XI-XIIст., городище Хст., мурована Георгіївська церква 1264р., Троїцький костел 1412р., дзвіниця 1640р., пам'ятник Богдану Хмельницькому, забудова центральної площі поч.XXст., дерев'яна церква Різдва Богородиці 1884р.

Історико-культурні рекреаційні центри п'ятого порядку

№ п/п	Населений пункт, який є ІКРЦ, адміністративний район	Історико-культурні пам'ятки
1	2	3
1.	Луцьк	<p>будинок, в якому в 1709р. зупинявся Петро ІХVІІст., будинок, в якому жила Леся Українка у 1890-1891рр., будинок, в якому була проголошена Радянська влада в Луцьку 1917р., будинок, в якому знаходився Луцький повітовий ревком 1920р., будинок колишньої гімназії, де працював вчителем Я.Галан у 1928-1929рр., будинок, в якому жила П.Савельєва 1940-1944рр., будинок, в якому знаходилась конспіративна квартира Луцького підпілля 1941-1943рр., дві ділянки братських могил радянських воїнів 1944р., будинок, в якому знаходився штаб 5-ої армії 1941р., будинок, в якому знаходилось Тимчасове управління 1939р., будинок Луцької міської Ради 1939р., будинок, в якому знаходився Волинський обком КП(б)У 1940р., будинок, в якому знаходився Луцький міськом КП(б)У 1939р., будинок, в якому знаходився перший на Волині ВУЗ 1940р., будинок Луцької братської школи ХVІІст., тюрма окружна політичних в'язнів 1920-1939рр. та 1941-1944рр., будинок колишнього окружного суду, в якому проходив "Луцький процес" 57 членів КПЗУ 1934р., місце розстрілу членів Луцького антифашистського підпілля 1944р., пам'ятник жертвам фашизму 1941-1944рр., могила братська мирних жителів, жертв фашизму 1942р., могила братська мирних жителів, жертв фашизму 1917-1918рр., будинок, в якому проходила обласна комсомольська конференція 1940р., будинок, в якому у 1944р. знаходився штаб І-го гвардійського кавалерійського корпусу 1944р., будинок, в якому у 1944р. знаходився штаб І-го гвардійського кавалерійського корпусу, будинок, в якому в 1944р. знаходився штаб 7-ої гвардійської Житомирської Червонопрапорної кавалерійської дивізії, меморіальний комплекс "Вічної Слави 1941-1945рр., могила поетеси Лежанської, середньовічний замок ХІV-ХVІІІст., могила письменниці Малиновської, місце масових знищень жертв сталінських репресій 1941р., могила поета О.Богачука, будинок В.Липинського перша пол. ХХст., по два пам'ятника Тарасу Шевченку та Лесі Українці, а також пам'ятник С.І. Бойку, пам'ятник П.Савельєві, комплекс Верхнього замку: В'їзна (Надбрамна) башта кінця ХІІІст., башта Стирова (Свидригайла) ХІV-ХVст., Владична башта ХІІІ - ХVст., замкові мури кінця ХІІІ - ХVст., шляхетський будинок</p>

Продовження додатка Н5

	<p>1789р., будинок єпископа 1814р., костел монастиря бернардинів (Троїцький кафедральний собор) 1752-1755рр., келії 1752-1755рр., монастир єзуїтів (костел Петра і Павла) 1606-1610рр., дзвіниця 1539р., келії монастиря 1606-1610рр., Покровська церква XVст., Хрестовоздвиженська церква 1619-1887рр., келії монастиря домініканів 1752р., монастир тринітаріїв 1729р., житловий будинок по вул.Братковського XVI-XVIIст., монастир василіан 1647р., монастир бригіток 1624р., монастир шариток XV-XVIIст., житловий будинок Пузини XVIст., синагога кін. XIV-1629р., житловий будинок на вул.Пушкіна XVII-XIXст., оборонна башта з муром XVI-XVст., кінотеатр 1939р., площа з адміністративними будівлями, житловими будинками, сквером на проспекті Волі 1950р., чотири житлових будинки на проспекті Волі 1959-1960рр., будівля обкому партії та обвиконкому 1958р., головпочтампт 1939р., шість житлових будинки на вул.Лесі Українки поч. XIXст. та п'ять поч. XXст., земельний банк 1930р., житловий будинок на вул.Ярощука 1934р., кірха XIXст., два житлових будинки на вул. Драгоманова XIXст., мурована церква Іоанна Богослова XIIст., княжий палац XIVст., два житлових будинки на вул.Плитниця XVIII та XIXст., житловий будинок на вул. Драгоманова поч. XXст., шість житлових будинки на вул. Драгоманова XVI-XIXст., гостинний двір поч. XXст., три житлових будинки з підвалами на вул. Драгоманова XVI-XIXст., будинок урочистих подій 1985р., чотири житлових будинки на вул. Д.Галицького XIX-XXст., три житлових будинки на вул. Братковського XIX-поч. XXст., костельний будинок XIXст., два дохідних будинки поч. XXст., два житлових будинки на вул. П.Саельвої поч. XXст., Вірменська церква XVIст., житловий будинок на вул.Караїмська поч. XXст., церковно-приходська школа поч. XXст., будинок пастора 1906-1907рр., два житлових будинки на вул. Драгоманова кінця XIX-XXст., будинок кінця XIX-поч. XXст., костел монастиря домініканів перша чверть XXст., житловий будинок на вул. Братковського поч. XXст., замковий міст, єврейська гміна 1921р., комплекс гарнізонних споруд: гарнізонний житловий будинок XIX-XXст., дві гарнізонних казарми XIX-XXст., гарнізонна церква XIX-XXст., гарнізонний штатний будинок XIX-XXст., будівля XIX-XXст.</p>
--	---

Продовження додатка Н5

2.	Володи-мир-Волинський	<p>будинок, в якому знаходився повітовий ревком 1920р., меморіальний комплекс жертвам фашизму 1941-1945рр., братська могила воїнів російської армії 1914р., три братських могили радянських воїнів 1941р., 1942р. та 1944р., могила братська радянських воїнів, пам'ятник на честь радянських воїнів, партизан і підпільників 1941-1944рр., ділянка братських могил радянських воїнів 1944р., пам'ятник на честь радянських танкістів 1941р., будинок, в якому знаходився шпиталь, де працювала М.П.Ульянова 1915р., будинок, в якому знаходився міськом КП(б)У і міськрада 1940-1941рр., могила підполковника Героя Радянського Союзу Олейника Г.М. 1953р., могила члена КПЗУ, голови Зарічанської с/р Стемпковського А.Ф. 1944р., погруддя А.Ю.Кримського, могила братська Січових стрільців та громадян, розстріляних НКВС 1917р. та 1941р., оборонні вали літописного міста Володимира IX-XIст. та городище «Вали» - залишки літописного міста XI-XIIIст., комплекс Успенського собору: Успенський собор (Мстиславів храм) 1156р., будинок з дзвіницею 1494р., мури з брамами XVIIст., Василівська церква XIV-XVст., костел Якіма і Анни 1752р., Миколаївська церква 1780р., костел послання Апостолів (церква Різдва Христового) 1766р., земляні вали замку XIII- XIVст., адміністративна споруда 1900р., житловий будинок на вул.І.Франка 1912р.,кінотеатр ім.Т.Шевченка 1960р., дві адміністративні споруди 1890р., гімназія ім.В.Мономаха 1918р., житловий будинок на вул.О.Цинкаловського 1889р., два житлові будинки на вул.Ковельській поч.ХХст. та 1939р., кірха XIXст., Георгіївська церква 1900р., келії Христорождественського монастиря XVIIIст., домініканський монастир 1789р., каплиця 1888р., стара кафедра Хост.</p>
3.	Ковель	<p>будинок, в якому знаходився Ковельський ревком 1920р., могила братська воїнів ІV російської армії 1915-1918рр., могила братська воїнів Червоної армії 1939р., могила братська радянських воїнів 1944р., три могили героям Радянського Союзу 1944р., могила братська радянських партизан 1944р., пам'ятник на честь радянських воїнів 1941-1945р., меморіал на честь робітників локомотивного депо, що загинули в роки громадянської і Великої Вітчизняної війни 1920р., 1941-1945рр., могили братські радянських воїнів 1944р., пам'ятник на честь радянських воїнів-визволителів 1944р., пам'ятник на честь радянських артилеристів 1944р., могила братська полковника Моргуліса А.В., підполковника Беседнова А.Я. 1944р., могила братська підполковників Фадєєва Ф.С., Полякова В.Ф. 1944р., могила братська екіпажу паровоза Э4 701-27 32-ї колони НКПС 1945р., могила капітана Яковлева О.Я. 1945р., могила гвардії молодшого сержанта Костіна В.К. 1945р., могила капітана Григор'єва 1944р., могила лейтенанта Лещука 1944р., культова споруда 1700р., Михайлівська церква 1910р., дзвіниця 1910р., два житлових будинки на вул.Ветеранів ХХст. та 1920р., водонапірна башта ХХст., споруда 1920р., житловий будинок на вул.Косачів 1910р., два житлові будинки на вул.Незалежності 1900р. та 1990р., житлова споруда ХХст., головний корпус 1900р., дворовий корпус 1910р., споруда колишньої російської гімназії 1910р., споруда колишньої школи 1910р., споруда ХХст., синагога друга пол.ХІХст., Воскресенська церква 1877р., споруда школи 1907р., житловий будинок на вул.М.Левницького ХХст., будинок 1920р., залізничний вокзал ХХст., мурована споруда 1897р., пам'ятник Богдану Хмельницькому.</p>

Наукове видання

Добинда Ірина Петрівна

**ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ
РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ
ПОСЕЛЕНЬ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Монографія

Набір та комп'ютерна верстка *І.П. Добинда, С.М. Кирилюк*
Літературний редактор *О.В. Колодій*
Дизайн обкладинки *С.М. Кирилюк*

Підписано до друку 20.12.2022. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк різнографіний. Ум.-друк. арк. 18,2.
Обл.-вид. арк. 19,5. Зам. 1012.
Друкарня видавництва Чернівецького національного університету
58002, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2

Свідоцтво про державну реєстрацію ДК №891 від 08.04.2002